

152407

Mag. Völ.
6, 55-78. 2.
5410.

GRÓF TISZA ISTVÁN ÖSSZES MUNKÁI

AZ ORSZÁGOS TISZA ISTVÁN EMLÉK-BIZOTTSÁG
KEZDEMÉNYEZÉSÉRE ÉS TÁMOGATÁSÁVAL

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

4. SZOROZAT

MÁSODIK KÖTET

LEVELEK,

TÁVIRATOK, TÁVBESZÉLŐN KÜLDÖTT IZENETEK, EGYES ELŐTERJESZTÉSEK

1914 JÚNIUSTÓL DECEMBER VÉGÉIG

BUDAPEST, 1924

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVTYOMDA

GRÓF TISZA ISTVÁN ÖSSZES MUNKÁI

AZ ORSZÁGOS TISZA ISTVÁN EMLÉK-BIZOTTSÁG
KEZDEMÉNYEZÉSÉRE ÉS TÁMOGATÁSÁVAL

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

4. SOROZAT

MÁSODIK KÖTET

LEVELEK,

TÁVIRATOK, TÁVBESZÉLŐN KÜLDÖTT IZENETEK, EGYES ELŐTERJESZTÉSEK

1914 JÚNIUSTÓL DECEMBER VÉGÉIG

BUDAPEST, 1924

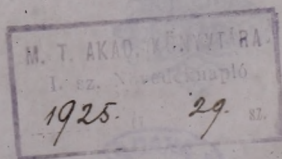
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

MEGJEGYZÉS.

A levelek a keltezés sorrendjében s amennyiben egy napról több levél kelt, abban a sorrendben közöltettek, amint azokat gróf Tisza István a gyorsírónak tollba mondta.

Összefoglalva közöltetett a magyarországi román nemzetiségű vezérférfiakkal folytatott levélváltás, illetőleg az ezzel összefüggő néhány más levél. Ezeknek a leveleknek a kelet szerinti szétválasztása ugyanis az áttekintést rendkívül megnehezítette volna. Minthogy ezekről a levelekről az 1914 november 8-iki napilapokban jelentek meg hivatalos közlések: a levélváltás az 1914 novemberi levelek közé osztatott be.

BETÜRENDES MUTATÓ.

(A számok a levelek sorszámaára utalnak.)

- Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület 201.
 Gróf Andrassy Gyula 458.
 — felolvasása 414.
 Amnesztia 267, 489, 501/a.
 Gróf Apponyi Albert 131, 145, 387, 651.
 Aradi kereskedelmi és iparkamara 109.
 Armeeoberkommando 222, 325, 430, 460, 461, 484.
 Badesku Traján József 208.
 Baghy Béláné 568.
 Baksa Lajos 330.
 Balogh Jenő 60, 101, 259, 267, 296, 350, 385, 398, 401, 410, 459, 513, 652, 674.
 Balthazár Dezső 29, 157, 329, 365, 439, 450, 475, 596, 612, 668.
 Báró Bánffy Ferenc 512.
 Gróf Bánffy Zoltánné 303, 481.
 Bartal Aurél 72, 184, 565.
 — Aurélné 422, 500.
 Bárczy István 45, 105.
 Báró Beck Vladimir 227, 250, 257.
 Becsky Emil 193, 600.
 Bécsi Magyar Egyesület 397.
 Békassy István 384.
 Békefi Remig 359.
 Béketerv 1914 aug. végén 218, 223.
 Benczur Gyula 332.
 Gróf Berchtold Lipót 41, 64, 93, 102, 108, 129, 136, 169, 178, 226, 235, 242, 248, 251, 252, 263, 264, 290, 324, 338, 369, 370, 381, 392, 432, 455, 465, 489, 524, 525, 532, 533, 558, 560, 608, 613, 627, 634, 635, 636, 656.
 Gróf Berchtold Lipótné 229.
 Bernády György 372, 404.
 Berzeviczy Albert 54, 66, 135, 186, 448, 466, 507.
 Betegh Miklós 427, 454.
 Gróf Bethlen Balázs 496, 552.
 — Istvánné 315.
 — Károly 407.
 Bilinszki Leó 15, 433, 564.
 Birkmayer József 88.
 Blaskovich Ferenc 621.
 Boda Dezső 382.
 Báró Bolfras Arthur 99, 220.
 — válasza gróf Tisza Istvánnak 221.
 Báró Bornemisza Adél 472.
 Bud Titus 443.
 Bulgária magatartása 560.
 Bun Józsefné 653.
 Burchard-Bélaavary Konrád 194.
 Báró Burián István, 65, 123, 187, 188, 218, 223, 234, 243, 253, 290, 324, 338, 339, 341, 369, 391, 412, 444, 447, 455, 456, 465, 501/k, 525, 533, 534, 542, 543, 557, 558, 561, 580, 623, 627, 631, 645, 649, 663.
 — távirata gróf Tisza Istvánnak 63.
 — levele 254, 358.
 Butykay Ferenc 198, 442.
 Coffin William 426.
 Báró Conrad von Hötzingendorf 248.
 Conrad tábornagy egyénisége 542.
 Crausz István 184.
 Crisztea E. Miron 291, 549.
 Gróf Csekonics Endre 658.
 Csernoch János, 1, 43, 75, 278, 362, 389, 505.

- Gróf Czernin Ottokár 22, 160, 204, 219,
241, 260, 261, 293, 294, 295, 310,
311, 326, 338, 369, 380, 431, 446,
495, 501/g, 514, 558.
— távirata a külügyminiszterhez 240.
Czobel István 199.
- Daruváry Géza 312, 374, 423, 435, 449,
457, 521.
Debreceni bombamerénylet 504.
Gróf Degenfeld József 375.
Dellimanics Lajos 148, 182, 351, 518.
Denkschrift zur rumänischen Frage
294.
Dessewffy Emma 100, 373.
Dezasse Ilda grófnő 159.
Dobernig József 168.
Dobiecki Sándor 633.
Domahidy Elemér 79.
— István 107.
Dókus Ernő 536.
Gróf Draskovich Iván 110.
- Gróf Edelsheim-Gyulay Lipót 119.
Egyetemi hallgatóknak 667.
Eisele Vilmos 665.
Emlékirat a román kérdésben 294.
Eöttevényi Nagy Olivér 520.
Esztergomi székesfőkapitán 287.
Erdély védelme 412, 454.
Erdélyi főispánok 501/f.
Erdélyi Sándor 216, 306.
Erős Rezső 163, 237.
Erzsébet királyné emléklakettjének
leleplezése az Akadémia előcsarno-
kában 507, 511.
- I. Ferenc József Ő cs. és ap. kir. Fel-
ségének 5, 153, 170.
I. Ferenc József Ő Felségének távirata
T. I.-hoz 628.
Farkas Edith 173, 195.
— Lajos 98.
Báró Fejérváry Imréné 597.
Fekete Gyula 103.
Gróf Festetich Marie 305, 570.
— Pálné 183.
- Flachneckkerné báró Luzsénszky Emmi
452.
Gróf Forgách János 196, 486, 562, 638,
661.
Főispánoknak 224, 320, 606, 641, 677.
Frankl Sándor 517.
Frankó kasznár 493.
Fráter Barnabás 146.
Frentiu Traján Valér 291, 566.
Frey János 477.
Frigyes főherceg Ő Fensége 262, 282,
289, 337, 502, 559.
Fuhrmann Andor 164.
Gróf Fürstenberg Egon 151.
- Báró Ghillány Imre 39, 51, 70, 126,
165, 190, 206, 244, 317, 349, 390,
582, 662.
Glattfelder Gyula 33, 140.
Goldis László 91.
Görög kath. papság 463, 464, 505,
506.
Graefl Andor 147.
Gratz Gusztáv 419.
Gyalokay Sándor 155.
Gyermekvédő Liga 345.
- Hadvezetés változó intézkedései a
Szerbia elleni támadásnál 153, 203.
Hadsereg fővezénylete 542.
Hajdu A. 364.
— Tibor 307.
Halaktovich Bertalan 483, 615.
Hanvay Zoltán 7, 176, 383.
Báró Harkányi János 6, 30, 52, 130,
139, 191, 274, 371, 403, 409, 429,
436, 438, 535, 547, 605, 622, 625,
647, 650.
Báró Hazai Samu 106, 152, 167, 174,
280, 314, 322, 356, 378, 408, 474,
479, 508, 530, 587, 594, 595, 602,
614, 619, 669.
Hámos Aladárné 133.
Hegedüs Loránt 8, 55.
Heller Gyula 166.
Gróf Herberstein Herbert 217.
Herczeg Ferenc 281, 309.

- v. Hindenburg távirata 533.
 Herceg Hohenlohe-Schillingfürst 569.
 Holicser Károly 367.
 Horthy Szaboles 301.
 Horvát képviselők mentelmi joga 259.
 Josszú László 92, 225, 291, 501/h, 501/i,
 501/j, 531, 551, 592.
 Hoványi Géza 579.
 Gróf Hoyos Henrik 304.
 Hunkár Dénes 95, 175.
- Izabella főhercegnő Ő Fensége 588.
- Jankovich Béla 44, 52, 56, 60, 67, 138,
 298, 335, 402, 478, 504, 522, 544.
 Joannovich Pál 158, 239, 610.
 — Sándor 209, 266, 348, 357, 408, 563.
 Báró Jósika Samu 40.
 Józsa András 632.
- Kailer Károly 89.
 Katonai túlkapások 262, 282, 284, 289,
 337, 350, 461.
 Kállay András 177.
 Károly Ferenc József trónörökös Ő
 Fensége 677.
 Kelemen Lajos 497.
 Kemény Géza 285.
 Kinda Györgyné 420.
 Kiss Ferenc 548.
 — Sándor 142.
 Gróf Klebelsberg Kunó 9, 35.
 Klimkó Edéné 664.
 Kmety Károly 117.
 Báró Korányi Frigyes 279.
 Kormánybiztosoknak 184.
 Krapac János 607.
 Báró Krobatin Sándor 10, 59, 122,
 302, 333, 490, 516, 591, 640, 672,
 675.
 — levele Tisza Istvánhoz 48.
 Krisztoph Ferdinánd 394.
 Kovács Elemér 616.
 — Sebestyén Endre 473.
 Kovácsi Kálmán 604.
 Különbéke 223, 252.
 Báró Kürthy Lajos 184.
- Latinovich Róza 471.
 László Elemér 82.
 Lázár György 200.
 — János 300.
 Lembergi csata 218, 220, 222, 226, 234,
 242, 265.
 Lengyel kérdés 123, 169, 196, 210, 433.
 Levélváltás a román püspökökkel 291,
 292, 295, 455, 456, 495, 501, 524,
 525, 531, 549, 566, 567, 569.
 Libits Adolf 124.
 Herceg Lobkowitz Zdenko 49.
 Gróf Lónyay Elemér 82.
 — Sándorné 379.
- Magyar Háziasszonyok Orsz. Szövet-
 sége 2, 3.
 Gróf Mailáth József 132, 308, 416, 480,
 601.
 — Gusztáv Károly 406.
 Makai Sándor 509.
 Makfalvy Géza 346.
 Mangra Vazul 526.
 Markovich Ince 27.
 Matkovich Béla 84, 228.
 Mándy Lajos 571.
 Medve Zoltán 550, 553, 575.
 Metianu János 291, 292, 501/a, 501/c,
 501/l.
 — válasza gróf Tisza Istvánnak 501/b.
 Metternich Pauline hercegné 150.
 Mihályi Viktor 291, 501/d.
 Gróf Mikes Ármin 128, 453.
 — János 545.
 — Zsigmond 87, 113, 202, 205, 286,
 583.
 Miklós Andor 498.
 Miklósy István 18.
 Militárkanzlei 626.
 Miskolczy Ferenc 73, 249.
 Moktár 360.
 Molnár Béla 207.
 — Viktor 184, 283, 361, 413.
 Mónusz János 368.
- Nagy P. István 19, 134.
 Návay Lajos 115.

- Német főhadiszállásra 1914 novemberben tett utazásról 558, 559.
- Németh István 141, 269.
- Neumann Frigyesné 104.
- Novák István 463, 464.
- Nyegre László 442.
- Obminski Szaniszló 210.
- Ormódy Vilmos 343, 366.
- Országos Gyermekvédő Liga 345.
- Österreich Samu 353.
- Papp Antal 268, 463, 464.
- J. János 273, 291, 501/é, 501/m.
- Pál Alfréd 284.
- Gróf Pejacevich Márk 386, 572.
- Pesti Hazai Első Takarékpénztár 230.
- Pflanzer-Baltin Károly 482, 506.
- Pohl kasznár 31.
- Popoviciu Aurél lépései a német külügyminisztériumban 640, 654.
- Dr. Popovics 510.
- Popovics Sándor 476.
- Potiorek-kérdés 170.
- Potioreknek 629.
- Prohászka Ottokár 673.
- Prónay Mihály 421.
- Radu Demeter 291, 567.
- Báró Radvánszky Kálmán 112, 313, 488.
- Gróf Ráday Gédeon 232, 556.
- Református konventi elnökség 62.
- Rohonczy Gedeon 232, 555, 578.
- Románia magatartása 65, 225, 240, 248, 258, 340.
- Román kérdésben emlékirat 294.
- levél Tschirschky nagykövetnek 354.
- tárgyalások 291—292, 501, 525.
- Román püspökökkel levélváltás I. Levélváltás alatt.
- tanítók gyűjtése 300.
- zászló használata 510.
- Rónay Antal 299, 467.
- Jenő 32, 38, 363.
- Rózsa Izsó 149.
- Ruthén nemzetiségűek magatartása 464, 465, 517.
- Sarkadkeresztúri előjáróság 26.
- Sáfar Miklós 233.
- Sándor Anna 181.
- János 12, 14, 50, 57, 60, 86, 172, 185, 238, 250, 328, 355, 376, 399, 405, 411, 417, 445, 538, 554, 584, 618, 624, 630.
- Gróf Szeptycki András 53.
- Separatfrieden 223, 252.
- Sieghard Rudolf 670.
- Simontsits Elemér 347, 576, 598.
- Báró Skerlecz Iván 13, 25, 28, 36, 46, 76, 94, 334, 428, 469, 491, 523, 590, 602, 648.
- Báró Solymossy Lajos 331.
- Späth Hellmut 211, 275.
- Gróf Stürgkh Károly 16, 143, 189, 272, 327, 462, 463, 586, 593, 637, 642, 646, 666, 671.
- Styrum Mór 42.
- Szabó Antal 657.
- B. Szalavszky Gyula 184.
- Szász József 487, 519.
- Károly 515.
- Báró Szentkeresztthy Béla 116.
- Béláné 655.
- Széll Kálmán 344.
- Sziklay Ede 214, 342.
- Szilassy Aladár 47.
- Szily Tamás 77.
- Szinyei-Merse István 184.
- Szmrecsányi István 277, 511, 546.
- Szontagh Jenő 114, 246, 415, 434.
- Gróf Sztáray Gábor 617.
- Szöllősy Györgyné 74, 485.
- Báró Tallián Béla 17, 89, 236, 318, 441, 503, 585, 599.
- Takács Menyhért 336.
- Tarnay Gyula 537, 573.
- Tauszig Á. 393.
- Tárgyalások a román kérdésben 251, 252, 260, 291, 292, 501.
- Teleghi József 255, 643.

- Gróf Teleki Ádámné 271.
 — Sándorné 118.
 Teleszky János 6, 24, 37, 96, 144, 154,
 323, 388, 418, 468, 492, 539, 574,
 630, 660.
 Técsi Erzsébet 111.
 Thallóczy Lajos 11, 659.
 Gróf Tisza Kálmán 81, 121, 127, 161,
 212, 247, 265, 395, 499.
 — Lajos 203, 396.
 Tóth István 137.
 — Istvánné 470.
 Töpler számvevő 34, 68, 85, 197, 45.
 Török-bolgár akció 562.
 Tschirschky v. Bögendorff 258, 354, 494.
 — levele gróf Tisza Istvánhoz 340.
 Tuba János 97.
 Ugron János 288, 321, 540.
 Ujfalussy Dezső 79, 528.
 Báró Ullmann Adolf 425.
 Ungváry József 231.
 Báró Unkelhäusser 620.
 Báró Urbán Iván 71, 83, 90, 414, 424,
 440, 451, 541.
 Vagyon Árpád 319.
 Vajda Sándor 125.
 Vattagyárak igazgatósága 377.
 Vészi József 654.
 Vezérkari főnök haditerve 169.
 Vidiczky György 23, 352.
 Világháború megindításáról. Gróf Tisza
 István —ról 179, 270.
 Vio Mária 69.
 Visy László 20.
 Vörös félhold ügyében 639.
 Vöröskereszt egyesület 213.
 Gróf Wickenburg István 21, 316, 437,
 529.
 Wieland Artur 527.
 Báró Wlassics Gyula 270.
 Gróf Zetwitz 581.
 Zeyk Margit 120, 179.
 Zmejanovics Gábor 156.
 Zombory Jenőné 644.
 Gróf Zselénszki Róbert 276.
 — Róbertné 171.

1.

Csernoch János hercegprimásnak.

1914 június 27.

Mélyen tisztelt barátom!

Bármennyire szerettem volna is megkímélni a méltóságos főrendeket egy júliusi ülés fátalmaitól, egyes törvényjavaslatoknak még július hóban való elintézéséhez fűződő fontos állami érdek kötelességemmé teszi, hogy a főrendiház tagjainak hazafias áldozatkészségére appelláljak.

Ennek folytán azzal a tiszteletteltjes kéréssel fordulok hozzád, méltóztatnál a magas klerus azon tagjait, akiknek politikai támogatására a kormány számíthat, felkérni, hogy a főrendiház július 13-án délelőtt 11 órakor tartandó ülésén, amelynek napirendjére fontos és valószínűleg politikai vitát is provokáló törvényjavaslatok tűzettek ki, hacsak lehetséges megjelenni szíveskedjenek.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

tisztelő híved *Tisza.*

2.

Magyar Háziasszonyok Országos Gazdasági Szövetségének.

1914 június 15.

Igen tisztelt Szövetség!

Április havában átadott emlékiratukat azonnal tanulmány tárgyává tettem s csak sokoldalú elfoglaltságomnak szíveskedjenek felírni, hogy arra ilyen későn válaszolok.

Ne nehezteljenek meg hölgyeim, ha őszintén bevallom, hogy azt a kellemes várakozást, amellyel emlékiratukat kézbevettem, kellemetlen csalódás váltotta fel. Abban a reményben voltam, hogy a háziasszonyok az életben megfigyelt gyakorlati útmutatásokkal fognak segítségünkre jönni. Ők, akik legjobban értik a háztartás célszerű és takarékos szervezését, akik legjobbnak láthatják a fővárosi lakosság ellátási viszonyainak számos kisebb-nagyobb fonákosságát és hiányosságát, pótolhatatlan szolgálatot tehetnének a drágaság elleni küzdelem ügyének, ha ezekben a kérdésekben adnának gyakorlati útmutatásokat.

Fájdalom, ezek helyett a nem kellőleg ismert gazdaságpolitikai

viszonyok feletti szigorú pálcátörés mellett ötletek és jelszavak sorozatát kaptam olyan kérdések felől, amelyekben — ne méltóztassanak megharagudni — a tárgy alaposabb ismerete nélkül lehetetlen a helyes ítékezés.

Mindenekelőtt higgyék meg nekem, hogy az olyan mondások, minthogyha a kormány és a törvényhozás egyes nagytermelők érdeke által vezettetné magát s annak alárendelné a nagyközönség érdekeit, kávéházi légkörben termett üres jelszó, amellyel — úgy látszik — sikerül egyes uraknak a hölgyek jóhiszeműségét megteveszteniök. Legyenek róla meggyőződve kérem, hogy sem a kormány, sem a törvényhozás soha nem szolgál mást mint a közérdeket. Ennek helyes felismerése a gazdaságpolitika bonyolult viszonyaiban kissé nehezebb dolog, mint a hogy azt az önök tanácsadói önökkel elhitetni szeretnék. Hogy ezek milyen információkkal szolgálnak önöknek, azt szabad legyen egy pár példával illusztrálnom.

Azt olvasom a memorandumban, hogy az egyenes adók 42 millióval, a fogyasztási adók 30 millióval vannak magasabbra előirányozva. Ez kétségtelenül igaz, de azt már elhallgatták önök előtt, hogy az egyenes adók 42 milliójából 30 millió visszaállításának a tételnek, amelyet a két évvel ezelőtt tervbe vett adóreform hatása gyanánt az előirányzatból töröltek. Ez az adóreform 30 millióval csökkentette volna az állam bevételeit. Sokkal kisebb lett volna ugyanis a szegény ember adója, s ezt nem tudta volna ellensúlyozni a vagyonosabb osztályokra háruló adóemelés. A dologból azonban nem lett semmi, mert azok a gazdag emberek, akiknek adója emelkedett volna, hareba tudták vinni az adóreform ellen azokat a néposztályokat, amelyeknek javára szolgált volna az egész reform. Fellázították a kis embert az ő javára szolgáló adóreform ellen. Az akkori kormány helyesen azt gondolta, hogy az okosabb enged; elmaradt az adóemelés, életben maradtak a régi magasabb adók, be fog tehát folyni az a 30 millió is, ami az adóreform fejében az 1913. évi költségvetésből töröltetett. Ez azonban nem adóemelés, hanem egyszerűen a régi állapot. A további 12 millióból pedig az újabb házakra csedékessé váló adó révén máris meg van 6 millió korona. Ami pedig a fogyasztási adókat illeti, a 30 millióból 25 a szeszadó felemelésére esik, azt pedig nem gondolnám, hogy a pálinka megadóztatását épen a magyar hölgyek ne helyeselnék.

De menjünk tovább. Azt olvasom, hogy a kormány a vadászterületeket szaporítja, s hogy «a községileg előbb szaporított vadászterületek egy részének legeltetési célokra való átengedését kellene elrendelni». Hát tisztelt hölgyeim, igazán kíváncsi volnék tudni, hogyan képzelik maguknak ezt a dolgot? Minő információt adtak önöknek «községi szaporított vadászterületekről», amelyeket «legeltetési célokra kellene átengedni?» Nézzék hölgyeim! Az ország egész területe, minden talpalatnyi külső birtok, vadászterület, amelyen a tulajdonos maga használja ki vagy bérbeadja a vadászatot. De ugyanez a terület, amennyiben gazdaságilag használható, szolgál gazdasági célokra is, s az a körülmény, hogy vadásznak is rajta, a gazdasági használatot semmi irányban nem korlátozza. Lássák hölgyeim, válogassák meg jobban tanácsadóikat, hogy ne mondassanak önökkel ilyen mosolytkeltő furesaságokat.

Egy másik pontban azt is kívánják, hogy az államnak szénbányákat kellene államosítani, szén- és faraktárakat állítani stb., stb., szóval állami kézbe venni a legnélkülözhetlenebb szükségleti cikkekkel való kereskedést. Hát kérem, az ilyen eljárás eddig még mindig megbosszulta magát. Mert hiszen a kerek világon az állam a legnehézkesebb és legdrágább kereskedő. Éppen a szénre vonatkozólag figyelmükbe idézem, hogy néhány évvel ezelőtt nyitott az állam szénbányákat s ezek üzemén szép kis összeget vesztett el anélkül, hogy egy krajeárral is olcsóbbá tette volna a szenet.

Az élelmiszerhamisítás elleni törvényeket méltóztatnak sürgetni. Hiszen ezek régóta megvannak és fokozatosan mindjobban mennek át az életbe, de a hatóság legbuzgóbb igyekezete mellett is csak akkor hozhatnak egész eredményt, ha a hamisítások megtorlására és megakadályozására irányuló eljárás a közönség és elsősorban a háziasszonyok tevékeny támogatásában részesül. stb., stb.

Mélyen tisztelt hölgyeim! Ne értsenek félre és ne vegyék rossz néven, hogy válaszul emlékiratukra figyelmükbe ajánlom ezeket az igazságokat. Bizonyára nem azért szakítottam erre időt ezernyi elfoglaltságom között, hogy megbosszantsam és magamra haragítsam a magyar háziasszonyokat. Ellenkezőleg. Annak a nagyrabecsülésnek méltóztassanak ebben kifejezését látni, amellyel a magyar asszonyok és társadalmi viszonyaink bárminő irányban való megjavítására irányuló törekvéseik iránt viseltetem.

Szeretném, ha sikerült volna önöket meggyőzőnöm arról, hogy téves úton járnak, amikor a gazdasági élet nagy problémáinak s az azokat mozgató komplex rugóknak alapos ismerete nélkül tetszetős jelszavak szolgálatába szegődnek, másrészt pedig megbecsülhetetlen szolgálatot tennének az egész társadalomnak, ha alaposan foglalkozva a főváros ellátási viszonyainak részleteivel és hátrányaival ezen a téren bocsátnák az ügy rendelkezésére gyakorlati tanácsaikat és munkásságukat. Ezen a téren számíthat az egyesület a kormány hálás elismerésére és készsége, buzgó közreműködésére.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte hívük *Tisza.*

3.

Háziasszonyok Orsz. Gazd. Szövetségének.

1914 június 27.

Igen tisztelt Egyesület!

Folyó hó 22-én kelt nagybecsű soraiból sajnálattal látom, hogy beadványukra adott válaszmomat félre méltóztatnak érteni.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy abból, miszerint nem bürokratikus elintézés tárgyává tettem az emlékiratot, annak kicsinylését következtetni egyáltalán nem lehet. Mint minden bürokratikus formalizmus esküdt ellensége éppen a legfontosabb ügyeket szoktam szám nélkül félhivatalos formában elintézni.

Magára a dolog érdemére pedig ismételve tiszteletteljesen megjegyzem, hogy a budapesti megélhetési viszonyok javítása körüli minden praktikus törekvésükben készséggel vagyok hajlandó az egyesületet támogatni.

Végül biztosítani kívánom az egyesület mélyen tisztelt tagjait, hogy a letiprásnak éppen olyan nevetetlen mint vakmerő gondolatára soha nem vetemedtem s illő megadással veszem tudomásul azt a kijelentésüket, hogy ezt nem méltóztatnak megengedni.

Igaz tisztelettel

Tisza.

4.

1914 június 28-án (vasárnap) délelőtt Sarajevóban *Ferenc Ferdinánd* főherceg trónörökösét és feleségét szerb származású merénylők, Szerbia területén gondosan előre elkészített összeesküvés terve szerint, meggyilkolták.

A gyilkosság napján gr. *Tisza István* miniszterelnök nem volt Budapesten; a magyar kormány tagjaival előre közölt óhajának megfelelőleg magánügyben egy napra (vasárnap) Gesztré utazott.

A gyilkosságról hivatalos hír június 28-án délután 2 óra körül érkezett

Budapestre és azt az igazságügyminiszter, (aki a kormány tagjai közül egyedül tartózkodott a fővárosban), valamint Némethy Károly belügyi államtitkár külön-külön távbeszélőn közölték a miniszterelnökkel.

Gr. Tisza István jún. 29-én Budapestre érkezett, de még aznap tovább utazott, hogy Ő Felségénél jún. 30-án d. e. kihallgatásra jelentkezék. E napokról iratai közt levelek nem találtattak.

5.

*I. Ferenc József császár és ap. király Ő Felségének.**

Allergnädigster Herr!

So sehr ich es vermeiden möchte Euere Majestät, in diesen Tagen zu belästigen, so ist es doch meine Pflicht, Vorstehendes mit möglichster Kürze alleruntertänigst vorzutragen.

Ich hatte erst nach meiner Audienz Gelegenheit, Grafen Berchtold zu sprechen, und um seiner Absicht die Greuelthat in Sarajevo zum Anlasse der Abrechnung mit Serbien zu machen, Kenntnis zu erhalten.

Ich habe Grafen Berchtold gegenüber kein Hehl davon gemacht, dass ich dies für einen verhängnisvollen Fehler halten, und die Verantwortung keinesfalls teilen würde. Erstens haben wir bisher keine genügende Anhaltspunkte, um Serbien verantwortlich machen zu können, und trotz etwaiger befriedigender Erklärungen der serbischen Regierung einen Krieg mit diesem Staate zu provocieren. Wir würden den denkbar schlechtesten locus standi haben, würden vor der ganzen Welt, als die Friedensstörer dastehen, und einen grossen Krieg, unter den ungünstigsten Umständen anfachen.

Zweitens halte ich diesen Zeitpunkt wo wir Rumänien so gut wie verloren haben, ohne einen Ersatz dafür bekommen zu haben, und der einzige Staat auf den wir rechnen könnten, Bulgarien erschöpft darniederliegt, überhaupt für einen recht ungünstigen.

Bei der jetzigen Balkanslage wäre es mein geringster Kummer ein passendes casus belli zu finden. Ist einmal der Zeitpunkt zum Losschlagen gekommen, so kann man aus den verschiedensten Fragen, einen Kriegsfall aufrollen. Vorerst muss jedoch eine diplomatische Konstellation geschaffen werden, welche das Kräfteverhältnis weniger ungünstig für uns gestaltet.

Der definitive Anschluss Bulgariens in einer Weise welche

* A később hivatalos szám alatt tett előterjesztések az állami iratokat tartalmazó kötetben lesznek közzéadók.

keine Spitze gegen Rumänien hat, und die Türe zu einer Verständigung sowohl mit diesem Staate, wie mit Griechenland offen hält, wird von Tag zu Tag dringender; es müsste demnach ein letzter Versuch gemacht werden mit Deutschland, um den offenen Anschluss Rumäniens an den Dreibund durchzuführen. Will aber dann Deutschland diese Mission nicht erfüllen, so muss es hinnehmen, dass wir wenigstens Bulgarien dem Dreibunde sichern.

Versäumen wir dies Rumänien zu lieb noch länger, so werden wir die Schuld tragen, wenn Bulgarien — von uns verlassen — eines schönen Tages sich dem gegen uns gebildeten Bündnisse anschliesst, um ein Stück macedonisches Land hiefür zu erhalten. Schliesslich was Rumänien betrifft, so glaube ich, dass unser Bündnis mit Bulgarien, die einzige Möglichkeit bietet, Rumänien zurück zu bekommen. Bei allem Grössenwahn der Rumänen ist nämlich die entscheidende Triebkraft in der Psyche dieses Volkes, die Angst von bulgarien. Werden sie sehen, dass sie uns von einem Bündnisse mit Bulgarien nicht zurückhalten konnten, so werden sie vielleicht suchen, in den Bund aufgenommen zu werden, um in dieser Weise vor bulgarischer Agression geschützt zu werden.

Das sind die Hauptgesichtspunkte, welche eine energische Aktion meines Erachtens zu einer dringenden Notwendigkeit machen, und da der bevorstehende Besuch des Kaisers Wilhelm möglicherweise Gelegenheit hiezu bieten werde, so hielt ich mich verpflichtet, mit der alleruntertänigsten Bitte an Euere Majestät heranzutreten, die Anwesenheit Kaiser Wilhelms in Wien, allernäcstigst benützen zu wollen, um die Eingekommenheit dieses hohen Herrn für Serbien, an der Hand der letzten empörenden Ereignisse zu bekämpfen, und ihn zur tatkräftigen Unterstützung unserer Balkanpolitik zu bewegen.

Budapest, am 1. Juli 1914.

Stephan Graf Tisza.

6.

Br. Harkányi János kereskedelemügyi és Teleszky János pénzügyminisztereknek.

1914 július 1.*

Kedves barátom!

Közgazdasági és politikai szempontból kiváló fontossággal bír az árvamegyei helyi érdekű vasutak kérdése. Egy nagyon el-

* Azok a levelek, amelyeknél a keltezés helye ki nem tétetett, Budapesten irattak.

hagyatott szegény vidéket karolna fel az s egyúttal döntő súllyal bírnia az ottani közviszonyok alakulására. Igaz, hogy a vármegye mindössze 280,000 koronára rugó hozzájárulása is látszólag magas pótdót igényel, nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy az állami adónak alacsony volta idézi elő a pótdó-százalék magasságát, úgy hogy 7 %-os pótdó ebben a végtelenül csekély állami adóval bíró vármegyében kevésbé nyomasztó a lakosságra, mint sokkal kisebb százaléku pótdó nagyobb állami adóval bíró vármegyében.

Nagyon nyomatékosan kérlek tehát, hogy úgy a vármegyei, mint az állami hozzájárulás kérdését a legmesszebbmenő jóindulattal légy szíves tárgyalni..

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

7.

Hanray Zoltán földbirtokos, publicistának, Hanva.

1914 július 2.

Kedves barátom és bátyám!

Megfontolás tárgyává tesszük, nem lehetne-e a leveledben foglaltak szerint tekintettel lenni olyan kiváló alispánokra, akik hosszabb és kiválóan jeles hivatalos működés dacára csak kevéssel ezelőtt jutottak az alispáni székbe. Megjegyzem, hogy ez a gondoskodás megtörténhetik már a rangsor megállapításakor is, mert hiszen a legnagyobb méltánytalanság volna, ha a 63 külön vármegyei status egybeforrasztása alkalmával kizárólag az utolsó hivatalos állásban eltöltött időt vennénk figyelembe. Hiszen mindnyájan tudjuk, hogy az egyes vármegyéknél milyen nagy tér nyílt a szerencsének, néhol a véletlen egészen fiatalembereket ültetett az alispáni székbe, míg másutt érdemesebb emberek 30 évi szolgálat után jutottak el erre a polcra.

Az idevágó összes körülmények lelkiismeretes mérlegelése alapján fogjuk tehát a rangsort megállapítani, s ez alkalommal az illetők összes szolgálatát s abban szerzett érdemeit mérlegelni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

8.

Hegedüs Loránd orsz. képviselőnek.

1914 július 1.

Kedves barátom!

Megkaptam a sepsiszentgyörgyi beszámolóid kivonatát, amelynek tartalma nem egyezik ugyan minden árnyalatban egyéni nézetem-

mel, de semmi olyat nem tartalmaz, amelynek kifejezése ellen bárminő észrevételem lehetne. Hiszen senki sem kívánja nálamnál inkább azt, hogy a munkapárt önállóan gondolkozó emberek öntudatos egyesülése legyen, akiknek kölcsönös bizalomtól áthatott, vállvetett közreműködését nem csorbítja, hanem hatékonyabbá teszi az egyéni vélemények kölcsönös tisztelete.

Ugyanezt mondhatom az adóreformra vonatkozó igen tanulságos és érdekes tanulmányodra is, csak azt kell hozzá tennem, hogy a mai politikai viszonyok között ennek a kérdésnek szellőztetését egyáltalán nem tarthatom szerencsés dolognak. Olyan gazdasági helyzetben mint a mostani, természetsszerűleg hajlandó mindenki az idegeskedésre, azt pedig tudjuk, hány oldalról állnak lesben jóbarátaink, hogy a közönségnek ezt a hangulatát ellenünk fordítsák.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

9.

Gr. Klebelsberg Kuno v. és k. minisztériumi államtitkárnak.

1914 július 1.

Kedves barátom!

Skerlec * levelét azzal a kéressel küldöm, hogy ez ügyben tájékoztatni szíveskedjél. A magam részéről annyit jegyzek meg, hogy azt a kívánságot, miszerint a Fiumében lévő horvátok számára társadalmi úton horvát iskola állíttassék, egészen méltányosnak s annak kielégítését a mi horvátországi iskoláink jövője szempontjából kívánatosnak tartom.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

10.

Krobotin Sándor közös hadügyminiszternek.

Den 1. Juli 1914.

Euer Excellenz!

Wie hoffentlich Graf Stürgkh telefonisch mitteilte, war es mir zu meinem lebhaften Bedauern nicht möglich Euer Excellenz gestern zu besuchen. Freitag bin ich wieder in Wien und würde Euer Excellenz bitten, mir zu einer vertraulichen Besprechung

* B. Skerlec Iván, Horvát-Szlavon-Dalmátországek bánja.

nach der Einsegnung bei mir, oder im Kriegsministerium Gelegenheit zu geben. Die diesbezügliche Antwort Eurer Excellenz bitte ich Freitag früh ins Ungarische Palais.

Mit vorzüglicher Hochachtung Euer Excellenz

ergebener Tisza.

11.

Thallóczy Lajos osztályfőnöknek, Bécs.

1914 július 1.

Tisztelt barátom!

Múlt hó 26-án kelt szíves soraid kapcsán értesítlek, hogy egyáltalában nem látok okot a Karátson-féle* török-magyar levéltár új címlapjának és előszavának megváltoztatására.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved Tisza.

12.

Sándor János m. kir. belügyminiszternek.

1914 július 1.

Kedves barátom!

Czernin levelét mellékelve ez ügyben mielőbbi szíves válaszodat kérem. Miután a mai viszonyok között magam is szükségesnek tartom azt, hogy a Romániából Erdélyt bekalandozó alakokról tudomást nyerjünk s azokat figyelemmel kísérhessük, csak abban az esetben vélem a Czernin kívánságát teljesíthetőnek, ha az általa adott legitimáló tábla könnyen nem hamisítható, s ha követségünk azokat mérsékelt számban és olyanoknak adja ki, akiknek nacionalista üzemekben való bárminő indirekt részvétele kizárt dolognak látszik.

Abban az esetben tehát, ha ilyen szempontból jogos aggályaid volnának, ezeket szívesen képviselem, mert hiszen evidens dolog, hogy ebben az esetben reciprocitásnak nincs értelme. Mi tőlünk senki sem megy lázítani Romániába, természetes tehát, hogy ők nem nyulnak hasonló övrendszabályokhoz.

Mielőbbi szíves válaszodat kéri

igaz híved Tisza.

* Karátson Imre péri r. kath. plébánosnak a M. Tud. Akadémia megbízásából szerkesztett műve.

13.

Br. Skerlecz Iván bánnak.

1914 július 1.

Kedves barátom!

A fiumei horvát iskolára vonatkozó leveled kapcsán értesítlek, hogy a kérdést az illetékes faktorokkal sürgősen megbeszélem s rajta leszek, hogy mielőbb kedvező eredményről számolhassak be.

Sziből üdvözöl

igaz híved Tisza.

14.

Sándor Jánosnak.

1914 július 2.

Kedves barátom!

Tallián levelét* mellékelve megfontolásodba ajánlom, nem lehetne-e valamely igazán ügyes és tapintatos közeget a helyszínére leküldeni, hogy ott a jelenségeket feltűnés nélkül megfigyelve konkrét adatokat szolgáltasson. Talliánnak adott válaszom másolatát szíves tájékoztatás végett mellékelem.

Sziből üdvözöl

igaz híved Tisza.

15.

Bilinski Leó közös pénzügyminiszternek, Bécs.

Den 2. Juli 1914.

Euer Excellenz!

Werte Zuschrift vom 1. Juli nebst dem beiliegenden Telegramm an den Landeschef habe ich dankend erhalten und beeile mich mein volles Einverständnis sowohl mit der Absicht Eurer Excellenz die parlamentarischen Arbeiten im Landtage ruhig zum Abschluss zu bringen, wie mit den geplanten Massnahmen gegen hochverräterische Aufwiegeleien zum Ausdruck zu bringen.

Ich kann jedoch meine peinliche Überraschung darüber nicht unterdrücken, dass diese Agitation nicht nur unter dem Schutze der Immunität im Landtage, sondern in Vereinen, in Wählerversammlungen, in der Presse und in den Schulen sozusagen unter den Augen der Behörden ihre frevelhafte Arbeit fortsetzen konnte. Es hat mir leider an der Zeit gefehlt näheren Einblick in die einschlägigen Verhältnisse der annektierten Länder zu bekommen, und hatte keine Ahnung von Verhältnissen im Vereinsleben, in

* V. ö. a 17. sz. a. levelet.

der Presse und vorerst in den Mittelschulen, wie sie in dem beigeschlossenen Telegramm geschildert werden. Bei der exponierten Lage dieses Landes, welches ja offenkundiger Weise ein ganz eminent geeignetes Object der gross-serbischen Propaganda ist, ist es mir ganz unbegreiflich, wie solche Zustände entstehen und so lange geduldet werden konnten, und halte ich es für eine gebieterische Pflicht der hierzu berufenen Faktoren dringend und radikal Abhilfe zu schaffen.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

16.

Gr. Stürgkh Károly osztrái miniszterelnöknek.

Den 2. Juli 1914.

Hochverehrter Freund!

Ich erlaube mir eine Abschrift meines an Herrn von Bilinski gerichteten Briefes zur geneigten Kenntnis anliegend beizuschliessen. Das uns beiden mitgeteilte Telegramm an den Landeschef hat eine wahrlich verblüffende Wirkung auf mich gemacht. Es wird dringend notwendig sein, dass wir uns mit der Behandlung der annektierten Länder im Allgemeinen eingehend beschäftigen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener, Tisza.

17.

Br. Tallián Béla orsz. képviselőnek, Törökkanizsa (Torontál m.).

1914 július 2.

Kedves barátom!

Nagyon köszönöm 30-án kelt leveledet. Az abban említett jelenségeket mindenesetre jó lesz hidegvérrel és feltűnés nélkül éber figyelemmel kísérni, hogy azután lehetőleg konkrét tényállás alapján megteheszük a szükséges preventív vagy retorsív intézkedéseket. Bizonyára egyetértesz velem abban, hogy éppen olyan hiba volna szemet hunyni, mint lármát ütni, ezzel felriasztani az ottani közönséget és olyan jelenségeket felidézni, amelyek recensust keltenének a tisztességes és békés magatartást tanúsító szerbek között is.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

18.

Miklósy István g. kath. püspöknek, Nyiregyháza.

1914 július 4.

Méltóságos Uram!

Fogadja és tolmácsolja kérem a hajdudorogi egyházmegye szentszékének igen tisztelt tagjai előtt is a szívélyes üdvözlésért hálás köszönetemet.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve Tisza.

19.

Nagy P. Istvánnak.

1914 július 4.

Tisztelt Főbíró Uram!

Szíves sorait köszönettel vettem, én az embereket cselekedeteik alapján szoktam megítélni. Nagyon remélem, hogy jövőbeli magatartása nem kényszerít eddigi véleményem megváltoztatására.

Isten áldásába ajánlja

régi híve Tisza.

20.

Visy László főispánnak, Pécs.

1914 július 5.

Kedves Barátom!

Az építőmunkások mozgalmaira vonatkozó szíves leveledet megköszönve értesíthetlek róla, hogy e kérdés minden részletét fontosnak tartom. Belügyminiszter koromból tudom, hogy úgy helyi hatóságainknak, mint az érdekelt társadalmi köröknek a részletekig menő irányításra van szükségük, hogy ezek a kérdések konkrét, a munkások jogát tisztelő, de erélyes és eredményes elbánásban részesüljenek. Éppen ezért éber figyelmedbe ajánlom ez ügyet jövőre is, nagyon kérlek, hogy annak minden fontosabb mozzanatáról, különösen arról is, ha a munkaadók eljárása egy vagy más irányban kifogás alá esnék, értesíteni szíveskednél.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

21.

Gr. Wickenburg István kormányzónak, Fiume.

1914 július 5.

Kedves Barátom!

A fiumei iskolára vonatkozólag Skerlecztól és Klebelsbergtól kapott leveleket szíves tudomás végett visszakérőleg csatolva megjegyzem, hogy a fiumei horvát népoktatás sokat feszegetett ügyé-

nek legkedvezőbb megoldását én is egy horvát magániskolának felállításában látom. Erre irányuló horvát társadalmi akciót annál kevésbé akadályozhatnék, mert hiszen hasonló módon állítunk fel Horvátország területén mi is nagyszámú magyar iskolát. (Julián Egyesület.) Egyelőre tekintsd a dolgot szigorúan bizalmasnak, de annak idején légy szíves az olaszok megnyugtatóására min-dent elkövetni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

22.

Gr. Czernin Ottokár követnek, Bukarest.

Den 5. Juli 1914.

Lieber Freund!

Auf Grund Deines Briefes vom 26. Juni bin ich der Frage des Automobilverkehrs an unserer rumänischen Grenze näher getreten und erlaube mir Dir mitzuteilen, dass es zu meinem Bedauern kaum tunlich sein wird, Deinem Wunsche im ganzen Umfange zu entsprechen.

Es wird erinnerlich sein, dass ich mich seinerzeit dafür verwendet habe, dass aus Rumänien kommende Automobile ohne Kautionserlag und andere Sekaturen die Grenze passieren können. Diesmal kann ich aber meine eigenen Bedenken gegen ein Passieren der Grenze ohne Konstatierung des Automobils nicht unterdrücken. Dass die Rumänen diese Massregeln nicht für notwendig halten, ist ja selbstverständlich; von uns geht niemand nach Rumänien um dort zu hetzen. Umsomehr geschieht das in entgegengesetzter Richtung, und ich kann Dir interessante Details über Rundreisen rumänischer Minister in Siebenbürgen erzählen, wo sie überall avisiert und in Privathäusern von den exponierten nationalistischen Führern erwartet wurden.

Es ist dies vor mehreren Jahren geschehen. Bei der heutigen Lage werden wir bessere Sitten wohl kaum von ihnen zu erwarten haben. Unter solchen Umständen ist es doch das Mindeste, dass wir erfahren, wer, wann die Grenze passiert und wie lange er auf unserem Territorium bleibt, und das hiezu notwendige momentane Anhalten der Automobile an der Grenze kann doch niemanden stärker belästigen, und gerechter Weise als Sekatur aufgefasst werden.

Wie geht es Dir? Hoffentlich schon ganz gut.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza.*

23.

Vidiczky György gör. kel. szerb kanonok, záradafőnök, Felsőkabol.

1914 július 6.

Nagyságos Uram!

Báró Vojnich Istvántól * nyert értesítés alapján mindenekelőtt hálás köszönetemet fejezem ki, amiért a szerb egyház ügyeinek rendezése körüli fáradozásomban útbaigazításával és tanácsaival támogatni hajlandó, s egyúttal azzal a kéréssel fordulok Nagyságos Uramhoz, szíveskednék lehetőleg mielőbb bizalmasan tájékoztatni aziránt, először melyek volnának a szerb egyház jelenlegi szervezetének azok a főbb pontjai, amelyek feltétlenül módosítást igényelnének, másodszor feltétlenül szükségesnek találja-e Nagyságod is, hogy a következő kongresszusi választások az 1871-iki szabályzat alapján tartassanak meg.

Bármilyen nehéz legyen is erre olyan formát találni, amely ne járjon a korona presztízisének esorbitásával, meglehetne ezt a nehéz kérdést is oldani abban az esetben, ha garanciát nyernék arról, hogy az új kongresszus haladéktalanul megalkotja a rendszeres egyházi statutumot és abba felveszi az egyházi és állami érdekből feltétlenül szükséges rendelkezéseket.

Ebben az irányban megkezdtém már az eszmeeserét a munkapárthoz tartozó szerb képviselőkkel és a horvát-szlavon samostalci szerbek vezetőivel, mielőtt azonban a magam részéről határozott állást foglalnék e kérdésekben, olyan egyházi férfiak tanácsával kívánok élni, akiket erre minden tekintetben kompetenseknek tartok.

Ezért fordulok Nagyságos Uramhoz is ezzel a bizalmas kéréssel megjegyezve, hogy — amennyiben úgy kívánja — válaszát a legbizalmasabban fogom kezelni s annak tartalmát éppen senkiivel sem közölni.

Szíves segédkezéséért előre is hálás köszönetet mond Nagyságos Uramnak

tisztelő híve Tisza.

24.

Teleszkynek.

1914 július 9.

Kedves Barátom!

A horvátokkal beszéltem a szeszadótörvény dolgában s úgy látom, belenyugosznak mindenbe, csak azt az egyet kérik, hogy

* Btt. orsz. képviselő.

a törvény első szakaszának 3. bekezdésében foglalt kedvezmény azokra a gyümölcstermelőkre is kiterjesztessék, akik saját termésüket ugyanazon községben másnak kisüstjén főzik ki. Őszintén szólva nagyon szeretném, ha ebben valami előzékenységet mutathatnánk. Elismerem, hogy ellenőrzés szempontjából nehéz dolog, de talán meg lehetne azt nagyobb aggály nélkül oldani akként, hogy csak olyan kisüst-tulajdonosnak üstjén való kifőzésre terjesszük ki ezt a kedvezményt, aki szintén csak saját termését dolgozza fel s nem vásárol gyümölcsöt szeszfőzés céljából.

Azt hiszem ugyanis, hogy a visszaélés veszélye főleg ezeknél fordulna elő, ha tehát ezeket kizárjuk a kedvezményből, nagyobb baj nem származhat a dologból. A Végrehajtási Utasítás ugyanis tartalmazhatna részletesebb előírásokat arra vonatkozólag, hogy azok, akik termésüket másnak kisüstjén akarják kifőzni, ezt jó előre bejelentsék.

A horvátok most igazán jól viselik magukat, s nagyon szeretném jóindulatunkat ezen csekélységgel kapcsolatban újból kimutatni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

25.

Br. Skerlec Iván horvát bánnak.

1914 július 10.

Kedves Barátom!

A legbizalmasabban értesítlek, hogy gyűjtjük azokat a konkrét adatokat, amelyek a Szerbiából ellenünk irányuló üzelmekre vetnek fényt és szerb hivatalos köröknek ellenünk irányuló cselekedeteit vagy mulasztásait bizonyítják.

Nagyon kérek, légy szíves az erre vonatkozó, rendelkezésre álló anyagot feltűnés nélkül és a lehető legsürgősebben összeállítani és rövid úton rendelkezésemre bocsátani. A dolog nagyon sürgős és feltétlenül kívánatos, hogy semmi ne szivároгjon ki belőle. Nagyon leköteleznél, ha azonnal levelem vétele után tájékoztatnál aziránt, fogsz-e súlyosabb természetű tényálladékokat magában foglaló adatokat küldhetni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

26.

1914 július 10.

Érdemes Községi Elöljáróságnak!

Sarkadkeresztur.

Örömmel értesítem, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrtól most nyert értesülés szerint nevezett miniszter úr az állami iskola építési költségeinek azt a részét, amelynek kamatja az 5 %-os iskola-adóban és a 320 koronás tanítói lakás egyenértékében nem talál fedezetet, állami segélyképen elvállalta. Miután a község korábban az egész építkezési terhet magára vállalta volt, a miniszter úrnak ez az eljárása is a legmesszebbmenő jóindulatra mutat.

Tisztelettel Tisza.

27.

Markovich Incének.*

1914 július 10.

Nagyságos Uram!

Nagyon kérem, szíveskedjék precíze megállapíttatni és velem mielőbb közölni, mikor, minő indokból állították elő Szerajevóban lévő detektívjeink Cabrinovicot s minő határozat hozatott akkor ellene?

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve Tisza.

28.

Br. Skerleczenk.

1914 július 10.

Kedves Barátom!

Nagyon bizalmasan küldöm neked visszakérőleg Wickenburgnak** két rendbéli levelét azzal a kéréssel, hogy a zenggi püspök temetésénél a szallagincidentsre vonatkozó tényállást feltűnés nélkül megállapítani s egyúttal valamely alkalmas módot adni szíveskedjél, hogy abban az esetben, ha felkavarnák ezt a kérdést, megnyugtató felvilágosítást adhassak. Mindenesetre nagyon megkönnyítené a dolgot, ha a szallag Portorében visszatétetett volna.

Egyúttal felkérlek arra is, légy szíves úgy az új püspök személyére mint a fiumei elválasztásra vonatkozó nézetedet mielőbb bizalmasan közölni. Salisra vonatkozólag megjegyzem, hogy ki nevezését megnehezíti az a körülmény, hogy testvérének a Fiumében állomásozó Salis tábornoknak magatartása egyáltalán nem kifogástalan.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

* Államrendőrségi tisztviselő.

** Gr. Wickenburg István kormányzó, Fiume.

29.

Balthazár Dezső ref. püspöknek, Debrecen.

1914 július 10.

Főtiszteletű Püspök Úr!

A Jánosz Antal kérésére figyelmembe ajánlott ügynek alaposan végére jártam és sajnálattal tudatom, hogy a fennálló szabályok értelmében teljesen lehetetlen a Jánosz Szilárd baján segíteni. Ez a fogtechnikus-kérdés éveken át okozott igen nagy egyenetlenséget és elkeseredést orvosi körökben, végre is azzal a szabállyal nyert megoldást, amely az egyszeri vizsgát a már működő önálló fogtechnikusoknak megengedi. Maga ez a rendelkezés is epés támadások tárgya volt, s ha most a szabályzat ellenére a vizsga ismétlését engedné meg a belügyminiszter, ez újra felkavarná az egész kérdést s magára zúdítaná az összes doktorokat.

Ilyen körülmények között legnagyobb sajnálatomra a legjobb akarat mellett sem tehetek semmit a dologban.

Igaz tisztelettel vagyok Főtiszteletű Püspök úrnak

őszinte híve Tisza.

30.

Br. Harkányi Jánosnak.

1914 július 10

Kedves Barátom!

Dékánfalva, Damása, Muraujfalu stb. muramenti községek lakosságának hozzám intézett kérvényét, rövid úton mellékelve az abban említett murai híd-építés ügyét, amely nevezett községek lakosságára valóban életbevágó fontossággal bír, szíves jóindulatodba nagyon melegen ajánlja

igaz híved Tisza.

31.

Pohlnek.

1914 július 10.

Kedves Kasznár Úr!

A levélhez csatolt szerződési tervezetek visszaküldése mellett értesítem, hogy a tervbe vett területek átengedésére hajlandó vagyok, de olyan feltételekhez akarnám azt kötni, hogy e területek kizárólag csak iskola, illetve óvoda céljaira szolgálhatnak, s tulajdonjogom feléled, amidőn más rendeltetést nyernek. Szíveskedjék kérem a tanfelügyelővel megbeszélni, hogy ilyen stipuláció vezettessék be a szerződésbe.

Szívből üdvözlí Tisza.

32.

Rónay Jenő orsz. képviselőnek.

1914 július 11.

Kedves Barátom!

E percben vettem tegnapi sürgönyváltásunk előtt kelt leveledet. Biztosíthatlak róla, hogy nagyon örülök, ha téged választanak meg a szegedi katolikus kör elnökének. Örömmel látom e város közéletében való közreműködésedet és örülnék rajta, ha például a szegedi III. kerületben, amelybe szegény Gerliczy Feri * is át akart volna menni, te vehetnéd fel a küzdelmet.

Azonban azzal az őszinteséggel, amellyel mindenkinek, de régi jó barátaimnak kétszeresen tartozom, meg kell mondanom, hogy a jelen esetben tanúsított eljárásodat minden jóindulatod és jóhiszeműséged mellett nagyon meggondolatlannak és károsnak tartom. Szegeden a felleptetés pártunk részéről megtörtént, a jelen voltak Rózsának úgy is átmeneti jelöltségébe belenyugodtak, ő most már a pártnak jelöltje, s így a párthűség mindenkitől az ő támogatását kívánja. Tőled édes barátom, mint pártunk régi szilapos tagjától azt várnám, hogy ezt az igazságot megmond azonbarátaidnak, akik most utólag a te felleptetésedre gondolnak.

Nagyon sajnálom, hogy erre idejekorán nem gondoltál, de még most sem késő, mutass nekik jó példát a párthűség terén és használd fel egész befolyásodat, hogy a pártegység éppen Szegeden, ahol szegény Feri megválasztásának is olyan sajnálatos előzményei voltak, újból meg ne bontassék. Bármennyire sajnálom is, nem tehetnék egyebet, minthogy Szegeden Rózsát minden utólag jelentkező felleptetési kísérlettel szemben egész erővel támogatassam. Bizonyára nem akarsz abba a helyzetbe juttatni, hogy ezt veled szemben kelljen megselekednem.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

33.

Glattfelder Gyula csanádi r. k. püspöknek, Temesvár.

1914 július 11.

Méltóságos Uram!

Multkori beszélgetésünk alkalmával egyikünknek sem volt fogalma arról, hogy a szegedi katolikusok, akik Rózsa fellepte-

* Néhai báró Gerliczy F. volt képviselő.

tésébe az adott viszonyok között belenyugodtak, utólag mégis külön mozgalmat fognak indítani, s nagyon meglepett a Rónay Jenő felléptetésére vonatkozó akció híre. Annak idején a felléptetés megtörténte előtt nyitva állott a tér minden kombináció számára. Most már befejezett ténnyel állunk szemben, a pártnak Rózsa személyében jelöltje van, s bármennyire sajnálom a dolgot, kénytelen volnék ő mellette minden utóbb jelentkező jelölttel szemben teljes erővel akcióba lépni.

Az ilyen jelenség mindenütt káros, de kétszeresen az volna Szegeden, ahol Bánffy halálakor összeütközésbe jutottak pártunknak katolikus és nem katolikus elemei egymással és ahol, amint multkori beszélgetésünk alkalmával is jeleztem, készséggel tennék meg hasonló jelenségek elkerülésére minden lehetőt. Erre meg lesz a katolikusoknak a teljesen kielégítő alkalom az általános választáskor. Csak most tanusítsanak annyi mérsékletet és tapintatot, hogy Rózsa átmeneti képviselőségéhez hozzájáruljanak.

A kérdéshez fűződő nagy közérdekre támaszkodva fordulok tehát azzal a bizalomteljes kéréssel Méltóságodhoz, hogy ez ügyben hathatós szavát felemelni s irányadó befolyását oda érvényesíteni méltóztassék, hogy a pártegység helyreálljon és a mostani választási mozgalmából mindenféle zavaró és káros felekezeti mozzanat kiküszöböltessék.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza.*

34.

*Töplernek.**

1914 július 11.

Kedves Számvevő Úr!

E percben értesülök a varsányhelyi járványról, kocsordi tapasztalataimból tudom, hogy a vérhas pedáns kezelés és diéta mellett biztosan gyógyítható, de nagyon szorgos utánjárást igényel. Arra kérem tehát, organizálja az egész gyógykezelést, s ha szükséges, értesítsen, hogy az úgys beállott vakációk révén egy teljesen megbízható idősebb medikus leküldéséről gondoskodhasam, aki a helybeli orvos felügyelete alatt teljesítené a betegek gondozását és a gyógykezelést. Azzal a kéréssel, hogy leveletem fiammal közölni és a varsányhelyi teendőket vele egyetértőleg elintézni szíveskedjék

szívből üdvözi *Tisza.*

* T. I. geszti gazdaságának gazdatisztje.

35.

Klebelsbergnek.

1914 július 11.

Kedves Barátom!

A parázi gör. kel. román egyházközség kérvényét mellékelve, az ügyet szíves jóindulatodba annál melegebben ajánlom, mert ilyen bajokba tényleg az állami felügyelet alól kibújni akaró román papok és tanítók viszik bele az egyházközséget, másrésről pedig az itt szóbanforgó összeg végrehajtásával az egész egyházközség koldusbotra juthat.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

36.

Skerlecnek.

1914 július 11.

Kedves Barátom!

Mellékeltem lapkivonatot azzal a kéréssel küldöm, lennél szíves a Hrvatska-t kérdőre vonni, hogy a megjelölt közleményt kitől vette, s ha létezne ez a két akadémikus, azokat kipuhatolni és a tényállást megállapítani.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

37.

Teleszkynek.

1914 július 12.

Kedves Barátom!

Szíves tudomás végett visszakérőleg mellékelem Berchtoldnak a montenegrói előlegre vonatkozó levelét azzal, hogy az idő rövidségére és a kérdésnek a mostani politikai helyzetben hatványozott fontosságára való tekintettel, sürgönyileg hozzájárultam, mielőtt távolléted folytán előzetes beleegyezésedet megszerezhettem volna. Tulajdonképen nem tudom, miért égett ennyire a körünkre a dolog s kérni is fogom Berchtoldot, hogy jövőre ilyen ügyeket előbb terjesszen elő.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

38.

Rónay Jenőnek.

1914 július 12.

Kedves Barátom!

Fogadd köszönetemet tegnap kelt második leveledért és az abban adott információkért. Avval én is tisztában vagyok, hogy Szegeden még nem simultak el a Gerliczy—Ötvös-féle küzdelem nyomai, s nagyon fontos közérdeknek tartanám, hogy a párt összhangját az általános választásokig teljesen helyreállítsuk. Ebben a magam részéről el fogok követni minden lehetőt, s nem kétlem, hogy Cicatricis* ügyesen és tapintatosan fog e tevékenységemben támogatni. Egész bizalommal számítok pártunk s a magyar közélet helyes irányításának minden igaz barátjára, ezek között elsősorban tereád is.

Köszönetem ismétlése mellett vagyok

igaz híved Tisza.

39.

Br. Ghillány Imre földművelésügyi miniszternek.

1914 július 12.

Kedves Barátom!

Nyegre** levelét azzal a kéressel mellékelem, hogy ez ügyet bölcs belátásod szerint elintézni méltóztassál. Egyéni véleményként megjegyzem, hogy abban az esetben, ha a fedezet kérdését sikerül Teleszkyvel rendbehoznunk, leghelyesebb volna azon gazdákat megállapítani, akiknek inséges termések mellett állatállományát is elemi csapás támadta meg, úgy hogy a gazdálkodásuk folytatása vált lehetetlenné és ezeknek nyújtani hitelt oly módon, hogy garanciát nyerjünk aziránt, miszerint a pénzt tényleg állatvásárlásra fordítják. Persze ebben az esetben sürgősen fel kellene Nyegrét hívni az ilyen természetű összeírásnak lehetőleg kevés feltűnéskeltéséveli elkészítésére.

Ami a fedezet kérdését illeti, nem tudom jutottál-e Teleszkyvel megállapodásra, ha még nem, úgy jó volna mielőbb megbeszélni vele azokat a kereteket, amelyekben az északkeleti vármegyékben mulaszthatatlanul szükséges újabb segélyakció mozoghatna. Magától értetődik, hogy e kérdésben közreműködésemet készséggel rendelkezésedre bocsátom.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

* Akkori főispán.

** Nyegre László, Mármaros vm. akkori főispánja.

40.

Br. Jósika Samunak, a m. Főrendiház elnökének.

1914 július 12.

Kedves Barátom!

A naplószerkesztői állásra a magam részéről is Szöcs Pált ajánlom kegyes jóindulatodba. Igen hálás volnék, ha e szerencsétlen flótást ezzel betevő falathoz juttatnád.

A Pázmány szoborral az 1896-ban Ő Felsége által adományozott 10 szobor közül az utolsó is elkészülvén, ezt valamivel ünnepélyesebb formák között szándékozom a fővárosnak átadni. Az ünnepélyt júliusban is meg lehetett volna tartani, azonban úgy a fővárosnak, mint a hercegprimásnak kívánságára a Szent István-nap körüli időszakra halasztom, amidőn tényleg nagyobb élénkség van Pesten, mint a kánikulai időszak egyéb részében. Ez ünnepélyre természetesen az országgyűlés két házát is megszándékszem hívni, s ezt azért van szerencsém előre szíves tudomásodra hozni, hogy a képviseltetés módját a 20-iki ülés előtt megfontolás tárgyává tenni méltóztassál.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

41.

Gr. Berchtold Lipót külügyminiszternek.

1914 július 12.

Igen Tisztelt Barátom!

A Bécsben tartandó XXI. nemzetközi békekongresszus budapesti látogatásáról multkor folytatott eszmeeserénk kapcsán kérlek, légy szíves engem afelől is tájékoztatni, vajjon hozzájárul-e s ha igen, mennyivel a külügyminisztérium a szóbanlevő kongresszus bécsi költségeihez?

Mielőbbi szíves válaszat köszönettel venném és maradtam

igaz híved *Tisza.*

42.

Styrum Mór járásbíróági végrehajtónak, Zombor.

1914 július 12.

Tisztelt Elnök Úr!

Dr. Falcione Árpád képviselő úr által hozzám intézett meg-tisztelő felhívásuk kapcsán értesítem, hogy védnöki tisztet elvi okokból seholsem szoktam elfogadni, de öröömre szolgálna, ha az egyesületnek a végrehajtói kar bármely jogos vagy méltányos ér-dekének előmozdításában segítségére lehetnék.

Igaz tisztelettel *Tisza.*

43.

Csernoch János hercegprimásnak.

1914 július 13.

Mélyen Tisztelt Barátom!

Már Bárczy által részvétellel értesültem róla, hogy egészségi állapotod nem kifogástalan és alapos kurát igényel. Ilyen körülmények között természetesen én sajnálnám legjobban, ha 20-án kúrád megszakításával befáradnál, csak arra kérek, lennél kegyes odahatni, hogy a klerus tagjai közül többen megjelenjenek.

A Pázmány szobor leleplezését is kívánságodhoz képest augusztus 19-ére halasztom.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved Tisza.

44.

Jankovich Bélának.

1914 július 13.

Kedves Barátom!

Bárczynak hálálkodó leveléből úgy látom, hogy rendbejöttetek a Népopera ügyében, amint azonban ő írja, július 15-ére 40,000 korona készpénzre volna feltétlen szükség, hogy a legsürgősebb fizetések eszközölhessék. Azirányban kéri tehát intervenciómat, miszerint ez az összeg valamely formában rendelkezésükre bocsáttassék, még akkor is, ha a dolog nincs egészen finalizálva.

Amidőn e kérést szíves jóindulatodba melegen ajánlanám, egyúttal megjegyzem, hogy abban az esetben, ha érdemileg teljesen befejezést nyert az ügy és csak a pénz kiutalását megelőző formalitások vannak még hátra, úgy hogy az előlegezendő összegnek rövid idő alatti megtérítésére teljes garanciát kaphatok, a legrosszabb esetben hajlandó volnék ezt az összeget a szóbanforgó egész rövid időre a rendelkezési alapból kölcsön adni.

Szívből üdvözlő

igaz híved Tisza.

45.

Bárczy István polgármesternek.

1914 július 13.

Tisztelt Barátom!

Jankovich távolléte folytán csak ma reggel fordulhattam hozzá azzal a kéréssel, hogy a Népopera ügyét 15-ig akként igye-

kezzék befejezni, miszerint a szóbanforgó 40,000 koronát 15-én reggel rendelkezésekre lehessen bocsátani. Reménylém sikerülni fog a dolog.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

46.

Skerlecznek.

1914 július 13.

Kedves Barátom!

Tegnap este későn nyugtalanító híreket kaptam Belgrádból s ma reggel a zimonyi rendőrkapitányságot hívtam fel újabb hírekért. Miután ismételten csak olyanok jelentkeztek a telefonnál, akik állítólag sem magyarul, sem németül nem tudnak, nem tudunk velük beszélni és a báni hivatal útján kellett híreket kérnem. Titkárod állítása szerint Zimonyban a rendőrkapitány tud ugyan magyarul, azonban olyan süket; hogy nem képes a telefont használni, a többi tisztviselők pedig sem magyarul, sem németül nem tudnak!

Ha ez a hihetetlen állítás igaz, úgy kérek, légy szíves azonnal gondoskodni, hogy németül tudó, értelmes ember legyen ott, mert hiszen a mostani politikai helyzet mellett Zimonymnak kiváló nemzetközi fontossága van és *lehetetlen* állapot, hogy az ottani rendőrkapitánysággal németül telefonon ne lehessen érintkezni. Bizonyára felesleges volna magyaráznom, milyen fontos állami érdekek kívánják az azonnali intézkedést.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

47.

Szilassy Aladárnak, a m. Közigazgatási Bíróság másodelnökének.

1914 július 15.

Kedves Barátom!

A keresztény ifjúsági egyesületek nemzeti szövetsége azon felhívásának, hogy a püspökökkel és főgondnok társaimmal együtt az egyesület védnöki állását elfogadjam, arra az esetre, ha a többi kerületi elnökségek is elfogadják azt, készséggel teszek eleget.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

48.

Krobatin hadügyminiszter gróf Tisza Istvánhoz.

Wien, am 14. Juli 1914.

Von vertrauenswürdiger kroatischer Seite würde in Erfahrung gebracht, dass :

1. Die Stimmung des grössten Teiles der Bevölkerung Kroatiens serbenfeindlich ist und diese Bevölkerung eine *Tat* erwartet.

2. Das die grosserbische revolutionäre Bewegung auch bereits in Kroatien und Slavonien, überhaupt in den südslavischen Gebieten Österreich-Ungarns verbreitet ist, und die Hauptagitatoren dieser Bewegung die serbischen Sokolvereine und die Popen sind.

Die Mitglieder dieser Sokolvereine sollen im Ernstfalle als Komitadschis auftreten und jetzt schon Bomben, Pistolen etc. deponiert haben.

Da die südslavischen Gebiete im Ernstfalle zum Operationsschauplatze gehören, muss das Kriegsministerium aus militärischen Gründen eine *sofortige*, möglichst am gleichen Tage vorzunehmende, Invigilierung der Sokolvereine in den genannten Gebieten fordern, dies umsomehr, wenn man daran denkt, in ernste Verwicklungen zu treten.

Im Falle solcher Verwicklungen wäre auch der kroatische Landtag sofort aufzulösen, damit die serbischen Abgeordneten ihre Immunität verlieren.

Unter diesen Abgeordneten befinden sich ausgesprochene Agitatoren und Förderer der revolutionären Propaganda.

Der Landtagspräsident ist ein Serbe (Medakovic), im Landtage sitzt der Bruder des vielgenannten serbischen Majors Milan Pribicevic, das ist der Abgeordnete Svetozar Pribicevic, der das gewisse Telegramm: «Beide Pferde gut verkauft» aus Sarajevo erhalten hat.

Diese Note ergeht in gleicher Fassung an den k. u. k. Minister des Äussern und die beiden Ministerpräsidenten.

Genehmigen *Euer* Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichsten Hochachtung.

Krobatin.

49.

Prinz Zdenko Lobkowitz, Károly főherceg akkori trónörökös Ő Fensége főudvarmestere.

Den 16. Juli 1914.

Euer Durchlaucht!

In den ersten Tagen nach dem schrecklichen Ereignis von Sarajevo habe ich es vermieden an Seine k. u. k. Hoheit Herrn Erzherzog Karl Franz Josef heranzutreten, da es meinen innigsten Gefühlen widersprach Seine k. u. k. Hoheit in diesen traurigen Tagen zu belästigen.

Nunmehr sehe ich mich jedoch durch meine verantwortliche Stellung veranlasst mich mit der Bitte an Seine k. u. k. Hoheit zu wenden, mir eine Audienz gnädigst gewähren zu wollen. Als verantwortlicher Ratgeber der Krone ist es meine angenehme Pflicht mich Seiner k. u. k. Hoheit zur Verfügung zu stellen und ihm in der Aufgabe einer Vorbereitung auf seinen hehren Beruf in jeder Hinsicht behülflich zu sein, und es wäre mir eine besondere Ehre von Seiner k. u. k. Hoheit in dieser Richtung in Anspruch genommen zu werden.

Ich bitte Euer Durchlaucht diese mit Wissen und Zustimmung unseres Allergnädigsten Herrn vorgebrachte Bitte Seiner k. u. k. Hoheit gefälligst melden zu wollen.

Genehmigen Euer Durchlaucht den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung

Tisza.

50.

Sándor János belügyminiszternek.

1914 július 16.

Kedves Barátom!

Tűzzel vassal hajtjuk az Ecsedi Láp megmentésére szükséges munkálatokat, hogy legalább a jövő évi árvízveszélyt az annyit szenvedett érdekeltég fejeéről elhárítsuk. Erre egyik legfontosabb teendő a Nagyecsedre tervezett szivattyú idejekorán való felállítása, ami az ilyen nagyméretű gépezet elkészítése szempontjából rendkívül sürgős feladat. Most arról értesülök, hogy azért akadt meg a dolog, mert a tervek és ajánlatok egy hónappal ezelőtt felterjesztettek a belügyminisztériumhoz, onnan azonban a műszaki osztály véleményét ismételt sürgetés dacára sem lehetett megkapni.

Tekintettel a dolognak idejekorán való megrendeléshez fűződő igazán nagy közérdekére, ez ügyet szíves jóindulatodba a legmelegebben ajánlom.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

51.

Br. Ghillány Imrének.

1914 július 16.

Kedves Barátom!

A nagyecsed szivattyú ügye ismét megfeneklett. Egyrészt a belügyminisztériumban, ahol megpróbálok rajta lendíteni, másrészt a te vizszabályozási osztályodban is, ahol azt kifogásolják, hogy a beállítandó 600 lóerős gépegységek villanyos erő alkalmazására készíttessenek elő. Ez 30—40,000 korona többletköltséget igényelne, de egészen kétségtelen, hogy e többletköltség busásan megtérül a villanyos erő gazdasági kihasználása útján, s úgy gondolom, hogy semmit nem reszkíroz a kormány, ha a társulatnak ezt a tervét hagyja jóvá. Viszont ha sokat okoskodunk a dolog felett, elmulasztjuk a gép idejekorán való megrendelését s egy évvel nyújtjuk tovább az ügyis a végtelenségig kimerült érdekeltség kínlását és szenvedését.

Nagyon kérek tehát, légy szíves ezt az ügyet lehetőleg mielőbb eldönteni.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

52.

Br. Harkányi Jánosnak és Jankovich Bélának.

1914 július 17.

Kedves Barátom!

Az Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület társadalmi erőforrásokból felsőbb női kereskedelmi iskolát óhajt felállítani. S miután ehhez az elvi hozzájárulást megnyerte, idevonatkozó kérvényét 8955. sz. a. adta be a közoktatásügyi minisztériumba. Amint az egyesülettől nyert információból látom, ezen nagyon öröndetes kezdeményezésnek aligha lehet érdemleges akadály, de nagyon kívánatos volna az ügynek mielőbbi elintézése, hogy az iskola már a folyó év szeptember havában megnyitható legyen. Miután pedig abban két minisztérium egyetértő intézkedése látszik szükségesnek, azt jóindulatú szíves gondoskodásodba nagyon melegen ajánlja

igaz híved *Tisza.*

53.

Andreas Grafen v. Szeptycki gör. kath. érseknek, Lemberg.

Den 18. Juli 1914.

Euer Excellenz!

Es wird mir eine besondere Freude sein Euer Excellenz mit Bischof Mgr. von Ortynskyj bei mir zu sehen. Nach menschlicher Voraussicht werde ich in den genannten Tagen in Budapest zu treffen sein. Da aber Donnerstag und Freitag die Sitzungen des Abgeordnetenhauses von früh bis abends ohne Unterbrechung dauern, während am Samstag keine Sitzung ist, so schiene mir dieser letztgenannte Tag für den geeignetsten. Ich würde mir erlauben vorzuschlagen, dass mich die Herren um $\frac{1}{2}$ 1 Uhr mit ihrem Besuche beehren und uns die Freude machen würden um $\frac{1}{2}$ 2 mit uns zu dejeuneren.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

54.

Berzeviczy Albert orsz. képviselőnek, a M. Tud. Akadémia elnökének.

1914 július 20.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm szíves soraidat s előttem olyan nagy súllyal bíró kedvező véleményedet. A mielőbbi viszontlátásig szívből üdvözöl

igaz barátod *Tisza.*

55.

Hegedűs Lorántnak.

1914 július 21.

Kedves Barátom!

Bocsáss meg, hogy szegény Jakabffy Tibor ügyével megnyomorítlak, de mint a mellékelt levelezésből láthatod, nevezett vak létére annyira megtanulta a gépirást, hogy állítólag egészen munkaképes ember. Nagyon örülnék, ha próbát tehetnétek vele, s amennyiben tényleg munkaképesnek bizonyulna, megfelelő megélhetési forráshoz juttathatnátok.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

56.

Jankovich Béla v. és közoktatásügyi miniszternek.

1914 július 22.

Kedves Barátom!

Horvát részről felmerült az a kívánság, hogy Fiumében társadalmi úton horvát tannyelvű népiskola állíttassék fel. Ez eszme kivitelének törvényes akadálya nincs, s bár egyrészt tagadhatatlanul a fiumei viszonyokra való tekintettel e kérdés fontos és kényes természetű, ezelől annál kevésbbé lehet elzárkóznunk, mert ez a kérdés a horvátországi magyar iskolák jövő fejlődését lényegesen fogja befolyásolni. Ennélfogva egyelőre értesítettem Wickenburgot a dologról, jelezve előtte, hogy ez iskolák felállítását eltiltani nem lehet, de egyúttal megkérdezve, minő modalitásokkal gondolná azt összekötve.

Most pedig van szerencsém Wickenburg válaszát azzal a kéréssel megküldeni, hogy az abban foglaltakat megfontolás tárgyává téve, engemet különös tekintettel a fiumei iskola ügyét szabályozó s előttem ismeretlen normatívumokra is megfelelő útbaigazítással és tanácsal ellátni méltóztassál. Már most megjegyzem, hogy a Wickenburg által említett feltételek legnagyobb részét nem vélem teljesíthetőnek. A dolog súlypontját inkább arra kellene helyeznünk, hogy ugyanakkor a magyar kulturális intézmények megfelelő fejlesztése is foganatosíttassék.

Szíves válaszodat kéri

igaz híved *Tisza.*

57.

Sándor Jánosnak.

1914 július 22.

Kedves Barátom!

Visszakérőleg mellékelem a «Deutsch-Ung. Bauernbund» elterjedésére vonatkozó jegyzéket azzal a kéréssel, lennél szíves megállapítani, vajjon a nevezett helyeken tudomásul vett alapszabályokkal szabályszerűen működő egyletek léteznek-e? Mielőbbi szíves értesítéset kéri

igaz híved *Tisza.*

58.

Bethlen Balázs főispánnak, Deés.

1914 július 22.

Kedves Barátom!

Pataki János kinevezése iránt szívesen érdeklődöm, csak tapintattal kell az ügyet kezelni, mert nem szeretném, hogy Hosszú,*

* Hosszu Vazul lugosi gör. kath. püspök.

akinek hazafiságában igazán nincs okom kételkedni, sőtve érezhesse magát. Ha az illető kineveztetnék is, az egész ügyet úgy kell kezelni, hogy a püspök semmi módon ne vehesse azt ő ellene irányuló gyanakvásnak vagy titkos vizsgálódásnak.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

59.

Krobatin hadügyminiszternek.

Den 22. Juli 1914.

Euer Excellenz!

In Beantwortung Euer Excellenz hochgeschätzten Zuschrift vom 14. d. M. in Betreff der Unteroffiziersfrage erlaube ich mir Euer Excellenz zu versichern, dass ich wie allen die Armee berührenden Fragen, so auch dieser hochwichtigen Frage ein warmes Interesse entgegenbringe, andererseits aber die vielen Schwierigkeiten und Mängeln des jetzigen Systemes nicht verhehlen kann.

Erstens ist nur ein kleiner Teil der Unteroffiziere zu modernen Bureaudiensten wirklich geeignet. Zweitens entspringen die furchtbaren Misereen des Diurnistentumes aus dem Umstande, dass diesen unglücklichen Leuten, die manchmal Jahrzehnte im Bureaudienst des Staates vollbringen, der Weg zu einem noch so bescheidenen, gesicherten Dasein durch Unteroffiziere verlegt wird.

Diese Mängel werden wesentlich gesteigert, wenn man auch Stellen mit einer gewissen höheren Bildung den Unteroffizieren eröffnet. Ich glaube diese ganze Frage muss nämlich umfassend und in loyaler Weise behandelt werden, so dass Staatsanstellungen, welche eine gewisse Eignung (wie Stenographie, Maschinschreiben) erheischen, wirklich geeigneten Leuten zu Gute fallen, und den Unteroffizieren mehr solche Anstellungen zugesichert werden, welche ihrer Vorbildung besser entsprechen.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner ausgezeichneten Hochachtung.

Tisza.

60.

Jankovich Bélának.

1914 július 22.

Kedves Barátom!

Szekszárd városa a millenáris évben évi 10,000-koronát ajánlott fel az ottani gimnázium céljaira. Ez összegből már 83,000 koronával

tartozik, s a kötelezettség további teljesítése ezen máris 100 %-ot meghaladó községi pótagóval bíró városkát igen súlyos helyzetbe juttatná, miért is a hozzád intézett folyamodványban e kötelezettség alóli felmentését kéri. Nem tudom, van-e egyáltalán mód ezen semmi jogi alappal nem bíró kérés kedvező elintézésére, de azt, amennyiben lehetséges volna, szíves jóindulatodba melegen ajánlja
igaz híved *Tisza.*

61.

Jankovich Bélának, Sándor Jánosnak és Balogh Jenő igazságügyi miniszternek.

1914 július 22.

Kedves Barátom!

Egyházi életünknek egyik régi elintézetlen ügye az alapítványok, illetőleg a felettük való állami felügyelet kérdése, amelyben a jogügyi igazgatóság s a kultuszminisztérium a régi abszolutisztikus római jog felfogásához híven több-kevesebb konzekvenciával azt az álláspontot képviseli, hogy az alapítványok jogi lételüket csak esetről-esetre adott állami elismeréstől nyerik.

Megvallom, ez a felfogás elvi álláspontommal s az autonómiájukra féltékeny protestáns egyházak jogos törekvéseivel homlok-egyenest ellentétben áll, úgy hogy felvettem volt vele a harcot különböző kormányok idejében s igen óhajtanám, ha sikerülne a kérdést olyan alapítvány-törvénnyel megoldani, amely a liberális jog álláspontjára helyezkedve az alapítvány lételét állami elismeréstől függetlenül megengedi, viszont azonban magától értetődően módot nyújt a hatékony állami ellenőrzésnek.

A református konvent folyó évi május havában tartott üléséből a belügyminiszterhez tett felterjesztést egy az alapítványok kezelésére vonatkozó konkrét ügy kapcsán, amely felterjesztésben azonban természetesen felvetette a dolog alapját képező elvi kérdést is.

Engedd meg tehát, hogy azzal a kéréssel forduljak hozzád, hogy ezt az ügyet a közelebbről érdekelt többi minisztériumokkal alkalmilag megbeszélés tárgyává tenni s kedvező elintézés felé vezetni méltóztatással. Amennyiben kívánatosnak látszanék, nagyon szívesen vennék részt én is az ügy feletti tanácskozásokban.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

62.

Ref. Conventi elnökségnek.

1914 július 22.

Méltóságos és Főtiszteletű Elnökség!

Folyó hó 7-én kelt s az alapítványi ügyre vonatkozó nagybeesű átiratuk kapcsán értesitem, hogy e kérdésben megkerestem az érdekelte minisztériumokat s rajta leszek, hogy a liberális felfogásnak és egyházunk autonómiájának megfelelő, de az állami felügyelet érdekeit természetesen megóvó megoldást hozzassunk létre.

Igaz tisztelettel *Tisza.*

63.

SZÁMJELES SÜRGÖNY.

Gróf Tisza István miniszterelnök úrnak.

Érkezett: 1914. évi július 28-án éjjel 12 órakor.

Feladatott: Wien.

Mai sürgöny értelmében kértem intézkedést külügytől. Megigérték, hogy minden fontosat amint le van kopogtatva, elküldenek. Titkon, a most folyt megbeszélésnél vezérkari főnök kifejtette, hogyha Oroszország aug. 1-ig elkezd a mozgósítást, a hadsereg zömét északra irányítaná s Szerbiát csak mellékharc térnek tekintené. Addig vesztett idő nincs. Ha augusztus 1-ig Oroszország nem lép fel ellenünk, akkor a szerb háború teljes eréllyel indul meg s Oroszország ellen fordulunk, miután Szerbiát gyors csapásokkal leverjük. Nagyobb akcióba csak teljesen harcrakész csapatokkal lép a hadvezetőség, azonban kisebb, a szerb mozgósítást zavaró csatározás Bosznia felől kezdetét veszi haladéktalanul. Én és Conrád is nagyon kértük Berchtoldot eszközölje ki Németországtól, hogy Oroszországot színvallásra készítse akkor is, ha csak ellenünk irányuló előkészületeket fogatosít és helyezze kilátásba azonnali német mozgósítást, Berchtold hajlandónak mutatkozott ily lépésre; holnap meggyőződöm megtörtént-e? A király csütörtök vagy péntek* Bécsbe jön. Azt hallom, mélyen meg volt hatva és könnyeket hullatott, midőn Giessl az útjában tapasztalt magyar lelkesedésről tett jelentést.

Burián.

64.

TÁVIRAT.

VII/28. késő este.

A külügyminiszternek. (Streng geheim.) Austung.

Mit dem angeblichen Wiener Besuch Bratianu's haben wir die energische Stellungnahme Rumäniens für Erhaltung des Bucharer Friedens zu gewärtigen. Ich war auf diese Phase stets ge-

* Júl. 30-án vagy 31-én.

fasst, hatte öfters Gelegenheit meine Überzeugung zu betonen, dass wir fest bleiben und uns freie Hand behalten sollen, Gebietsveränderungen in Macedonien vorzunehmen. Heute ist dies meine festere Überzeugung als je. Alles, was wir durch unsere feste Haltung Serbien gegenüber an Prestige gewonnen haben, geht verloren, wenn wir uns von Rumänien einschüchtern lassen. Wir halten Rumänien durch Bulgarien in Schach; haben von ihm Nichts zu fürchten, und werden unser künftiges Verhältnis mit ihm nur durch feste, imponierende Haltung auf befriedigende, sichere Basis stellen. Wir können ihm die Garantie vor bulgarischem Angriff geben, und betonen, dass wir auf das Gleichgewicht am Balkan Rücksicht nehmen werden, aber durch den von Serbien provocierten Krieg sei eine ganz neue Rechtslage geschaffen, in welchem wir je nach den kriegerischen Ereignissen handeln könnten. Sollte gegebenen Falles Rumänien seinen Bundespflichten nicht entsprechen,¹ so wären freilich auch wir jeder Verpflichtung entbunden und könnten unsere Balkanpolitik ganz unabhängig von den rumänischen Interessen orientieren.

Tisza.

65.

Br. Burián István Ő Felsége személye körüli miniszternek levele Gr. Tisza István miniszterelnökhöz.

Wien, 1914 július 29.

Kedves Barátom!

Németországban most megtörténtek a lépések abban az irányban, hogy Oroszországgal szemben a helyzet minél hamarabb tisztáztassék, avval a kijelentéssel, hogy szövetségünk azonnal mozgósít, amint Oroszország elkezd ellenünk felvonulni. Ezen pourparler-k jelenlegi állásáról még ma este adok kimerítő hírt, miután Berchtoldot még egyszer láttam.

A cél az, hogy Oroszországnak ne engedjük meg, hogy mozgósítással lekösse északon erőnket, maga ne támadjon, de levegőt adjon a szerbeknek, fenntartva magának a közbelépést a későbbi helyzet remélt könnyebbségei közt. Az út a célhoz az, hogy Szápáry³ még folytattja, ámbár minden illúziónk nélkül, Sasonoff⁴ puhítását. Persze még sokat lehet ott elmondani, amit nélkülöztem nagyon a különben nem ügyetlen párbeszédben. Ha ott⁵ a fonál a katonai és nacionalista körök nyomása alatt megszakad és mozgósítanak Wilna-, Moszkva- és Kiebben, akkor Németország bejelenti saját mozgósítását és velünk együtt

¹ A háború kitörése idején Ausztria-Magyarország és Románia közt szövetségi szerződés állt fenn.

² A távirat 1914 júl. 29-én este 8-kor iratott. Az egész T. I. sajátkezű írása.

³ Gr. Szápáry osztrák-magyar nagykövet Szentpétervárott.

⁴ Orosz külügyminiszter.

⁵ Oroszországban.

elkezdí. Ha pedig a mozgósítás már előrehaladt, a hadüzenetnek részünkről már be kellene következnie egyidejűleg Németországgal, mert az orosz készütség soká mindég csak fél készütség, s ezt a drága első időt kell jól kihasználni.

Román «szövetségesünk» már tisztázta a helyzetet és ez jó. Orosz háború esetében *nem* megy velünk, de ellenünk sem. Hisz többet nem volt szabad várnunk, csak hogy az utóbbiban még csak feltételeesen bízom. Egyedüli garanciánk ez irányban a bolgár hadsereg, de ez is csak akkor, ha Görögország nem támadja. Ezért oly fontos a bolgár-görög megegyezés is. Az is sokat ér, hogy ilyformán megszabadulunk a Romániával fennálló, most már egészen egyoldalú kötelezettségeinktől s újabb *egészségesebb* viszonyt kezdhetünk vele idővel. Most mindenestre már alig volna az ideje, hogy Romániát bármi előnnyel vagy saját érdekeink bármennemű feszélyezésével kecsegtetnők.

Olaszországnak a kompenzáció kérdésében azt gondolom helyes nyilatkozat ment. Nem lett volna okos Mérey¹ ridegen elutasító álláspontjára helyezkedni. A 7. §. sajnos hihetetlen gyarló szövegezése az olaszoknak formailag igazat ad s Berlin is ezt vallja. De szerencsére a kérdés nem aktuális.

5 órakor. Berchtoldtól jövök vissza. Az ő tegnapelőtt Németország fellépését szorgalmazó kérésére ma Tschirschky² azt a választ hozta, hogy Pourtalés már is meg lett bízva az orosz kormányt egyelőre barátságosan figyelmeztetni, hogy az ellenünk irányított mozgósítást Németország úgy tekintené és oly ellenrendszabályokkal viszonzná, mintha ő ellene mennének. *Németország egyáltalában nagyon szívén viseli, angol befolyás alatt is, hogy ne a hármasszövetség viselje a világkékbontó szerepét* s azért Tschirschky arra is kérte Berchtoldot, hogy Szápáry³ *még egyszer nyugtassa meg Sasonoffot*⁴ hogy mi Szerbiát nem annektáljuk s területének részeit csakis a hadműveletek folyamán és esetleg később ideiglenes zálogként foglaljuk el.

Schebekó⁵ tegnap Berchtoldnál járt, s már nagyon jótékony behatása alatt volt a Szápáry-Sasonoff-féle beszélgetésnek. Többi közt azt is említette, hogyha egyszer a szerb dolgok iránt tisztában leszünk «il faudrait parler aussi des affaires qui intéressent directement nos deux États». Itt vagyunk e ponton, melynek én is mindég melegen ajánlottam a megbeszélését Oroszországgal. Berchtoldot kértem, hogy terelje erre Szápáry figyelmét.

Érdekes, hogy Károly király Czernin után a német követnek megint másképp beszélt. Azt mondta, hogy sajnálatára hadseregének csak két hadtestét küldhetné Oroszország ellen, mert hárommal fedni kell a bolgár határt. Még ez is nagyon nehezebbre esik, mert ha a két hadtestet megverik, nagyon válságos helyzetbe jutna Oroszországgal szemben. Szegény! A némettel nem mert oly sans gène beszélni, mint Czerninünkkel, s mintha csak azért rimázkodott volna, hogy Németország kiéressze a két hadtestnyi kötelezettségből is.

Szívből üdvözöl

igaz híved Burián István.

¹ Mérey Kajetán osztrák-magyar nagykövet a Quirinál mellett.

² Tschirschky v. Bögenderff Henrika Németbirodalom nagykövete Bécsben.

³ Gr. Szápáry Frigyes osztrák-magyar nagykövet Szentpétervárott.

⁴ Orosz külügyminiszter.

⁵ Orosz nagykövet Bécsben.

66.

Berzeviczy Albert btt., o. k.-nek a M. Tud. Akad. elnökének.

1914 júl. 29. *

Kedves Barátom!

A listát köszönöm. Külön felszólítás nem megy a hölgyekhez, mert hiszen a te szíves közbenjárásodnak éppen az volt az értelme, hogy Andrássy útján tudjuk meg, kiknek neveit lehet az adakozási felhívás alá nyomtatni.

Ennek folytán azokat, akikkel Andrássy beszélt (a megcsillagozottakat) betűrendben bevesszük a listába.

A honáruolókat feleségem szólította volt fel, a hazafiakat Andrássy. Hivatalos felszólítás nem ment senkihez.

A kiosztás hatóság, létező caritativ egyletek és helyi bizottságok útján fog történni.

Aláírási ívet fog kapni mindenki.

Szívből üdvözl

igaz barátod Tisza.

67.

Jankovich Bélának.

1914 július 29.

Kedves Barátom!

Bethlen Balázs igen nagy súlyt helyezne reá, hogy Pataky János nagyiklódi gör. kath. tanító állami tanítóvá neveztessek ki. E kérdés összefügg az Erdélyben mutatkozó nemzetiségi mozgalmak megfigyelésének, jelenleg különösen eminens fontossággal bíró szempontjával, miért is azt szíves jóindulatodba a legmelegebben ajánlom.

Szívből üdvözl

igaz hived Tisza.

68.

Töplernek; Geszt.

1914 július 29.

Kedves Számvevő Úr!

A vátyoni takaróknak az általuk kért 50 kiló helyett fejenkénti egy mázsa búza pótlást engedélyezek. Szegények így is nagyon gyenge keresettel végzik az aratást és tanúsított szerénységük jutalmazást érdemel.

* Hábórus adakozásra felszólítandók listája. Az egész levél gr. Tisza István sajátkezü írása.

Ma hívtam fel a hatóságokat, hogy községenként írják össze a mozgósított katonáknak segélyre szoruló hátramaradottait. Úgy Önt, mint a többi tiszt urakat arra kérem, hogyha e munka megindul, abban részt venni, s odahatni szíveskedjenek, hogy a kimutatás mielőbb és a legnagyobb gondossággal készüljön el. Természetesen külön kimutatás készítendő a teljesen segélyforrás nélküliekéről s azokról, akiknél legfeljebb némi segélyezés mutatkozik szükségesnek.

Szívből üdvözlí Tisza.

69.

Ria Vio (*Fiume*).

Den 30. Juli 1914.

Gnädige Frau!

Ich bitte mich nicht missverstehen zu wollen, wenn ich zu meinem lebhaften Bedauern keine günstige Antwort geben kann. In Zeiten, wie die jetzigen, muss ein jeder eintehen, doppelt so die Mitglieder des Reichstages, die mit gutem Beispiel vorangehen müssen. Ich kann die Besorgnis einer liebenden Gattin nur würdigen, aber leider nicht anders handeln.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Ihr ergebener Tisza.

70.

Ghillánynak.

1914 július 30.

Kedves Barátom!

Teljesen egyetértek veled abban, hogy az inséges akció nem szünetelhet s igen kérlek, légy szíves a legszükségesebbekre szorított javaslataidat a mai értekezleten megbeszélés tárgyává tenni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

71.*

Br. Urbán Iván főispánnak, Arad.

1914 augusztus hó 1.

Kedves Barátom!

Most értesülök arról a beszélgetésről, amelyet az öreg Sztankovics ügyében Horthy Miklóssal folytattál és sietek veled a lehető legbizalmasabban közölni, miszerint ebben a tekintetben feltétlenül szükséges volna tudnunk, van-e valami alapja a dolognak, mert

* V. ö. 89. sz.

ebben az esetben fiát minden feltűnés nélkül az ügyis mozgósított tengerészethez csapatszolgálatra hívnánk be. Ez utóbbi kiváló tiszt, akihez bizonyára nem férhetne a gyanú árnyéka sem, de lehetetlen volna megreszkírozni, hogy atyját ilyen természetű gyanú hatása alatt le kelljen tartóztatni, amíg fia jelenlegi állásában van.

Arra kérlek tehát, légy szíves nekem a legbizalmasabban olyan jelentést küldeni ebben a dologban, amelyet a Marine-parancsnokkal közölhessek.

Amennyiben mutatkoznék is valamely komolyabb gyanúok, semmiesetre sem kellene az öreg Sztankovics ellen eljárni, amíg fiának jelenlegi beosztása meg nem változott.

Amidőn tehát nagyon kérlek, hogy e kérdésben kimerítő felvilágosítást adni szíveskedjél egyuttal megjegyzem, hogy a katonai ügynevezett Kundschaftsbureau-nak igen zavaros forrásból eredő s nem mindég kellőleg megrostált információit némi tartózkodással kell fogadnunk.

Válaszodat akként légy szíves feladni, hogy az holnapután reggel kezeim között legyen.

Szívből üdvözlő

igaz híved Tisza.

72.

Bartal Aurél főispánnak, Pozsony.

1914 augusztus hó 1.

Kedves Barátom!

A most besorozott lovak kifizetése csak Magyarországon legalább 150.000,000 koronába kerül. Kénytelenek vagyunk tehát igénybe venni a törvényben megengedett 6 heti halasztást, mert éppen a mozgósítás első napjaiban az állam és társadalom fizetési eszközei ügyis annyira igénybe vannak véve. Az persze hiba, hogy erről a közönséget előzetesen nem értesítették.

Az élelmiszerek drágasága ellen a városi hatóságnak kell a piac ellátásának szervezése útján megfelelő intézkedéseket tennie, s ebben a tekintetben a vasutak segítségét is igénybe vennie. Amennyiben tej, zöldség, krumpli s más efféle élelmiszerek beszerzése és biztosítása végett a katonailag lefoglalt vasutakon is kellene bizonyos intézkedéseket megtenni, s ezt nem tudnátok a helyszínen rendbehozni, szíveskedjete a kereskedelmi miniszterhez fordulni. Budapesten hasonló intézkedésekkel máris visszaszorították az

árakat a rendes színvonalra. Amennyiben nem segíthetünk másképp, fennmarad a hatósági árszabás lehetősége is, ez azonban nagyon kétélű fegyver, mert a megállapított maximum árból tényleg azonnal minimum lesz, mert a hatósági árszabály statualja a drágaságot.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

73.

Miskolczy Ferenc főispánnak, Nagyvárád.

1914 augusztus 1.

Kedves Barátom!

E szegény asszony levelét mellékelve arra kérek, hogy addig is, amíg megindulhat az erre vonatkozó szervezettebb akció, úgy ebben az esetben, mint hasonló esetekben igyekezzél a munkaadó vállalatoknál, ha kell bizonyos presszióval, is mindent elkövetni, hogy a mozgósított alkalmazottaik családtagjairól gondoskodjanak.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

74.

Szőllősi Györgyné Lux Terka.

1914 augusztus 1.

Nagyságos Asszonyom!

Roppant sajnálom, hogy nem járhatok el kívánsága szerint, de most mennie kell mindenkinek, aki a hadsereg kötelékébe tartozik.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

75.

Csernoch János hercegprimásnak.

1914 augusztus 1.

Mélyen Tisztelt Barátom!

A zenggi püspökre vonatkozó leveled tárgyában néhány nap mulva remélem, érdemleges választ adhatok. Addig is megjegyzem azt, hogy Salis-Seewis báró ellen vannak komoly aggodalmaim, nekem azonban még, ma semmiféle jelöltem nincs erre az állásra, úgy hogy a Mihálovicsra vonatkozó információ tévedésen alapszik.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

76.

Br. Skerlecz Ivánnak.

1914 augusztus 1.

Kedves Barátom!

A hercegsprimás formaszerűen felszólít, nyilatkozzam a zenggi püspöknek kiszemelt Salis-Seewis báró felől. Az eddigi információkból nyert összbemutatóm szerint semmi kedv nem mutatkozik a hozzájáruláshoz. Így tehát szükséges volna, hogy minden tekintetben megfelelő más jelöltet ajánlhassunk.

Légy szíves tehát megfontolás tárgyává tenni a dolgot s engem lehetőleg értesíteni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

77.

Szily Tamás főispánnak, Pécs.

1914 augusztus 1.

Kedves Barátom!

A besorozott lovak árát szabályszerűen csak 6 hét múlva fizethetjük ki. Erre a célra csak magából Magyarországból 150.000,000 korona kiadás válik szükségessé, s kénytelenek voltunk úgy rendezni a dolgot, hogy ez az esedékesség ne essék össze a mozgósítás első időszakának ugyis abnormis pénzszükségletével.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

78.

D. Sándornak.

1914 augusztus 4.

Kedves Barátom!

Most kapom leveledet. Nagyon sajnálom, hogy kedvező választ nem adhatok reá. Ilyen pillanatokban, mint a mostaniak mindenkinek el kell menni. Szegény Bethlen Paliék* fia 11 nappal kitűzött esküvője előtt hagyott itt. István fiam, akit a budapesti caderhez osztottak volt be, jelentkezni fog a csatatéren, amint menyemnek a legközelebbi időben várható lebetegedése szerencsésen bekövetkezett. Egy szóval most a nemzet létéről van szó, s áldozatul kell hoznunk a legtiszteletreméltóbb egyéni szempontokat is.

* Gr. Bethlen Pál, Tisza István sógora ; fia gr. Bethlen Károly harctérre ment és később hősi halált halt.

Különben is mindnyájunk élete az Isten kezében van, békében vagy háborúban addig élünk, amíg ő el nem szólít bennünket.

Az Isten óvjon benneteket is minden bánattól.

Melegen üdvözl *Tisza*.

79.

Domahidy Elemér és Ujfalussy főispánoknak, Debrecen és Nyiregyháza

1914 augusztus 4.

Kedves Barátom!

A mai lapok hozzák már a mozgósítottak családtagjai segélyezésére vonatkozó kimerítőbb ismertetést, ma vagy holnap megkapod erre vonatkozó leveletem is. Ezekből látni fogod, hogy az általad megindított helyi akció szépen beleilleszkedik az általános akció kereteibe akként, hogy a helyben gyűjtött pénz felett ti rendelkeztek, s azt a törvényhatóság területén az általános alapelvek figyelembevételével ti osztjátok ki.

Ugyancsak teljesen beleillik a mi akciónk keretébe az a törekvésed, hogy gazda, munkaadó gondoskodjék elsősorban a behívottak családtagjairól. Meg vagyok róla győződve, hogy a leküldött iratokból nyert felvilágosítás alapján kifogástalanul fogod a dolgot elintézni, ha azonban bármiben felvilágosításra volna szükséged, légy szíves nyomban hozzám fordulni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

80.

Gr. Lónyay Elemérnek, a Főrendiház tagjának.

1914 augusztus 4.

Igen Tisztelt Barátom!

Nagyon köszönöm szíves soraidat. Anglia semlegessége felől még mindig folynak némi kilátást nyújtó tárgyalások. Persze a dolognak úgy előnyei, mint hátrányai elsősorban Németországot érintvén, ebben a kérdésben őt illeti a vezetőszerp.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza*.

81.

*Gr. Tisza Kálmánnak.**

1914 augusztus 4.

Kedves Kálmánom!

Nagyon köszönöm érdekes leveledet. Jól vagyunk. A világháborút csak csuda távolíthatja el. De emberi számítás szerint

* Gr. Tisza Istvánnak egyik testvéröccse. Akkor orsz. képviselő, aki mint tart, tisztt hadba vonult és megsebesült.

jó eséllyel mehetünk neki. A mozgósítás jól, pontosan, várakozáson-felüli eredménnyel halad, a hangulat az egész monarchiában nagyon jó. A külügyi konstellációk egészben kedvezően alakulnak. A harctérről persze még abszolút semmi említésreméltó hír nincs, ezt néhány napig nem is várhatjuk, ha csak az oroszok nem kísérelnek meg komolyabb betörést.

Isten áldjon, ölel

szerető bátyád István.

82.

László Elemér tengerésztisztnek.

1914 augusztus 4.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm szíves jelentkezésedet, előjegyzésbe vesszünk és örömmel fordulunk hozzád, ha valamely konkrét ajánlatot tehetünk.

Szívből üdvözl

szerető rokonod Tisza.

83.

Br. Urbán Iván főispánnak, Arad.

1914 augusztus 4.

Kedves Barátom!

A pankotai gimnázium ügye a közbejött háború folytán most persze nem időszerű. Annak idején megbeszélhetjük a dolgot, azt hiszem azonban, hogy a mai világban a pedagógiai igényeknek megfelelő gimnázium felállítása akkora személyzetet igényel és olyan költséggel jár, amely aligha volna Pankotán megoldható.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

84.

Matkovits Béla főispánnak, Ujvidék.

1914 augusztus 4.

Kedves Barátom!

A háborúra vonatkozó híreket illetőleg nem tehetünk különbséget a lapok között pártállásuk szerint. Amely lap ebben a kérdésben korrekt magatartást tanúsít, az mind a nyilvánosságnak szánt hivatalos információt megkapja. Amely lap akár engedélyezetlen hírek közlése, akár hazafiatlan magatartás címén kifogás alá esik, azzal a rendelkezésre álló rendkívüli eszközökkel kell elbánni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

85.

Töplernék.

1914 augusztus 4.

Kedves Számvevő Úr!

Most vett jelentéseiket megköszönve, mindenekelőtt megjegyzem, hogy nem értem, miként lehetett az istállóbeli lovakat a sorozás alól kivonni. Nagyon természetes, ha valamely különös kedvezésből történt volna ez, s ha így volna, hajlandó volnék őket megegyeszer sor alá bocsátani. Az én helyzetemben különösen példát kell mutatnom, hogy a nemzetnek ilyen komoly pillanatában mindenféle magánérdekeknek és szempontoknak háttérbe kell szorulniuk.

Szívből üdvözli Tisza.

86.

Sándor Jánosnak.

1914 augusztus 5.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm Joanovitsnak és Jankónak a Torontál megyei elfogatásokra vonatkozó leveleit, valamint a verseci püspök levelét és válaszdó tervezetét. Ez utóbbira nézve megjegyzem, hogy a püspök úr tőlem nyert felhívásra adta ki pásztorlevelét, azt hiszem tehát, hogy annak kétségtelenül igen hazafias tartalma mellett is különös köszönetet a dolog nem igényel.

Végül megemlítem, hogy az itteni francia főkonzul valami Baffert nevű francia állampolgárnak ügye iránt érdeklődik, aki mint látom fogságban volt, s habár Perényi pénteken szabadlábra helyezését tudatta a főkonzullal, állítólag még mindig fogságban ül Kolozsvárott. Igen kérek, légy szíves e dolognak végére járni s az eredményről a francia főkonzult közvetlenül értesíteni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

87.

Gr. Mikes Zsigmondnak főispán, Brassó.

1914 augusztus 5.

Kedves Barátom!

Az időközben megküldött, illetőleg részben expeditió alatt álló levelekből és rendeletekből látni fogod, hogy minden helyi segélyezési kezdeményezés nehézség nélkül beleilleszkezik az országos akció keretébe. Az utóbbi szervezésénél is abból indultak ki, hogy

intenzívebb lesz a helyi tényezők érdeklődése, ha az általuk gyűjtött pénzforrások saját területükön fognak felhasználtatni. Csakis arra hívom fel a legnyomatékosabban szíves figyelmet, hogy a mozgósítottak családtagjai igen tisztességes állami segélyezésre jogosítvák, a társadalmi pénzsegélyezésnek tehát szüksége főleg a legelső napokban az állami pénzsegély kiutalványozásáig forog fenn és a társadalmi akció egyik fő feladata volna, akként közreműködni az összeírásnál a hatóságokkal, hogy az állami segélyezést mihamarább meglehessen kezdeni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

88.

Birkmayer József elnök.

1914 augusztus 5.

Tisztelt Elnök Úr!

Örömmel és elismeréssel értesülvén a sürgönyből a Mozdonyvezetők Országos Szövetségének határozatáról, igen örülök, ha mozgósított kartársaik családtagjainak gondozását Önök veszik kezükbe. Mert hiszen ez a gondozás természetsszerűleg akkor lesz legalaposabb s legcélszerűbb, ha azt az illető családfő kartársai intézik.

Felhívom azonban szíves figyelmüket arra a körülményre, hogy az 1882: XI. törvénycikk értelmében meglehetősen számottevő segélyezés jár a mozgósított tartalékosok családtagjainak, úgy hogy ezek direkt pénzsegélyre, kivételes esetektől eltekintve, főleg csak ezen segély kiutalványozásáig szorulnak. Az egyik legsürgősebb feladat tehát, segédkezni a hatóságoknak a mozgósítottak családtagjainak összeírásában, hogy az illetőknek járó állami segélyösszeg késedelem nélkül kiutalványozható legyen.

Hazaíúi üdvözlettel *Tisza.*

89.*

Karl Kailer v. Kaltenfels ellentengernagynak, Wien.

Den 6. August 1914.

Euer Excellenz!

Ich habe die Angelegenheit Sztankovics** Vater einer gründlichen Prüfung unterzogen und kann zu meiner lebhaften Freude mitteilen, dass sich die diesbezüglichen Befürchtungen als grundlos

* V. ö. 79. sz.

** Akkor tengerésztsizt.

erwiesen haben. Der Betreffende hat während des serbisch-türkischen Krieges vor 2 Jahren seiner Freude über den serbischen Sieg Ausdruck gegeben, was wohl ihm als Serben durchaus nicht übel genommen werden kann, aber dennoch Veranlassung dazu war, dass sein Verhalten bei der jetzigen Krise einer sehr scharfen Aufsicht unterzogen wurde. Hiebei wurde konstatiert, dass er gar keine verdächtigen Beziehungen mit Leuten aus dem Königreiche Serbien oder mit hiesigen unzuverlässlichen Elementen habe, und sein ganzes Verhalten ein anstandslos patriotisches war.

Sollte wider alles Erwarten irgend etwas geschehen, was auch nur den geringsten Grund zu Verdacht oder Misstrauen geben könnte, so werde ich davon sofort Nachricht erhalten und rechtzeitig Auskunft geben können.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

90.

Br. Urbán Iván főispánnak, Arad.

1914 augusztus 6.

Kedves Barátom!

Sztankovicsra vonatkozó leveledet megköszönve, örömmel értesültem abból, hogy a gyanú alaptalannak bizonyult. Amennyiben minden várakozás ellenére mégis merülne fel bármily csekélység a jövőben, légy szíves arról nyomban értesíteni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

91.

Goldis László szentszéki titkárnak, a g. kel. román püspökségnél, Arad.

1914 augusztus 6.

Tisztelt Uram!

Folyó hó 1-én kelt, de csak tegnap kezeimhez jutott levele kapcsán értesitem, hogy az izgató tartalmú román sajtótermékek ellen folyamatba tett büntető eljárások megszüntetése iránt megteszük az intézkedéseket. Azt hiszem, ha fontolóra veszi Uraságod, hogy ugyanakkor, amidőn a magyar kormány az egész vonalon a legmesszebbmenő jóakarátát tanúsította a románok iránt s a magyar közvélemény egy részének felzúdulásával nem törődve megkezdte és következetesen folytatta a kilátásba helyezett re-

formok keresztülvitelét, a hazai román sajtó egy része talán eddig nem ismert féktelen durvasággal támadta meg a magyar nemzetet és akadt magyarországi román író, aki nem átalította olyan nyomorult rágalmakkal illetni saját hazáját az itteni viszonyokat nem ismerő romániai közvélemény előtt, mint hogy ha megvesztegetést kapna és fogadna el a magyar csendőr békés román polgárok lemészárlásáért, úgy hiszem be fogja látni, hogy a magyar állam a jogos önvédelem terén mozog, amidőn ilyen sehol a világon nem túrt jelenségekkel szemben alkalmazza büntetőtörvényeinknek fölöttebb enyhe rendelkezéseit.

Megfontolásába ajánlom Uraságodnak azt is, hogy éppen a «Romanul» még a jelenlegi háborús időszak első napjaiban is, akkor, amidőn e haza minden polgárának áldozatkész lelkesültsége olyan lélekemelően nyilvánul, nem átalította azt írni, hogy jóformán csak a románok mennek háborúba, a monarchia ágyútöltelékei, akik ellen most is fennáll a gyűlölet. Ilyen jelenségekkel szemben éppen azon meleg szeretetnél fogva, amellyel a román nép iránt viseltetem, teljesen jogosult és helyes a megtorlás terére lépni. S ettől bizonyára el nem tántoríthatna semmiféle tekintet, ha nem látnám azt, hogy a legutolsó napokban komoly román körök is megütik a hazafiúi együttérzésnek dicséretreméltó hangját, s a nagy történelmi krízis pillanatában a köztünk fennálló érdekesség tudatára kezd ébredni Románia is.

Ehhez járul most Uraságod kezdeményezése s az a kijelentés, hogy a magyar kormány nagylelkű bocsánata megfelelő visszhangra fog találni. Mi megakarjuk erre adni az alkalmat, reáborítjuk ezekre a jelenségekre a feledés fátyolát, adja Isten, hogy a közös ellenséggel vívott közös küzdelem nagyranövelje a bajtársi bizalom érzését s ezzel megvesse egy szebb és jobb jövő alapjait.

Igaz tisztelettel vagyok Uraságod

kész szolgája Tisza.

92.

Hosszú Vazul g. kath. püspöknek, Lugos.

1914 augusztus 4.

Kedves Barátom!

Goldis László levélben fordult hozzám a «Romanul» ellen folyó sajtóperek megszüntetése érdekében kifejezve, hogy a románság a magyarsággal sziklaszilárdan összefogva készül megvívni élet-halál harcát a trónért, hazáért és nemzeti létéért, s hogy a kérelem teljesítése

történelmi fontosságúvá válhatnék. Levelére adott válaszom másolatát azzal a kéréssel küldöm, hogy annak tartalmát megfelelő román körökben belátásod szerint felhasználni szíveskedjél.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

93.

Gr. Berchtold Lipótnak.

Den 8. August 1914.

Lieber Freund!

Den Deinem werten Briefe vom 6. August beigeschlossenen Agramer Brief habe ich mit der Bitte an den Banus geleitet, dass er mir Aufklärung über die Sache geben soll. Es würde mich sehr wundern, wenn sich etwas von den in diesem Briefe erwähnten Beschwerden bewarheiten sollte. Natürlich wird in diesem Falle Abhilfe geschaffen, da es wohl niemandem, der bei Sinne ist, einfallen könnte, die loyalen Gefühle der Kroaten zu verletzen.

Anderseits aber bitte ich Dich inständigst, den Intriguen dieser Frank-Gruppe* nicht aufzusitzen. Es ist ein altes Spiel dieser Herren, ein Monopol aus ihrer Loyalität machen zu wollen und sich hiedurch eine absolut nicht verdiente Gunst herauszuschwindeln. Es sind das dieselben Leute, die mit ihrer gehässigen und lügnerischen Aktion gegen die Ungarn so viel dazu beigetragen haben, Uneinigkeit und Unzufriedenheit in der Monarchie hervorzurufen, die Stimmung zu vergiften und kaisertreue Elemente Österreichs mit dem Ungarn, der sichersten Stütze der Dynastie und der Grossmachtstellung zu verfeinden. Dasselbe elende Spiel wird jetzt gegen die Serben weitergeführt und es wäre sehr traurig, wenn diese Clique an ernster Stelle Sympathie und Vertrauen erwecken könnte.

Mit aufrichtiger Freundschaft

Dein ergebener Tisza.

94.

Br. Skerlecznek.

1914 augusztus 8.

Kedves Barátom!

Berchtold levelét csatolmányával együtt elküldöm neked azzal a kéréssel, hogy küldj egy olyan választ, amelyet vele közölhessek. Aziránt megnyugtathatlak, hogy ezt be nem yárva nyomban

* A horvát országgyűlésnek néhány tagja volt.

megadtam neki a Frank-csoport ilyenféle intrikáira vonatkozó felvilágosítást.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

95.

Hunkár Dénes főispánnak, Veszprém.

1914 augusztus 8.

Kedves Barátom!

Jankovich-Bésán Endréné* meglehetősen izgatottan jött hozzám azzal a panasszal, hogy Gicz-Hathalom vidékén hogy, hogy nem az a hír terjedt el, miszerint ők is a szerbekkel konspirálnak, s ez biztonságát fenyegeti, másfelül természetesen hazafiúi önérzetét sérti. A dolog annál bántóbb, mert Endre mint tartalékos huszártiszt már az ellenség előtt van, s magában itthon maradt fiatal nejét éri az inzultus.

Valószínűnek tartom ugyan, hogy erősen nagyíthatták a dolgot, de mindenesetre légy szíves egész nyomatékka odahatni, hogy a közönség felvilágosíttassék és a legnagyobb bizalommal és rokonszenvvel forduljon Jankovichék felé, amit ez a régtől fogva jó magyar család teljesen megérdemel. Igen leköteleznél, ha olyan felvilágosítást és megnyugtató választ adhatnál, amelyet az ezidőszert Budapestén lévő Jankovichnéval közölhetnék.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

96.

Teleszky Jánosnak.

1914. évi augusztus 9-én.

Kedves Barátom!

Tuba János levelét szíves tájékozásul és belátásod szerinti intézkedés végett idezárva küldöm. Persze, hogy a nagy bankoknak is rémítően nehéz a helyzete, de nagyon meg kell gondolnod, mennyire megbosszulja magát az, ha éppen azok a vidéki intézetek jutnak szorult helyzetbe, a melyek dícséretreméltó buzgalommal náluk aktív folyószámlai egyenlegekkel bírnak.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

* Gróf Jankovich Bésán Endre nagybirtokos neje.

97.

Tuba János közjegyzőnek, Komárom.

1914 augusztus 9.

Kedves Barátom!

Leveledet a pénzügyminiszterhez meleg ajánlattal tettem át. Légy róla meggyőződve, minden lehető elkövetünk, hogy ezen egészen rendkívüli viszonyok között a közgazdaság támogatására siessünk, s megvan erre a teljes jóindulat bankoknál is. A fődolog azonban az, hogy mindenki az egész vonalon igyekezzék megszorítani kiadásait, pénzzé tenni termését, szóval minden lehető módon odahatni, hogy a magyar társadalom hitelszüksége legalább is a háború első hónapjaiban a minimumra szoríttassék. Csakis így lesznek a budapesti bankok abban a helyzetben, hogy kielégíthessék a vidéknek valóban mellőzhetetlen hiteligenyeit.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

98.

Dr. Farkas Lajos egyetemi tanár, Kolozsvár.

1914. évi augusztus 9-én.

Méltóságos Uram!

Sokoldalú elfoglaltságom közben csak elkésve jutott a kolozsvári Patronage-Kongresszus előkészítő bizottsága nevében hozzám intézett megtisztelő levele kezeimhez, amelynek elintézése — gondolom — most már tárgytalanná vált, mert alig hiszem, hogy ez a kongresszus a bekövetkezett háborús idők alatt megtartható legyen.

Erre vonatkozó szíves értesítését kérve igaz tisztelettel maradok

őszinte híve *Tisza.*

99.

Br. Bolfras Arturnak, a katonai kabinetiroda főnöke.

Den 9. August 1914.

Euer Excellenz!

Indem ich Euer Excellenz für den so freundlichen und ausführlichen Brief bestens danke, bitte ich noch Seiner Majestät melden zu wollen, dass ich mich der Allerhöchsten Entschliessung mit umso grösserer Beruhigung fügen werde, da ich bei Anlass

meiner gestrigen Wiener Reise Gelegenheit hatte, die mir vom politischen Standpunkte notwendigen Aufschlüsse von Freiherrn von Conrad zu erhalten, und ihn von der Notwendigkeit dessen zu überzeugen, dass eine gewisse Informierung derjenigen Personen notwendig ist, welche die Regierung im Inlande zu führen und einen gesetzlichen Einfluss auf die auswärtige Politik auszuüben haben.

Nach den so überaus gnädigen Äusserungen Seiner Majestät wäre es überflüssig zu betonen, dass es sich fürwahr nicht um frivole Neugierde über militärische Details handelt. Bei allem Interesse, das man diesen Fragen entgegenbringt, kann man natürlich in so ernsten Zeiten nur dasjenige zu erfahren wünschen, was zur richtigen Führung der Politik notwendig ist. Es ist dies eine allgemeine Orientierung über die militärische Lage und die grossen Züge unserer geplanten Aktion. Diese ist aber nicht zu entbehren, wenn man die militärische Aktion mit der diplomatischen in Einklang bringen und entsprechend unterstützen und stärken will. Um nur ein Beispiel zu sagen: unser Gesandte in Sofia hätte in den letzten Tagen zweckmässiger und wirksamer auftreten können, wenn der Minister des Äussern bei Absendung seiner Instruktionen über die militärische Lage besser orientiert gewesen wäre. Gerade in diesen Anfangsstadien eines grossen Krieges ist es eine Lebensfrage, dass die Leiter der auswärtigen Politik die militärische Lage richtig beurteilen können.

Ich versichere, dass ich die Wichtigkeit des militärischen Geheimnisses vollkommen würdige, glaube aber vorauszusetzen zu dürfen, dass militärische Geheimnisse keine Gefahr laufen, verraten zu werden, wenn sie bis zu einem gewissen Grade einigen wenigen solchen leitenden Staatsmännern mitgeteilt werden, die auf der ganzen Linie gewohnt sind, mit den vertraulichsten Staatsgeheimnissen zu operieren.

Ich habe dies nur darum auseinandergesetzt, um meinen Standpunkt klarzulegen, und einem Missverständnis vorzubeugen, wiederhole aber, dass ich meine alleruntertänigste Bitte um allergnädigste Intervention Seiner Majestät nicht mehr aufrecht halte.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

100.

Desewffy Emma Őnagysága.

1914 augusztus 9.

Nagyságos Asszonyom!

Honához* írt leveléből úgy látom, hogy múltkori találkozásunk alkalmával nem fejeztem ki magamat elég világosan. Az a munka, amely szemeim előtt lebeg abból állana, hogy a társadalomnak erre hajlandó tagjai egy-egy háztömbnek összes ügyeit magukra vállalják. Nekik kellene a részükre kijelölt területen bejárni a házakat, konstatálni, hogy hol, hány mozgósított egyén hozzátartozói laknak, milyen viszonyok között s valamennyivel felvenni a személyes érintkezést. Maga az adatgyűjtés ilyen módon történjék, az első összeírás ezen az alapon készülne, úgy hogy az egész várost feljárnák az illető helyi bizottságok egyes tagjai, konstatálnák, hogy hol vannak segélyre jogosult családok, azokkal azután fenntartanak az állandó összeköttetést.

Természetesen ezt a munkát bizonyos koncentrációval, vagyis úgy is el lehet végezni, hogy többen összeállva együtt teljesítsék azt, amely esetben természetesen az ilyen csoport tagjainak számához képest megfelelően nagyobb területre kellene a csoportnak vállalkoznia. Ha tehát, amit nagyon helyes gondolatnak tartok, Nagyságos Asszonyom azokkal a hölgyekkel együtt akar a dologra vállalkozni, akikkel jótékonyági munkáját rendszeren intézni szokta, úgy arra kérném, vállalkozzanak együtt akkora területre, amely az illető számú (8, 10 vagy annyi amennyi) résztvevő munkaképességének megfelel. Jelöljék meg a térképen, hogy mely utcák vagy háztömbök azok, amelyekben a munkát magukra vállalják, s ott fogjanak nyomban hozzá az eljáráshoz.

A helyi bizottságok működését magyarázó részletesebb utasításunk egy példányát szíves tájékozás végett mellékelve küldöm.

Tiszteletteljes kézcsókkal vagyok

régi híve Tisza.

101.

Balogh Jenő igazságügyminiszternek.

1914. évi augusztus 9-én

Kedves Barátom!

A betegek és sebesültek elhelyezésére vonatkozó két leveledet saját körében való elintézés céljából Hazainak küldtem el és felkér-

* Gr. Tisza Istvánné úrnő.

lek, hogy ebben az ügykörben jövőre közvetlenül hozzá méltóztassál fordulni. Én nálam csak az itthon maradt családtagok gondozására vonatkozó ügyek vannak koncentrálni, a sebesült és beteg katonák ápolása a honvédelmi miniszter és részben a belügy-miniszterhez tartozik.

Szívből üdvözl

igaz híved *Fisza.*

102.

Gr. Berchtoldnak.

Den 9. August 1914.

Lieber Freund!

Ich muss Dich zur Abwechslung mit der Bitte belästigen, die in der zu Ende vorigen Monates an Dich gerichteten Zuschrift des Ministers des Innern erwähnte Forstangelegenheit der siebenbürgisch-sächsischen Universität bei der rumänischen Regierung warm befürworten zu wollen.

Es handelt sich um ein Territorium, welches ein ganz unstreitbares Eigentum dieser Corporation bildet, infolge einer Grenzregulierung jedoch an Rumänien abgetreten wurde. In dem diese Grenzregulierung betreffenden Staatsvertrag ist die gegenseitige Achtung der Eigentumsrechte von Privatpersonen stipuliert, so dass Rumänien für jede Beeinträchtigung dieses Eigentumsrechtes im Sinne des Vertrages zu haften hat.

Nichtsdestoweniger hat der Nachbarbesitzer, die rumänische Forstgesellschaft «Oltul», einen Prozess gegen die Sachsen angestrengt welcher von den rumänischen Gerichten in die Länge gezogen und seit Jahren resultatlos fortgeschleppt wird. Vor einigen Wochen hat nun, zur grossen Überraschung des eigentlichen Eigentümers, die Gesellschaft Oltul unter Schutz der rumänischen Behörden die Abforstung dieses strittigen Waldteiles begonnen, was die sächsische Universität natürlicherweise dazu veranlasst, den Schutz der Monarchie in dieser Frage in Anspruch zu nehmen.

Ich weiss genau, wie unerwünscht es wäre, irgendwelche Differenzen mit der rumänischen Regierung gerade jetzt zu haben. Andererseits ist es aber ganz klar, dass hier ein Rechtsbruch vorhanden ist, den wir nicht ruhig hinnehmen können, wenn wir nicht jede Achtung einbüssen wollen. Die rumänische Regierung müsste ja auch einsehen, dass sie in diesen Fragen gerade jetzt nicht sekant und kleinlich sein dürfte, sondern uns Entgegenkommen zeigen

szollte. Es könnnte entweder dieses Territorium bis zum Austragen des Prozesses unter Beschlag genommen und die Arbeiten sofort eingestellt werden, oder was viel einfacher wäre, den Sachsen eine Ablösungssumme angeboten werden, wodurch diese ganze leidige Frage definitiv aus der Welt zu schaffen wäre.

Mit dem Ausdruck vorzüglicher Hochachtung bleibe ich

Dein ergebener *Tisza*.

103.

Fekete Gyula lelkésznek, Nagykikinda.

1914 augusztus 9.

Kedves Nagytiszteletű Úr!

Megnyugtathatom aziránt, hogy exponált déli határainkon mindég lesz annyi katonai erő, amennyire a magyarság biztonságának megvédésére szükség van. Nagyon kérem, nyugtassa meg az ottani magyar közönséget, mert semmivel nem árthatunk jobban, minthogyha pánikszerű jelenségeket hagyunk felkapni s arról teszünk tanúbizonyságot, hogy nélkülözzük a vezetők szükségös férfias jellemtulajdonságait.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza*.

104.

Neumann Frigyesnének.

1914 augusztus 9.

Méltóságos Asszonyom!

Engedje meg, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki a július 31-iki levelükben tudomásomra hozott áldozatkész ajánlatuk felett. A népkönyha megnyitását közlöm a helyi jótékonyági ügy vezetésével megbízott fővárosi hatósággal. Az «Otthon» épületének rendelkezésére bocsátásáról pedig a honvédelmi miniszter urat értesítettem, aki a sebesültek elhelyezésének ügyét intézi.

Köszönetem ismétlésével maradok

tisztelő híve *Tisza*.

105.

Bárczy István polgármesternek.

1914 augusztus 9.

Tisztelt Barátom!

A Pesti Izraelita Nőegylet arról értesít, hogy a Dob-utca 57. szám alatti népkönyháját augusztus 3-án megnyitotta s ott

felekezeti különbség nélkül mindenki 20 fillérért kaphat ebédet. Kérlek légy szíves ezt alkalmas módon közhírré tenni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

106.

Br. Hazai Samunak.

1914 augusztus 9.

Kedves Barátom!

A Pesti Izraelita Nőegylet levelét, amelyben a Bókay-tér 4. szám alatti «Otthon» épületét a hadsereg sebesültjei részére felajánlja, saját hatáskörödben való elintézés céljából mellékelve küldi

igaz híved *Tisza.*

107.

Domahidy Istvánnak.

1914 augusztus 9.

Kedves Pista bátyám!

Nagyon köszönöm szíves soraidat, bizony most mindenkinek helyt kell állnia. Nektek öreg uraknak is abban, hogy kellő mederbe irányítsátok a közjótékonytságot s fenntartsátok az egész országban hála Istennek mutatkozó áldozatra és tettekre kész férfias hangulatot.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

108.

Gr. Berchtold külügyminiszternek.

Den 10. August 1914.

Lieber Freund!

Parallel mit meiner dilatorischen Aktion gegenüber Italien wäre die deutsche Regierung darauf vorzubereiten, dass sie im entscheidenden Augenblicke eine energische Sprache führen, und Italien erklären sollte, dass eine in's Innere der Monarchie eindringende italienische Armee auf oest.-ungarische und deutsche Truppen stossen würde. Es ist dies eine Ehrensache für Deutschland, welches infolge seines rücksichtslosen Angriffes auf Frankreich und Russland gegenüber einstweilen beinahe allein gelassen, die englische Kriegserklärung auf sich gezogen und hiedurch Italiens Haltung verursacht hat.

Es sollten die 2 Generalstabschefs irgend eine kombinierte Aufstellung gegen Italien erdenken, welche wenigstens Flanken und Rücken der vordringenden Armee bedrohen könnte. Geht es

uns gut im grossen Kriege, so wird schon das energische Auftreten Deutschlands Italien, aller Wahrscheinlichkeit nach, von jedem Angriffe zurückhalten. Schlimmstenfalls würde aber unsere, mit Deutschland vereinte militärische Aktion diese Herren umso behutsamer machen, je unverschämter sie gewiss auftreten würden, wenn sie sehen sollten, dass es sich um eine militärische Promenade handelt. Ich bin überzeugt, dass ein auch unbedeutender Widerstand deutscher und oest.-ungarischer Truppen, sie so lange aufhalten wird, bis die Entscheidung anderswo fällt.

Das Gesamtbild vom Balkan ist günstiger als ich erwartete. Der türkisch-bulgarische Vertrag macht Fortschritte, und es ist die Aufgabe glücklich angeschnitten, den dortigen Regierungen begreiflich zu machen, dass der losgebrochene Weltkrieg eine neue Lage geschaffen, und die Konzentration und die *Offensive* gegen Russland zu unserer Hauptaufgabe gemacht hat.

Es kommt mir vor, als wenn die Contouren einer Lösung der Balkanfragen, mit Einbezug Griechenlandes, sich deutlicher entwickeln würden. Es könnte der Moment bald kommen, wo ein Neutralitätsvertrag zwischen den Verbündeten Türkei und Bulgarien einerseits, und Griechenland andererseits zuwegegebracht werden könnte, bei welchem Griechenland Kavalla an Bulgarien abtritt, und eine reiche Entschädigung in Südalbanien und eventuell Südwest Macedonien erhält. In dieser Weise könnte auch die Türkei etwas in Westthracien erhalten. Pallavicini* und Wangenheim** sollten dies an Ort und Stelle aushorchen, und es wäre die Zustimmung und tatkräftige Unterstützung des deutschen Kaiser's in Athen, rechtzeitig zu sichern. Antworte nicht. — Ich bitte Dich nur alldies zu überlegen, und wenn Du keine Bedenken gegen dieselben hast, womöglich durchzuführen.

Schliesslich noch eine wichtige Frage: Ich höre von dem Plane, dass Krobatin und die zwei Landwehrminister auf den Kriegsschauplatz gehen sollen. Hiergegen habe ich die schwersten Bedenken. Die Agenden der Minister sind viel besser von Wien aus zu versehen, und wir brauchen auch unbedingt den stetigen Kontakt mit den verantwortlichen Leitern der Heeresverwaltung. Hazai, der nebenbei auch krank ist, brauche ich unbedingt hier, aber Krobatin müsste auch in Wien bleiben, sonst geht uns das

* Gr. Pallavicini János osztrák-magyar nagykövet Konstantinápolyban.

** A Németbirodalom nagykövete ugyanott.

Kriegsministerium durch, und es entsteht Anarchie und Konfusion. Ich bitte Dich sehr, gegen diesen Plan, in unser Aller Namen Stellung zu nehmen.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza.*

109.

1914 augusztus 10.

Aradi Kereskedelmi és Iparkamara.

Arad.

Az aradi pénzügyintézeteknek hozzám intézett kérése kapcsán báró Urbán Ivánhoz intézett válaszütemben fejtettem ki azokat a nézőpontokat, amelyek a kormány gazdasági akcióját ebben a nehéz időben irányítják. Ezen levelem tartalma bizonyára ismeretes ma már a kamara tisztelt tagjai előtt, ennek folytán felhívásukra válaszul csak röviden utalok az akkor kifejtettekre s ismétlem, miszerint a kormány teljes odaadással mindent elkövet, hogy a magyar társadalomnak a mai nagy idők által reáhárított nagy feladatok megoldásában segítségére legyen és a legnagyobb készséggel áll rendelkezésre minden egyes konkrét ügy elintézésének előmozdítása körül. Másrészről azonban azzal a kéréssel fordul a társadalomhoz is, hogy helyes gazdasági és háztartási berendezkedés útján mindenki kövessen el minden lehetőt hiteligényeinek mérséklésére, mert csakis ezen az úton juthatnak a pénzpiacot irányító nagy pénzügyintézetek abba a helyzetbe, hogy megadassák a gazdasági üzemek zavartalan menetének biztosítására szükséges pénzügyi eszközöket.

Igaz tisztelettel *Tisza.*

110.

Gr. Draskovich Iván főrendiházi tagnak, Baranya-Sellye.

1914 augusztus 10.

Kedves Barátom!

A belügyminisztertől úgy értesülök, hogy Baranya vármegyében közelebről legfeljebb egy új járás felállítását fogjuk engedélyezhetni. Miután pedig a vármegye elsősorban a villányi járást kívánja felállítani, a Vajszló és Sellye közötti versengés jó ideig nem lesz aktuális.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

111.

Técsy Erzsébetnek.

1914 augusztus 10.

Tisztelt Kisasszony!

Ajánlkozását megköszönve arra kérem, hogyha jelenleg biztos keresete van, szíveskedjék abban megmaradni, mert a kínálkozó rendkívüli munkaalkalmakat elsősorban olyanoknak keresetforráshoz juttatására kell felhasználnunk, akik a megélhetés nehézségeivel küzdenek.

Igaz tisztelettel vagyok

kész híve *Tisza.*

112.

*Br. Radvánszky Kálmánnak, Sajókaza.**

1914 augusztus 10

Kedves Kálmánom!

Lutter előirányzata kapcsán nagyon komolyan felhívom figyelmedet, hogy minden elhalasztható kiadástól tartózkodjatok. Teljesen beláthatatlan válságok küszöbén állunk, ahol mindenkinek háztartásában és gazdálkodásában a legnagyobb takarékoskodást kell életbe léptetnie, mert különben mindannyian belepusztulunk. Küldj kérlek újabb költségelőirányzatot, amelybe az összes elhalasztható tételek ne legyenek felvéve.

Ölel szerető bátyád *Tisza.*

113.

Gr. Mikes Zsigmondnak, Brassó.

1914 augusztus 10.

Kedves Barátom!

A Gazeta Transylvaniei folyó hó 5-iki és 6-iki számaiból sajnálatomra arról győződöm meg, hogy e lap, habár aránylag elég mérsékelt hangon is, még mindig a nemzetiségi ellentéteket élesíti és igazságtalan vádakát emel a magyarok ellen. Most amidőn az egész magyar társadalom nemzetiségi különbség nélkül olyan nemes vetélykedésben olvad egybe a haza szolgálatában, ez a nemtelen törekvés ellentétek, bizalmatlanság, gyűlölködés szítására fokozottan hazafiatlan és a honvédelem érdekeit csorbitja.

Arra kérlek, tehát, részesítsd a lap szerkesztőségét szigorú

* Gr. Tisza István unokaöccse.

megrovásban, figyelmeztetd őket eljárásuk hitványságára és következményeire s amennyiben a lap folytatná e magatartást tégy jelentést, hogy a lap felfüggesztése iránt intézkedhessünk.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

114.

Szontagh Jenő főispánnak, Magyaróvár.

1914 augusztus 10.

Kedves Barátom!

A besorozott lovak árát a törvény értelmében hat hét mulva fogjuk kifizetni, ami nemcsak általános pénzpolitikai szempontból célszerű, mert nem lett volna tanácsos ezt a körülbelül 400 millió koronát éppen a mozgósítás első napjaiban vonni ki a forgalomból, hanem az illető gazdák érdekében is áll, mert néhány hét mulva remélhetőleg könnyebben fogják e vételárból fedezni igásállatszükségletüket, mint az első kapkodás pillanataiban. Az kétségtelenül hiba volt, hogy a sorozás alkalmával nem tudatták a közönséggel, miszerint az utalványokat több hét mulva fogják csak beváltani, sőt egyes helyeken olyan nyilatkozatok is tétettek, miszerint az adóhivatalok azonnal fizetni fognak. Ezen most igyekszünk segíteni azon hivatalos hirdetések által, amelyekről azóta hivatalos úton már neked is bizonyára tudomásod van. A lóutalványokkal üzérkedő egyének, mint csalók ellen szíveskedjél a legnagyobb szigorral eljárni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

115.

Náday Lajos orsz. képviselőnek.

1914 augusztus 10.

Tisztelt Barátom!

Szíves ajánlkozásodat hálás köszönettel veszem tudomásul, alkalomadtán visszatérek reá.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved Tisza.

116.

Br. Szentkereszty Béla főispánnak, Sepsiszentgyörgy.

1914 augusztus 10.

Kedves Barátom!

5-én kelt leveled megírása óta bizonyára megkaptad későbbi értesítéseimet, amelyekből láthatod, hogy az országos akció általában nem áll ellentétben a helyi pénzügyűjtéssel, ellenkezőleg, ez

az utóbbi igen jól beleilleszkedik az országos akció kereteibe, úgy hogy az egyes vidékeken összegyűlt pénz az illető vidék szükségleteinek fedezésére fordítható.

Ami a pénzügyi helyzetet illeti, a nagybankokkal állandó érintkezésben vagyunk. Mindent elkövetünk, hogy ők meg ne vonják azokat a hiteleszközöket, amelyek a vidék gazdasági existenciájára feltétlenül szükségesek. Hogy ez azonban a mai rendkívüli idők között is lehetséges legyen, szükséges, hogy a vidéki közönség is mindent elkövessen hiteligényeinek leszorítása iránt. Gazdálkodásunkban és háztartásunkban a legmesszebbmenő takarékoskodást kell mindannyiunknak életbeléptetnünk, termésünket mihamarább pénzzé kell tennünk, hogy ezekben a rendkívül válságos hónapokban lehetőleg kevésbé vegyük a magyar közgazdaságnak úgy is korlátozott pénzügyi erejét igénybe.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

117.

Kmety Károly budapesti egyetemi jogtanárnak, Balatonaliga.

1914 augusztus 10.

Nagyságos Uram!

Szíves sürgönyét megköszönve értesítem, hogy Budapesten a rend fenntartására semmiféle különösebb intézkedésre nincs szükség, miért is a polgárőrség felállítására vonatkozó javaslat ezidőszent még tárgytalannak tekinthető.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

118.

Gr. Teleky Sándornénak.

1914 augusztus 11.

Kedves Iska Grófné!

El percben veszem 8-iki levelét, sietek azt is a Vörös Kereszthez továbbítani és pedig, miután úgy látom Hazainál kissé lassan megy a dolog, ezuttal Edelsheimhoz küldöm el azt. Mindazt ami sebesült vagy beteg katonák ápolására vagy gondozására vonatkozik, a honvédelmi minisztérium és a Vörös Kereszt intézi. Én a katonák itthon maradt családtagjainak gondozására vonatkozó intézkedéseket vállaltam el, ennek folytán a Táttra felhasználásának kérdésére direkt befolyásom nincsen. Remélem, hogy most kézbe veszik a dolgot.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

119.

Gr. Edelsheim Gyulai Lipótnak a m. Főrendiház tagjának.

1914 augusztus 11.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm Teleki Sándorné levelét, amelyből látni fogod, hogy már egy korábbi levélben ajánlkozott a tátrai fürdőtelepeknek sebesült és beteg katonák céljaira való berendezésére. Miután én csak az itthonmaradt családtagok ügyeivel foglalkozom, a sebesültek és betegek gondozása azonban a honvédelmi minisztérium reszortjába tartozik, első levelét Hazainak küldtem el, ez utóbbit pedig neked küldöm azzal a kéréssel, hogy ez ügygel belátásod szerint foglalkozni s a kérdésben Telekinével érintkezésbe lépni szíveskedjél.

Szívből üdvözlő

igaz híved Tisza.

120.

Zeyk Margitnak.*

1914 augusztus 11.

Kedves kis Margitom!

Zsoffhoz** intézett leveledből azt a benyomást nyertem, hogy a katonák családtagjainak segélyezését illetőleg nem vagytok kellően tájékozva. Csudálom, mert minden ujság részletesen hozta a felhívást és szervezést, de azóta a hatóságok útján is ott kellene lennie minden felhívásnak a községben.

A dolog úgy áll, hogy az 1882. törvény alapján a visszamaradt családtagok igen tisztességes állami segélyt fognak kapni, (mintegy 30 krajcárt fejenként minden 8 évnél idősebb és 15 krajcárt minden 8 évesnél kisebb családtag), úgy hogy a fődolog az volna, először miszerint ezeket a segélyre szorultakat a legrövidebb idő alatt pontosan összeírják, hogy a pénzügyigazgatók kiutalványozhassák a segélyt. Másodszor gondoskodjanak róla, hogy ezt a segélyt az arra szorultak pontosan meg is kapják és harmadszor lehetőleg gondoskodjanak élelmicikkeknek rendes áron való beszerzéséről, vagyis hozzanak búzát, tengerit, krumplit, szóval közönséges olcsó élelmicikkeket a községbe, hogy itt-ott szükség és drágaság ne álljon be. Ezenkívül különösebb gondoskodás csak egyes esetekben, például betegség esetén, válik szükségessé.

* Zeyk Károly orsz. képviselő leánya, gr. Tisza István unokahuga.

** Egyik nőrokona.

Hogy mindezek a dolgok jól menjenek, helyi bizottságokat alakítunk, amely helyi bizottságokhoz szóló utasítás egy példányát is mellékelem és mindezek alapján arra kérlek, indulj neki, csináljatok helyi bizottságokat és lássátok el pontosan a dolgot. Ha pedig a hatóság még a füle botját se mozdítaná, azt azonnal írjátok meg, mert tenni akarok róla, hogy jobban teljesítsék kötelességüket.

Adieu jó kis Margicim, sok dolog között is meleg szeretettel ölel

István bácsid.

121.

Gr. Tisza Kálmánnak.

1914 augusztus 11.

Kedves Kálmánom!

Ezer dolgom között csak röviden annyit, hogy a mi haretérünkön még semmi igazán fontos dolog nem történt, de minden nagyon jól fest, mobilizálás a lehető legnyugodtabban s pontosan megy végbe, minden egyes patrouilleunk, amely tűzbe kerül, nagyszerűen verekszik s bátor, elszánt, egészséges szellem uralkodik katonai magas körökben is. Nagyon remélem, hogy erőteljes, friss offenzívával fogunk rövid idő múlva hareba menni.

Jól vagyunk, István még itt van, Károly tegnapelőtt ment Galiciába, mit tudsz Lajosról?*

Mindnyájatokat ölel István.

122.

Krobatin hadügyminiszternek.

Den 11. August 1914.

Euér Excellenz!

Danke ich herzlich für den so lieben Brief, aus dem ich den Ärger des wirklichen Soldaten über die beinahe hysterischen Erscheinungen herausfühlte, welche bei den verschiedenen dummen Autoverfolgungen zum Vorschein kamen. Unter den allen wirklich erfreulichen Erscheinungen des frischen, männlichen Geistes unserer Armee, ist dieses panikartige Reagieren auf alle dummen Gerüchte das einzige unmilitärische. Leider haben solche Symptome noch immer nicht aufgehört. Immer wieder wird von irgend einem kleineren Kommando ein Schreckschuss telefonisch in die Welt geschleudert und Publikum und Behörden grundlos alarmiert.

* Gr. Tisza István másik testvéröccse, aki a mozgósításkor a harctérre ment és életveszélyesen megsebesült.

Offiziere, die mit der Überwachung des Eisenbahndienstes betraut werden, befassen sich mit Vorliebe mit solchen schädlichen Einwirkungen. Um nur ein Beispiel anzuführen: es wurde von Agram aus auf einer weiten Strecke das ganze Eisenbahnpersonal alarmiert, weil angeblich in Breslau aus Flugapparaten Bomben auf die Bahnstrecke geworfen wurden.

Ich wäre sehr dankbar wenn es gelingen würde, diese Nervosität ein für allemal abzuschaffen.

Mit warmer Freundschaft und Verehrung Euer Excellenz
ergebener Tisza.

123.

Br. Burián István Ő Felsége Személyekörűli miniszternek.

1914 augusztus 11.

Kedves Barátom!

Bármennyire fonák dolognak tessék is a medve bőrére való alkuvás, igazaz van, hogy foglalkoznunk kell a lengyel kérdéssel, mert az események váratlanul színvallásra kényszerithetnek, már pedig ezt megelőzőleg magunk között és Németországgal tisztába kell hoznunk a dolog alapelveit. Természetesen, amit most mondok, kizárólag magánvéleményem; a kérdést minisztertanácsban kellene megbeszelnünk, mielőtt a magyar kormány nevében kötelező álláspontot foglalhatnák el.

Leggyyszerűbb megoldás a külön lengyel királyság felállítása volna, s ettől csakis a galíciai viszonyok ismerőinek azon egyhangú kijelentése téríthet el, hogy ebben az esetben előbb-utóbb elvesztjük Galiciát, s addig is a galíciai lengyelség, amely eddig centripetális erő s az osztrák kormányzat támasza volt, kifelé vergáló ellenséges elemmé válnék.

Ha ennek folytán feltétlenül nekünk kellene Orosz-Lengyelországot absorbeálnunk, ezt nézetem szerint csakis a dualizmus és a paritás fenntartása mellett tehetnénk. Az a hármas kombináció, amely szerint circa 20 milliónyi rutén-lengyel blok harmadik egyenlőjogú tényező gyanánt illeszkednék a monarchia szervezetébe, aggályos nemcsak magyar szempontból, de a monarchia nagyhatalmi állása szempontjából is.

Egyfelől ugyanis nagy kérdés, vajjon ez az új állami alakulat fog-e mindjárt kezdetben bírni a politikai belátásnak, megbízhatóságnak és a monarchia életfeltételei és hivatása megértésének azzal

a mértékével, amely okvetlenül szükséges, hogy a monarchia politikájának intézésére nyert befolyása erő és engyengeség forrása legyen. Kérdőjellel állunk szemben. Más atmoszférában, más viszonyok között más eszmekörben felnőtt új emberek kapnának nemcsak teljes szabadságot, saját belügyi állami berendezésükre nézve, de messzemenő befolyást a katonai és külügyi kérdések intézésére is. Vajjon nem helyesebb-e úgy illeszteni be őket a monarchiába, hogy szorosabb kapcsolatba jussanak annak egyik államával, s egész állami életükben az osztrák-németséggel való egyetértő eljárásra legyenek utalva.

Másfelől pedig fontolóra kell vennünk azt a befolyást is, amelyet Galicia és Bukovinának az osztrák államból való kiválása ezen állam viszonyaira gyakorol. A németiség Ausztria beléletében elveszítene a lengyeleket, akik egészben véve mégis az államfenntartó politikai iránynak rendelkezésére állottak, s ezek segítségével nélkül szemben találná magát a csehek és délszlávok támadásaival. Még az eddigit is felülmulná az osztrák belpolitikai viszonyok teljes anarchiája, s az a kevésbé amabilis konfuzió, amely végeredményében arra vezetne, hogy Magyarország két partnere közül a lengyel bizonyos általános szimpátiák fennforgása mellett is erősen koncentrált egységes szláv állam volna, a másikat pedig kellő vezetés hiányában delejtű nélkül rángatnák ide-oda a különböző extrém irányzatok, amelyek között nincs más egybekötő kapocs, csak a magyargyűlölet.

Éppen az ellenkező eredményt érjük el, ha Lengyelországot Ausztriához csatoljuk, mert ebben az esetben a centrális helyen lévő és többé-kevésbé ma is még vezető német elem csak némi politikai tapintat mellett állandó politikai barátságot köthetne a lengyelekkel, s a kialakuló lengyel-német blokk mérsékeltebb, józanabb, következetesebb osztrák politika állandó gerincét alkotathatná. Határozott érdeke tehát úgy az osztrák németiségnek, mint minden olyan osztrák tényezőnek, amely valamivel rendezettebb és kielégítőbb állapotokat szeretne hazájában létrehozni, hogy a netalán hozzánk csatlakozó lengyelség, a monarchia dualisztikus és paritásos szervezetének fenntartása mellett, mint az osztrák állam egyik alkateleme helyezkedjék el a monarchiában. Ez esetben további nagyon fontos részletkérdés volna, hogy Kelet-Galicia Bukovinával együtt ne alkosson-e egy nagy rutén-osztrák provinciát.

Végül csakis ez a megoldás fogadható el a magyar nemzet szempontjából. A magyar államot királyválasztások láncolatának ténye csatolta a Habsburgház egyéb tartományaihoz. Hosszú időközön át a personal-uniónak ez a minden egyes választásánál újra felvetett ténye alkotta az egyedüli kapcsolatot s a trónöröklés behozatala, valamint az 1723-iki törvények megalkotásakor is külön jogalapon, magyar törvény alapján és csak arra az időre illeszkedett be Magyarország a Habsburg birodalomba, amelyre önalkotta örökösödési törvényei kiterjednek. Arról a jogáról, hogy a közös uralkodó jogara alatt álló többi államok egyetemével egyenjogú, azok által ne majorizálható faktor legyen, le nem mondhat a magyar nemzet soha, erről az évszázadok véres harcai árán megszerzett közjogi állásról nem abdikálhat, s egy megnövekedett birodalom felső hatalmának alávetett provinciájává nem sülyedhet le többé.

De szükséges is éppen a monarchia politikai színvonalának és akcióképességének fenntartása szempontjából, hogy a magyar nemzetnek megmaradjon a monarchia külügyeinek intézésére gyakorolt irányadó befolyása, amelyet 1867-től napjainkig kevés kivétellel mindig a másik állam sokkal inferiorisabb politikai tényezőinek magasabb és helyesebb szempontok szerinti irányítására, a monarchia nagyhatalmi állásának előnyére gyakorolt.

Ennek a rendezésnek egy nehézsége tagadhatatlanul megvan. Az a különbség, amely ma is fennáll Ausztria és Magyarország népessége között, ezzel az új beosztással nagyobbodni fog. A politikai paritás két, lakosságának számát tekintve nem egyenlően erős államot illetne meg.

Ez így volt kezdettől fogva. Hiszen Ausztria már 1867-ben sokkal népesebb volt Magyarországnál, ami azonban a politikai paritás érvényesülésének akadályául nem szolgálhat. Ilyen kérdéseket bizonyos számok alapján mechanice megoldani nem lehet. Magyarország mint politikailag koncentrált, ezredéves múlttal bíró külön állam nem rendelheti magát magasabb birodalmi államakarat alá s az a tény, hogy a nemzeti önkormányzatban iskolázott koncentrált, egységes államhatalmat alkotunk, megadja belső jogosultságunkat is arra, hogy a népesebb, de lazább Ausztriával egyenlő politikai befolyást élvezzünk.

Az 1910-iki népszámlálás szerint a monarchia két államának (Bosznia nélkül) 49.457,000 főnyi népességéből 28.571,000 vagyis 58 % esik Ausztriára, 20.886,000 vagyis 42 % Magyarországra.

Ha most Ausztria népessége Orosz-Lengyelország hozzácsatolása útján 40.000,000-ra, Magyarországé pedig Bosznia hozzácsatolásával mintegy 23.000,000-ra emelkedik, akkor a 63.000,000 tevő összes népességből 63 % esik Ausztriára, 37 % Magyarországra. Az arány tehát, amely 58 : 42-höz ma, 63 : 37-re módosul, amit nem tekinthetnek az erőviszonyok olyan nagyarányú eltolódásának, hogy az a dualizmus és paritás fenntartását lehetetlenné tegye. A számarányt javíthatnánk még Dalmáciának átsatolása útján. Ez azonban nagyon meggondolandó dolog. Azt hiszem Horvát-Szlavonország és Bosznia ad bőven elég megemésztetni valót.

Ezeket szíves megfontolásodba ajánlva felhatalmazlak azoknak a folytatandó bizalmas eszmecserék alkalmával belátásod szerinti felhasználására.*

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

124.

Libits Adolfnak, (József főherceg úr központi jószágigazgatója).

Den 11. August 1914

Verehrter Freund!

Ich bitte Dich Ihrer k. u. k. Hoheit zu melden, dass die Idee aufgetaucht ist, einen «Soldatentag» (ad norma Kindertag) am 18-ten in allen grösseren Städten abzuhalten, um gewissermassen als Geburtstagsgabe der ungarischen Nation eine Sammlung für die Schutzbedürftigen Familienmitglieder der Mobilisierten zu veranstalten. Die Idee hat lebhaften Anklang gefunden und wird hoffentlich mit gutem Erfolg durchgeführt werden.

Indem ich die Ehre habe dies Ihrer k. u. k. Hoheit ergebenst zu melden, erlaube ich mir meiner Überzeugung Ausdruck zu geben, dass es mit Begeisterung aufgenommen würde, wenn Ihre k. u. k. Hoheit zu erlauben geruhten, dass diese Bewegung unter Höchsthre Patronanz gestellt werde.

Wäre eine direkte Beteiligung Ihrer k. u. k. Hoheit bei der

* Gr. Tisza István sajátkezű jegyzete.

Pontos arányszámok az 1910. népszámlálás alapján :

	M.	O.
Jelenleg	43·25	57·85
Jövőre +10·5 m. lengyel		
Dalmácia átsatolásával	37·91	62·09
« « nélkül	36·87	63·13

Sammlung in irgendeiner Form möglich, so würde das natürlich den Enthusiasmus potenzieren.

Indem ich bitte den höchsten Entschluss Ihrer k. u. k. Hoheit baldigst mitteilen zu wollen, bleibe ich mit aufrichtiger Verehrung
Dein ergebener Tisza.

125.

Nyílt levél Vajda Sándorhoz.*

1914. augusztus 12.

Igen Tisztelt Uram!

Az «Adeverub»-ban** megjelent nyilatkozata után elégtétellel tartozom Önnek. Gerovszkynak Önhöz intézett leveléből a pánszláv agitációval kapcsolatos olyan intimitást véltem kiolvasni, amely kemény vád emelésére indított. Készséggel konstatalom, hogy mostani fellépése ezzel a feltevessel ellentétben áll. Én örülök a legjobban, hogy az alaptalannak bizonyult és fejezem ki az Önnel szemben emelt vád miatti sajnálkozásomat.

Döntő perceket élünk. A román népnek most kell megmutatnia a németiséggel és a magyarsággal akarja-e a megértést és közreműködést, vagy a pánszláv kolosszus karjaiba veti magát. A hűségnek, hazaszeretetnek és tetterkész vitézségnek minden cselekedete egy-egy gránitkocka a kölesönös bizalmon és rokonszenven felépülő szebb jövő talapzatához.

Tisza István.

126.

Ghillánynak.

1914. augusztus 12.

Kedves Barátom!

Köszönettel vettem és érdekléssel olvastam a kenyértermény készlet- és szükségletére vonatkozó érdekes leveledet. Megjegyzem azonban, hogy abban nemcsak az a tévedés foglaltatik, hogy a hadrakelt sereg a 3 millió létszámmal a valóságnál nagyobbban vétetett fel, de az is, hogy a hadseregnek 5 1/2 millióval kimutatott szükségletén felül vétetett számításba a monarchia lakosságának egész tavalyi szükséglete, holott kétségtelen, hogy azon 3 milliónyi ember normális kenyérszükséglete, akik jelenleg a mozgósított hadsereg tagjaiként szerepelnek, az egyéb szükségletből levonandó lett volna. Legfeljebb az a különbözet vehető tehát tekintetbe,

* Orsz. képviselő, (Fogaras m.) a román ellenzék egyik vezető tagja.

** Román időszaki lap.

amellyel a fegyverben álló férfiak jelenlegi kenyérfogyasztása, a béke idején normális fogyasztásokat meghaladja. Azt hiszem ez a helyesbítés 3—4 millió métermázsával csökkenti a deficitet.

Ennek dacára teljesen egyetértek veled abban, hogy a vámtétel fenntartása mellett igyekeznünk kell ösztönzést nyújtani kenyértermények behozatalára, már csak azért is, mert, ha e behozatal teljes pangása folytán a búza-árak még lényegesebben emelkednének, jóformán ellenállhatatlan erővel törne útat magának a vámok felfüggesztésére vonatkozó agitáció.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

127.

Gr. Tisza Kálmánnak.

1914 augusztus 12.

Kedves Kálmánom!

Leveleink keresztezték egymást. Nagyon köszönöm érdekes tudósításodat, annak lényegét illetékes helyen is elmondtam. Katonai beosztástok felől még semmi bizonyosat nem mondhatok. Kizárólag csak neked annyit említhetek, hogy valószínűen Dél-magyarországba kerültek. Azonban ez sem bizonyos. A katonai hírek állandóan jók. A német győzelmek tényleg komoly jellegű sikerek, nálunk is briliánsan viseli magát minden kis csetepaté alkalmával tűzbe jutott csapat, de ami eddig történt, egészen jelentéktelen dolog. Délen defenzívában vagyunk, északon pedig csak a visszavonuló ellenséget kísérvük. Minden jel arra mutat azonban, hogy a kellő pillanatban energikus offenzívába fogunk átmenni.

Mindnyájatokat ölel

szerető testvéred István.

128.

Gr. Mikes Árminnak.

1914 augusztus 12.

Kedves Barátom!

Ezer dolog között csak éppen pár sorban köszönöm meg sürgönyödet és leveledet. A Romániából érkező hírek egészben véve elég kedvezők, abban azonban igazad van, hogy csak a harctéren elért sikerek fogják a teljes bizonyosságot megadhatni. Hála Istennek ebben a tekintetben nem rosszak a kilátásaink.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

129.

Gr. Berchtoldnak.

Den 13. August 1914.

Lieber Freund!

Die Heeresverwaltung soll soviel Getreide wie nur möglich im Ausland aufkaufen und mit *Bezahlung des Zolles* einführen. Die Aufhebung dieses Zolles würde die Möglichkeit der Einfuhr garnicht fördern, sondern einfach einen Druck auf die Preise ausüben. Diesem aber kann ich den mit den grössten Kalamitäten kämpfenden Landwirt nicht aussetzen. Will man die Gesellschaft vor Teuerung schützen, so soll man alle Einfuhrzölle aufheben. Ich bitte Dich also mit grösster Energie darauf zu drängen, dass die allerdings sehr schwierige Einfuhr von Brotfrüchten bei Bezahlung des Zolles mit grösster Energie in Angriff genommen werde.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

130.

Br. Harkányinak.

1914 augusztus 13.

Kedves barátom!

Berchtoldnak a gabonavámokra vonatkozó levelét arra adott válaszom másolatával együtt azzal a kéréssel küldöm, hogy azt elolvasás után Ghillányi útján hozzám juttatni szíveskedjél.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

131.

Gr. Apponyi Albertnek.

1914 augusztus 13.

Igen Tisztelt Barátom!

Hazaitól értesülvén nála tett látogatásodról, engedd meg, hogy én is kifejezzem e lépésedért köszönetemet és elismerésemet. Át vagyok hatva attól a meggyőződéstől, hogy a mai pillanatban minden magyar embernek teljes odaadással kell ugyanazon közös célért közremunkálnia. Készséggel állok rendelkezésedre és benső örömömre szolgál, hogy abban a tetterkész, lélekemelő, tisztultabb hangulatban, amely most minden magyar ember lelkét eltölti, egynek érezhetem magamat veled.

Igaz nagyrabecsüléssel maradok

őszinte híved *Tisza*.

132.

Gr. Majláth Józsefnek.

1914 augusztus 13.

Kedves Barátom!

Végtelenül bánt, hogy nem tudtam neked automobilt szerezni. Elkövettem minden lehetőt, de úgy látszik éppen a 6-ik hadtestnél állnak legrosszabbul automobilmek dolgában.

Nagyon üdvös dolgot cselekszel, ha teljes eréllyel síkra szállsz a hamis hírek ellen. Minden teljesen programszerűleg megy előre a tulajdonképeni hadműveleteket csak most kezdetjük el s gondunk lesz reá, hogy a közönség a valóságról teljesen megbízhatóan és híven legyen értesítve.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

133.

Hámos Alaáárnénak.

1914 augusztus 14.

Kedves Mariska!

Tódorról nem tudunk semmit, miután rég megszakadt minden összeköttetés Franciaországgal. Reméljük azonban, hogy jól vannak s ép egészségben fognak előkerülni.

A veszély percében igazán gyönyörű magaviseletet tanúsít a magyar nemzet. Jó érzés egyszer megint büszkének lennünk reá. A siker Isten kezében van, de teljes joggal remélhetjük a legjobbat, s az az egyetértés, férfiaság és tettekésség elszántság, amely az egész nemzetben, sőt a monarchia összes népeiben mutatkozik, minden körülmények között éreztetni fogja áldásos hatását.

Szívből üdvözöl

szerető rokonod *Tisza.*

134.

Nagy P. Istvánnak.

1914 augusztus 14.

Kedves Főbíró Úr!

Nagyon sajnálom, hogy nem adhatok kedvező választ, de most már újabb szabadságot senkinek sem adhatnak. Ha a fiút eddig nem szabadságolták aratási célokból, ami nincs kizárva, most már nem lehet ilyet kieszközölni számára, mert rövid idő alatt behívják a szabadságoltakat is.

Minden jót kíván

igaz híve *Tisza.*

135.

Berzeviczy Albert b. t. t., o. k.-nek stb., a M. Tud. Akadémia elnökének.

1914 augusztus 14.

Kedves Barátom!

Említést tettél nekem arról, hogy az Akadémiának néhai Ferenc Ferdinánd fkg és neje elhunytá felett kifejezett s felterjesztett részvétnyilatkozatára mindeddig válasz nem érkezett.

Utána járva a dolognak megállapítottam, hogy a miniszterelnökség annak idején azonnal felterjesztette azt a Felség személye körüli minisztériumhoz, ahonnan azonban ezideig — nyilván a mostani viszonyokra visszavezethető óriási munkatorlódás folytán — a válasz nem érkezett meg. Az ügyet most már azonnal meg fogom sürgetni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

136.

Gr. Berchtoldnak.

Den 14. August 1914.

Euer Excellenz!

Auf Grund näherer Information habe ich die Ehre mitzutheilen, dass gegen den Consulats-Kanzleisekretär in Sofia Mihailovic nur eine spontan gemachte Anzeige seines Schwagers, eines verlässlichen Diurnisten beim hiesigen Bezirksgericht, vorliegt. Laut dieser Aussage soll Mihailovic ein fanatischer Gross-Serbe sein, welcher seinem Hass gegen die Monarchie öfters Ausdruck gab und erklärte, im Falle eines Krieges auf serbischer Seite kämpfen zu wollen..

Einstweilen ist das Alles. Es wurde aber noch das Verhör eines anderen Schwagers des Mihailovic, der gegenwärtig bei den Honvéds eingerückt ist veranlasst und werde ich über dessen Ergebnis baldigst Mitteilung machen. Unter solchen Umständen kann einstweilen kaum von etwas anderen die Rede sein, als von einer unauffälligen Beobachtung des Mihailovic in Wien.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

137.

Tóth István építésznek, Debrecen.*

1914 augusztus 15.

Kedves Barátom!

Váradi Károly kőművesmesterre vonatkozólag a feleségemnek adott felvilágosítást megköszönve, arra kérek, légy szíves a debreceni helyi bizottságnál lépéseket tenni, hogy az illető valamely megfelelő alkalmazáshoz juthasson. Mindenesetre sokkal könnyebb feladat ez Debrecenben mint Pesten, ahol a háború-okozta üzleti pangás sokkal több itthonmaradt embert fosztott meg keresetétől mint a vidéken, úgy hogy elsősorban az itt élő tisztességes munkaképes emberek ezrei számára kell munkáról vagy segélyről gondoskodni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

138.

Jankovichnak.

1914 augusztus 15.

Kedves Barátom!

A «Kölnische Zeitung» egy számát visszakérőleg mellékelve a porosz kultuszminiszternek abban foglalt rendeletére hívom fel szíves figyelmedet. Látod, ő is egészen úgy ítéli meg a dolgot, mint én.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

139.

Br. Harkányi Jánosnak.

1914 augusztus 15.

Kedves Barátom!

A Gyermeeklíga amely most igen intenzív tevékenységet fog kifejteni a háborúba-mentek gyermekei s majd kivált árvái érdekében, azzal az ideával fordult hozzám, nem lehetne-e levelezése számára a portomentességet és a felmerülő gyermekszállításoknál az ingyen szállítást kieszközölni.

Továbbítom e kérelmet anélkül, hogy bárminő irányban állást foglalnék a dologban. Előre hangsúlyoztam előttük, hogy különösen a portomentességet alig hiszem megadhatónak, mert hiszen nem tudnám, hol álljunk meg, ha egy ilyen dolgot meg-

* Gr. Tisza István fiatalkori iskolatársa.

engedünk. Ami a másik kérdést illeti, szíves megfontolásodba ajánlom, nem lehetne-e őket a hadrakeltektől gyermekei vagy árvái szállításánál kellő ellenőrzés mellett ingyen- vagy legalább is kedvezményes jegyek kiadásával ellátni?

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

140.

Br. Ghillánynak.

1914 augusztus 15.

Kedves Barátom!

Az Országos Gazdasági Bizottságra vonatkozó közleményt megköszönve felhívom szíves figyelmedet arra a körülményre, hogy privát forrásból nyert információ szerint Bihar és Arad vármegyének hegyi oláh vidékein ma nagy keresethiány mutatkozik, s az ottani munkásnép panaszkodik, hogy kellő élelem nélkül megy neki a télnek.

Nem tudom mennyiben igaz ez a hír, de amennyiben kellő alapja volna, a leggyorsabban kellene ezeket a munkásokat az Alföldnek azon részével érintkezésbe hozni, ahol tudtommal még kendermunka van hátra, a cukorrépa-kiszedés pedig mindenesetre a legnagyobb gondot okozza. Úgy hiszem ezeknél a munkáknál és ha kisebb körben is, tengeri és cirok aratásnál ezek a munkások még nagyon szép keresetre tehetnének szert.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

141.

Német Istrán ref. püspöknek, Komárom.

1914 augusztus 15.

Kedves Barátom!

2567. számú leveled birtokában az abban foglalt információkat megköszönve hozzájárulok ahhoz a nézetedhez, hogy amennyiben a pápai főiskolában nem kezdetjük meg a tanítást, a tanév elhalasztásáról most kellene a szülőket értesíteni. Úgy gondolom, szeptemberről bátran elhalaszthatjuk a dolgot, azalatt időnk lesz a kérdés minden oldalát megfontolni. Nézetem szerint, ahol és a mennyiben csak lehet, meg kellene a tanítást ősszel kezdeni azokkal az eszközökkel, amelyek általában rendelkezésre állanak. Ilyen viszonyok között mikor a nemzet színe-virága életét teszi a haza oltárára, a tanári kartól is elvárhatja azt a magyar

nemzet, hogy rendkívüli munkával tegye az iskolai élet folytonosságát lehetővé. Persze ezt a kérdést az összes középiskolákra nézve egyöntetűen kellene elintéznünk, s erre vonatkozólag éppen most kezdtem meg a kultuszminiszterrel az eszmecserét.

A népiskolákra vonatkozólag határozott véleményem az, hogy az oktatást, ahol csak lehet, meg kell kezdeni, s ha gazdasági okokból célszerűnek fog is mutatkozni a kissé idősebb tanköteleseknek az iskolajárás alóli felszabadulása, mindaddig, amíg a nagy gazdasági munkák be nem fejeztetnek, legalább az alsóbbosztályokban pontosan meg kellene kezdeni a tanítást. Ez lehetővé tenné az oktatás felvételét olyan községekben is, ahol mondjuk két tanító közül csak egy maradt itthon, mert ez az egy tanerő a két iskola kisebb növendékeinek tanítását elláthatná.

Az összes életviszonyok között mindenkit át kell annak a tudatnak hatnia, hogy rendkívüli időket élünk, rendkívüli eszközökkel fokozott áldozatkészséggel kell hivatásunkat teljesíteni. Ha ez a szellem áthatja a tanítókat és a lelkesíti kart is, amely kisegítő tanítást végezhet, a népiskolai tanítás jóformán sehol sem fog fennakadni. Arra kérlek tehát, légy szíves ezt a kérdést, amelynek ilyen irányban szeretnék állami oldalról is impulzust adni, az esperesi karral ilyen szempontból megoldani. Nagy súlyt helyeznék reá, ha spontán saját iniciatívánkból tennénk meg az intézkedést s a magyar református egyház menne elől a jó példával.

A költségvetés megbeszélése végett hálásan fogadom feljöveteleket, csak ez útnak egy pár héttel való elhalasztását kérem.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

142.

Kiss Sándor, Feldpost 109.

1914 augusztus 15.

Kedves fiam!

Megkaptam leveledet, azt tapasztalatból tudhatod, hogy a te családnak, amíg nekem van miből gondoskodni róluk, nem kell a nyomortól félnie. Ez a gond ne gyötörjön, viseld vitézül magadat, szerezzetek becsületet a magyar névnek.

A jó Isten áldjon és oltalmazzon.

Tisza.

143.

Gr. Stürgkh Károly osztrák miniszterelnöknek.

Den 15. August 1914.

Hochverehrter Freund!

Mit Bezug auf Deinen von Burián übermittelten Wunsch in Betreff der Verlustlisten beeile ich mich mitzuteilen, dass ich Deinen Vorschlag, dass die Zeitungen zum Nachdruck dieser Listen ermächtigt werden, beim Kriegsminister wärmstens befürwortet habe.

Ebenso teile ich Deinen Standpunkt in Betreff der Fortifications Arbeiten beider Residenzstädte. Ich habe gar nichts dagegen, dass das Publikum auch aus solchen Erscheinungen den vollen Ernst der Lage und unseren festen Entschluss erkennt, auch bei momentan gefährdeter militärischer Lage unentwegt auszuharren. Es wäre aber abzuwarten bis eine frische Offensive auch am russischen Kriegsschauplatz eintritt, vor dieser würden solche Defenziv-Massnahmen gewiss deprimierend auf die öffentliche Meinung wirken.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener Tisza.

144.

Teleszkynék.

1914 augusztus 15.

Kedves Barátom!

Stürgkhnek hozzám intézett levelét és mellékletét visszakérőleg, szíves tudomás végett küldi

igaz híved Tisza.

145.

Gr. Apponyi Albertnek.

1914 augusztus 15.

Kegyelmes Uram!

Nagyon köszönöm szíves soraidat. Teljesen igazad van abban, hogy a nemzeti erők nagy összefoglalására van szükség, ha azt akarjuk, hogy e háború teljes eredménnyel járjon hazánk javára. Ha nem is éppen égetően sürgős az e célból való személyes érintkezés, az ország érdekében áll, hogy azt sokára ne halasszuk, mert a rohanó események fordulatai kiszámíthatatlanok s bármely pillanatban állíttathatunk korszakalkotó fontosságú elhatározások elé.

Hálás köszönettel fogadom tehát készséged kijelentését és arra kérlek, légy szíves közelebbi Pestre jövedeled alkalmával értesíteni, mikor tehetem nálad tiszteletemet.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

146.

Fráter Barnabás alispánnak, Nagyvárad.

1914 augusztus 16.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm az ugrai útra vonatkozó felvilágosításodat, légy szíves kérlek a közigazgatási bizottság tagjainál, esetleg belátásod szerint az én kérésemet is tolmácsolva, odahatni, hogy a közigazgatási bizottság a községre nézve kedvező határozatot hozzon.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

147.

Graefl Andornak.

1914 augusztus 16.

Kedves Barátom!

Nagyon sajnálom, hogy tejszállítási ügyedet nem tudtam kedvezően elintézni. Hiába a mostani háborús viszonyok rendkívüli helyzetet teremtenek mindnyájunkra nézve és több-kevesebb alkalmatlanságot, munkát és költséget okoznak mindenkinek. Megnyugtathatlak aziránt, hogy a hadimenetrend életbeléptetése óta én is 30 kilométernyi távolságra szállítom tejgazdaságom tejét kocsival Nagyváradra.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

148.

Dellimanics Lajos főispánnak.

1914 augusztus 17.

Kedves Barátom!

Petróc község közönségének sürgönyét azzal a kéréssel küldöm, hogy a katonai célokra igénybevett marhaállományok árának mielőbbi kifizetését kieszközölni sziveskedjél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

149.

Rózsa Izsó orsz. képviselőnek, Szeged.

1914 augusztus 18.

Tisztelt Barátom!

Idősb és ifjabb Vass Andrásné iránt megindítottam a puhatolódzásokat, előre jelzem azonban, hogy ezek eredménye nagyon kétséges. Így például gróf Pejacsevich horvát miniszterről* sem sikerült semmi pozitívot megtudni. Előreláthatólag azonban nevezettek valahol Nyugatfranciaországban vannak internálva, úgy hogy azt hiszem aggodalomra nincs ok. Amint biztosat tudok, haladéktalanul közölni fogom.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte hived Tisza.

150.

Prinzessin Pauline Metternich-Sándor.

Den 22. August 1914.

Euer Durchlaucht!

Genehmigen Euer Durchlaucht für die hochherzige Spende für die Familien der Reservisten meinen aufrichtigsten und innigsten Dank.

Empfangen Euer Durchlaucht den Ausdruck meiner besonderen Verehrung.

Tisza.

151.

Gróf Fürstenberg Egon német főkonzulnak.

Den 22. August 1914.

Hochgeborener Graf!

Ich bitte Euer Hochgeboren dem Herrn Ingenieur W. Gede-
mann der sein Schloss Nagycsertesz bei Mezőlaborc für die Unter-
bringung von Verwundeten zur Verfügung gestellt hat für dies
durch das hiesige deutsche General-Consulat übermittelte hoch-
herzige Anerbieten meinen aufrichtigsten Dank und meine vollste
Anerkennung aussprechen zu wollen.

Gleichzeitig erlaube ich mir mitzuteilen, dass ich verfügt habe,
dass Herrn Gedemann's Angebot an das k. ung. Landesverteidi-
gungs Ministerium, als die in solchen Angelegenheiten kompetente
Stelle, geleitet werde.

Genehmigen Euer Hochwohlgeboren den Ausdruck meiner
vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

* A háború kitörésekor Franciaországban tartózkodott, ahol internálták.

152.

Br. Hazai Samunak.

1914 augusztus 22.

Kedves Barátom!

Gedemann német mérnök nagylelkű ajánlatát tartalmazó beadványt, melyet Fürstenberg gróf német főkonzul juttatott el hozzám, mellékelve küldöm, szíves további intézkedés végett.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

153.

I. Ferenc József császár és apostoli király Ő Felségének.

Allergnädigster Herr!

Ich bin dessen bewusst, dass ich mich eventuelle der Missbilligung Euer Majestät durch diesen Schritt aussetze, die Zeiten sind aber viel zu ernst, als dass mich die Rücksicht auf diese, allerdings sehr schmerzhaftige Möglichkeit im treuen Dienste Euer Majestät aufhalten könnte.

Ich bitte alleruntertänigst, versichert zu sein, dass es fern von mir liegt den Soldaten zu spielen, aber die grossen Züge der Kriegsführung schneiden so tief in das Leben und Schicksal des ganzen Staates ein, dass es für die allgemeine Leitung verantwortlichen Ratgeber Euer Majestät unmöglich ist sich von diesen Fragen zu desinteressieren.

Unser Angriff in Serbien hat wieder einmal glänzende Beweise der Tapferkeit und Zähigkeit unserer Truppen geliefert, und uns in dem Bewusstsein gestärkt, dass man mit solchen Truppen beim ersten Echee nicht verzagen, sondern unentwegt weiter kämpfen soll. Auch ich würde ein Überschätzen dieser, allerdings sehr unglücklichen Episode für einen grossen Fehler halten, es sind aber Wahrnehmungen gemacht worden, deren Ausserachtlassung die Wiederholung derselben Fehler am grossen Kriegsschauplatze und dadurch katastrophale Folgen nach sich ziehen könnte.

Es wurden Frontalangriffe gegen feste Stellungen bei Vernachlässigung des Sicherungsdienstes und der Vorbereitung durch Artillerie gerichtet, welche zwar mit Todesverachtung ausgeführt wurden, aber unverhältnismässige Opfer an Menschenleben kos-

teten. Andererseits wurde unsere Offensive mit von einander weit entfernten Colonnen ausgeführt, so dass wir in Šabac-Losnica einem überlegenen Gegner gegenüber standen, während die ganze VI. Armee weit im Süden marschierte und gar nicht zur Verwendung kam.

Dem ist die sehr ernste Lage am südlichen Kriegsschauplatze zu verdanken. Obwohl das 4. Corps dort gelassen werden musste, stehen wir mit zum grössten Teile arg mitgenommenen Truppen an der Save und unteren Drina einem siegesbewussten, überlegenen Gegner gegenüber, und es braucht selbst im besten Falle geraume Zeit, bis die VI. Armee eine Wirkung auf die dortige Lage ausüben kann. In dieser ernsten Lage wäre es dringend notwendig, dass Euer Majestät einen unserer tüchtigsten Heerführer mit ganzer Vollmacht zum Befehlshaber aller im Süden kämpfenden Truppen allergnädigst ernennen und ihm die Weisung geben geruhen, eine möglichst rasche Konzentrierung aller verfügbaren Streitkräfte gegen die serbische Hauptmacht auszuführen, und eine serbische Offensive zu verhindern.

Andererseits müssten für *alle* unsere Truppen die strikten Befehle gegeben werden, unnütze Blutopfer zu vermeiden, Angriffe entsprechend vorzubereiten, und vorerst mit konzentrierten Kräften anzugreifen.

Ich beschwöre Euer Majestät alleruntertänigst, mich nicht zu verurteilen und diese Zeilen einer objektiven Überlegung zu würdigen.

Es ist dies die Bitte eines für Thron und Vaterland bis in das Tiefste seiner Seele besorgten treuen Dieners, welcher nicht verzagt, nicht verzweifelt, aber sich um Abwendung grosser Gefahr an seinen ehrfurchtsvoll geliebten Herrscher wendet.

In den lebenden Kräften der Armee und der Bevölkerung haben wir alle Elemente des Sieges. Von diesen Kräften jedoch sind durch fehlerhafte Führung schon edle Schätze nutzlos vergeudet und es kann in dieser Weise Alles verloren gehen, wenn ein Machtwort des allerhöchsten Kriegsherrn nicht bessere Ordnung schafft.

Budapest, den 23/VIII. 1914.

Graf Stefan Tisza.

154.

Teleszkynék.

1914 augusztus 23.

Kedves Barátom!

Több oldalról fölvetették a kérdést, nem lehetne-e valamely olyan rendelkezést életbeléptetni, amely mellett most pénzintézeteknél elhelyezett tőkék a viszonyoknak megfelelő magasabb betéti kamatlábot élvezhetnének s a pénzintézetek azok visszafizetésére a moratóriumra való tekintet nélkül kötelezhetők volnának. Nem tartom kizártnak, hogy ilyen módon számottevő tőkék jutnának gyümölcsöző elhelyezéshez és hitelszervezetünk olyan gócpontjaihoz, ahol azok a közgazdasági élet alimentálására fordíthatók, miért is ezt a kérdést szíves figyelmedbe melegen ajánlom.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

155.

Gyalókay Sándor főispánnak, Csikszereda.

1914 augusztus 23.

Kedves Barátom!

A csikmegyei magánjavak igazgató-tanácsának 100,000 koro-nás adományáról szóló értesítésedet megköszönve felkérlek, fejezd ki az illetők előtt hálás elismerésemet, de egyúttal figyelmeztess arra őket, hogy a hadbavonultak hátrahagyott családtagjai az 1882. évi XI. törvényeikk értelmében olyan állami segélyezésben részesülnek, amely további pénzadományt jóformán feleslegessé tesz. Azt ajánlanám tehát, hogy a szóbanforgó gyönyörű adományt főleg az elesettek árváinak felsegélyezésére fordítsák.

A többieket illetőleg, korábban kiadott utasításaim értelmében, a segélyakció szervezését főleg abból a szempontból tartom szükségesnek, hogy az illetők olcsó és egészséges élelmiszerekhez jussanak s mindenféle életviszonyok között műveltebb polgártarsaik útbaigazításával és segítségével élhessenek.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

156.

Zmejanovics Gábor g. kel. szerb püspöknek, Versec.

1914 augusztus 23.

Méltóságos Uram!

Az egyházmegye lelkészi kara közül letartóztatott egyének ügyeinek végére járva, sajnálattal tudatom, hogy legnagyobb ré-

szükről kiderült, miszerint a «Narodna Odbrana» tagjai. Nincs ugyan kizárva, hogy lesznek köztük olyanok, akiket félrevezettek és jóhiszeműségükkel visszaélve az egyesületbe való belépésre rábeszéltek anélkül, hogy annak gonosz és hazaáruló céljait és eljárását velük megismertették volna. A kérdés azonban igen alapos megvizsgálást igényel és érteni fogja Méltóságod, ha a mai zavaros viszonyok között a legjobb akarat mellett sem bocsáthatjuk szabadon olyan egyesület tagjait, amely a monarchia déli tartományainak izgatás, merényletek és egyéb bűncselekmények útján való elszakítását tűzte ki főcéljául.

Legyen meggyőződve róla Méltóságod, hogy a magam részéről mindent elkövetek, hogy a hazai szerbség zöme ilyen hazaáruló irányzatok vádjával alaptalanul ne terheltessek, de a mai viszonyok között s tekintettel a katonáink ellen elkövetett számtalan merényletre nem zárkozhatom el nagymérvű övrendszabályok szükségességének elismerése elől.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza.*

157.

Balthazár Dezső ref. püspöknek.

1914 augusztus 23.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Folyó hó 18-án kelt sorai kapesán értesíteni kívánom arról, miszerint a kormány állandó gondoskodással igyekszik minden lehető elkövetni gazdasági életünk erősítésére és arra, hogy a magyar nemzet sikerrel birkózhassék meg e nagy idők nagy megpróbáltatásaival. Mindenesetre szükséges, hogy a társadalom minden tagját áthassa az a tudat, miszerint a haza létérdeke mindenkitől az élet minden vonatkozásai között fokozott erőfeszítést és önmegtagadást követel.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza.*

158.

Joanovich Pál min. tanácsosnak.

1914 augusztus 23.

Méltóságos Uram!

Arra figyelmeztetnek, hogy a *Szőreg-pusztá* haszonbér-szerződése folyó évi szeptember hó 30-án lejár és új szerződés még nem terjesztetett fel a minisztériumba.

Ez ügyre vonatkozó szíves értesítését kérve, egyúttal arra is kérem, hogy ott a helyszínen tegye megfontolás tárgyává, minő módon lehetne ezen kitünő minőségű területnek a *patriarchatusra* nézve kielégítő értékesítése mellett olyan bérbeadását eszközölni, amely kielégíti az illető vidék lakosságának általános érdekeit s a helyes nemzeti birtokpolitika igényeit.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza*.

159.

Gr. *Ilda Dezasse*.

Den 23. August 1914.

Verehrte Gräfin!

Unsere Landwirtschaft leidet auch an grossem Mangel der verschiedensten Arbeitskräfte. Die meisten Wirtschaftsverwalter sind ja auch einberufen, so dass die Leitung des landwirtschaftlichen Betriebes mit den grössten Schwierigkeiten zu kämpfen hat. Unter solchen Umständen sind wir freilich beim besten Willen nicht in der Lage, die deutsche Landwirtschaft diesbezüglich aushelfen zu können.

Mit aufrichtiger Hochachtung bleibe ich liebe Gräfin

Ihr ergebener *Tisza*.

160.

Gr. *Czernin bukaresti követnek*.

Den 24. August 1914.

Lieber Freund!

Du kannst mit Deinem Erfolg in Rumänien zufrieden sein. Die Haltung dieses Landes Bulgarien gegenüber und das Falllassen des Bukarester Vertrages ist Alles was ich gehofft hatte. Auf ein aktives Eingreifen zu unseren Gunsten, vor durchgreifenden Erfolgen Russland gegenüber habe ich nie gerechnet, zumal nach der Neutralitätserklärung Italiens. Diese erklärt gewissermassen die Schwenkung in unserer Haltung gegenüber Rumänien.

Das die Depesche in *Claris* abging, war wohl keine gute Taktik, aber es war tatsächlich schwer ein aktives Mitgehen Rumäniens zu fordern, nachdem wir Italien gegenüber *bonne mine au mauvais jeu* machen mussten.

Verzage nicht, verliere nicht die Geduld. Arbeite weiter, damit die Kombination Bukarest—Sophia—Constantinopel möglichst befestigt in Bereitschaft stehe, und nach dem ersten entscheidenden Erfolg eingreife. Früher werden sie es überhaupt nicht tun.

Besten Dank für Deine freundliche Anfrage.

Bei meiner nächsten Wiener Reise werde ich Deiner Gräfin jedenfalls meine Aufwartung machen und Dir Nachricht geben.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener Tisza.

161.

Gr. Tisza Kálmánnak.

1914 augusztus 24.

Kedves Kálmánom!

Szerbiában csapataink *kitünően* verednek, a szerbeknek is óriási veszteségeket okoztak, úgy hogy, amint mi az előnyomulást félbehagytuk, megszűnt az ellenséggel való érintkezés. Azóta Sabácnál és Loznícánál minden csendes és az egészen délen lévő haderő győzelmes harcok után észak felé keresi emezekkel a csatlakozást.

Egészen bizalmasan mondva, kár volt az offenzívát megkezdeni, engem is meglepett a dolog, mert előbb igen okosan megmagyarázták nekünk, hogy minden possibilis erőt északra koncentrálnak és lent csak annyit hagynak, amennyi védelmi célokra szükséges. A támadásunkkal a szerb hadsereg nagy zömét odavontuk s azon alternatíva előtt állottunk, hogy vagy ott engazsirozzuk még a rendelkezésre álló, de északra szánt két hadtestet, — amikor győztünk is volna, — vagy félbehagyjuk a támadást. Nagyon okos dolog volt ez utóbbit választani, de persze jobb lett volna meg sem kezdeni a dolgot.

Északon a jelek eddig nagyon biztatóak.

Ölel szerető testvéred István.

162.

Gr. Wickenburg Márknak, osztályfőnök a külügyminisztériumban.

1914 augusztus 24.

Kedves Barátom!

Memorandumodat vettem és érdekléssel fogom elolvasni.

Szívből üdvözlő

igaz híved Tisza.

163.

Erős Rezsőnek, Geszt.

1914 augusztus 24.

Kedves Erdőmérnök Úr!

A jótekonyság terén a központban hoztam meg nagyobb áldozatomat, természetesen azonban, hogy minden olyan faluban,

ahol birtokom van, szívesen kiveszem részemet a helyi segélyezési akcióból. Miután a hadbavonultak családtagjai tisztességes állami segélyezésben részesülnek, a falusi segélyakciónak főleg ezen magukra maradt asszonyok és gyermekek érdekeinek gondozására és arra kellene irányulnia, hogy élelmiszereket tisztességes áron kap hassanak, betegség esetén gyógykezeltesse stb. direkt pénzsegélyt azonban, csak egyes kivételes esetekben kellene nyújtani. Részletesebb tájékoztatást kérek, mi történt ezen a téren eddig Nagyköváciban s volna-e és minő intézkedésemre szükség?

Szívből üdvözlí Tisza.

164.

Fuhrmann Andor kir. törvényszéki elnöknek, Aranyosmarót.

1914 augusztus 24.

Nagyságos Uram!

Szíves sorait megköszönve arra kérem, igyekezzék kivenni részét mindazokból a munkákból, amelyekkel most mindenki a társadalmi és állami élet minden viszonyai között fokozott mérvben teljesítheti hazája iránti kötelességeit. A férfias, tettekre kész hangulat ébrentartása, a hadrakeltek családtagjai iránti gondoskodás (nemcsak anyagiakban, de vigasztaló szóban, jó tanácsban, ügyesbajos dolgaik elintézésében) olyan munkatér, amely fokozott fontosságot nyert hivatalos ügyköre mellett hálás tért nyit a tevékenységre.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve Tisza.

165.

Br. Ghillánynak.

1914 augusztus 24.

Kedves Barátom!

Popu Viktor mellékelt kérvényét szíves elintézés végett küldve annak a nézetemnek adok kifejezést, hogy valóban igen üdvös volna a gazdákat abba a helyzetbe juttatni, hogy szénafeleslegüket tisztességes árért közvetlenül a kincstárnak adhassák el. Persze kellő garanciával aziránt, hogy egyes ebben eljáró urak illetéktelen haszonhoz ne jussanak.

Szívből üdvözlí

igaz híved Tisza.

166.

Heller Gyula, Váci-körút 62.

1914 augusztus 24.

Tisztelt Uram!

Szíves ajánlkozásáért hálás köszönetet mondva arra kérem, szíveskedjék azt a gondolatot megvalósítani, hogy 50 kenyeret vesztett személy számára rendezzen be népkonyhát. Elsősorban ezeket ajánlom e célra, s nem a hadbavonult katonák családtagjait, akiket az állami segélyezés a legnagyobb nyomortól mentesít. A dolog részletei végett szíveskedjék Bárczy polgármester úrral érintkezésbe lépni.

Hálás köszönetem és elismerésem ismételése mellett maradok

igaz híve *Tisza*.

167.

Br. Hazai Samunak.

1914 augusztus 24.

Kedves Barátom!

A Tátrát mint üdülőhelyet máris használják sebesült katonatisztek. Mindenesetre olyan hely az, amely üdülő sebesültek és beteg katonák szempontjából elsőrendű egészségügyi fontossággal bír. Éppen azért katonai érdeket is látnék abban, hogy dr. Szontagh Miklós oda visszahelyeztessék. Nevezett állítólag a honvédséghez Orsovára van behíva.

Az ügyet szíves jóindulatodba melegen ajánlja

igaz híved *Tisza*.

168.

Dobernig Josef Wolfgang, Graz Waltendorf.

Den 24. August 1914.

Euer Wohlgeboren!

Ich sage Ihnen herzlichen Dank für die freundlichen Zeilen, und sehe unsern vereinten Bestrebungen hoffnungsvoll entgegen, welche unser gemeinsames Ziel die Schaffung wahrer Harmonie zwischen Ungarn und Österreichern nach den grossen Erlebnissen dieses Krieges, hoffentlich erreichen werden.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Ihr ergebener *Tisza*.

Gr. Berchtold külügyminiszternek.

Den 24. August 1914.

Lieber Freund!

Die polnische Frage scheint in Berlin auf grössere Schwierigkeiten zu stossen, als im ersten Augenblicke zu erwarten war, was mich zur Bitte veranlasst, wir sollten die Sache nicht forcieren, und das Verhalten Deutschlands dazu benützen, etwas Wasser in den polnischen Wein zu giessen.

Es wäre meiner Ansicht nach ein Fehler, in unliebsame Erörterungen mit den Deutschen wegen Polen zu geraten.

Ich höre mit grosser Freude, dass die unangenehme Wendung unserer Offensive in Serbien Deine energische Intervention zur Folge hatte. Hoffentlich wirst Du in Zukunft mehr Einblick in die militärische Lage und Pläne bekommen. Bitte benütze dies dazu, mit vollem Nachdruck dahin zu wirken, dass wir nun mehr nicht weiter im Süden experimentieren, sondern mit gut konzentrierten, allen Kräften den gut vorbereiteten Hieb auf die russische Armee ausführen. Es wäre der grösste Fehler, den unglücklichen Angriff in Serbien zu wiederholen, bevor die Lage sich dort gründlich geändert hat, und wir bessere Bürgschaften für den Erfolg haben.

Es ist der richtige Grundgedanke dass wir die Entscheidung im Norden suchen, und vorerst mit wenig Truppen im Süden auftreten sollen. Jetzt haben wir dort gerade Truppen genug um einen serbischen Angriff zurückzuschlagen zu können. Eine erneuerte Offensive mit den dort vorhandenen Truppen könnte (nach Ankunft des nordwärts dirigierten Teiles der VI. Armee) vielleicht zum Siege führen. *À la bonheur*, wenn wir siegen, wenn aber nicht, so haben wir die Truppen nutzlos verbraucht, und die Lage im Süden definitiv kompromittiert.

Der politische Effekt unseres échecs war schlecht. Er soll aber durch einen Erfolg *im Norden* wett gemacht werden. Haben wir die Russen besiegt, so werden die Bulgaren ganz bestimmt kommen, und mit unserer — bis dahin intakt gehaltenen — Südarmee die Serben zermalmen.

Das allerschlimmste wäre, eine neue Wendung in unseren Vorgehen eintreten zu lassen. Es hat ja auch bisher das Schwanken in unserer militärischen Aktion unserer Prestige am meisten geschadet.

Bis zum 10—12-ten August haben unsere Vertreter am Balkan eine Offensive mit Übermacht gegen Serbien in Aussicht gestellt. Erst bei der letzten Konferenz mit Conrad haben wir erfahren, dass diese Idee aufgegeben ist, ein grosser Teil der auf die Südgrenze instradierten Truppen nach Norden geht, und wir Serbien gegenüber vorerst auf der Defensiv bleiben werden. Kaum haben unsere Vertreter diese Weisung erhalten, so gingen wir bis Šabac los, und sendeten Siegesnachrichten um endlich nach 5 tägigem und heroischem, aber unfruchtbarem Kampf, als 1-ten Akt unseren Rückzug zu geben.

Es ist nicht zu wundern, dass dies das Vertrauen in unserer Kraft und in unserer Kriegsführung arg erschütterte und die uns freundlichen Balkanstaaten bewogen hat, vorerst die weiteren Ereignisse abzuwarten.

Der 5-te Akt unserer neuen Offensive gegen Serbien, würde dieses Misstrauen nur steigern und sie aus ihrer vorsichtigen Haltung gewiss nicht herauslocken. Das kann nur die erfolgreiche Offensive im Norden erreichen.

Unser Flirt mit San Giuliano ist köstlich. Nur das Eine darf nicht gesagt werden, dass wir etwas vom eigenen Leibe geben werden und das Übrige sollte freilich auch so elastisch als nur möglich sein. Über den Feldzug unserer Generäle gegen mich, bist Du im Wege Burians informiert. Ich will mit Wiederholung nicht belästigen. Aber bitte, schaffet mir Ordnung, denn länger kann ich's nicht aushalten.

Ganz der Deine

Tisza.

170.

I. Ferenc József Ő Felségéhez.

Den 25. August 1914.

Allergnädigster Herr!

Indem ich für das huldvolle Telegramm und die von Baron Hazai übermittelten Aufschlüsse aller unterthänigsten Dank sage, erlaube ich mir Euere Majestät zu versichern, dass ich meinen allerunterthänigsten Vortrag ganz aus eigener Initiative verfasste, und es absichtlich vermieden habe darüber im Vorhinein mit Br. Hazai zu sprechen, um die ganze Verantwortung allein zu tragen.

Ich muss noch hinzufügen, dass meinen Ausführungen durchaus kein Misstrauen gegen F. Z. M. Potiorek zu Grunde lag. Ich kann

ja absolut kein Urteil über die militärischen Fähigkeiten dieses Generalen haben, und nehme es mit voller Beruhigung, wenn die Wahl Eurer Majestät auf seine Person fällt. Was ich für absolut notwendig erachte, ist dass Jemand, der im vollen Besitze des Allerhöchsten Vertrauens ist, mit der selbständigen Leitung der Operationen gegen Serbien und Montenegro mit allen Vollmachten betraut werde.

Durch den Abtransport des 4-ten Armeecorps nach Galizien ist dies noch notwendiger geworden. Die Gefahr eines serbischen Einbruchs östlich Šabac ist imminant geworden. Derselbe würde für die ungarische und deutsche Bevölkerung dieser Gegenden ein Blutbad bedeuten und kann nur abgewendet werden, wenn das Gros der an der unteren Drina stehenden Truppen in eine centrale Stellung, unter unmittelbarer Leitung des Feldherrn konzentriert, und zum rechtzeitigen Zurückwerfen eines jeden feindlichen Angriffes energisch verwendet wird.

Ich beschwöre allerunterthänigst Euere Majestät das Notwendige sofort allergnädigst befehlen zu geruhen.

Büdapest, am 25. August 1914.

Gr. Stefan Tisza.

171.

Gr. Zselénski Róbertné úrnőnek, Temesujfalú.

1914 augusztus 25.

Kedves Grófné!

Ilonához* intézett levele kapcsán értesítem, hogy amennyiben szükségésnek mutatkoznék, fog a vidék is kapni a központi alaphól a törvényen alapuló állami segélyezésen felül. Megjegyzem azonban, hogy kellő szervezés mellett erre csak kivételes esetekben lehet szükség. A mintegy 70 fillérnyi napi segélyt t. i. minden egyes 8 évesnél idősebb családtag után számítják, s ez összeg fele jár a 8 évesnél fiatalabb gyermekek részére is. Egy 3—4 gyermekes anya tehát 2—3 koronát kap naponta, amivel faluhelyen tisztességesen el láthatja magát, ha a társadalom helyesen szervezkedik és az élelmszer-uzsorától megvédi. Az én számításom az volna, hogy a központban felgyült összeget lehetőleg takarítsuk meg a háborúban elnyomorodottak, valamint az elesettek özvegyei és árvái részére. Ez lesz a segélyakciónak második sokkal nehezebb felvonása.

* Gr. Tisza Istvánné úrnő

A veszteségekről szóló részletesebb hírek minden sürgetésem dacára igen lassan érkeznek s ennél fogva mindenféle kósza hírek terjednek el. Csáky Gusztinak haja szála sem görbült meg, Cziráky Józsiáról szóló szomorú hír sincs megerősítve, Woraciczky Hansi súlyos betegen jött haza, de már sokkal jobban van. Legutolsó híreim szerint a németek Namurt az erődök kisebb részének kivételével bevették, mi pedig 3 orosz hadtestet vertünk meg orosz területen nagyszámú ágyút és foglyot zsákmányolva. Reményilem most már schwungba jövünk mi is.

Kezeit csókolja

régi híve Tisza.

172.

Sándor Jánosnak.

1914 augusztus 25.

Kedves Barátom!

A különböző budapesti jótékony egyesületek együttes pályaudvari misszió részére kért 12,000 koronányi segélyből eddig 2500 koronát voltál szíves folyósítani. A legszigorúbb számítás szerint még 6000 koronára volna szükség, hogy ez a misszió az év végéig fenntartható legyen. Tekintettel arra, hogy most, amidőn a fővárosi pályaudvarok hemzsegnek hozzátartozóikat elkísért vagy váró ügyefogyott vidéki asszonyoktól és leányoktól, e misszióra talán nagyobb szükség van, mint bármikor azelőtt, arra kérlek, légy kegyes — hacsak lehetséges — módját találni legalább e 6000 korona kiutalására.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

173.

Farkas Edithnek, a Sociális Missió Társulat főnöknője, Budapest.

1914 augusztus 25.

Nagyságos Asszonyom!

Augusztus 19-én kelt levele kapcsán értesítem, hogy az Ellának* átadott folyamodvánnyal valami szerencsétlen konfuziónak kellett történnie, úgy hogy legnagyobb sajnálatomra nem tudok semmi eredményről beszámolni. Rónay kisasszony mindenesetre foglalja el pontosan szegedi állását, ami nem zárja ki azt, hogyha most Nagyságos Asszonyom újabb kérvényt küld be hozzám, ne tegyek újabb kísérletet.

Ezen hibáért beállott mulasztásért elnézését kéri

tisztelő híve Tisza.

* Gr. Almásy Dénesné gr. Károlyi Ella úrnő, gr. Tisza István unokanővére.

174.

Br. Hazainak.

1914 augusztus 25.

Kedves Barátom!

Az Augusztá-Alap mellékelt kérvényét, amelyben a hadba-vonultak családtagjainak élelmezése körül felmerülő erősebb munkák végzésére néhány népfelkelő átengedését kéri, amennyiben ez egyáltalában lehetségesnek mutatkoznék, szíves jóindulatodba nagyon melegen ajánlja

igaz híved *Tisza.*

175.

Hunkár Dénesnek.

1914 augusztus 25.

Kedves Barátom!

Ezóta okvetlenül megérkezett az «Aranyat vasért» bizottságnak a főispánékhoz intézett kérése és részletesebb magyarázata, úgy hogy erre vonatkozó kérdésed bizonyára tárgytalanná vált. Ha még bárminő részletre volna szükséged, szíveskedjél az Augusztá Gyorssegély Bizottsághoz (Budapest, Ritz szálloda) fordulni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

176.

Hanvay Zoltánnak.

1914 augusztus 25.

Kedves Barátom és Bátyám!

Nagyon köszönöm leveledet. Medgyesi Ágostonra felhívom az igazságügyminiszter figyelmét, megjegyzem azonban, hogy a megüresedett állásokat egyelőre takarékosági szempontból nem szándékozunk betölteni.

Végre egyszer megint büszkék lehetünk nemzetünkre, az egész magyar társadalom gyönyörűen helytáll, a harctéren lévő fiaink úgy verekszenek mint az oroszoknak. A siker Isten kezében van, de reméljük a legjobbat.

Négy unokádra is az Ő oltalmát kéri

igaz barátod *Tisza.*

177.

Kállay Andrásnak, Nyiregyháza.

1914 augusztus 25.

Kedves Barátom!

Leveled megírása óta leszállott a bankráta 6 %-ra, azt hiszem ennél többet a mai nehéz viszonyok között nem várhatunk.

Ami a búzaárakat illeti, azok Pesten 34 koronát értek el.

Miután pedig az általános gyenge termés s a katonaság rendkívüli szükséglete miatt a vidéki feleslegek a pesti paritásnál előnyösebben értékesíthetők, a gazdaközönség csak némi életrevalóság mellett is eddig soha nem tapasztalt árakat érhet el a búzáért. Gondolhatod, hogy erős ostromnak voltunk a gabonavámok felfüggesztése végett kitéve, ehhez azonban még a mai magas árak mellett sem járulunk hozzá, mert az olyan nehéz viszonyokkal küzdő gazdasztályt a magas árak előnyeitől megfosztani nem akarjuk.

Szívből üdvözöl igaz híved Tisza.

178.

Gr. Berchtold külügyminiszternek.

Másolatban br. Burián Istvánnak.

Telefonon közöltetett 1914 aug. 26-án.

Es berührt mich peinlich, dass uns von deutscher Seite wiederholt suggeriert wird Italien gewisse Aussichten auf den Trentino durchschimmern zu lassen.

Ohne Deutschlands wirklich bundesfreundliche Intentionen zu verkennen, glaube ich doch dass wir gerade von Deutschland welches die Idee auch der geringsten Abtretung deutschen Bodens, stets — auch vor 1866 — als eine Beleidigung zurückwies, mehr Verständnis für die Würde des Freundes erwarten zu können.

Wir können den Italienern Alles andere in Aussicht stellen, es wäre aber eine Capitis diminutio der Monarchie eine freiwillige Amputation auch nur als discutabel hinzustellen, um die Neutralität Italiens zu sichern, und so eine Erniedrigung des Verbündeten läge gewiss nicht in Deutschlands Interesse.

Ich glaube es wäre gut dies den Deutschen sehr freundschaftlich aber sehr ernst zu sagen, und dieses Thema von allen weiteren Konversationen auszuschalten.

Tisza.

179.

Zeyk Margitnak,* Ajton (Erdély).

1914 augusztus 26.

Kedves édes jó kis Margitom!

Csak így sebtiben diktálhatok pár sort, de nem akarok tovább hallgatni, miután az ember annyit gondol ilyenkor is távollévő kedveseire.

* Gr. Tisza István unokahuga.

Legyetek rajta, hogy mielőbb magkapják a hadrakelt férfiak családtagjai a törvényben biztosított állami segélyezést, akkor más pénzsegélyre nem lesz szükségük és nem szabad nyomort szenvedniök, csak gondoskodjatok róla, hogy tisztességes áron kaphassanak egészséges élelmicikkeket, s általában legyetek minden ügyes-bajos dolgukban segítségükre.

Nagy időket élünk, amelyekben öregnek, asszonyoknak, gyermeknek, mindenkinek vannak kötelességei.

Ma kaptuk az oroszok felett aratott első nagy győzelmünk hírét. A legjobb reménnyel nézek a jövőbe, mert ha kevesebben vagyunk is, csapataink kvalitása határozottan messze felülmúlja az övékét. Persze azért borzasztó a győztes háború is. Az én lelkemben nyomort, szenvedést, pusztulást jelent minden háború, ártatlan vér kiöntését, ártatlan asszonyok és gyermekek szenvedését. Elkésérít, hogy egy ilyen nagy háború intézésében van részem. Bántanak azok az ovációk, amelyek engemet érnek, aki még csak részt sem vehetek a küzdelemben. Lelkiismeretem nyugodt; már nyakunkon volt a hurok; amellyel, ha most el nem vágjuk, alkalmasabb időben fojtottak volna meg bennünket. Nem tehetünk egyebet, de mégis fáj, hogy így kellett lennie.

Isten áldjon angyalom,

meleg szeretettel ölel István bácsid.

180.

Visontai és Mátrahegyaljai Szőlőtelepek Borértékesítő Részvénytársaságnak.

Gyöngyös.

1914 augusztus 26.

Értesítem a tisztelt Részvénytársaságot, miszerint a földművelésügyi miniszter úr állandó érintkezést létesített az illetékes katonai körökkel, hogy a hadseregnek gazdasági terményekkel való ellátása körül teljes mértékben megóvhassa a magyar gazdaság közönség érdekeit.

Kérem tehát, szíveskedjenek boraik értékesítése tárgyában is ő hozzá fordulni.

Tisztelettel Tisza.

181.

Sándor Annának.*

1914 augusztus 26.

Kedves jó kis Annám!

Nagyon köszönöm kedves leveledet, mi is sokat gondolunk reátok. Ma kaptuk az oroszok felett aratott nagy győzelem hírét.

Sokszor csókol

szerető István bácsid.

182.

Dellimanics Lajos főispánnak, Nagybecskerek (Torontálm.)

1914 augusztus 26.

Kedves Barátom!

Megállapítom, hogy Konyovits Dávidot** Pintér Gyula a bácsmegyei «Függetlenség» című lap szerkesztője jelentette fel, mert a harcéterre vonuló háziezred ünneplésekor állítólag azt monddotta volna: minek ez a komédia.

Konyovits szerint ő ezeket a szavakat mondta, de ezt arra értette, hogy az a megbízhatatlan politikai klikk, amely az utóbbi időben nyeregbe ült a zombori városházán, őt mint más alkalmakkor a háziezred ünneplésénél is tüntetőleg mellőzte. Ezt a mellőzését nevezte Konyovits komédiának.

Tájékozássodra megjegyzem, hogy Konyovits régi időtől fogva megbízható oszlopa a bácskai szerbek között a hazafias iránynak és valóban szomorú, hogy egy ujságíró besugása elég ilyen ember meghurcolására.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

183.

Gr. Festetics Pálnénak.

1914 augusztus 26.

Mélyen Tisztelt Grófné!

A «Jó Egészség» naptár szerkesztőbizottságának értesítését, miszerint a naptár 1915. évi jövedelmét az elesettek árvái és özvegyei részére ajánlja fel, hálás köszönettel és elismeréssel vettem és erről a segélyező Országos Bizottságot értesítettem.

Tiszteletteljes kézcsókkal vagyok

régi híve Tisza.

* Sándor János leánya, gr. Tisza I. unokahuga.

** Orsz. képviselő.

184.

*Molnár Viktor, Br. Kürthy Lajos, Szinyei-Merse István, Bartal Aurél,
Szalarszky Gyula, Crausz István felvidéki kormánybiztosoknak.*

1914 augusztus 26.

Kedves Barátom!

Értésemre esett, hogy egyes felvidéki magyar lapok olyan provokáló, bántó és meggyanúsító hangon írnak általában a hazai tótságról, amely nyugtalanságot, idegességet támaszthat a közönségben, fokozhatja az úgyszólván beteges kénkeresési hajlamot s az országhatárokon élő nyelvű polgárai közötti jó viszony megzavarására alkalmas.

Felkérlek, hogy a vidéki magyar lapokat is ebből a szempontból éber figyelemmel kísérem, őket a kellő utasításokkal ellátni és szükség esetén megfelelő eréllyel és szigorral eljárni szíveskedjél. Szívvel üdvözlök

igaz híved *Tisza.*

185.

Sándor Jánosnak.

1914 augusztus 26.

Kedves Barátom!

Nagyon leköteleznél, ha a «Slovensky Dennik» nevű budapesti lap augusztus 18-án 2692/res. számú rendeletteddel bekövetkezett betiltásának indokai felől értesíteni szíveskednél.

Szívvel üdvözlök

igaz híved *Tisza.*

186.

Berzeviczy Alberi r. b. t. t., .o. k.-nek, a M. Tud. Akadémia elnökének.

1914 augusztus 27.

Kedves Barátom!

A szegedi leleplezést a Te leveled juttatta eszembe. Okvetlenül el kell azt most halasztani, ilyen értelemben írok most a polgármesternek.

Gyötrő felelősséggel járó nehéz hetek után végre mi is nagy horderejű sikerek örömét élvezhetjük. Az oroszok felett kivívtatott fényes győzelmeink méltón sorakoznak a német győzelmek mellé, s azt hiszem, diplomáciai téren is végleg javunkra billentik a mérleg serpenyőjét.

Keserves húsz esztendőn keresztül gyötört az a gondolat, hogy ez a monarchia s benne a magyar nemzet pusztulásra van kárhoztatva, mert az Úristen el akarja veszteni azt, akinek elveszi az eszét. Az utolsó néhány évben kezdett jobbra fordulni a dolog, mind újabb és újabb öröndetes események keltették új életre a reményt, hogy a világtörténelem nem tér még napirendre felettünk. Most e nagy idők válságos napjaiban dől el a dolog, de azt a nemzetet, amely így viseli magát a reátornyosuló veszélyek között, nem ítélni halálra a Gondviselés.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

187.

Br. Burián István Ő Felsége személye körüli miniszternek.

1914 augusztus 27.

Kedves Barátom!

Azt hiszem, a jövő minden bizonytalansága dacára itt volna az ideje, hogy magunk között — pro foro interno — komolyan foglalkozzunk a jövő esélyeivel. Ehhez azonban a napirendre kerülő kérdések alapos geográfiai, közgazdasági és etnográfiai ismerete szükséges. E téren, szegényen valom be vastag tudatlanságomat és végtelen hálás volnék, ha a te annyival gazdagabb ismereteiddel segítségemre sietnél. Lehetőleg behatóan kellene Oroszországot és a Balkánt ezekből a szempontokból megismerni. Szerezz nekem geográfiai, demográfiai és közgazdasági szempontból felvilágosítást nyújtó munkákat. Ha pedig ezek nem vetnek kellő világosságot a kérdések részletére, hassál oda, hogy a külügy kompetens emberek által (pld. Andrian Nyugat-Oroszországra nézve) dolgoztassa fel és állíttassa össze az anyagot, úgy hogy áttekinthessük a szóbajöhető területeknek összes állami szempontból érdekes vonatkozásait.

Valószínűnek tartom, hogy fogsz tudni hasznos forrásmunkákat közölni, de azoknak az utoljára említett feldolgozás általi kiegészítése bizonyul szükségesnek. Ebben az esetben tedd meg kérlek mind a kettőt. Küld el nekem a most rendelkezésre álló könyveket és bírd reá Berchtoldot a kiegészítő feldolgozó munkálatok megindítására.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

188.

Burián István Ő Felsége személye körüli miniszternek, Bécs.

1914 augusztus 27.

Kedves Barátom!

Mellékelt* memorandumot inkább kuriozumképen azzal a kéréssel küldöm, hogy annak szerzője felől informálódni és engem tájékoztatni szíveskedjél. Addig amíg nem tudom ki az illető, egyáltalán nem válaszolhatok reá.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

189.

Gr. Stürgkhnek.

Den 27. August 1914.

Hochverehrter Freund!

Ich habe Deine soeben erhaltene geschätzte Zuschrift vom 25-ten d. M. sofort an Baron Ghillány mit der Bitte geleitet, in den in der Note Baron Heinolds s. Z. 10,625 erwähnten Fragen schleunigst Abhilfe zu schaffen, muss aber schon jetzt bemerken, dass alle den Export ungarischer Rohprodukte nach Österreich hemmenden Massnahmen ausschliesslich von militärischer Seite herrühren.

Baron Heinold befindet sich im Irrtume, wenn er eine diesbezügliche Tendenz der ungarischen Regierung voraussetzt. Ganz im Gegenteil machen wir die grössten Anstrengungen die mit der Versorgung des österreichischen Consums verbundenen hochwichtigen, volkswirtschaftlichen Interessen Ungarns zu schützen und die aus militärischen Rücksichten eingetretenen Verkehrshemmungen zu beseitigen. Baron Harkányi reist heute Nacht nach Wien, gerade um alle diese auch vom Standpunkte der Heerführung ganz unnötigen Hemmungen nach Tunlichkeit zu beseitigen und ich bitte Dich ihm diesbezüglich eine hilfreiche Hand bieten zu wollen.

Wir sind überhaupt der Überzeugung, dass die eingetretenen Hemmungen und Störungen des wirtschaftlichen Verkehrs weit über das Ziel schiessen und die militärische Leistungsfähigkeit unserer Volkswirtschaft durch grössere Freiheit des Verkehrs und auch des Exportes nur gefördert werden kann, und würden

* Melléklet másolata hiányzik.

uns sehr freuen, wenn wir uns in dieser Auffassung und den daraus folgenden Bestrebungen im Einklange mit der k. k. Regierung finden würden.

Genehmige hochverehrter Freund die Versicherung meiner ausgezeichneten Hochachtung.

Tisza.

190.

Br. Ghillánynak.

1914 augusztus 27.

Kedves Barátom!

Mellékelve visszakérőleg küldöm Stürgkh levelét báró Heinold másolatban hozzásatolt átiratával s az én válaszm másolatát azzal a kéréssel, hogy ez ügy elintézését kezedbe venni s annak további fejleményeiről értesíteni méltóztassál.

Jellemzi az osztrákok alaposságát, hogy jó magyar természről beszélnek. Ezt a tévedésüket készakarva nem teszem szóvá, mert hiszen a gabonavám-kérdésében ellenük fordíthatjuk ezt az állításukat.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

191.

Br. Harkányi Jánosnak.

1914 augusztus 27.

Kedves Barátom!

Nagy súlyt helyezve reá, hogy bécsi utad előtt tájékozva légy a dologról, mellékelve küldöm Ghillányhoz intézett levelemnek és összes mellékleteinek másolatát.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

192.

Gr. Wickenburg Márk külügyi osztályfőnöknek.

1914 augusztus 27.

Kedves Barátom!

Szerb memorandumod elolvasása után arra kérlek, légy szíves az abban említett «kleine Tabelle»-t megküldeni, mert statisztikai adatok nélkül nem alkothatok a cereáliákra vonatkozólag sem tiszta képet magamnak.

Ezenkívül csak egy kérdésre hívom fel szíves figyelmedet. Az a felfogás, hogy alárendeltebb minőségű szerb vágómarha be-

hozatala bennünket nem károsít, mert a mi exportra kerülő prima-marhánknek nem csinálhat konkurrenciát, azon sajnálatos optikai csalódáson alapuló tévedés, miszerint csak a nemzetközi forgalomra vonatkozó statisztikai tabellákban fixirozott gazdasági tényeket vesszük észre. A mi vágómarha termelésünknek elenyésző csekély része megy a vámkülföldre. Ha ehhez hozzáadjuk a Bécsben s itt-ott más előrehaladottabb igényekkel bíró helyeken fogyasztásra kerülő prima-marhát is, ez még mindig kisebb hányada csak az osztrák és magyar gazdaközönség által eladóvá tett összes vágómarha mennyiségnek. Még a bécsi piacon is igen jelentékeny másod- és harmadrendű árú kerül eladásra.

Ezek a minőségek alkotják az egész vámterület belforgalmának túlnyomó nagy részét. Gazdaközönségünk többsége és pedig épen a gyengébb egzisztenciákhoz tartozó része, ilyen árút produkál. Ezeket tehát a balkáni silányabb árú versenye igen lényegesen károsítja.

Erre az igazságra fel akartam hívni szíves figyelmedet, mert nagy súlyt helyezek reá, hogy e kérdés minden vonatkozásában helyes megítélésben részesüljön a Ballplatzon. Hiszen a balkáni forgalompolitikai kérdések nem veszítik el aktualitásukat és fontosságukat akkor sem, ha, amint most már kezdek reményleni, a szerb kereskedelmi szerződés át is adatik a történelemnek.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza*.

193.

Becsky Emil főispánnak, Nagyszöllős (Ugocsa m.).

1914 augusztus 27.

Kedves Barátom!

Féjér Kálmán soroztassa be azonnal magát, valószínű, hogy őrmesternek nyomban ki fogják nevezni, s mint olyan kezdje meg szolgálatát. Ugyanakkor tisztí rangjának visszanyerésére irányuló felségfolyamodványát szolgálati úton terjessze fel s erről levélben értesítsen, hogy ügye iránt érdeklődhessem. Hasonló módon nyerték vissza tisztí rangjukat többen olyanok, akiknél a rangról való lemondás erkölcsi kényszerhelyezettel nem függött össze.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza*.

194.

Burchard-Bélaaváry Conrád a Főrendiház tagjának.

1914 augusztus 27.

Tisztelt Barátom!

Folyó hó 23-án kelt szíves soraid kapcsán biztosítlak, miszerint a magyar kormány minden lehetőet elkövet arra, hogy közgazdasági életünket a fennakadástól és összeroppanástól megóvja. Vezérfonalként húzódik egész tevékenységünkön át az a törekvés, hogy a gazdasági tevékenységet, termelést és forgalmat lehetőleg ébrentartsuk és a különböző üzemek sikeres folytatásának előfeltételeit megszerezzük.

Felesleges mondanom, hogy ezen a téren abban a figyelemben részesítjük a malomipart is, amelyet az joggal megérdemel, de egyúttal elvárjuk a malomipartól is, hogy azzal a belátással, energiával és az ország általános érdekei iránti tekintettel intézze üzleti politikáját, amellyel éppen gazdasági életünk ezen kimagasló faktora saját múltjának és pozíciójának tartozik.

Minden egyes konkrét kérdésben szíveskedjete az illetékes miniszterhez fordulni, mint eddig úgy ezután is a legnagyobb odaadással fogunk az útbanálló akadályok elhárításában közreműködni. Légy szíves a zsákoknál felmerülő nehézségeket is a kereskedelmi miniszter tudomására hozni, aki bizonyára meg fog tenni a malmok szükségletének fedezésére minden lehetőet.

Éppen most folytatunk az illetékes katonai tényezőkkel beható tárgyalásokat abban az irányban, hogy a hadsereg liszt-szükségletének fedezése a fogyasztóközönség általános igényeivel összhangba hozassék, amelynek természetes előfeltétele az is, hogy a malmok az üzemük folytatásához szükséges búzamennyiségeket beszerezhessék és idejekorán elszállíthassák. Ennél a kérdésnél természetesen elsősorban az ország saját búzatermése jön tekintetbe. Valószínűnek tartom ugyan magam is, hogy vámterületünk a fogyasztás várható megszorítása dacára is fog bevitelre szorulni, s így semmi kifogásom nincs az ellen, hogy malmaink külföldi búzát vásároljanak, ennek akadályát azonban nem a vámban, hanem a forgalomnak a világháború által okozott megakasztásában kell keresni.

Miután belföldi áraink mellett a vám nem áll a búzabehozatal

útjában, annak felfüggesztése nem háritaná el a behozatal akadályait, s az országnak valóban válságos viszonyokkal küzdő gazdaságát minden más irányban várható haszon nélkül károsítaná.

Igaz tisztelettel vagyok

Őszinte híved *Tisza.*

195.

*Farkas Edithnek.*¹

1914 augusztus 27.

Nagyságos Asszonyom!

Rónay kisasszony folyamodványáról én csak Ella cousinomnak² szóbeli izenete által tudtam. A folyamodvány soha kezeim között nem volt, úgy hogy sorsáról, amennyiben az Ellához küldetett, csakis ő tudna felvilágosítást adni.

Ami a dolog érdemét illeti, azt — ami lehetséges — készséggel kilátásba helyeztem utolsó levelemben, többet a legjobb akarat mellett sem tehetek.

Igaz tisztelettel vagyok

kész szolgálja *Tisza.*

196.

Gr. Forgách János külügyi osztályfőnöknek, Bécs.

1914 augusztus 28.

Kedves Barátom!

A szabadkőművesekre vonatkozó szuggerációt igyekszem megvalósítani,³ reménylem pár nap alatt eredményről számolhatok be.

Végül ha már ügyis írok, megemlítem még, hogy a 26-án Berlinbe ment 470. számú sürgönyben is Lengyelországnak a monarchiához való «close Angliederung»-járól van szó. Most nem aktuális ugyan a dolog, de mégis nem hangsúlyozhatom eléggé, hogyha egyáltalán lesz is valami belőle, lehetőleg szorosan kell az új tartományt az osztrák államba bekapcsolni és nagyon szükséges volna minden olyat kerülni, amivel a mi részünkről is támpontot adnánk ezzel ellenkező tendenciáknak.

Alapjában véve örülök rajta, hogy Berlinből hideg zubanyt öntöttek erre a kérdésre. Ebből nem az következik, hogy a háború kedvező kimenetele esetén meg ne csináljuk, de mindenesetre le-

¹ V. ö. 172. sz.

² Gr. Almásy Dénesné gr. Károlyi Ella úrnő.

³ V. ö. alább 219. sz. alatt.

szállítja a lengyelek várakozásait és könnyebbé fogja tenni, hogy velük annak idején okosan beszélhessünk. Csak még egyszer óva intek, hogy a lengyel rodomontade-oknak fel ne ülünk s a Bilinskiádákat kellő határok közé szorítsuk.

Arra is nyomatékosan fel kell hívnom szíves figyelmedét, hogy Rohr, aki a Tirolban esetleg operáló hadsereg vezéréül van kiszemelve, féktelen harcvágygal csörteti kardját s olyanforma kérdéseket és intézkedéseket tesz, amelyekből úgy látszik, mintha az ezen célra szánt magyar népfelkelő csapatokat mielőbb Tirolba akarná elvinni. Úgy tudom, hogy most már a főparancsnokságtól is jött olyan rendelet, miszerint a netaláni tiroli haretérre szánt csapatok jelenlegi állomáshelyükön maradjanak s így azt hiszem, nem volna indokolt, valamely újabb keményebb lépést tenni a dologban, de mindenesetre jó volna feltűnés nélkül érdeklődni iránta, nehogy egy szép napon valamely feltűnést keltő csapatmozgalom befejezett tényére ébredjünk.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

197.

Töplernek.

1914. augusztus 28.

Kedves Számvevő Úr!

Utolsó levelei kapcsán a következőkről értesítem:

1. A főispánok némely része tényleg félreértette a törvénynek a hadrakeltek családaira vonatkozó rendelkezéseit. Ezóta újabb utasítást kaptak, amelyben megmagyarázzuk, hogy a cseléd-törvény értelmében a mozgósított egyén cselédminősége megszűnván, hátramaradt családjai állandó ellátásban nem részesülnek s így állami segélyre van igényök. Fel kell tehát államsegélyezés alá venni a mozgósított cselédek családtagjait abban az esetben is, ha a gazda saját jószántából tovább gondoskodik felőlük. Természetesen társadalmi téren mindent el kell követni, hogy a gazda meg ne tagadja ezt a gondoskodást. De ez tőle jövő önkéntes jótétemény, amelyet egyfelől ahhoz a feltételhez köthet, hogy az illető családtagok testi erejükhöz és a körülményekhez képest munkában segédkezzenek, másfelől leszállíthatja a cseléd fizetésének arra a részére, amely az állami segéllyel együtt tisztességes megélhetést biztosít a család számára s a fizetésnek így megtakarított részéből egyéb munkaerőről gondoskodhat.

Ilyen módon azután kevesbedik az ügyis nehéz helyzetbe került gazda vállaira nehezedő teher. Ezt az elvet kívánom követni a mi cselédjeinkkel szemben is. Feltétlenül gondoskodnunk kell számukra lakásról s meghagyni őket állattartás, kert, tengeriföld birtokában, feltéve, hogy képességeikhez és a körülményekhez képest hajlandók a gazdasági munkáknál segédkezni. Ezen munkásságukért azonban külön díjazást adnék nekik, az évszakhoz s az illető korához mért napszámot (egyes erre alkalmas munkáknál, pld. répaszedésnél, szakmányt), s az így szerzett keresetüket pénzben vagy rendes folyó árban adandó gabonában fizetném ki nekik. Ugyanebben az árban vehetnek tőlünk gabonát a készpénzben nyert államsegélyből is. Ár gyanánt tisztabúzáznál 30, kétszeresnél 26 koronát állapítok meg métermázsánként.

Nem tudom felvették-e segélyezés alá hadbakelt házicselédjeink nejeit is? Az ittlévő cselédek közül Badics Sándort és Tóth Józsefet hívták be.

2. Terménykészlet és szükségletkimutatás persze módosulni fog aszerint is, hogy a mozgósított cselédek családjai vesznek és mennyit igénybe. Mindazonáltal megbízást adok 1000 mázsa rozs vételre és ezzel egyidejűleg szándékszom legalább annyi tiszta búzát eladni. Ez utóbbira megjegyzem, hogy a kisholdanként alapul vett 80 kilogramm vetőmag a tényleges szükségletet messze túlhaladja, bőven számítva 60 kilóval veszem fel a szükségletet, ami az eladómennyiségben cirka 200 mázsa különbséget fog tenni.

Szívből üdvözlí

Tisza.

198.

Buttykay Ferenc főispánnak, Beregszász.

1914 augusztus 28.

Kedves Barátom!

A beregmegyei *ínség*re vonatkozó értesítésedet átadtam Ghillánynak s addig is amíg tőle hivatalos értesítést kapnál, közlöm veled, miszerint vetőmagról gondoskodtunk, a legszükségesebb élelmiszerek, ahol feltétlenül szükséges, kedvezményes, másutt rendes áron rendelkezésre fognak állani, mielőtt megindulnának a szükséges út esetleg vízszabályozási munkálatok, amelyeknél az inséges lakosság földmunkát és keresetet talál.

Szívből üdvözlí

igaz híved Tisza.

199.

Üzöbel Istvánnak, Nagyőr.

1914 augusztus 28.

Tisztelt Barátom!

A hadügyminiszter megengedte, hogy Mednyánszky a Kriegspressquartierba elmenjen. Az erre vonatkozó telefonüzenetet csatolva azt ajánlom, hogy ennek felmutatásával jelentkezék sógorod Przemyslben. Nagyon örülök, hogy a fiatal huszárt nyeregbe ültethettem.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

200.

Lázár Györgynek.

1914 augusztus 28.

Kedves Barátom!

Nem kaptam ugyan újabb hírt a szegedi leleplezési ünnepélyek felől, kétségtelennek tartom azonban, hogy a mostani háborús viszonyokra való tekintettel ti is el akarjátok ez ünnepélyt halasztani. A magam részéről mindenesetre ezt ajánlanám, mert a mostani napokat ilyen ünnepély megtartására alkalmasnak nem gondolnám s nekünk, akik ez ország ügyeit felelősség mellett intézzük, természetes lehetetlen volna bárminő ünnepély céljából Budapestet elhagyni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

201.

Az Alföldi Magyar Közművelődési Egyesületnek.

1914 augusztus 28.

Tisztelt Elnökség!

A tisztelt egyesület értesítését köszönettel tudomásul véve, szíves megfontolásba ajánlom, hogy az egyesület a maga segélyező tevékenységét főleg elesettek árvaival, rokkant hadrakelteknek gyermekeivel, valamint olyanokkal szemben gyakorolja, akik magasabb műveltségre törekcsenek.

Ugyanis tekintettel a családtagok törvényes segélyezésére, a külön segélyezés csakis olyanoknál mutatkoznék indokoltnak, akik az államsegélyt már nem élvezik; vagy a családfő elnyomordása révén különösen súlyos helyzetbe jutottak, vagy végül kulturális fejlődésük révén nagyobb költséget igényelnek.

Igaz ugyan, hogy az egyesület elsősorban az általános kultúrát van hivatva szolgálni, de éppen ilyen esetben azt hiszem, akkor felel meg rendeltetésének és szolgálja igazán a nemzeti kultúra ügyét, ha olyanoknak teszi lehetővé tanulmányaik folytatását, akik magasabb kultúrális fokra törekcszenek, s a kenyérkereső hadbavonulta folytán külön segélyezés nélkül nem folytathatnák tanulmányaikat.

Tisztelettel *Tisza.*

202.

Gr. Mikes Zsigmondnak, Brassó.

1914 augusztus 29.

Kedves Barátom!

Morres a Kronstädter Zeitungban közölt s általad a belügy-miniszternek megküldött cikke nem mindennapi számárság, köszönje meg, hogy a katonák hüvösre nem tették. Mindenesetre kellő nyomatékkal lép fel abban az irányban, hogy hasonló ostobaságok ne ismétlődjenek.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

203.

*Gr. Tisza Lajosnak.**

1914 augusztus 30.

Kedves Lajosom!

Érdeklél olvastam Honának írt leveledet, s miután abból látom, mennyire fonák hírek keringenek nálatok hadműveleteink felől, röviden informálni kívánlak.

Az orosz hadüzenet megtörténtekor már útba voltak csapataink a déli harcétér felé, ezeknek egy részét nem lett volna tanácsos útközben megfordítani, mert az egész Aufmarschot összezavartuk volna, miért is a hadvezetőség arra határozta el magát, hogy ezeket hagyja lefutni a déli határra, ezzel bizonyos nyomást gyakorolhat Szerbiára is s azután viszi az oroszok ellen. Mert azzal tisztában volt mindenki, hogy most már az oroszok elleni harc a fődolog, Szerbia megrendszabályozását akkorra kell halasztanunk, amikor az oroszokkal elintéztük a dolgot.

Hogy ilyen körülmények között helyes volt-e belekezdeni a szerb offenzívába, erről utólag nagyon sokat lehetne beszélni,

* Gr. Tisza I. ifjabb testvéröccse, aki a mozgósításkor a harcétérre ment.

kétségtelen azonban, hogy nagyon helyes volt abbahagyni, amint kisült, hogy a szerbek nem húzódnak vissza az ország belsejébe, hanem hadseregünk zömével veszik fel Sabác és Loznica közt a küzdelmet. Megverhettük volna őket, ha erősen engagiroztuk volna az északi harctérre szánt két hadtestet is, de hogy ez milyen végzetes szerencsétlenség lett volna, azt most látjuk, amidőn az orosz túlerő ellen folyó dicsőséges küzdelemben minden egyes emberünkre szükségünk van. A szerbiai harcok igen véresek voltak, mind a két oldalról, a mi csapataink gyakran túlerővel szemben, sikerrel oldották meg feladatukat, s a szerbek is annyira ki voltak merülve, hogy a mi visszavonulásunk kezdetével megszakadt az érintkezés velük és csak 4 napi szünet után követték Loznicáig és Sabácig visszavonult csapatainkat.

Ez a szerb akció igaz története. Most koncentrált állásban van ott olyan erő, amely minden szerb támadást teljes bizonyossággal verne vissza, de újabb offenzívát bajosan fog kezdeni addig, amíg a fődöntés be nem következett északon vagy Bulgária nem megy bele a harcba.

Északon a 23-án elkezdett harc 26-ika óta a legnagyobb erővel folyik az egész vonalon. Nyugaton és északon jelentékeny sikereink vannak, s ezek reményilem éreztetni fogják mielőbb hatásukat a Lemberg körül folyó küzdelemre is, ahol nagy hősiességgel és teljes sikerrel állunk eddig ellen túlerőben lévő orosz seregek támadásainak. Minden jel arra mutat, hogy a felsőbb vezérlet is kifogástalanul működik, csapatainkról eddig csak meghatott dicséret hangján beszél mindenki. A mi hadseregünknek nem egészen $\frac{3}{4}$ része küzd az egész orosz hadsereg túlnyomó nagy zömével, végtelen dicsőségünkre fog szolgálni és hosszú időre fokozni fogja a monarchia tekintélyét és hatalmát, ha ezt az óriási küzdelmet megnyerhetjük.

Ne ítéljetez a látszat után és ne beszéljetez olyan könnyen második hegedűről. Szerintem helyes, de igen férfias és elszánt dolog volt abba a csatatervbe belemenni, amelynél fogva a németek jóformán magunkra hagytak Oroszországgal szemben bennünket, hogy gyorsan végezhesse a franciákkal. Így ők túlerőben vannak ott, ahol káprázatos sikereiket elérik, s ezalatt nekünk kell az orosz túlerőt fenntartanunk. Fényes katonai szolgáltatás volna az is, ha ezzel a túlerővel szemben lassan hátrálva állhatnánk meg úgy helyünket, hogy nagyobb katasztrófa nélkül bevárhassuk

a német segítséget. Az pedig, ha megtaláljuk az oroszokat verni a magunk erejével, legdicőbb lapja lesz nemzetünk és a hadsereg haditörténetének.

Bizonyára nem kisebbítem a németeket, fényesen csinálják a maguk dolgát, de 65 millió német vethette reá magát 45 millió francia és belgára, mi pedig magunkban állunk az oroszokkal szemben, mert az a német erő, amely leköti az orosz hadseregnek egy részét, semmiesetre sem nagyobb, mint a bennünket délről támadó szerb hadsereg.

Felhatalmazlak, hogy ezeket a tényeket megfelelő bizalmasabb módon katonai körökben is felhasználhassad, mert amennyire hibának tartom az elbizakodást, éppen olyan végzetes dolog volna nem azzal a jogos büszkeséggel és önérzettel tekinteni a jelen helyzetre, amelyet hadseregünk eddigi cselekedeteivel máris kiérdemelt.

Szepessy kapitány iránt tudakozódom, de nem biztathatlak gyors válasszal, kivált a mostani erős küzdelem között mindenfélt elhanyagolnak, úgy hogy pár hasonló tudakozásom több nap óta válasz nélkül maradt.

Isten áldjon édes Lajosom, írj magadról mentől többet, meleg szeretettel ölelünk *Istrán*.

204.

Gr. Czerninnek.

Den 30. August 1914.

Lieber Freund!

Ausschliesslich zu Deiner persönlichen Information schicke ich beiliegende Copie als ein kleines Beispiel des Entgegenkommens, welches wir von den rumänischen Behörden zu erwarten haben. Ein bischen mehr Gegenseitigkeit wäre wohl sehr am Platze.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

205.

Gr. Mikes Zsigmondnak.

1914 augusztus 13.

Kedves Barátom!

Erdélyben csendőri szolgálaton a csendőrökhöz beosztott katonákkal együtt 7000 ember, zárt népfelkelő csapattestekben pedig 15,000 ember van; hogy ezzel szemben milyen szánalmas dolog

volna belzavaroktól félni, annak igazolásául csak azt hozom fel, hogy Horvát-Szlavonországoknak szerbek által lakott és katonaságtól teljesen degarnirozott vidékein a bán mindössze 1000 népfelkelőt kért a lakosság megnyugtatója céljából, pedig az ottani szerbség között igazán igen komoly jelenségek voltak észlelhetők.

Románia támadásától jelenleg egyáltalán nem tarthatunk: az oroszok feltétlenül megverték volna bennünket, ha seregeink egy részét ilyen eshetőségek miatt a főharc térről elvontuk volna. Olyan veszélyek tornyosultak a monarchiára, amelyeket csak nagy elhatározásokkal és akkor lehet legyőzni, ha mindenki és első sorban a magyar nemzet minden tagja minden vonatkozásban helytáll és elbírja e nagy idők nagy teherpróbáit.

Annak az érzésnek kell irányítani mindenkit, katonát és civilt, férfit, asszonyt és gyermeket, hogy itt az idő, amikor igazán uralkodni képes erős nemzetnek kell bizonyulnia. Ehhez pedig hidegvér és a polgári életben való bátorság is szükséges. Prédikáld ezt az én nevemben is mindenkinek.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

206.

Br. Ghillány Imrének.

1914 augusztus 31.

Kedves Barátom!

Nagy örömmel és elismeréssel fogadom azon értesítéset, hogy a gabonaszállításokra vonatkozólag ki tudtál egyezni a katonákkal. Meg vagyok róla győződve, hogy ez nagy előny lesz minden szempontból s egyes vidékeket igen nagy bajoktól megment. Helyeslem azt is, hogy a szükséglet egy részét Romániából szerzed be, mert tudomásom van róla, hogy Románia úgy sem nagy feleslegéből vesznek Szerbia sőt Anglia részére is, s ha most nem gondoskodunk, kiürülhet ez a zsák, mielőtt nekünk jutott volna belőle.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

207.

Molnár Béla orsz. képviselőnek, Gálszécs (Zemplén m.).

1914 augusztus 31.

Kedves Barátom!

Én nem tehetek róla, ha az emberek össze-vissza hazudoznak, de nagyon helyeslem katonáinknak azt az álláspontját, hogy veszteségeikről számokat csak akkor mondanak, amikor biztos számo-

kat mondhatnak. Kísérd figyelemmel a német sajtót, még a németek sem publikálták a veszteségszámokat egyetlenegy csatáról sem. Szerbiában nagy veszteség volt mind a két oldalon, de természetesen messze alatta marad az igazság az általad említett számoknak. Egyelőre türelmet kérünk, hiszen lassacskán rájön talán a közvélemény, milyen igazán dicsőséges és sikeres háború ez a mostani.

Szívből üdvözöl

igaz hived *Tisza.*

208.

*Dr. Badescu Traján Józsefnek, Karánsebes.**

1914 augusztus 31.

Főtisztelendő Uram!

Folyó hó 18-án kelt sorai kapcsán végére jártam Costescu lelkész úr ügyének és tudathatom, hogy a vizsgálat lehető sürgősséggel folyik. Miután azonban olyan konkrét ténykörülmények merültek fel, amelyek beigazolódás esetén komoly következményeket vonhatnak maguk után, az ügy elintézése előtt a szabadlára helyezés bajosan lesz keresztülvihető.

Legyen róla meggyőződve Főtisztelendő Úr, hogy minden lehetőt elkövetek arra nézve, miszerint pusztá gyanú alapján ártatlanok ne szenvedjenek, s a jelen esetben is a legrövidebb idő alatt bekövetkezik a szabadlára helyezés, ha a vád alaptalannak bizonyul, másrésről azonban ilyen veszélyes percekben komolyabbnak látszó vádak alaposabb vizsgálatot és kellő óvatosságot igényelnek.

Igaz tisztelettel vagyok

kész szolgálja *Tisza.*

209.

Joanovich Sándor főispánnak, Temesvár.

1914 augusztus 31.

Kedves Barátom!

Harkányinak Grossmann Miksára vonatkozó levelét mellékelve egyúttal csodálkozásomat fejezem ki, hogy olyan energikus, praktikus, ügyes ember is mint te, úgy megtudott a plakátkérdésben akadni. Hiszen az a vidék hemzseg a szerb és oláh lapoktól, egy kis praktikus leleményességgel okvetlenül nyélbe lehet ütni a dolgot, s lesz ott olyan nyomdatulajdonos, aki nagyon szívesen szerez most érdemet ezen plakátok gyors és olcsó előállításával magának.

* Protosyncel, metropoliai szentszéki tag; az egyházi tanács előadója.

Másrésről rajta leszek, hogy ilyen plakátok ne naponta és lehetőleg rövid szöveggel adassanak ki, fődolog, hogy nagy betűkkel, a fontosabb tények ritkított betűkkel szedve, egyszóval olyan módon jelenjenek meg, amely felhívja a figyelmet és kellő benyomást gyakorol az olvasóra. Hidd meg, jó dolog lesz ez. főleg a szerb közönség hangulata szempontjából.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

210.

Stanislaus Obminski Gemeinderat, Lemberg.

Den 1. September 1914.

Euer Hochwohlgeboren geehrtes Schreiben habe ich dankend erhalten und will Euer Hochwohlgeboren versichern, dass sowohl die ungarische Regierung, wie die gesammte öffentliche Meinung Ungarns eine jede Besserung des Loses der polnischen Nation mit inniger Freude empfangen würde. Es fällt ja auch ganz gewiss in die Richtschnur der Politik der Monarchie auf eine Lösung dieser Frage im Rahmen des Möglichen hinzuarbeiten. Gerade als wahrer Freund der polnischen Sache muss ich aber vor unerreichbaren Plänen und Hoffnungen warnen.

Mit aufrichtiger Hochachtung Euer Hochwohlgeboren

ergebener *Tisza.*

211.

Späth Hellmuthnak Berlin.*

Den 1. September 1914.

Lieber Herr Späth!

Empfangen Sie meinen innigen warmen Dank für Ihre Opferwilligkeit. Wollen Sie bitte die genannte Summe für das Conto des Ungarischen Roten Kreuzes an die Pester Commercial Bank in Budapest übersenden lassen.

Im grossen Weltkampfe, der uns aufgezwungen wurde, hat einstweilen Österreich-Ungarn das schwerere Los. Im jetzigen Stadium des Krieges haben wir gegen russische Übermacht zu kämpfen. Mit opferwilliger Tatkraft haben wir uns dieser riesigen Aufgabe unterzogen fest vertrauend auf das verbündete Deutschland.

Mit herzlichem Gruss von uns allen

Ihr ergebener *Tisza.*

* Korábban német nevelő volt a Tisza családnál.

212.

Gróf Tisza Kálmánnak.

1914 szeptember 1.

Kedves Kálmánom!

Nagyon köszönöm leveledet. Adj mentől gyakrabban életjelt magadról és észleleteidről.

Ha Bácskába vagy Torontálba kerülsz, ott Dellimanics, esetleg Matkovics ujvidéki főispán adhat leginkább információt. Az emberek nagy része bizony idegeskedik ott is, főleg a katonák, akiknek túlbuzgalmával sok nehézségem volt, kivált kezdetben. Most már egy kicsit rendesebb Fahrwasserbe került a dolog, de nagyon szükséges volna, hogy hidegvérű erélyes emberek kerüljenek oda, akik elbánnak a bűnös jelenségekkel anélkül, hogy minden kósza hírnek és besúgásnak felülnének.

A galíciai harctéren óriási küzdelem folyik túlerővel szemben. Csapataink minden dicséretet felülmúló bravurral harcolnak és nagyon reménylem, hogy vagy kivívjuk a magunk emberségéből a teljes diadalt, ami óriási eredmény volna, vagy legalább is megállítjuk az orosz inváziót olyan német segítség megérkezéséig, amely helyreállítja az erők számszerű egyensúlyát s ezzel biztosítja a mi túlsúlyunkat.

French elfogatásának híre bizony tévedés volt, egy hadosztály vezérkarának elfogatásából csinálták az egészet. De hát ez csekély incidens, fődolog az, hogy az egész nyugati harctéren kitűnően megy a dolog. Persze a németeké könnyebb feladat, ők határozott számbeli túlsúlyban vannak, míg mi orosz túlerővel állunk szemben.

Ölel szerető bátyád István.

213.

A magyar szent korona országai Vörös Kereszt Egyletének, Budapest.

1914 szeptember 1.

Jelentem, hogy Späth Hellmut berlini lakos német állampolgár 2000 korona adományt ajánl fel a magyar Vörös Kereszt céljaira s az összeget a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál fogja az Egyesület számára befizetni.

Tisztelettel Tisza.

214.

Sziklay Ede főispánnak, Kassa.

1914 szeptember 1.

Kedves Barátom!

A cselédek családtagjainak segélyezése körül tényleg. merült fel egy kis tévedés, amelynek elintézéséért ma intézek újabb levelet az összes főispánokhoz. Arra kérek, légy szíves gondoskodni, hogy vármegyéd területén is az összes hatóságok ezen magyarázathoz tartsák magukat.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

216.

Ifj. Erdélyi Sándor orsz. képviselőnek.

1914 augusztus 26.

Tisztelt Barátom!

Tegnapai beszélgetésünkre visszatérve mindenekelőtt megjegyzem, hogy a Dula Máté úr memorandumában felsorolt összesen hat olyan eset, ahol egyes tótajkú polgártársaink kellő bizonyítékok nélkül letartóztatottak, kivétel nélkül a háborús idő legelső korszakában augusztus elején történt, amidőn is a legelső ilyen hírekre minden további panasz bevétele nélkül saját kezdeményezésére megadta a kormány a kellő utasításokat. Éppen Dula Máté úr memorandumából meglelégedéssel látom, hogy ez utasítások kellő eredménnyel jártak, mert hiszen a későbbi időszakból egyetlen egy panaszos eset sem fordul elő.

A «Nagyszombat és Vidéke» című lapnak kifogásolt közleményét magam is helytelennek tartom, gondom lesz rá, hogy hasonló, az ország különböző polgártársai közötti békés, jó viszony megzavarására alkalmas közlemények a lapokban fel ne véssenek.

A «Slovensky Den»-nek ügyére vonatkozólag pedig felvilágosítást kértem s csak annak beérkezése után fogok érdemlegesen állást foglalhatni.

Amidőn felkérek, hogy levelem tartalmát Dula úrral is közölni szíveskedjél, egyúttal biztosíthatlak róla, hogy amennyire szükségesnek tartom a netalán felmerülő hazaellenes üzemeknek a legkérelmezhetlenebb szigorral való elfojtását és megtorlását, éppen annyira helytelenítem ártatlanoknak meghurcolását, valamint minden olyan viselkedést, amely az országban hazafias tótjainknak önérzetét sérthetné, vagy ellenök ellenséges érzéseket támaszthatna a magyar nemzet tagjaiban.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved Tisza.

217.

Gr. Herbertstein Herbert btt., ezredes; Frigyes főherceg Ő Fensége főudvarmesterének.

Den 29. August 1914.

Euer Excellenz!

In Beantwortung der geschätzten Zuschrift vom 12. August habe ich die Ehre Euer Excellenz zu bitten, meinen innigsten Dank für die grossmütige Spende zum Zwecke der Fürsorge für die Familien der Einberufenen Seiner k. u. k. Hoheit Herrn Erzherzog Friedrich zu übermitteln, und bitte Euer Excellenz gleichzeitig, die angewiesenen Wertpapiere für den Unterstützungsfond der Angehörigen von Einberufenen an die Ungarische Allgemeine Creditbank in Budapest senden zu wollen.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

218.

Br. Burián István Ő Felsége személye körüli miniszternek.

1914 augusztus 30.

Kedves Barátom!

Amint eldől a galíciai harc, megyek Bécsbe: ha győzünk, azért, hogy a további teendők alapvonásait megbeszéljük, ha sikerül az oroszoknak Lembergnek megverni bennünket, hogy a csüggedéstől megóvjam s tetterős defenzivára bírjam az embereket.

Az első — valószínűbb — esetben oda szeretnék hatni, hogy a béke azonnali megkötésének feltétele mellett aránylag mérsékelt feltételekre igyekezzünk a németeket rávenni s magunk közt beszéljük meg, hogy mit kívánjunk. Szerintem a Balkánon való teljes érvényesülés és lehető nagy pénzügyi kompenzáció volna a mi szempontunkból a fődolog.

Persze egész más feltételeket kellene szabnunk, ha reánk kényszerítik a végletekig menő küzdelmet, de nagy súlyt helyeznék rá, hogy most méltányos békét ajánljunk az oroszoknak és a franciáknak.

Gondolkozzál kérlek a dolog felett.

Ha Lembergél az oroszok győznek, akkor is fényes és nagy részben sikeres haditények eredményeivel számolhatunk be. Győzelmeink egészen északon, valamint Kelet-Galiciában kifejtett ellenállásunk biztosítanak arról, hogy az oroszok nem fognak gyorsan benyomulhatni. Ellenkezőleg: Lemberg felől előnyomuló orosz haderőt győztes északi hadseregünk igen kritikus helyzetbe hozhatja. Csak se a katonák, se a politikusok ne veszítsék el a fejüket. Vannak friss csapataink is; vérekednünk kell teljes erőfeszítéssel és szívóssággal.

A nagy háború sorsa javunkra fog eldőlni. A keleti harcérkedvezőtlenebb fejlődése sem ellensúlyozhatná a franciák felett kivívott győzelmeket.

Reménylem nem kerül reá a sor, de ha rosszabb hírek jönnének Galiciából, kérlek lépj azonnal friss tetterővel akcióba és képviseld ezeket a szempontokat Berchtold, Krobatin, Stürgkh s a király előtt.

Igaz barátod

Tisza.

219.

Gr. Czernin követnek, Bukarest.

Den 1. September 1914.

Lieber Freund!

Auf eine Anregung vom Ballplatz* habe ich bei den Führern der hiesigen Freimaurer-Logen in Vorschlag gebracht, dass sie im Wege der rumänischen Freimaurer auf die dortige Presse einwirken und wenigstens so viel erreichen sollten, dass die Kriegsergebnisse in einer objektiven und wahrheitsgemässen Weise veröffentlicht werden.

Der Überbringer dieses Briefes, Herr Jenő von Csukássy** reist nun im Auftrage dieser Herren nach Bukarest, wo er mit dortigen angesehenen Journalisten in Verbindung zu treten trachten wird.

Indem ich diesen tüchtigen und vertrauenswürdigen Mann Dir bestens anempfehle, bitte ich Dich ihm bei Erfüllung seiner patriotischen Aufgabe in jeder Hinsicht behülflich beistehen zu wollen.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza.*

* V. ö. fennebb 196. sz. levél.

** Budapesti ügyvéd volt. Időközben elhunyt.

220.

Báró Bolfras Artur, Ő Felsége hadsegéde, a katonai iroda főnökének.

1914 Den 2. September.

Im Besitze der letzten, nicht günstigen Nachrichten bitte ich Seiner Majestät zu melden, dass ich gar keinen Grund zur Kleinmut sehe. Unsere siegreichen Truppen im Norden müssen die Gesamt-lage Aufrecht erhalten bis eigene und deutsche Hilfstruppen die günstige Entscheidung bringen. Dieselbe kann bei mannhafter militärischer und politischer Führung nicht ausbleiben. Wir können stolz sein auf unsere Armee und dürfen nicht verzagen.

Tisza.

221.

Erre a következő számjeles sürgöny érkezett gr. Tisza Istvánhoz 1914 szeptember hó 3-án d. u. 2 ó. 12 p. Feladatott: Bécs, IX/3. d. u. 12 ó. 40 p.

Gr. Tisza Istvánnak.

Res. Nr. 28.

Die so mannhaften Worte Euer Excellenz Depesche von gestern habe ich eben Seiner Majestät zur Allerhöchsten Kenntnis gebracht.

Seine Majestät dankt Euer Excellenz huldvollst für die Kundgebung ihrer erhebenden Gesinnungen.

Ich gestatte mir persönlich die Versicherung unbegrenzten Vertrauens in Hochderen Seelenstärke ergebenst auszudrücken.

General Baron Bolfras.

222.

Armeeoberkommando.

1914 szeptember 2.

Mit berechtigtem Stolz auf die heldenmütigen Leistungen unserer Armee bitte ich nicht zu verzagen, wenn auch ungünstige Zwischenfälle vorkommen.

Unsere siegreiche Armeen in Russland so wie die sich nähernde deutsche Hilfe müssen die günstige Entscheidung bringen und dann werden wir die uns zugefallene schwere Aufgabe lösen.

Regierung und Bevölkerung werden unverzagt ihre Schuldigkeit tun, und erwarten vertrauensvoll von der Heeresleitung dasselbe.

Tisza.

223.

Br. Burián, Ő Felsége személye körüli miniszternek.

Den 2. September 1914.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm igen érdekes leveledet. Felmegyek, amint a galíciai nagy csata sorsa eldől. Addig csak pár szót:

1. Soha nem is álmodtam arról, hogy Németország nélkül kössünk békét. Nincs elég erős szó amivel ezt a gondolatot jellemezhetném. Csirájában kellene azt elfojtanod, ha még egyszer felvetné a fejét.

Ha akarnánk valamit csinálni, természetesen elsősorban a németekkel kellene tisztába jönni. Tudunk mi az ő szándékaikról valamit? Én nem. Jó volna ebben az irányban mielőbb puhatólódni. Mit mond Tschirschky?

2. Levelemet félreértetted, az én mérsékelt békefeltételeim sem olyan anodine természetűek. A Balkánt érdekeinknek megfelelően átalakító tényeket kívánnék. De erről többet szóval.

3. Ma kaptam Velics* jelentését. Ennek értékéből azonban sokat levon Hohenlohenak** a német főhadiszállásról szóló 477. sz. sürgönye. Mindenesetre tájékozódunk kellene: mikor, mennyi németet remélhetünk a keleti harctéren?

Bárhogy álljon is a dolog, egész jövőnk attól a szívós kitarástól függ, amit ebben a küzdelemben tanúsítani fogunk. Végtelen megnyugtatósomra és örömömre szolgál az a segítség, amit e részben benned találok.

Szívből üdvözlök igaz híved

Tisza István.

Oroszországról kaptam a külügytől tanulmányt. A Balkánról még nem.

224.

Az összes főispánoknak.

1914 szeptember 2.

Kedves Barátom!

Most nyerek tudomást a pénzügyminiszter úrnak a hadba-vonult cselédek családtagjainak segélyezésére vonatkozó 105,358. számú körrendeletéről, és miután az az ugyanezen tárgyban

* Velics Lajos rendk. követ és megb. min. Münchenben.

** Hohenlohe-Schillingsfürst Gottfried herceg osztrák-magyar nagykövet Berlinben.

hozzád intézett bizalmas levalem tartalmával látszólag ellentétben van, sietek levalem magyarázatául a következőket megjegyezni.

A pénzügyminiszter úr rendelete két rendelkezést tartalmaz. Kimondja, hogy amennyiben a munkaadó a bevonultak összes járandóságait a bevonult családja részére teljes mértékben kiszolgáltatja, ezen család egyetlen tagja sem bír segélyezésre igényvel, ha pedig a járandóságoknak csak egy részét szolgáltatja ki, akkor e családtagok részben eltartott családtagoknak tekintendők.

Mint a szöveg mutatja, mind a két rendelkezés arra az esetre vonatkozik, ha a munkaadó a bevonult családfő járandóságát szolgáltatja ki egészben vagy részben a családnak. Nem vonatkozhatik tehát arra az esetre, ha a munkaadó a családtagokat bizonyos ellenszolgáltatások fejében jótéteményben részesíti. Ez a jótétemény állhat pld. lakás, földhasználat, állattartás, termés stb.-ből is.

Ha ilyen részleges, ajándék jellegével bíró jótéteményben részesíti a munkaadó a visszamaradt családtagokat, úgy önként érthetőleg erre nem vonatkozik a pénzügyminiszter rendelete, s ez esetben a törvényben megállapított állami segélyezés jár a hátramaradt családtagoknak.

Amennyiben azonban a hátramaradt családtagok a munkaadó által a hadba bevonult családfő összes járandóságainak megfelelő ellátásban részesülnek, úgy erre az időre a családtagoknak az eddigi módon való megélhetése biztosítva lévén, önként érthetőleg nincs igényük állami segélyre.

Végre abban az esetben, ha a munkaadó által adott ellátás jelentékenyebb, semhogy ez tisztán ajándéknak lenne tekinthető, denemelég a családtagok megélhetésének biztosítására, a családtagok a pénzügyminiszter rendelete értelmében részben eltartott családtagoknak lévén tekintendők, a fél állami segélyt kapják, sezzel és a munkaadó által adott ellátással megélhetésük biztosítva van.

Ezek szerint az, hogy a munkaadó által adott ellátás részbeni ellátásnak vagy tisztán ajándéknak tekintendő-e, kétséges esetekben aszerint döntendő el, hogy ennek értéke eléri-e az állami segély felét vagy sem.

Ezen levalem tartalmával a pénzügyminiszter úr egyetért és szükség esetén megfelelő magyarázó utasítást fog közegeihez kibocsátani.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

225.

Hosszu László gör. kath. román püspöknek, Lugos.

1914 szeptember 2.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm e percben vett érdekes leveledet. A komité tagjai intézzék el Goldissal a dolgukat ahogy jónak látják, nem volna azonban helyes dolog, ha az ő kifogásolható eljárása miatt a közérdek szenvedne.

Azt hiszem okos és éppen a románok jövő helyzete szempontjából is üdvös dolgot cselekednének úgy ők, mint a román főpapság, ha a Romániában még mindig tartó heccelések ellen felemelnék szavukat. Abban igazad van, hogy ennek nem kellene szükségképpen Románia fegyveres beavatkozására vonatkozó nyílt felhívást tartalmaznia. De igen helyes dolog volna konstatálni, hogy a hazánkban élő románok sorsa semmiesetre nem állhat annak útjában, hogy Románia egy olyan harcban legyen szövetségesünk, amelyben nálunk lakó fajrokonai a legnagyobb önfeláldozással szívvel-lélekkel részt vesznek.

A fajrokonai érzés azt hozná magával, hogy egy táborban küzdjenek a román nemzetnek Romániában és a monarchiábanlakó tagjai.

Igen nagy örömmel venném, ha magad is elmennél Romániába, ahol bizonyára nyílnék alkalmad a jelentékenyebb emberekkel való beható beszélgetésre. Táviratozd meg indulásod idejét, hogy gróf Czerninnél megfelelően beajánljalak.

Végül kedves barátom egészen nyílt választ kell adnom leveled harmadik részére is. Tudod nagyon jól, hogy én a románok zömét nem gyanúsítom, elég jól ismerem arra a román lelkészi kar pszichéjét és a kivált egyes papnöveldékben uralkodó szellemet, hogy ebben a tekintetben ne éljünk illúziókban. Hiszen te magad mondod, hogyha Románia fellépne ellenünk, ennek olyan következményei lehetnének, amelyekről óvjon meg a jóságos Gondviselés.

Hát édes barátom ez nem jól van így. Ez az állapot nem kielégítő s nektek hazafiasan gondolkozó román vezető embereknek jövőre erősebben kell a kezetekben lévő hatalommal élnetek, hogy a fiatal lelkészi és tanítói kar lelki világát hazafiasan irányítsátok. Ha Románia ellenséges magatartást tanúsítana ellenünk, a románság zöme bizonyára nem lázadt volna fel, de fordultak volna elő igen szomorú események, sok román vér folyt volna s ez újra emberöltőkre mérgezte volna meg a lelkeket.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

226.

Gr. Berchtold külügyminiszternek.

Den 3. September 1914.

Lieber Freund!

Es drängt mich, einige mit der militärischen Lage verbundenen Bemerkungen aufs Papier zu werfen.

Trotz der ungünstigen Wendung bei Lemberg halte ich dieselbe keineswegs für schlecht. Das Vorhandensein der siegreichen Auffenberg'schen Armee im Norden von Lemberg muss seinen Druck auf den russischen rechten Flügel fühlbar machen und eine ruhige Retablierung unserer 3-ten und 2-ten Armee sichern.

Beim Vordringen der Russen gegen diese Armeen würden sie einem Stoss Auffenberg's gegen Flanke und Rücken ausgesetzt sein und in eine höchst précaire Lage geraten.

Ich glaube also, dass wir die weiteren russischen Angriffe in einer guten militärischen Position erwarten und den heranahenden Zeitpunkt deutscher Hilfe erwarten können. Dass diese Position eine kleine Strecke westlich von Lemberg sein wird, ist nicht von grosser Bedeutung. Die letzten Ereignisse sind nicht nur ruhmreich für unsere Armee, sie geben auch die militärische Basis für eine starke politische und diplomatische Haltung. Wo wir gleichstarken russischen Kräften gegenüber standen, haben wir überall gesiegt; dort, wo wir gegen sehr überlegene Kräfte zu kämpfen hatten, haben wir zäh und zum grössten Teil erfolgreichen Widerstand geleistet.

Das Gesamtbild ist, dass wir mit nicht ganz $\frac{3}{4}$ unserer Gesamt-Streitkräfte dem Anprall des grössten Teiles der russischen Kriegsmacht erfolgreichen Widerstand geleistet haben, womit wir nicht nur militärische Lorbeern, sondern einen sehr anerkennungswerten politischen Erfolg erzielt haben.

Wir müssen nicht vergessen, dass der Zweibund den östlichen Kriegsschauplatz absichtlich degarnierte, um mit überlegenen Kräften im Westen erscheinen zu können.

Der richtige strategische Gedanke, dort mit Übermacht aufzutreten, wo man in relativ kurzer Zeit vordringen kann, hat uns mit einer kolossal schweren Aufgabe belastet. Wir haben uns gar nicht vor den Deutschen zu schämen, wenn wir diese Aufgabe in der erfolgten mannhaften Weise erfüllen. Hätten wir den totalen Sieg über die Russen erföchten, so wäre das eines der glänzendsten

Taten der Kriegsgeschichte gewesen. Das, was tatsächlich in Galizien geschehen, ist auch eine grosse Leistung und gibt wahrlich keine Veranlassung, den Mut sinken zu lassen.

Es muss der Krieg standhaft, mit frischer Tatkraft durchgefochten werden. Gerade die Ausdauer, die wir in der jetzigen Krise zeigen, wird militärisch und politisch die schönsten Früchte tragen. Das sind die Momente, wo Staaten und Völker Beweise innerer Kraft liefern müssen. Setzen wir Alles daran, unsere militärische Anstrengungen bis zur Grenze des Möglichen zu steigern. Es sollten neue Truppenformierungen mit der grössten Energie betrieben und Waffen und Munition schleunigst hergestellt und bestellt werden. Civil und Militär, Regierung und Heeresleitung sollte nur an den Sieg denken und mit jedem Atemzuge Beweise ruhiger Entschlossenheit liefern.

Ich bitte Euch alle, die Ihr an Ort und Stelle seid, macht alles, was vor Freund und Feind diesen Eindruck erweckt. Die Heeresleitung und die Gesellschaft muss von uns diesen Impuls bekommen. Wie ein lebendiger Organismus soll alles in dieser Monarchie ausschliesslich an das gemeinsame Ziel denken und daran zusammenarbeiten.

Es mögen in Details Fehler vorgekommen sein. Jetzt ist es nicht die Zeit, wegen derselben Vorwürfe zu machen. Die Heeresleitung sollte nur das Eine fühlen, dass Regierung und Volk mit festem männlichen Entschluss hinter dem Heere stehen.

Hochwichtig ist es, dass alle Diplomaten in Wien denselben Eindruck bekommen. Am Ballplatze muss ein wahrhaft militärischer Geist wehen. Es solle niemand auch nicht den geringsten Schein von Zaudern, Bangewerden oder Kleinmut bemerken. Vorerst unsere deutschen Freunde nicht. Allen Respekt für ihre bisherigen Leistungen. Ich bin auch überzeugt, dass sie uns nicht im Stiche lassen werden. Wir dürfen aber nicht einen Moment als der schwache, furchtsame Schützling erscheinen, dem dann der ganze Schutz aber auch eine ganze Last des deutschen Protektors zu teil werden würde.

Freund Tschirschky soll uns in diesen Momenten achten und schätzen lernen. Wie wertvoll wäre es für uns, wenn er jetzt nach Berlin melden müsste, dass wir während den wechselnden Schicksalen dieses Riesenkampfes keinen Moment Schwäche zeigen!

Verzeihe dieses Geschreibsel. Wahrscheinlich drücke ich

offene Türen ein. Ich wollte aber doch nicht das verschweigen, wovon meine Seele so ganz und gar voll ist.

Mit meiner Wiener Reise warte ich noch paar Tage; sollte ich früher gebraucht werden, so bin ich wann immer zur Reise bereit.

Mit warmer Freundschaft
Dein ergebener *Tisza.*

227.

Max. Vlad. Freiherrn v. Beck volt osztrák miniszterelnöknek.

Den 3. September 1914

Euer Excellenz!

Danke ich sehr für die Mitteilung. Obwohl ich keine direkte Ingerenz auf das Rote Kreuz habe, will ich nicht versäumen, die Aufmerksamkeit der kompetenten Kreise auf die angeblichen Misstände zu lenken.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

228.

Matkovich Béla főispánnak, Ujvidék.

1914 szeptember 3.

Kedves Barátom!

Figyelmet érdemlőnek látszó helyről arról értesítenek, hogy Ujvidéken az egyik középiskolában elhelyezett Vörös Kereszt-kórháznál az állapotok nem a legkifogástalanabbak. Nagyon kérek, légy szíves a dolognak minden feltűnés nélkül tapintatosan végeére járni, s amennyiben volnának tényleg visszasságok, azoknak minden kellemetlenség nélküli megszüntetéséről gondoskodni.

Azt is állítják, mintha ott tisztán a magyar Vörös Kereszt céljaira foglalnák le a sebesültek részére szánt adományokat. Felesleges mondanom, mennyire fontos éppen a mai időben ügyelni arra, hogy a sebesültek részére tett minden adományban különbség nélkül összes sebesülteink egyformán részesüljenek.

Szívből üdvözöl

igaz hived *Tisza.*

229.

Gr. Berchtold Lipótné Károlyi grófnőnek.

1914 szeptember 3.

Mélyen Tisztelt Grófnő!

Fogadja kérem és tolmácsolja Lipót előtt is nagylelkű adományukért hálás köszönetemet. A küldött 10,000 koronát természetesen rendeltetése helyére fogom juttatni. Megjegyzem azonban, hogy minálunk özvegyek és árvák gondozására külön egyesület nem alakult, hanem ezt a célt is a hadbavonultak családtagjainak támogatására létesített alap fogja ellátni. Kegyes jóváhagyása reményében tehát ezen alapba fizetem be az egész összeget.

Igaz tiszteletem kifejezésével vagyok

őszinte híve és szolgája Tisza.

230.

Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesületnek, Budapest.

1914 szeptember 3.

Tegnap szíves soraik kapcsán van szerencsém felkérni, hogy a gróf Berchtold Lipótné által befizetett 10,000 koronát a hadbavonultak családtagjainak országos segélyalapja részére a Magyar Általános Hitelbankba szíveskedjék befizetni.

Tisztelettel Tisza.

231.

Ungváry Józsefnek, Debrecen.

1914 szeptember 4.

Tisztelt Ungváry Úr!

Mélyen megrendülve kapom szegény veje hősi halálának megindító hírért és kérem, adja át az egész gyászoló családnak igaz részvétem kifejezését. Szolgáljon vigaszul, hogy e reánk kényszerített igazságos háborúban hazájáért áldozta életét.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve Tisza.

232.

Gr. Ráday Gedeon főispánnak.

1914 szeptember 4.

Kedves Barátom!

Azt az eszmémet, hogy budapesti munkanélküliek a katonaságnál teljesítendő fuvaros munkánál a behívott gazdák helyetteseiként alkalmaztassanak, csak nagyon kevés esetben vélem

kivihetőnek, mert hiszen ezek között igen kevés lóhoz és lógondozáshoz némileg értő megbízható ember lesz. Mindenesetre felszólíthatnád a polgármestert, hogy olyan munkanélküliek, akik ilyen foglalkozásra vállalkoznának, jelentkezzenek, akkor látnánk meg, hogy milyen anyag kerül össze.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

233.

Sáfár Miklósnak, Abádszalók.

1914 szeptember 4.

Tisztelt Sáfár Miklós Úr!

Hozzám intézett levele kapcsán értesítem, hogy a besorozott lovak árát a törvény értelmében 6 hét múlva kell a kormánynak kifizetni, s a kifizetést mindjárt a sorozáskor azért nem teljesíthette, mert magára erre a célra mintegy 400 millió-koronára volt szüksége, annyi aprópénzzel bizony nem rendelkezünk. Az persze nagy hiba volt, hogy a sorozóbizottságok nemcsak nem figyelmeztették erre a közönséget, hanem sok helyen még azt mondták, hogy menjenek az adóhivatalhoz, nyomban pénzt fognak látni. Így azután érthető az elégtelenség.

Most már megkezdjük a fizetést, talán arrafelé is pénzükhöz jutnak a gazdák, s azok az igen előnyös árak, amelyeket a sorozóbizottságok fizettek, kárpótlást nyújtanak a beállott késedelemért.

Igaz tisztelettel vagyok

kész szolgálója *Tisza.*

234.

Telefon üzenet br. Burián Istvánnak.

1914 szeptember 4-én (pénteken).

Hétfőn* reggel Bécsben leszek. Akkor tisztábban láthatunk. Hogy tartaléksapataink rendeltetése felett dönthessünk, beható információra van szükségünk ezen csapatok állapota, szervezete, tisztekkel, tüzérséggel ellátása, valamint német segély esélyeit illetőleg. Ezeket Conrádnak tudnia kell, Ő Felsége parancsára közölni fogja. Vasuti intézkedések arra mutatnak, hogy már a legközelebbi napokban jelentékeny német sereg érkezik Orosz-Lengyelországba vagy éppen Galiciába. Ahhoz már egyszer kifejtett és érvényesített okokból nem járulhatnák, hogy ellenállás nélkül

* Hétfő, 1914 szeptember 7.

eresszük be az olaszokat, de erre a célra lehetőleg minimális erőt tartanék vissza s a többi az orosz és szerb harcra vinném.

Auffenberg győztes seregének úgy kell grodeki vonalon visszavonult seregünkkel cooperációt keresnie, hogy ezeket támadó orosz sereg jobb szárnyát oldalban és hátban fenyegetse. Akkor orosz támadás lehetetlenné válik, vagy biztos vereséget szenved, míg a Komarnonál megvert orosz sereg akcióképességét vissza nem nyeri. Ez pedig hosszabb idő kérdése. Ha ennek veresége igen nagy, vagy esetleg Auffenberg helyes operálása Lembergől északra már most is orosz visszavonulást teheti szükségessé.

Partie jól áll, csak magunk fel ne adjuk.

Tisza.

235.

Gr. Berchtold külügyminiszternek.

Den 4. September 1914.

Lieber Freund!

Deine stets loyale Haltung, welche unsere Beziehungen — zu meiner lebhaften Freude — zu so vertraulichen und angenehmen machte, erleichtert es mir eine Frage in's Reine zu bringen, bezüglich welcher ich keine Unklarheit obwalten lassen könnte.

Es handelt sich um den amerikanischen Vermittlungsversuch, besser gesagt darum, dass Du, mit dem Hinweis auf die versprochene Discretion, die im Wege Burián's gebetene Auskunft, verweigert hattest.

Ich theile Deine Ansicht, dass es sich im jetzigen Fall um einen praktisch nicht wichtigen Fall handelt, dies enthebt mich aber nicht von der Aufgabe betonen zu müssen, dass sich auch die allerstrengste Discretion und Geheimhaltung des Ministers des Äusseren auf den ungarischen Ministerpräsidenten nicht beziehen kann. Ich bin auch verantwortlich für die äussere Politik; es ist meine Aufgabe, als Exponent des ungarischen Staates, den gesetzlichen Einfluss desselben auszuüben, und ich kann nur mit einem Minister des Äusseren zusammen dienen, bei welchem ich die volle Beruhigung habe, dass mir *gar Nichts* vorenthalten wird.

Ich bitte dich also mir den Mr. House'schen Vorschlag mittheilen und mich au courant der weiteren Phasen dieser Sache halten zu wollen, was umso notwendiger erscheint, da dieselbe eine Veranlassung zu einem vertraulichen Gedankenaustausche

mit dem Berliner Kabinett über manche, mit dem Zwecke des Krieges verbundene Fragen geben kann, was wieder einen diesbezüglichen innigen Kontakt zwischen uns Beiden erheischt.

Dein Brief vom 3-ten traf ein, während ich das Obige schrieb: «Tu prêches un converti». Ich will die Sache nicht verschleppen, und hoffe bald publiciren zu können, muss aber diesbezüglich die Entscheidung für mich beanspruchen. Wenn ich auch nicht viel von der Sache in Rumänien erwarte, so ist dieselbe mit Bezug auf *unsere* Rumänen wichtig, und gerade weil ich ein überzeugter Anhänger des Friedens mit unseren Nationalitäten bin, muss ich alles tun, um die Wirkung im Inlande möglichst zu erhöhen. Ich habe die Sache in Arbeit genommen, und hoffe Dir bald Konkreteres sagen zu können.

Anderseits jedoch muss ich Dich sehr bitten Tschirschky nicht tragisch zu nehmen. Es ist seine Art «auf Superlativen herumzuklettern». So viel ich weiss, ist direkt von Berlin noch nichts gekommen, aber selbst in diesem Falle könnten wir die Sache ruhig hinnehmen. Deutschland ist gerade so auf uns angewiesen, wie wir auf Deutschland. Drohungen unter uns sind lächerlich. Bange machen gilt nicht.

Niemand kann den Bund mit Deutschland höher schätzen als ich. Wir müssen ihn durch bundestreue Haltung und möglichst grosser Kraftanstrengung festigen und möglichst wertvoll für Deutschland gestalten; solchen Versuchen deutscher Präpotenz hingegen, mit einer freundlich ruhigen, aber festen Haltung entgegen treten.

Sei versichert, dass ich der ganzen Grösse der auf uns lastenden Verantwortlichkeit bewusst bin, und in allen meinen Schritten nur dem einen Drange folge, das Menschenmögliche zu tun um den denkbar grössten Erfolg für die Monarchie in diesem Riesenkampfe zu sichern. Eine unserer allerersten Pflichten ist es aber gerade in diesen ernsten Zeiten kaltes Blut und Ruhe des Urteils zu wahren, und das Prestige und die Interessen der Monarchie auch den gerade jetzt sehr schlecht angebrachten Impetuositäten unseres Bundesgenossen gegenüber zu vertreten.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

236.

Br. Tallián Béla kormánybiztosnak.

1914 szeptember 5.

Kedves Barátom!

2-án kelt és hálás köszönettel vett szíves soraid kapcsán mindenekelőtt arról kívánlak biztosítani, hogy az a teljes bizalom, amely régóta fennálló és vállvetett küzdelmeink idejében meg-edzett barátságunk természetes folyománya, változatlanul fennáll s mindaz, amit éppen a jóbarát keresetlen őszinteségével mondtam meg neked, ennek csak a legcsekélyebb megingására sem enged következtetést.

Megvallom, azt hittem, hogy egyéni nézeted a tuszok dolgában nem egyezik teljesen az enyémmel, az pedig természetes, hogy a legkorrektebb szándék mellett is önkéntelenül tért engedhet valaki egy reá bízott ügy képviselőjénél egyéni felfogásának. Nagyon örülök azonban, hogy nézeteink is találkoznak, mert így közös álláspontunknak képviselője mindenesetre kellemesebb feladat reád nézve.

Ebben a tekintetben egészen megnyugodtam volt az általad létesített megállapodásokban és így kellemetlenül érintett a Pancesovára vonatkozó újabb meglepetés. Reményilem, mielőbb megkapom a kielégítő megoldást tartalmazó értesítésedet. Nagyon szomorú volna, ha egyes tisztek ellen elkövetett bárminő felháborító bűncselekmények megvádítanak a katonákat s azok hisztérikus asszonyok gyanánt csapkodnának maguk körül. Igyekezz velük megértetni, hogy ez katonákhoz nem illő férfiatlan eljárás; az orvoslás csakis a bűnösökkel szemben alkalmazott kérlelhetetlen szigorban rejlik.

Azt hiszem a fegyverviselésre vonatkozó szuggescióm Kolumbus tojása. Fegyverét mindenki tartozik beadni, aki tehát engedély nélkül fegyverrel jár, az ezt a kötelességet is megsértette s avval a ténnyel, hogy fegyvert hord magánál, rossz szándékra enged következtetést. Semmi kifogásom tehát az ellen, ha kihirdetik, hogy főbelövik azt, akinél engedély nélkül fegyvert találnak. Aztán motozzák meg a gyanús alakokat és statuáljanak egy pár példát.

Ami az internáltak visszaeresztését illeti, teljesen osztozom felfogásodban, csakis azokról lehet szó, akiknek korábbi magatartása nem ad gyanúra okot és talán ezeknek hazabocsátásával is

jobb egy kicsit várni, t. i. addig, amíg legalább az északi harctéren a helyzet egészen kialakul.

Ott Dankl határozott sikerével és Auffenberg fényes győzelmével szemben áll a mi jobb szárnyunknak Lemberg mögé való visszavonulása és ez ma még bizonytalanságban tarthatja az embereket. Emberi számítás szerint azonban 10—15 napon belül az egész vonalon győzelemnek kell beállania, s akkor, azt hiszem, több bizalommal nézhetünk a nem egészen kóser szerb atyafiak magatartása elé is.

Végezetül csak arról biztosítlak, hogy feladatodnak nehéz voltát ismerem. Sok mindenféle, s egymással össze nem stimmelt hangszereken kell új melódiát játszani, természetes tehát, hogy itt-ott diszharmónia és súrlódás keletkezik. Kérlek, ne vedd el türelmedet és minden formalizmustól ment friss tetterővel hozd helyes kerékvágásba a dolgokat.

Szívből üdvözlök

igaz híved *Tisza.*

237.

Erős Rezsőnek.

1914 szeptember 5.

Kedves Erdőmérnök Úr!

Nagyon szívesen beleegyezem, hogy segélyreszorult családoknak az erdőből kikerülő csekélyebb értékű tűzifa segélyezésül adassék. Nem tudom elegendő lesz-e a gyérített erdő részletekben heverő száraz galyak összeszedése, szükség esetén hajlandó volnék messzebbmenő segélyezésre is, csak arra kérem, hogy mind ez az erdő rendjének és biztonságának kellő megóvása mellett történjék.

A besorozott lovak árából vehet újakat, ha a mostani lóhiány dacára kap megfelelő áron erős, egészséges lovakat.

Szívből üdvözlök *Tisza.*

238.

Sándor Jánosnak.

1914 szeptember 5.

Kedves Barátom!

Bodának* az orosz szocialista pamfletre vonatkozó levelét mellékletével együtt köszönettel küldi vissza

igaz híved *Tisza.*

* Boda Dezső a székesfővárosi államrendőrség főkapitánya.

239.

Joanovich Pál miniszteri tanácsosnak.

1914 szeptember 6.

Méltóságos Uram!

Hadzsi Szilárd levelét köszönettel küldöm vissza. Annak idején szívesen fogok mindazokkal a szerbekkel érintkezésbe lépni, akik meg akarják javítani eddigi álláspontjukat; a jelen pillanatot azonban ilyen eszmecserék folytatására alkalmasnak még nem tartom.

Tisza.

240.

A külügyminisztériumhoz a következő távirat érkezett:

Ottokar Graf Czernin, Sinaia.

Den 7. September 1914.

Külügyminisztériumhoz.

Streng geheim. Nr. 524.

Der Führer der Konservativen, Herr Marghiloman, hat dem Sekretär der deutschen Gesandtschaft, Grafen Waldburg, folgendes streng geheim mitgeteilt:

«Die Russen arbeiten an Plan: sie wollen nach weiteren Erfolgen in Galizien den Rumänen die Bukowina antragen».

Der König, der mit Marghiloman hierüber gesprochen hat, sagt, er würde, wenn dies eintrete, *in eine furchtbar schwierige Lage kommen*, denn die Öffentlichkeit Rumäniens würde bei der herrschenden Stimmung diesem Angebot nicht widerstehen können.

Diesem schwerwiegenden Ausspruch des Königs fügte Marghiloman folgendes bei: Wenn wir Siebenbürgen ein «Statut politique» garantieren würden und an der Bukowina eine Grenzrekтификаtion vornehmen würden, dahingehend, dass der Ort Suczawa mit Umgebung, wo die Gebeine Stephans des Grossen liegen sollen, an Rumänien abgetreten wird, so würden die Rumänen nicht nur nicht Russland unterstützen, sondern aktiv für uns eingreifen.

Marghiloman scheint ein Junktim zwischen dem Losschlagen Rumäniens gegen Russland und diesen zwei Konzessionen zu wünschen und zu glauben.

Der König scheint Marghiloman auf dessen Wunsch, mir von dieser Situation Kenntnis zu geben, gesagt zu haben, «er wolle dies nicht tun, da dies wie ein berechnetes Manöver aussehen würde und *er persönlich das russische Angebot nicht akzeptieren werde*».

Ich füge dem als meine persönliche Ansicht bei, dass ich glaube, dass der König, wenn der Fall des russischen Versprechens aktuell werden sollte, *abdanken würde und sein Nachfolger voraussichtlich gegen die Monarchie losschlagen würde*.

Es steht mir nicht zu, ein weiteres persönliches Urteil über die Frage abzugeben, ich muss aber *pflichtgemäss* darauf aufmerksam machen, dass die Nachricht absolut verlässlich ist und dass ich daher bei genauer Kenntnis des Gedankenganges des Königs die Möglichkeit seiner Abdankung nicht mehr für ausgeschlossen halte.

241.

Gr. Tisza István a következő levelet küldte :

Gr. Czernin követnek.

Wien, den 7. September 1914.

Lieber Freund!

Dein Telegramm No. 524. habe ich hier gelesen.

Auch die weitgehendsten Koncessionen würden auf die Haltung Rumäniens gar keinen Einfluss haben. Dieselbe hängt *ausschliesslich* davon ab, wie sie die Chancen des grossen Krieges beurteilen.

Objectiv genommen ist unsere Situation garnicht schlecht. Wir schlagen uns glänzend. Es ist garnicht ausgeschlossen, dass wir die Russen mit eigener Kraft schlagen. Jedenfalls werden wir aushalten, bis grössere deutsche Heeresmassen auf diesem Kriegsschauplatze erscheinen und die Entscheidung bringen werden. Das kann nicht mehr lange dauern. Allen Respekt für König Carol; aber er ist ein schlauer Patron. So bald wird er nicht abdanken und den Gedanken, dass er und Rumänien uns verraten könnte, muss man mit Entrüstung von sich weisen.

Deinem Wunsche gemäss habe ich die Gräfin besucht, und kann mit Freude melden, dass ich sie wohlauf, in Gesellschaft deiner 3 prächtigen Buben frisch und munter gesehen habe. Soeben erhalte ich die Nachricht, dass ich Grossvater bin.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener Tisza.

242.

Gr. Berchtold külügyminiszternek, egyidejűleg másolat B. Buriánnak.

1914 Den 8. September

Ich hielt es für dringend notwendig der deutschen Regierung mitzuteilen, dass der von den Ententemächten aufgebauschte und ausgenützte Rückzug unserer Armee hinter Lemberg, sowie die allgemeine bekannte Tatsache, dass wir gegen grosse Übermacht zu kämpfen haben, am ganzen Balkan den Glauben an den baldigen vollständigen Sieg der Russen hervorrief, was ganz unberechenbare Folgen (Neutralität der Türken und Bulgariens, eventuell feindliches Eingreifen Rumäniens) haben kann, wenn die deutsche Regierung an diesen Stellen nicht beruhigende Aufklärung über die militärische Situation giebt und sofort erklärt, dass sie mit genü-

genden Truppen rechtzeitig erscheinen und den Sieg auch im Osten in jedem Falle sichern werde.

Natürlich wäre die gestern besprochene energische Stellungenahme Deutschlands in Bukarest ausserdem notwendig.

Tisza.

243.

Br. Burián Istvánnak.

1914 szeptember 8.

Kedves Barátom!

Mellékelem Bilinskinék az Országos Kormányhoz intézett «megrovási kalandját». Gondolom érdekelni fog. Alkalmilag légy szíves visszaadni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

244.

Br. Ghillány Imrének.

1914 szeptember 8.

Kedves Barátom!

Mellékletével együtt visszakérőleg küldöm Stürgkhnek az élelmiszerszállításokra vonatkozó újabb levelét, amellyel ez az ügy nézetem szerint a lovagiasság szabályai szerint el van intézve.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

245.

Töplernek, Geszt.

1914 szeptember 8.

Kedves Számvevő Úr!

5-én kelt levele birtokában elismeréssel veszem, hogy behatóan érdeklődik a mezőgyáni szegénység dolgai iránt is. Miután a hadrakelték családtagjainak összeírása 2 hetenkint történik, a következő összeírás alkalmával megfelelően ki lehet a névsort egészíteni. Ha egyszer a valóban szegények megkapják az állami segélyezést, akkor a társadalmi segélyakció főleg tanácsadásra, útbaigazításra, betegség esetén való gondozásra és arra irányulhat, hogy a segélyezetttek lehetőleg olcsó árban tisztességes élelmiszerekhez jussanak.

Különösen ezt az utóbbi körülményt ajánlom melegen a figyelmébe. Mondja meg kérem a községi előljáróságoknak, s a községbeli intelligencia tagjainak is, úgy ott, mint a közvetlen közelükben

lévő többi községekben, hogy az erre hivatott hatósági és társadalmi tényezők működését éber figyelemmel fogom kísérni és elismeréssel leszek az iránt, akik teljesítik kötelességüket.

Szívből üdvözli Tisza.

246.

Szontagh Jenő főispánnak, Magyaróvár.

1914 szeptember 8.

Kedves Barátom!

Csak örömmel üdvözölhetem, hogy a családtagok számára egybegyűlt pénz mentül nagyobb része megmarad a rokkantak, özvegyek és árvák részére. A központban begyűlt pénz túlnyomó nagy része is erre a célra fog fordíttatni, mert hiszen tényleg úgy áll a dolog, hogy az állami segélyezés megindulásával katonák családtagjainak direkt anyagi segélyre csak nagyon kivételes esetekben lesz szüksége.

Ezeknél fődolog a gondozás, útbaigazítás, az élelmezési kérdések célszerű megoldása, ami utánjárást és munkát kíván, de nem pénzáldozatot. Szívesen belenyugszom tehát, ha az ezutáni gyűjtésnek kizárólagos célja gyanánt a rokkantak, özvegyek és árvák segélyezését fogod feltüntetni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

247.

Gr. Tisza Kálmánnak.

1914 szeptember 9.

Kedves Kálmánom!

Nagyon megörültünk levelednek, tudósíts magadról és észleleteidről mentől gyakrabban.

Hadseregeink Lembergénél is gyönyörűen megállták a sarat, úgy hogy Lembergétől keletre elfoglalt nagyon exponált helyzetükből való visszavonulásuk a legszebb rendben ment végbe, az oroszok nem is próbálták megzavarni s Lembergen túl egyáltalán nem folytatták előnyomulásukat. Ez kimerültségük mellett az Auffenberg-féle győzelem eredménye is volt, aki 7-ike óta együtt küzd újra offenzívába ment jobb szárnyunkkal. E csata eredményét megsürgöngyözöm, amint biztosat mondhatok.

Reményilem nemsokára a németek is nagyobb erővel fognak balszárnyunkon megjelenni, akkor igazán túl vagyunk a nehezén. Erőfeszítéseink óriásiak, fájdalom, persze veszteségeink is. De

megvan az eredmény is, amelyet Khuen Károly¹ szerint, aki most jött vissza Berlinből, ott igen nagy elismeréssel méltányolnak.

Az ujságra azonnal előfizetek. Sürgönyömet reményilem megkaptad. Kis unokánk erős, egészséges, szép gyerek, belépését az életbe igen ügyesen és tapintatosan intézte. Jolán² olyan-jól néz ki és olyan friss, mintha szerepe se lett volna e dolognál.

Isten áldjon

ölel szerető testvéred István.

248.

Báró Conrad vezérkari főnöknek és Gr. Berchtold külügyminiszternek.

Feladatott 1914 szeptember 10-én éjjel 10 óra 20 perc.

In Bezug auf Telegramm No. 582 aus Sinaia vom 6/IX.³

«Wenn dadurch tatsächlich aktives Eingreifen Rumäniens für uns zu erzielen, erachte ich mit Rücksicht auf unsere Lage, Abtretung von Suczawa für unbedingt zuzugestehen...»

Tisza.

249.

Miskolczy Ferenc főispánnak, Nagyvárad.

1914 szeptember 10.

Kedves Barátom!

A katonaság részére az egyes csapatparancsnokságok melletti intendanturák vásárolják a bort igen előnyös árak mellett. Kezdeményezésemre a felvidéki gazdák gazdasági egyleteik útján már tettek az északi hadseregnek ajánlatot. Azt hiszem, nagyon jó volna ugyanezt az Érmelléken is megindítani, miért is arra kérlek, beszélj meg sürgősen a gazdasági egyesülettel a dolgot, s amennyiben volna gazdák kezén nagyobb egészséges borkészlet, annak értékesítése iránt forduljanak Tallián Béla kormánybiztoshoz Ujvidékre, akit megfelelően tájékoztattam.

Szívből üdvözlő

igaz híved Tisza.

¹ Gr. Khuen Héderváry Károly volt miniszterelnök, akkor a munkapárt pártelnöke, orsz. képviselő.

² Gr. Tisza István menyee.

³ A hivatkozott szám alatt gr. Czernin Ottokár bukaresti követ küldte a fennebb 240. sz. alatt közölt táviratot.

250.

Sándor Jánosnak.

1914 szeptember 10.

Kedves Barátom!

A «Slovensky Dennik»-re vonatkozó leveled kapcsán bátor vagyok azon nézetemnek kifejezést adni, hogy az ezen levélhez csatolt lapszemléből nem igen konstatálható semmiféle olyan cselekménye nevezett lapnak, amely a lap felfüggesztésének objektív indokául szolgálhatott volna.

A jelen viszonyok között, amidőn a tótság nagy zöme is lojálisan viseli magát s amidőn másfelől a rendelkezésünkre álló kivételes hatalomnál fogva nyomban megtorolhatjuk a lapoknak minden hibás lépését, nem tudom helyes eljárás-e megfelelő indok nélkül venni ezt a rendkívüli hatalmat igénybe. Miért is arra kérlek, légy kegyes megfontolás tárgyává tenni, nem látnád-e te is helyénvalónak nevezett lap újbóli megjelenésének megengedését. Természetesen ebben az esetben szigorú ellenőrzést kellene a lap felett gyakorolni, s amennyiben okot szolgáltatna reá, teljes szigorral el kellene vele szemben járni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

251.

Gr. Berchtold külügyminiszternek.

1914 szeptember 10-én d. e. 10 óra.

Ich würde die in Deinem Briefe genannten Rumänen* sehr gern empfangen.

Mit Herrn Funder** könnte ich diese Frage nicht besprechen, denn ich könnte einen österreichischen Journalisten als Vermittler zwischen ungarischen Staatsbürgern und mir nicht annehmen.

Tisza.

252.

Gr. Berchtold Lipót külügyminiszternek.

Den 10. September 1914.

Lieber Freund!

In Ergänzung meiner telefonischen Antwort will ich noch erwähnen, dass falls die in Deinem Briefe erwähnten Rumänen

* Vajda Sándor, Popoviciu és Maniu.

** Osztrák hírlapíró, a Reichspost főszerkesztője.

mich aufsuchen, ich sehr vertraulich, freundlich und ehrlich mit ihnen sprechen würde.

An den staatsrechtlichen Grundprincipien meines Standpunktes lässt sich nichts ändern, aber auch auf dieser Basis kann sich ein vertrauensvolles Verhältnis entwickeln, und infolge dessen die Lage der Rumänen viel günstiger gestalten. Dieser grosse Krieg gibt die von mir seit lange erwünschte Gelegenheit hiezu, und das patriotische Benehmen der Rumänen wird seine Früchte tragen, wenn die Haltung Rumäniens die Sache nicht verdirbt.

Ich will dich noch zur Conversation mit Tschirschky beglückwünschen. Du hast alles Notwendige und nicht mehr gesagt. Andererseits bedauere ich den Hinweis auf einen Separatfrieden im Telegramm an Hohenlohe. Diesen Gedanken sollten wir, wie unsere Vertreter, a limine von uns weisen. Ich fürchte, eine solche Bemerkung — selbst als persönliche Befürchtung des Botschafters — würde einen sehr schlechten Eindruck machen und hoffe, dass Hohenlohe in Folge der korrekten Äusserung Zimmermans keine Veranlassung fand, dieselbe zu machen.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

253.

Br. Burián Istvánnak.

1914 szeptember 10.

Kedves Barátom!

Éppen végeztem Berchtoldnak szóló levelemmel (másolatát reggeli telefonüzenetem szövegét visszakérőleg küldöm), amidőn a Te izeneted megérkezett.

Szokás szerint most is egyetértek Veled. Albániára nézve mind jobban kialakul az a nézetem, hogy kedvező eredmény esetén erős keresztény Északalbániát kell (velünk határosat) csinálni a mi érdekszféránkban, akkor Középalbánia kerülhet mohamedán uralkodó alá, délen pedig a körülményekhez képest kell az olasz és görög vágyakat értékesíteni.

Ez már igazán cura posterior. Egyelőre lavirozni kell, amiben minden nagyhatalom körülbelül megegyezni látszik.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza*.

Menyem erős egészséges fiacskájával együtt pompásan van.

254.

TELEFONON LEADOTT TÁVIRAT.

Érkezett Wienből, 1914 szeptember 11. d. u. 5 órakor.

Ma már Conrad is úgy nyilatkozik, hogy érdemes volna a suczawai területet odaadni, ha ezzel a román hadsereg közreműködését biztosíthatnók.

Eltelkintve attól, hogy evvel valószínűleg nem biztosíthatnánk semmit, csak a nagyhatalmi tekintélyünk összeomlását és Románia étvágának folytonos nagyobbodását, az a benyomásom, hogy nem volna felesleges a két kormányelnöknek egy újabb olyan határozot megnyilatkozása, mely gátat emel bárkinek is gyöngeségi rohamai ellen, ezen nemcsak a jelen, de a jövőnket is veszélyeztető téren.

Burián.

255.

Telegdi József orsz. képviselőnek.

1914 szeptember 11.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm szíves soraidat. Kétszeresen megörültem nekik az egészségedről adott jó hírek miatt.

István* még itt van, de azt hiszem közelebről megy a harctérre ő is. Bizony sok gond, aggodalom és gyász vár mindnyájunkra, de nagy dicsőség s ha Isten is úgy akarja, jobb és szebb jövő a nemzetre.

Szívből üdvözlöl

régí barátod Tisza.

257.

Beck M. Vladimír volt osztrák miniszterelnöknek.

Den 11. September 1914.

Euer Excellenz!

Nach eingezogenen Informationen habe ich die Ehre mitzutheilen, dass in Neusatz in allen nicht militärischen Spitälern ganz vorzügliche Zustände konstatiert wurden. In den im erwähnten Gymnasium untergebrachten militärischen Spital (also nicht Rotes Kreuz) wurden hingegen tatsächlich gewisse Misstände gefunden, welche aber mit Einziehung der Hilfe der dortigen Gesellschaft im Einvernehmen mit den kompetenten militärischen Behörden behoben worden sind.

Es erübrigt mir nur meinen wiederholten Dank dafür auszusprechen, dass mich Euer Excellenz hierauf aufmerksam gemacht und hiedurch eine Remedur veranlasst haben.

Mit vorzüglicher Hochachtung Euer Excellenz

ergebener Tisza.

* Gr Tisza Istvánnak egyetlen fia.

258.

Tschirschky német nagykövetnek, Wien.

Den 13. September 1914.

Euer Excellenz!

Es scheint mir, dass ich bei unserem gestrigen Gespräche eine wichtige Seite der besprochenen Frage nicht genügend betont hatte, und belästige, um das Versäumte nachzuholen.

Unsere Situation, nach erfolgtem Rückzug auf die San-Linie, ist objektiv genommen nicht schlecht. Natürlich vorausgesetzt, dass die deutsche Hilfe in entsprechender Stärke in kurzer Zeit erfolgt, was nach dem neuen deutschem Siege in Ost-Preussen wohl nicht lange auf sich warten lassen wird.

Sehr nachteilig hingegen — und das ist der Punkt, auf den ich zurückkommen musste — ist die politische Wirkung dieses neuen Rückzuges an solchen Stellen, wo das sehr gefährliche Folgen nach sich ziehen könnte.

Vorerst denke ich hiebei an Rumänien. Die von jeher stark austrophobe öffentliche Meinung wird dort von der in russisch-französischem Solde stehenden Presse in jeder Weise verhetzt. Sie steht ganz unter dem Eindruck der Siegesmeldungen der Entente-Presse; hält uns für total geschlagen, und den endgültigen Sieg Russlands für beinahe sicher. Somit wird die Versuchung einer Teilnahme am Kriege gegen uns immer grösser, und ein jeder Kenner der rumänischen Psyche wird die sehr reale Gefahr zugeben müssen, dass die Strömung welche die öffentliche Meinung in dieser Richtung mitreisst, alle Dämme und Hindernisse wegfegen könnte. Dann aber ist unsere militärische Position verloren. Dieser sehr ernststen Gefahr müsste meines Erachtens von deutscher Seite mit vollem Nachdruck entgegengetreten werden, indem man die baldige deutsche Hilfe in diplomatischem Wege sowie vor der Öffentlichkeit in den in Betracht kommenden Staaten mitteilt, und dieselbe auch, ohne ein Moment zu verlieren, an Ort und Stelle sendet.

Ich bitte Euer Excellenz, diese Frage nicht zu unterschätzen. Sie mögen schon bemerkt haben, dass ich kein Alarmist bin; mais c'est un mauvais quart d'heure à passer.

Verzeihen Sie, Excellenz den sehr mangelhaften Inhalt dieses, mit 100 Unterbrechungen, hastig geschriebenen Briefes.

Mit aufrichtiger Hochachtung Ihr ergebener *Tisza.*

259.

Balogh Jenőnek.

1914 szeptember 13.

Kedves Barátom!

Visszakérőleg mellékelve küldöm kizárólag személyes információra a Popovics és Budiszavljevits horvát képviselők elleni bűnügy iratait. Gondolom te is azt a meggyőződést fogod belőlük meríteni, miszerint evidens rosszakarattal egészen frivol haszontalanságért herce-hurcálják meg őket. Azt hiszem, ilyen dolgokért igen bajos a mentelmi jog sérelméért a felelősséget viselni. Pláne ha meggondoljuk, hogy az a két denunciáns, aki utánuk lopódzott és állítólag nyilatkozataikat kihallgatta, a velük ellenséges frankpárti-klikk gyanús alakjai közé tartozik.

Ugyancsak mellékelve küldöm a szerb ultimátummal kapcsolatosan készített memorandumot is, amely felvilágosítást nyújt a «Narodna Odbrana» és «Dusan Silni» működése felől. Ez utóbbi megvan nekem is, légy szíves a példányt magadnál tartani.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

260.

SZÁMJELES TÁVIRATOK.

Gr. Czernin bukaresti követnek, Sinaia.

1914 szeptember 13.

I. Austung.

Streng geheim.

Inhalt meiner Erklärung kann ich König Carol nicht mitteilen, da es absolut unstatthaft wäre, eine derartige Massnahme seiner und seiner Minister Überprüfung zu unterbreiten. Sollte er wirklich diese Erklärung erst nach Beginn der kriegesischen Aktion wünschen, so würde ich den Inhalt mit einigen hiesigen führenden Rumänen besprechen, um König Carol mitteilen zu können, dass dieselben damit einverstanden sind.

Ich verstehe nicht, was König unter «Freiheit der Kirche» versteht, da eine grössere Freiheit, als die bestehende, absolut undenkbar wäre. Ebenso wenig kann von irgendwelcher rechtlicher Sonderstellung Siebenbürgens die Rede sein. Die rumänische Frage ist nicht eine siebenbürgische Frage. Beinahe 40 % der Bevölkerung Siebenbürgens ist ungarisch und deutsch. Andererseits wohnt beinahe die Hälfte der ungarischen Rumänen nicht in Sieben-

bürgen. Bei Schulfragen hingegen könnte ich erheblich über das bisherige Maas gehen, da die aktive Teilnahme Rumäniens an unserer Seite eine entsprechende Stimmung in der ungarischen öffentlichen Meinung hervorrufen würde.

Tisza.

261.

II. Austung.

Redaktion «Pester Lloyd» schickt täglich lange Telegramme an Bukarester Zeitungen. Ich bitte Dich zu überzeugen, ob dieselben Aufnahme finden. Mangels Stenographen in den dortigen Redaktionen könnte eine telefonische Verbindung nur beim «Ad-
verul» ausgenützt werden. Es sollte sich diese Redaktion deswegen an die rumänische Regierung wenden.

Tisza.

262.

Frigyes főhercegnék.

1914 szeptember 13.

Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit!

Ich kann nicht sagen, wie peinlich es mir ist, in diesen grossen Tagen, wo auch meine Seele ganz vom heroischen Ringen unserer Armee erfasst ist und wo ich wirklich zu nichts anderem Lust spüre, als zur Förderung dieser Anstrengungen mit allen mir zu Gebote stehenden Mitteln, mit neuerlichen Beschwerden an Euere kaiserliche und königliche Hoheit heranzutreten.

Ich bitte überzeugt zu sein, dass ich mich jetzt über Alles hinwegsetzen und Alles dulden würde, wenn ich nicht die Überzeugung hätte, dass die ganz gegen die höheren Intentionen Eurer kaiserlichen und königlichen Hoheit vorkommenden und mit den erlassenen Befehlen im Widerspruche stehenden Vorgänge eine arge Schädigung vitaler Staatsinteressen bedeuten und gefährliche Folgen sowohl für die unmittelbare Lage, wie für die spätere Entwicklung des Landes haben werden. Ich kann es mit meinem Pflichtgefühl nicht vereinen, in verantwortlicher Stellung zu bleiben, wenn ich unbefugte Übergriffe einzelner Militärcommandanten zu verhindern nicht die Macht besitze.

Ich glaube mit der Behauptung unserem Offiziercorps, dem ich stolz bin anzugehören, in keiner Weise näher zu treten, dass zur richtigen Beurteilung, Vornahme und Durchführung staats-

polizeilicher Massnahmen die Regierung und die ihr unterstehenden politischen Behörden kompetenter und fähiger sind, als die militärischen Commanden. Es ist ja ein anderes wenn auch niedrigeres Handwerk, welches ausser Rechtskenntnissen auch Schulung und Kenntnis von Land und Leuten bedingt. Die für die politischen Zustände des Landes verantwortliche Regierung ist nicht nur kompetenter, das entscheidende Wort in solchen polizeilichen Fragen zu sprechen, sie ist auch mehr in der Lage die Zweckmässigkeit, die Wirkung und die späteren Folgen solcher Schritte zu beurteilen.

Dies waren die ganz objektiven Gründe, welche mich bewogen hatten, gleich zu Anfang gegen das einseitige Vorgehen der militärischen Kommanden bei Arretierung politischverdächtiger Personen Stellung zu nehmen. Hiebei wurde mir die volle Unterstützung Eurer kaiserlichen und königlichen Hoheit zuteil. Die gnädigst erlassenen Befehle und Weisungen liessen an Deutlichkeit nichts zu wünschen übrig. Es wurden alle Kommanden wiederholt angewiesen, bei Arretierungen politisch verdächtiger Personen im Einvernehmen mit der politischen Behörde vorzugehen und sich bei Meinungsverschiedenheiten an die Regierung zu wenden.

Es war nur eine Frage, bei welcher ich nicht das Glück hatte, die volle Zustimmung des Aberkommandos zu erhalten: Ich hätte sehr gewünscht, das Ausheben von Geiseln im Innlande ganz zu vermeiden, da ich Justifizierungen nicht unmittelbar schuldiger Personen wegen Missetaten Anderer, eigenen Untertanen gegenüber für sehr bedenklich halte.

Im Interesse des gegenseitigen Einverständnisses und mit Rücksicht auf das in allen anderen Fragen gnädigst bewiesene Entgegenkommen wollte ich jedoch diese Frage nicht auf die Spitze treiben und stellte mich mit dem zwischen Regierungskommissär Barón Tallián und dem Armeegruppenkommando in Peterwardein zustande gekommenen Kompromiss zufrieden, laut welchem Geisel im eigenen Lande nur ausnahmsweise aus besonders schlechten Gemeinden gehoben werden, und solche Persönlichkeiten als Geisel dienen sollen, die zu den verdächtigsten Elementen ihrer betreffenden Ortschaft gehören.

Mit diesem Übereinkommen war die feste Grundlage für die Erledigung aller einschlägigen Fragen gegeben, und es schien die Hoffnung berechtigt, dass nun mehr diese missliebigen Erschei-

nungen ein Ende nehmen werden. Im Grossen und Ganzen ist auch zweifellos eine Besserung eingetreten. Über die hie und da vorkommenden Übergriffe habe ich mich hinweg gesetzt, da es mich wirklich anwiderte, mit solchen Fragen zu belästigen. Ich trachtete die Sachen zu applanieren und hoffte, dass allmählich ein im Ganzen genommen zufriedenstellender *modus vivendi* sich herausbilden lassen werde.

Mit dem serbischen Einbruch in Syrmien hat sich jedoch wieder Alles verändert. Die serbische Offensive, sowie die gewiss traurigen und empörenden Erscheinungen, die in manchen Ortschaften Syrmiens zum Vorschein kamen, scheinen bei einzelnen militärischen Stellen eine Nervosität und Kopflosigkeit verursacht zu haben, welche einerseits in bedauerlichen Erscheinungen, wie die Pancsova'er Panik, anderseits in erneuerten, unbedachten und schädlichen polizeilichen Massnahmen zu Tage traten.

Ich bitte Euere kaiserliche und königliche Hoheit mich nicht missverstehen zu wollen. Strenge gegen Schuldige ist im Kriege eine unabweisbare Notwendigkeit. Diese muss unerbittlich hart werden, wenn sich Fälle von Verrat wiederholen. Es fällt mir nicht ein, dies zu beanstanden und irgendwie hindern oder lahmlegen zu wollen. Mein Ansuchen geht darauf hin, die Massnahmen, welche im Allgemeinen die Bevölkerung oder solche mehr oder weniger verdächtige Elemente betreffen, gegen welche keine konkreten Beweise vorliegen, gut zu überlegen und den berechtigten und notwendigen entscheidenden Einfluss der politischen Behörde zu wahren.

Wie sehr eine Überprüfung der bei militärischen Kommanden vorliegenden diesbezüglichen Informationen notwendig ist, kann mit einer Fülle von Beispielen bewiesen werden.

In den ersten Mobilisierungstagen wurden mehrere hundert sogenannte Verdächtige auf Basis der verschiedensten Denunziationen inhaftiert, darunter der k. u. k. Feldmarschalllieutenant i. R. Cenna nebst einigen andern Rumänen, was bei der damaligen politischen Lage durchaus nicht begründet und mit den unliebsamsten Folgen verbunden war. Unter den Serben befanden sich mehr, minder und gar nicht Verdächtige in buntem Durcheinander. Es wurde nur durch die auf meine Intervention erfolgte gütige Stellungnahme Eurer k. u. k. Hoheit verhindert, dass angesehenen, tüchtige Leute im Banat und der Bácska, die gegen das Gross-

Serbentum immer Stellung genommen und sich durch ihr patriotisches Benehmen Verdienste erworben hatten, als des Landesverräteres verdächtig angehalten und zum Gaudium aller wirklich verräterischen Elemente ins Gefängnis geschleppt werden.

In Slavonien wurden die Abgeordneten Anatol Jankovich und Nikolaj Petrovic, zwei altbewährte Stützen der loyalen Unionisten-Politik, gefangen genommen und es ist der Befehl auf ihre Freilassung — was Petrovic anbetrifft — noch immer nicht durchgeführt. Weiters wurde der Bezirksvorsteher von Ilok, ein tüchtiger, verlässlicher, loyaler Beamte, verhaftet, wobei es sich auf Intervention des Regierungskommissärs von Hideghéthy sofort herausstellte, dass ihn ein untergeordnetes Polizeiorgan, den er bestraft hatte, in verläumderischer Weise denunziert hatte, was genügte, um die Verhaftung eines solchen Mannes zur Folge zu haben. Die Wahrheit hat sich herausgestellt, er wurde entlassen, aber der Schlag, den das so notwendige Ansehen der Obrigkeit erlitt, sowie die Wunde für die Ungerechtigkeit ist nicht so leicht zu heilen.

In Orten, wie Zombor und sogar Szabadka, wo nicht eine Spur von einer verräterischen Agitation zu entdecken war, wurden Geisel genommen. Trotz wiederholtem Einschreitens sind die zu diesem Behufe arretierten fünf angesehenen Szabadkaer Bürger noch immer nicht entlassen.

Am 9. September wurde der hochangesehene, patriotisch gesinnte serbische Geistliche von Kula, Milan Boberity des Nachts verhaftet, auf Auto nach Ujverbász geschleppt, wahrscheinlich auf die Denuntiation eines gewissen Rudi Fischer, welcher früher in Kula gewohnt und als gemeinschädlicher Bummler berüchtigt war, jetzt aber als Wachtmeister in dieser Gegend dient. Beim Verhör soll der das Protokoll führende Unteroffizier den Leuten höhnisch gesagt haben es sei eine Dummheit zum Oberstuhlrichter zu gehen, solche Sachen binde man diesen Herrn nicht an die Nase.

Einer der ärgerlichsten Zwischenfälle hat sich in den letzten Tagen in Ujvidék abgespielt. Es scheinen uns unbekannte Denunzianten auf den dortigen Bürgermeister Vladimir Demetrovics es abgesehen zu haben, und es gelang ihnen den Verdacht des Militärkommandos auf seine Persönlichkeit zu lenken. Bürgermeister Demetrovics genießt allgemeines Ansehen, ist eine Stütze der

loyalen, patriotischen, politischen Richtung; ein jedes Unbill, welches ihn trifft, ist ein wahrer Triumph für die Ultraserben und eine schwere Schädigung der an die richtige Behandlung dieser Fragen geknüpften grossen Staatsinteressen. Obergespan Matkovich hat wiederholt einschreiten müssen, um eine Massregelung dieses verdienten Mannes hintanzuhalten. Schliesslich kam es doch zu einem sehr bedauernswerten Zwischenfall.

Ein albern verfasster Brief, bei welchem ein jeder Laie die Fälschung sofort erkennt, wurde an ihn gerichtet, in welchem eine Frau Daten über die Zahl der Geschütze und Truppen in Peterwardein bittet. Das Militärkommando ging blindlings in diese plumpe Falle ein. Demetrovics wurde des Nachts überfallen, hatte Stunden lang zwischen Soldaten mit aufgepflanztem Bajonett zu sitzen, während eine bis in die kleinsten Details gehende Hausdurchsuchung durchgeführt wurde. Dieselbe ergab natürlich gar nichts Verdächtiges, aber die ganze Familie leidet unter dem Nervenchoch und ist von der ganzen Bevölkerung gedemüthigt und diskreditiert. Als erschwerender Umstand muss hervorgehoben werden, dass der Obergespan zu wiederholtenmalen erklärt hat, für den Mann einzustehen, und gegen einen solchen Schritt stets protestiert hatte.

Endlich sehe ich mich genötigt noch eine Angelegenheit zur Sprache zu bringen, welche die gnädige Intervention Eurer k. u. k. Hoheit erheischt. Auf die Nachricht des von der IV. Armée erfochtenen Sieges wurde auch in Zombor ein Festzug mit Militärmusik veranstaltet, wobei sich sehr viel Militärpersonen beteiligten und sich zu bedauerlichen Excessen verleiten liessen. Es wurden nämlich die mit cyrillischen Buchstaben geschriebenen Aufschriften mehrerer Kaufläden heruntergerissen und vernichtet. Ein ganz unberechtigter und in seinen Folgen schädlicher Akt, welcher strafbar wäre, auch wenn er von Civilisten verübt worden wäre. Wie gefährlich es ist, solche politisch gefärbte Demonstrationen von Militärpersonen zu dulden, brauche ich wohl vor Eurer k. u. k. Hoheit nicht zu betonen.

Bei einem dieser Kaufläden verschärfte sich indess die Situation. Der Eigentümer, ein gewisser Szamko Radoszavlyevics, soll die aus Militärpersonen und Civilisten bestehende Menge beschimpft haben, worauf sein Laden mit Steinen beworfen wurde. Er liess die eisernen Rouleaux's herunter und feuerte einen Revolverschuss

auf die Menge ohne Jemanden zu treffen. Sowohl der Staatsanwalt, wie das Militärkommando schritten um die Verhaftung des Betreffenden ein. Es ergab sich eine Meinungsverschiedenheit, da laut Auffassung des Staatsanwaltes das Delict vor die Civilgerichtsbarkeit gehöre, während das Militärkommando das militärische Standrechtsverfahren einleiten wollte.

Der Militärkommandant liess nach Peterwardein um Bescheid telephonieren und erhielt die Antwort, er soll den Radoszavlyevics verhaften, und wenn sich der Staatsanwalt oder der Polizeihauptmann widersetzen sollte, auch diese arretieren. Da es diesen Herren natürlich nicht einfiel, sich zu widersetzen, so wurde der Täter dem militärischen Verfahren überwiesen, standrechtlich zu Tode verurteilt und justifiziert, bevor mein Telegramm wegen Abwarten der Erledigung der Kompetenz-Frage angelangt wäre.

Was das Meritum der Frage betrifft, so lassen sich zwar Argumente auf beiden Seiten anführen, meiner Überzeugung nach jedoch war die Auffassung des königl. Staatsanwaltes die richtige. Jetzt wäre es müssig, in eine Erörterung dieser Frage einzugehen, denn in Folge der erfolgten Justifizierung des Täters hätte dieselbe nur einen akademischen Werth. Dagegen muss ich mich jedoch auf das Entschiedenste verwahren, dass strittige Kompetenzfragen in einer solchen Weise einseitig erledigt und militärische Urtheile in solchen Fällen ausgeführt werden, bevor die Kompetenz im Einvernehmen festgestellt wurde.

Verschärft wird dieser Fehler durch den ganz ohne jede Nothwendigkeit ungebührlichen und provocierenden Inhalt des aus Peterwardein eingelangten Befehles. Gerade in solchen Zeiten, wo sowohl das Einvernehmen zwischen politischen und militärischen Behörden wie überhaupt das Ansehen einer jeden Behörde von so eminenter Wichtigkeit ist, fällt dieses kecke Auftreten gegenüber Staatsbehörden mit doppelter Schwere ins Gewicht.

Ich muss mich also mit der Bitte an Euere k. u. k. Hoheit wenden, sowohl das eigenmächtige Vorgehen in diesem Straffalle vor Entscheidung in der Kompetenzfrage, wie den Inhalt des inkriminierten Befehles gnädigst in entsprechender Weise rügen und die Betreffenden zur Verantwortung ziehen zu wollen.

Mit dieser leider viel zu langen Erörterung hoffe ich Euerer k. u. k. Hoheit den Beweis geliefert zu haben, dass die Situation wahrlich eine unhaltbare geworden ist. Solche Zustände unter-

graben das Ansehen der Regierung, setzen die patriotisch gesinnten Serben Demüthigungen und Ungerechtigkeiten aus und rufen damit nicht nur für jetzt, sondern für lange Zeit eine Stimmung hervor, welche in den Tagen der Gefahr die militärischen Interessen schwer schädigen und eine erspriessliche Entwicklung der Nationalitätenfrage in Südungarn auf lange Zeit unmöglich machen wird.

Was ich mit schwerer und erfolgreicher Arbeit im Interesse des innern Friedens und der harmonischen Einigung aller Völker des Landes zu vereinter Arbeit für die grossen Interessen der Monarchie erreicht und aufgebaut habe, wird mit wohlgemeintem, aber fehlgreifendem Übereifer eigener untergeordneter Militärorgane gefährdet, und ich könnte die Verantwortung für das Schicksal des Landes nicht weiter tragen, wenn diesbezüglich nicht Abhilfe geschaffen werden könnte.

Eine Wiederholung der bereits mehrmals erlassenen hohen Weisungen könnte freilich nicht genügen. Man sieht, wie wenig dieselben befolgt werden, wenn eine Missachtung nicht entsprechend geahndet wird.

Ich erlaube mir daher mich mit der ehrfurchtsvollen Bitte an Euere k. u. k. Hoheit zu wenden, Euere k. u. k. Hoheit möchten gnädigst die strenge Durchführung der erlassenen Weisungen fordern und hiebei den krassesten Übelständen Abhilfe schaffen. Es wären alle eigenmächtig Verhafteten, sowie alle aus solchen Ortschaften genommene Geisel, wo die tatsächlichen Zustände deren unbedingte Notwendigkeit nicht erheischen, sofort freizulassen, und es wären das Vorgehen im Falle des Kulaer Geistlichen Boberity, wie des Bürgermeisters von Ujvidék Demetrovics, sowie die mit den Zomborer Demonstrationen verbundenen Incidensfälle einer strengen Untersuchung zu unterziehen und die Schuldigen entsprechend zu ahnden.

Ich erlaube mir hiebei speziell auf die Wichtigkeit dessen hinzuweisen, dass sowohl Bürgermeister Demetrovics, wie Pfarrer Boberity, und der königl. Staatsanwalt und der Polizeihauptmann von Zombor eine entsprechende Genugthuung für die ihnen zugefügte Unbill erhalten sollten.

Indem ich zum Schluss noch wiederholt betone, wie sehr es mich schmerzt mit solch' unangenehmen Fragen an Euere k. u. k. Hoheit herantreten zu müssen und mit welch' dankbarer Be-

geisterung ich an dem Schicksale unserer heroischen Armee hänge, bitte ich Euere k. u. k. Hoheit den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht entgegenzunehmen.

Budapest, den 15. September 1914.

Tisza.

263.

Gr. Berchtold külügyminiszter gr. Tisza Istvánhoz.

Den 15. September 1914.

Der deutsche Botschafter hat mir heute (15/IX.) auftragsgemäss von einem Telegramm H. v. Jagows aus dem Hauptquartier nachstehenden Inhaltes Mitteilung gemacht:

«Nachdem die gegen Ostpreussen eingedrungenen zwei russischen Armeen bis zur Vernichtung geschlagen sind, werden wir Öst.-Ung. direkte militärische Hilfe zukommen lassen.

Wenn jetzt auch Rum. noch eingreife, würde nach Ansicht grossen Generalstabschefs Feldzug gegen Russland mit Sicherheit gewonnen werden.

Die Wichtigkeit rum.-er Kooperation liegt klar zu Tage; wir laufen durch Fortnahme deutscher Truppen aus Ostpreussen immerhin Gefahr, neuen russischen Einbruchs in diese Provinz. Wenn wir trotzdem unserem Bundesgenossen dieses Opfer bringen, können wir andererseits auch erwarten, dass Öst.-Ungarn nichts unversucht lässt um die Unterstützung Rumäniens wiederzugewinnen.

Etwaige Opfer müssten in einem solchen kritischen Moment gering erscheinen gegenüber Preis um den es sich in diesem Kampf um Existenz und Machtstellung beider Reiche handelt.

Der Schlüssel der gegenwärtigen Situation liegt bei Öst.-Ungarn und hoffen wir, dass Graf Berchtold und Graf Tisza sich dieser Einsicht nicht verschliessen.»

Berchtold.

264.

Válasz telefonúzenet gr. Berchtoldnak.

Den 15. September 1914.

Wenn wir eine bindende Erklärung Rumäniens darüber erhalten, unter welchen Bedingungen es mit ganzer Kraft am Kriege teil nimmt, so bin ich auch dafür dass wir bis zur Grenze der Möglichkeit gehen. Hauptsache wäre möglichst grosse und rasche deutsche Hilfe. Nur wenn Rumänien das wissen, werden sie überhaupt geneigt sein, ihr Los mit dem unsrigen zu verbinden.

Tisza.

265.

Gr. Tisza Kálmánnak.

1914 szeptember 15.

Kedves Kálmánom!

A pancsovai esetről nem írok, vizsgálatot fogunk tartani s a hibások ellen teljes eréllyel eljárni. Örölnék rajta, ha alkalmad volna a vizsgálatall megbízott Dellimaniccsal beszélni.

Lemberg körül nagyon jól állott. a harc, de a németek még mindig le lévén Kelet-Poroszországban kötve, nem csatlakozhattak az előzetes megbeszéléshez képest Dankl hadseregéhez, amely a levegőben állva óriási túlerő támadásának volt kitéve. Ezért kellett visszavonulnia, a mi a San folyó mögé való általános visszavonást vont maga után. Ez staffelweise teljesen rendben megy végbe, az ellenség csak egy ponton próbált lovastámadást, amelyet lovasságunk erélyesen visszavert.

Az egész helyzet nyitja az, hogy az oroszok már most tartalék-hadosztályaikkal együtt, tehát majdnem másfélszer annyian jelentek meg a harctéren, mint ahogy a német és az osztrák-magyar Generalstab gondolta. Persze ez azt is jelenti, hogy a közelebbi hónapokban nem kapják azt az új erősítést, amelyet a mi számításaink szerint ezekben a csapatokban később kaptak volna.

Miután hadseregünk olyan fényesen állotta meg helyét a túlerővel szemben s most is koncentrálván intacte, akcióképesen erős állásban várja a német csatlakozást, katonai helyzetünk objektíve véve egyáltalán nem volna rossz, csak az a baj, hogy ismételt visszavonulásainkat az orosz és francia távirati irodák óriásilag kihasználják és ezzel nagyon rontják politikai helyzetünket kivált a Balkánon. Reményilem azonban, hogy ott is gördületbe hozza Törökország a követ.

Azt persze tudjátok, hogy Szlavóniából teljesen kiverték a szerbeket, déli hadseregünk zöme pedig átkelve a Drinán sikeresen nyomul Szerbiában előre.

Jolán¹ és erős, egészséges, szép fiacskája a lehető legjobban van. István még itt van, de azt hiszem menni fog nemsokára. János² két fia ujonc Marosvásárhelyen, Bethlen Károly³ Dankl hadseregében egy gyalogbrigád mellé ordonánc-tisztül van beosztva,

¹ Ifj. gr. Tisza Istvánné.

² Sándor János belügyminiszter, gr. Tisza István sógora.

³ Gr. Bethlen Károly Tisza István unokaöccse, aki később hősi halált halt.

tehát nagyon veszélyes helyen áll. Eddig két lovát és egy kulacsát lőtték el, de a legújabb hírek szerint is neki nem történt baja. Lajostól közvetlenül Galiciába érkezése után kaptunk levelet, az etappe-vonal védelmére voltak kirendelve.

Isten áldjon édes Kálmánom, örülök ha néha felhívsz telefonon.

Ölel szerető testvéred István.

266.

Joanovich Sándor főispánnak, Temesvár.

1914 szeptember 16.

Kedves Barátom!

Érdekes magánleveledet megköszönve biztosíthatlak róla, hogy a szegycmenteljes pancsovai kaland vizsgálat tárgya lesz, s a hibások elveszik büntetésüket. Egyúttal azonban engedd meg megjegyzésem, hogy e tárgyban kiadott kiáltványodat nagyon sajnálom.

Amennyire helyes lett volna ez a kiáltványod, ha abból a hatóságod alá nem is tartozó hatósági közegek elleni ítélkezést kihagytad volna, annyira meggondolatlan dolog volt, ilyen vádat dobni ki nevezett emberek kellőleg meg nem állapított cselekedetei miatt. A heveskedés nem energia, s aki fontos felelős állásban áll, annak lelkiismeretesen kell minden szavának következményeit latra vetnie.

Tudod, hogy nemcsak régi jó barátod vagyok, de ettől egészen eltekintve is nagyon becsülöm képességeidet és buzgalmadat. Éppen ezért el kell fogadnod tőlem azt a nagyon komoly felhívást, hogy hasonló hozzád nem méltó elhamarkodott lépésektől jövőre tartóztatd vissza magadat.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

267.

Balogh Jenőnek.

1914 szeptember 16.

Kedves Barátom!

12-én kelt leveled kapcsán a mellékletek visszaküldése mellett értesítlek, hogy a királyi kegyelem* kérdésében elfoglalt álláspontodhoz teljes mértékben hozzájárulok.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

* Az akkori igazságügyminiszter politikai (nemzetiségi, sajtó, stb.) bűncselekmények miatt elítéltek érdekében általános amnesztia engedélyezése iránt tett a királynál előterjesztést.

268.

Papp Antal g. kath. püspöknek.

1914 szeptember 18.

Méltóságos Uram!

Legyen kérem meggyőződve róla, hogy minden lehető és követek abban az irányban, miszerint csakis a bűnösök lakoljanak s alaptalan gyanú folytán ne szenvedjenek ez országnak polgárai. Ebben az irányban különös gondoskodás tárgyává teszem a munkácsi és eperjesi egyházmegyék papságát is s reménylem, hogy megfelelő eredményről fogok beszámolhatni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve Tisza.

269.

Németh István ref. püspöknek.

1914 szeptember 18.

Kedves Barátom!

Hacsak egyáltalán lehetséges, elmegyek a 21-iki ülésre, (úgy-e azon fogjuk az érdemleges ügyeket tárgyalni? Ha másként volna, sürgönyözd meg kérlek). Miután azonban nem tudom biztosan, hogy ezt az egy napot is szabaddá tehetem-e, arra kívánom szíves figyelmedet felhívni, hogy a mostani háborús időkben semmiféle fizetésjavítást nem tartok keresztülvihetőnek.

Egészen kiszámíthatatlan, hogy meddig tart a háború, és hogy minő terheket fog róni az államra és a társadalomra. Addig amíg ezekkel tisztában nem vagyunk, könnyelműség volna új kötelezettségeket vállalni. Ennélfogva bármennyire sajnáljam is, hogy jogos érdekeket most ki nem elégíthetünk, nagyon határozottan kell kérnem, hogy a tanári családi pótlék és lakbéremelés ügyét vegyük le a napirendről. Hidd el nagyon nehezemre esik, hogy ezzel a kéréssel kell jönnöm, de ilyen körülmények között lehetetlenségnek tartok fizetésemelésekre vonatkozó határozatot.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

270.

Br. Wlassics Gyulának a Közigazgatási Bíróság elnökének.

1914 szeptember 18.

Tisztelt Barátom!

Nagyon köszönöm megtisztelő tartalmú leveledet. Légy róla meggyőződve, hogy amilyen nehéz szívvel határoztam el magamat a háborúérti felelősségben való osztozásra, éppen oly erős bennem az

elhatározás, csüggedés és habozás nélkül szívósan állni végig ezt az óriási harcot. Hogy annak vége csak ügyünk győzelme lehet, arról erősen meg vagyok győződve. Mindenesetre kötelességet teljesít mindenki, aki példát ad a kitartásban és bizalomban.

Igaz tisztelettel vagyok öszinte híved *Tisza*.

271.

Gróf Teleky Ádáménak.

1914 szeptember 19.

Kedves Áni!

Nagyon köszönöm szíves jókívánataidat és igaz részvételt hallom a szegény anyádra vonatkozó rossz híreket. Bizony lassan-lassan mind itt hagynak az öregek bennünket.

Hadseregeink hősileg verekszenek és ha eddig minden fényes részleges győzelem dacára nem tudtak is a túlerővel szemben általános sikert elérni, közel van ennek az ideje is.

Szívből üdvözlöl

szerető cousinod *Tisza*.

272.

Gr. Stürgkh Károlynak.

Den 19. September 1914.

Hochverehrter Freund!

Indem ich für Deinen hochgeschätzten Brief vom 18. d. M. bestens danke, habe ich die Ehre mitzuteilen, dass bisher keine Meldungen von gegen griechisch-katholische Priester oder Kirchengemeinden vorgenommenen feindlichen Schritten der Russen eingelaufen sind, sodass ich wohl kaum in die Lage kommen werde, der in Rom eingesetzten, sehr erspriesslichen Aktion Material liefern zu können.

Nichtsdestoweniger habe ich die betreffenden Organe — ohne den Zweck anzugeben, — aufgefordert mir Meldung über diese Frage zu erstatten.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

273.

Papp I. János gör. kel. román püspöknek, Arad.

1914. szeptember 19.

Méltóságos Uram!

Méltóságod előtt is ismeretese azok az indokok, amelyek az aradi szentszék államsegélye egy részének visszatartására in-

dítottak. Ma még nem vagyunk abban a helyzetben, hogy ezirányban változást kezdeményezhessek, reményilem azonban, hogy a mostani nagy idők hatása alatt mindezekben a kérdésekben új fordulat állhat be.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságodnak

őszinte híve Tisza.

274.

Br. Harkányi Jánosnak.

1914 szeptember 19.

Kedves Barátom !

A Hadsegélyző Bizottság tegnapi ülésén felvetettett az a kérdés, miszerint nagyon szükséges volna a hadügyminiszternél olyan közeget tartani, aki ott az illető osztályokkal állandóan kontaktusban maradva minden megrendelésről idejekorán értesülne, s a megfelelő magyar ipari tényezőket kellő információkkal ellátná.

Ilyenkor amidőn a sürgős szállításhoz olyan minden más felett túlnyomó állami érdekek fűződnek, előreláthatólag sokszor részesülhet előnyben a hadügyminiszterrel egy helyen lévő osztrák ipar, ha ezt megfelelő módon nem ellensúlyozzuk. Viszont a mi gyáraink egész eljárását s a munkanélküliség leküzdésére irányuló akciót is lényegesen elősegíthetjük, ha a bekövetkező katonai megrendelésekről lehetőleg mielőbb tájékozást nyerünk és a megfelelő katonai organumokkal állandó kontaktusban maradunk.

Figyelmeztettek továbbá arra is, mennyire fontos volna, hogy Németország a Wastinghouse fékekre vonatkozólag kimondott kivételi tilalmát velünk szemben megszüntesse.

Szívből üdvözlől

igaz hived Tisza.

275.

Späth Helmuthnak* Berlin.

Den 19. September 1914.

Lieber Herr Späth!

Herzlichen Dank für Ihren Brief. István ist glücklicher Vater eines prächtigen Jungens seit dem 7-ten September. Zur Zeit ist er noch hier, da er zur Reserve-Eskadron seines Regimentes eingeteilt wurde und erst jetzt nach glücklich erfolgter Entbindung seiner Frau um die Transferierung zu einer Linieneskadron einkommen werde.

* Nevelő volt a Tisza családnál.

Die grossen Leistungen des deutschen Heeres bewundern wir mit Begeisterung, auch wir haben ein redliches Stück Arbeit geliefert und den Riesenkampf gegen wenigstens anderhalbfache Übermacht glänzend durchgefochten. Jetzt erwarten wir vertrauensvoll den deutschen Freund, um mit vereinter Kraft den vollen Erfolg erzielen zu können.

Es grüsst Sie herzlich

Ihr ergebener *Tisza.*

276.

Gr. Zselénski Róbert, a Főrendiház tagjának.

1914 szeptember 19.

Kedves Barátom!

Bizonyára nem kisebbítem a német diadalokat, de ők sokkal kedvezőbb erőviszonyok között küzdöttek mint mi. Az oroszok ostobasága folytán még a velük szemben álló orosz túlerőt is két külön szakaszban verhették tönkre, úgy hogy mind a két csatában ők voltak túlsúlyban. Mi ellenben másfélszeres túlerővel szemben állottuk meg fényesen helyünket és még ha ideig-óráig fel kellett is áldozni Galícia nagy részét, biztos helyzetben várhatjuk meg a tervbe vett német segítséget, hogy azután a teljes sikert biztosító erőviszonyok között vehessük fel a küzdelmet.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

277.

Szmrecsányi István, Jenő főherceg Ő Fensége kamarai előljárójának.

1914 szeptember 19.

Méltóságos Uram!

Folyó hó 16-án kelt sorai kapcsán felkérem, hogy azok tartalmáért Ő császári és királyi Fensége előtt hálás köszönetemet tolmácsolni s jelteni szíveskedjék, miszerint a magyar hadkiegészítő bizottság készséggel fog a felvetett eszmével foglalkozni.

Természetesen a magyar levelezőlapokat a magyar hadsegítő bizottságnak vagy hivatalnak kellene forgalomba hoznia, ami a dolog érdemén mit sem változtat, miután az előttünk lebegő nemes célt, t. i. az özvegyek és árvák segélyezését egyesült erővel kívánjuk szolgálni.

Ez ügyben a magyar hadsegítő bizottság a legrövidebb idő alatt érintkezésbe fog lépni az osztrák hadsegítő bizottsággal.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza.*

278.

Csernoch János hercegprimásnak.

1914 szeptember 19.

Mélyen Tisztelt Barátom!

Fogadd kérlek nagylelkű adományodért hálás köszönetem.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

igaz híved Tisza.

279.

Br. Korányi Frigyes min. tan., az Orsz. Közp. Hitelszövetkezet igazgatósági tagjának.

1914 szeptember 19.

Méltóságos Uram!

A küldött nagyon érdekes közleményt hálás köszönettel vettem, valamint a legnagyobb elismeréssel értesültem a mi szövetkezeteinknek a háborúval kapcsolatos társadalmi akció körüli kifejtett működéséről is.

Nagyon célszerű volna, ha az országban itt-ott fellépő nyugtalanító hírekkel szemben az Országos Szövetkezet küldözne koronként az egyes szövetkezetekhez olyan jelentéseket, amelyekből a háború folyamára vonatkozó helyes információkat kaphatnának. Amennyiben Méltóságod óhajtana, az ilyen jelentések szövegét a sajtóosztállyal készséggel elkészíttetném és rendelkezésére bocsátanám.

Végül megjegyzem, hogy a hadsereg számára szükséges meleg holmikra vonatkozó akció az Országos Hadsegítő Bizottság kebelében folyamatba tetetett. Az evvel foglalkozó vidéki körök az eredeti beszerzési áron kitűnő nyers anyagot és a készítendő munkára nézve rajzokat és útbaigazítást kaphatnának, úgy hogy nagyon jó volna, ha az ezzel foglalkozó szövetkezetek szintén az Országos Bizottsággal lépnének érintkezésbe.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve Tisza.

280.

Br. Hazai Samunak.

1814 szeptember 19.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm a sebesülteknek Ausztriában való szállítására vonatkozó jegyzőkönyv másolatát abban a hiszemben, hogy a dolog érdekelni fog.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

281.

Herczeg Ferenc orsz. képviselőnek.

1914 szeptember 19.

Kedves Barátom!

A hadügyministernek a sebesültek szállítására vonatkozó levelét mellékletével együtt visszakérőleg küldöm, hogy az abban foglalt információknak bizottságtok* munkálatai közben hasznát vehessétek.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

282.

TÁVIRAT.

Frigyes főhercegnek.

1914 szeptember 21. este 7 ó. 30 p.

Kaum ist das mit lebhaftem Danke entgegengenommene wirkungsvolle Eingreifen Euerer k. u. k. Hoheit um Beseitigung der Misstände in Südungarn erfolgt, so erneuern sich ähnliche Übel in erhöhtem Masse in Nordungarn. Es geschehen die unglaublichsten Sachen.

Es wurde bei dem tüchtigen und zuverlässigen Oberstuhlrichter von Taracviz, Alexander Hatfaludy, eine Hausdurchsuchung unternommen. Der Notär von Romány wurde eingesperrt. Derselbe Kommandant von Toronya, der dies anordnete, verbat unter Todesstrafe den Einwohnern von Toronya sich aus ihrem Dorfe zu entfernen. Die Bevölkerung wird mit den albernsten Verfügungen maltretiert. Griechisch-katholische Geistliche, die von allen kompetenten Faktoren als die Besten ihres Berufes gelten, werden mit Ketten gefesselt ins Gefängnis geschleppt.

Der Bischof von Eperjes, ein absolut zuverlässiger und tüchtiger Mann, ist ganz empört über diese Zustände. Die besten Kenner Oberungarns, wie Minister Baron Ghillány, erklären, dass ihr Lebenswerk in wenigen Wochen durch dieses wilde Treiben einiger Subaltern-Offiziere zugrunde gerichtet wird.

Auffällig ist, dass gerade jene Geistlichen verdächtigt und misshandelt werden, welche sich in dem Kampfe gegen die Trunksucht besonders hervorgetan haben. Es liegt auf der Hand, dass die Denunziation von den Wirtshausbesitzern ausgeht.

* Az Országos Hadsegélyző Bizottság.

Ich werde einen Bericht über konkrete Fälle in wenigen Tagen einsenden, beschwöre aber Euere k. u. k. Hoheit, sofort streng anordnen zu geruhen, dass auch in Oberungarn gegen politisch Verdächtige nur im Einvernehmen mit der politischen Behörde vorgegangen werde und das Ansehen behördlicher Organe, wie auch der Geistlichkeit in jeder Hinsicht gewahrt werde.

Graf Tisza.

283.

Molnár Viktor kormánybiztosnak.

A 282. sz. távirat szövege után.

1914 szeptember 21. este 7 ó. 30 p.

Midőn ennek tartalmáról Nagyméltóságodat mihez tartás végett értesíteném, egyúttal tudatom, hogy most már Ő Felsége maga a legszigorúbb parancsban rendelte el a megfelelő eljárás követését, valamint azt is, hogy a hibás katonai közegek felelősségre vonassanak és az ártatlanul meghurcoltak elégtételt kapjanak.

Méltóztassék tehát a legerélyesebben fellépni mind a két katonai parancsnokságnál, hogy ezen tűrhetetlen állapot nyomban orvosoltassék.

Tisza.

284.

NYILT TÁVIRAT.

Pál Alfréd o. k. polgári biztosnak, Munkács.

1914 szeptember 24.

A belügyminiszter úr által értesülvén a munkácsi katonai parancsnoknak Nagyságod által 22-én este 6 órakor küldött üzenetéről, felhívom Nagyságodat, szíveskedjék a katonai parancsnok úrral nevemben közölni: miszerint a katonai parancsnok úrnak egyáltalán nincs joga feltételeket szabni, hanem kötelessége az ország törvényeinek, a hadsereg főparancsnokságnak, sőt a legfelsőbb Hadúr parancsainak engedelmeskedni.

Arról, hogy a lakosság körében egyes hazafiatlan érzelműek ne legyenek, jót senki sem állhat. De arról jót állok, hogy kevesebben lesznek, s a lakosság magatartása loyálisabb és kedvezőbb lesz, ha az utolsó napokban előfordult indokolatlan zaklatások és botrányos hatalmaskodások megszűnnek.

Figyelmeztetem a katonai parancsnok urat, hogy Ő Felsége megparancsolta, miszerint a felesleges zaklatásoknak kitett ártatlanok elégtételben részesüljenek és a hibás katonai közegek felelősségre vonassanak. Gondom lesz reá, hogy Ő Felségének ez az akaratára érvényesüljön. *Tisza.*

Másolatban a belügyminiszter úrnak megküldetett.

285.

Kemény Géza plébánosnak, Galgahéviz.

1914 szeptember 24.

Főtisztelendő Uram!

Galgahéviz község lakosaitól katonai célokra átvett lovakért járó kárpótlások sürgős fizetése tárgyában f. évi szeptember hó 16-án kelt szíves soraira válaszolva, értesitem Főtisztelendő Urat, hogy a katonai célokra átvett lovakért és szállítási eszközökért a jogosult tulajdonosokat megillető kárpótlásoknak postatakarék-pénztári úton leendő kifizetése iránt az intézkedések már megtörténtek.

Abban az esetben, ha a jogosult tulajdonosok a lovató bizottságtól nyert loállítási igazolványokat és kékszínű elismervényeket a gödöllői m. kir. adóhivatalnál már benyújtották, a kárpótlások a legrövidebb idő alatt kifizetésre kerülnek.

A hadbavonultak gyámolnélküli családtagjainak segélyezése szintén folyamatban van és a segélyek kifizetése, ha már eddig nem történt volna, csak napok kérdése lehet.

Igaz tisztelettel vagyok

kész szolgája *Tisza.*

286.

Gr. Mikes Zsigmond főispánnak.

1914 szeptember 25.

Kedves Barátom!

20-án kelt leveledet megköszönve nagyon kérlek, kövess el ezután is mindent a román publikum kellő tájékoztatása és felvilágosítása iránt.

Hadi trophækat egyelőre csak Bécsbe és Budapestre hoztak el és megvallom, bármennyire értsem is e kívánságokat, bajosnak tartanám azok teljesítését, mert már most is legalább 30—40 vidéki helyről kaptam hasonló felszólítást.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

287.

Esztergomi székesfőkáptalannak.

1914 szeptember 25.

Nagyságos és Főtisztelendő Káptalan!

Amidőn 100.000 korona névértékű állampapír ajándékozásra vonatkozó nagylelkű adományukért ismételtén hálás köszönetet mondanék, egyúttal azzal a tiszteletteljes kéréssel van szerencsém a nagyságos és főtisztelendő káptalanhoz fordulni, hogy helyesen értelmezem-e az adományozásra vonatkozó levelüket, amidőn ezen összeget nem hadászati kiadásokra, hanem a háborúval kapcsolatos gyógyítási, segélyezési és más emberbaráti célokra fordítom.

Amenyiben ez a feltevésem helyes volna, a felajánlott összeget a háborúban elnyomorodottaknak, valamint az elesettek özvegyeinek és árváinak gondozására alapított alapba fizetném be.

Ez iránybani nagybecsű elhatározásukat kérve ismételt hálás köszönettel maradok a Nagyságos és Főtisztelendő káptalannak
kész szolgája *Tisza.*

288.

Ugron János főispánnak.

1914 szeptember 25.

Kedves Barátom!

A zászlóügyet alaposan megbeszéltem a hadügyminiszterrel, aki biztosított arról, hogy nem valamely elvi vagy politikai szempont állja útját ilyen zászlóknak a harctérre való elvitelének, hanem az a katonai körülmény, hogy minden zászló leköt és elvon a tűzvonalból bizonyos számú katonát.

Ennek folytán a hivatalos ezredzászlón kívül más jelvénynek a harcba való elvitele szigorúan tiltva van, s az elutazáskor elvitt zászlókat is valahol útközben le kell tenni, mielőtt harcba menne az ezred. Előreláthatólag ez volna a sorsa a ti zászlótoknak is, hogyha valamely az ezred után induló pótcsapat magával vinné. Megfelelőbbnek látszanék tehát, ha az, mint az ezred tulajdona, Székelyudvarhelyen maradhatna.

Szívből üdvözlöl

igaz híved *Tisza.*

289.

Frigyes főhercegnek.

Den 26. September 1914.

Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit!

Im Anschluss an meine diesbezügliche telegrafische Meldung erlaube ich mir eine deutsche Übersetzung von zwei Akten-

stücken beizulegen, aus welcher Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit geruhen werden einen Einblick in die von mir beanstandeten Verhältnisse zu gewinnen.

Das einseitige Vorgehen von manchmal ganz untergeordneten militärischen Kommandanten, welche naturgemäss nicht in der Lage sind, sich ein richtiges Urtheil über die Personen der Denunzianten wie auch derjenigen zu bilden, gegen welche die Denunziation sich richtet, haben dann zur Folge, dass ganz unschuldige, patriotische, angesehene Leute misshandelt, an den Pranger gestellt und vor der ganzen Bevölkerung gedemüthigt werden, um dann nach mehr oder weniger andauernden Untersuchungen als gänzlich Unschuldige freigelassen zu werden.

Es ist wohl nicht notwendig auseinander zu setzen, was für eine vergiftende Wirkung solche Vorgänge auf Geist und Stimmung der Bevölkerung ausüben. Ebenso schädlich und gefährlich ist die Tendenz, die politischen Behörden beiseite zu schieben, und vor der Bevölkerung zu diskreditieren. Eine Civilbehörde, welche im eigenen Wirkungskreise Aufklärung über die Ursache von Verhaftungen wünscht, wird mit der höhnischen Antwort abgewiesen, man sei nicht in der angenehmen Lage dies tun zu können.

Bei einem Oberstuhlrichter wird eine auf das amtliche Lokal und auf die Privatwohnung ausgedehnte Hausdurchsuchung vorgenommen. Es leuchtet ein, wie das auf die ruthenische Bevölkerung wirken muss.

In die Civilgefängnisse von Miskole, Sátoraljaújhely und Mezökövesd sind auch Hunderte von Gefangenen, darunter sehr angesehene, patriotische Elemente abgeführt worden, welche alle von den militärischen Kommanden verhaftet und ohne jeden Aufschluss an die Staatsanwaltschaft übergeben wurden.

Ich wende mich direkt an das Kassa'er Militärkommando, um diese Frage zu reinigen, und habe die Ehre nur das zu bitten, dass Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit dieses Kommando anzuweisen geruhen, die Sache im Einvernehmen mit den zuständigen Civilbehörden möglichst rasch zu erledigen.

Ich bitte Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit versichert zu sein, dass ich desperat bin, immerwährend mit diesen Misereen kommen zu müssen, und dass ich dies nur in der Überzeugung tue dass dieselben nicht nur für die spätere gedeihliche Entwicklung

des Landes, sondern für die jetzige Kriegsführung eine Gefahr bilden.

Ich bitte Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht gnädigst entgegenzunehmen.

Tisza.

290.

TELEFONON LEADOTT TÁVIRAT.

Gróf Berchtoldnak.

(Külügy által közlendő br. Buriánnal.)

1914 szeptember 26-án d. u. 4 óra 30 p.

Da es zweckmässig erscheint, unser Verhalten einem eventuellen rumänischen Einmarsch gegenüber schon jetzt definitiv festzustellen, damit alle Faktoren auf alle Fälle mit Instruktionen versehen werden können, so erlaube ich mir mein Votum dahin abzugeben, dass wir den Einmarsch Rumäniens in unser Territorium, sei es Siebenbürgen oder die Bukovina, als feindseligen Akt betrachten, welcher der Kriegserklärung gleichkommt, und tatsächlichen Widerstand leisten sollen. Es wäre dies den leitenden Persönlichkeiten Rumäniens konversationsweise als etwas Selbstverständliches freundschaftlich mitzuteilen.

Ich halte dies für notwendig nicht nur vom Gesichtspunkte des Prestiges und der Würde der Monarchie, sondern auch darum, weil dies die einzige Möglichkeit ist Rumänien von der aktiven Teilnahme gegen uns vielleicht noch zurückzuhalten.

Der Gedanke, in einen wirklichen Krieg mit uns und mit Deutschland zu geraten, (was ja, wenn nicht in der allerersten Zeit, später doch ganz gewiss eintreten würde) wird nämlich gewiss eine Wirkung auf die bekanntermassen sehr vorsichtigen Rumänen haben, anderseits ist unsere letzte Karte das Ehrgefühl des Königs, welches ihm den Krieg mit uns verbietet.

Gestatten wir die widerstandlose Occupation der genannten Provinzen, so haben wir die einzige Stütze selbst aus dem Wege geräumt, womit wir die Widerstandskraft des Königs stärken können. Erdulden wir den rumänischen Einmarsch ohne Krieg, so werden sich die Skrupel des Königs durch den Druck aller seiner rumänischen Ratgeber überwinden lassen, somit haben wir dem tatsächlichen Einmarsch, als mit einem beinahe sicheren Faktum zu rechnen.

Allen diesen Nachteilen gegenüber gewinnen wir gar nichts damit, dass wir die kriegerische Aktion einstweilen vermeiden. Die militärische Promenade wird einen furchtbar deprimierenden Eindruck im In- und Auslande machen, den Hochmut und die Keckheit der Rumänen hingegen ins Masslose steigern. Sie werden sich mit der Occupation dieser Provinzen keinesfalls zufriedenstellen, sondern nach Erfolg der Occupation von uns verlangen, dass wir dieselben an Rumänien definitiv abtreten. Weisen wir dies zurück, so marschieren sie weiter, und wir haben dann den Krieg mit ihnen unter viel ungünstigeren Bedingungen.

Was den tatsächlichen Widerstand betrifft, so haben wir 3000 Gendarmen verstärkt mit 4000 Lansdturmännern in Siebenbürgen. Das sind 7000 Mann, wovon beinahe die Hälfte ausgezeichnete Unteroffiziere, als eine sehr wertvolle Truppe, welche, wie es sich in der Bukovina erweist, im Aufhalten des feindlichen Vordringens wertvolle Dienste erweisen kann.

Natürlich kämen in der allerersten Zeit nur minderwertige militärische Formationen hiezu, die mit der grössten Vorsicht und nur zu dem Zweck einzusetzen wären, den rumänischen Einmarsch nach Tunlichkeit zu verlangsamen.

Es kann aber sowohl in Serbien, wie am nördlichen Kriegsschauplatze die Sache in paar Wochen eine Wendung nehmen, welche uns erlaubt Kerntruppen, wenn auch in relativ geringerer Zahl, auf diesen neuen Kriegsschauplatz zu werfen; und ich bin überzeugt, dass man mit relativ mässigen Mitteln viel gegen die Siebenbürgen operierende rumänische Armee, welche voraussichtlich nur einen Teil des rumänischen Heeres ausmachen wird, ausrichten kann.

Jedenfalls ist das, was wir mit solchen Mitteln erreichen können, weitaus besser, als die widerstandslose Erduldung ihres Einmarsches. Es müsste nur ein sehr energischer, findiger Kommandant die Sache sobald als möglich in die Hand nehmen.

Tisza.

291.

A m. kir. kormány már hosszabb idővel a világháború kitörése előtt tárgyalásokat indított egyes román nemzetiségű képviselőkkel és román főpapokkal. Ezek a tárgyalások elsősorban az iskolaügy, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás körébe eső kérdésekre vonatkoztak és így azok előkészítésébe gróf Tisza István az akkori magyar vallás- és közoktatásügyi, belügyi és igazságügyi minisztereket vonta be. A tárgyalások

1913 december és 1914 január havában folytattattak. Ezekre vonatkoznak az 1914 február 6-ról kelt alábbi levelek :

Metianu János görög keleti román metropolita érseknek, Nagyszeben.

Mihályi Viktor v. b. t. t. gör. kath. érseknek, Balázsfalva.

Dr. Christea E. Miron gör. keleti román püspök, Karánsebes.

Dr. Radu Demeter gör. kath. püspöknek, Nagycsád.

Dr. Frentiu Traján Valér gör. kath. püspök, Lugos.

Dr. Hosszu Vazul gör. kath. püspök, Szamosujvár.

Papp J. János gör. keleti román püspöknek, Arad.

A román nemzetiségi párt bizalmi férfaival folytatott megbeszéléseim döntő ponthoz jutottak. Végigmentünk a szóbanforgó kérdések egész anyagán s belső örömmel konstatahatom, hogy a nézetekben olyan közeledés nyilvánult, amely megteremtette az ellentétek kiküszöbölésének biztató előfeltételeit.

A román nacionalistáknak azon vezetőiben, akik e megbeszéléseit velem folytatták, meg is van a komoly szándék ez áldásos munka kedvező befejezésére. Mindazonáltal a párt bizottságának az utóbbi napokban Budapesten tartott ülései nem végződtek pozitív eredménnyel. Úgy látom, a több politikai belátással bíró békésebb elemek nem merték határozatra vinni a dolgot, félve, hogy kedvezőtlen határozattal kompromittálják a sikert.

Igy állván a dolog, abban állapodtunk meg, hogy még egyszer megbeszéljük a dolgot : igyekezni fogunk, ahol csak lehet, olyan módosításokat eszközölni, amelyek növelik a kedvező eredmény kilátásait s 10—15 nap múlva kerül az ügy a bizottság elé.

Bennem megvan a komoly akarat segítségére sietni a békét kívánó tényezőknek, de nem áltathatom őket azzal, hogy mélyreható, jelentékeny módosításokat engedélyezhessek, mert hiszen az első perctől kezdve nem ügyes alkudozásra rendezkedtem be, hanem nyíltan fejtettem ki álláspontomat. E használt főcélját inkább abban látom, hogy gondolkozási időt ad azok számára, akiknek kevésbé volt eddig alkalmuk részletesen foglalkozni a dologgal s beleélniök magukat abba a felfogásba, hogy a nacionalista program jelenlegi tartalmából éppen a román nép jól felfogott érdekében is igen nagy részt fel kell áldozniok.

És időt nyerne a hazai románság mindazon hazafias és komoly tényezői, akiknek befolyásuk lehet a bizottság egyes tagjaira, hogy ez annyira üdvös cél érdekében latbavessék befolyásukat.

Elsősorban a román egyházak magas klerusára vár ez a nemes hivatás s én bizalommal appellálok Méltóságodnak (Nagyméltóságodnak) hazafiságára, a románság ügye iránti hűségére és államférfiúi belátására, hogy egyéniségének súlyát és azt a hatalmat, amelyet felelősségteljes állása ad a hívők lelke felett, teljes erővel latba fogja vetni a béke érdekében. A béke művében való ez a közreműködés hármashoz hivatás Méltóságodnak (Nagyméltóságodnak) mint az Úr szolgájának, mint kiváló magyar közjogi méltóság viselőjének, és mint a román nép bizalmától övezett vezetőjének.

Midőn e hármashoz hivatkozva fordulok felhívással Méltóságodhoz (Nagyméltóságodhoz), nemcsak a magam nevében teszem ezt, de Ő Felsége parancsát is teljesítem, aki, mint összes alattvalóinak őket egyenlő szeretettel gondozó atyja, a béke művének sike-

rültére súlyt helyez s annak odaadó támogatását a magas klérustól elvárja.

Fogadja Méltóságod (Nagyméltóságod) kiváló nagyrabecsülésém őszinte kifejezését.

Tisza.

292.

Metianu János görög-keleti román metropolita érseknek.

1914 február 6.

Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságodnak mult hó 31-én kelt nagybecsú sorai kapcsán biztosíthatom Nagyméltóságodat, hogy egész kormányzati akciónak egyik vezéreszméje, hogy az országnak nem magyarajkú lakosai minden tekintetben egyenlő elbánásban részesüljenek s összes, a törvényhatóságok elé tartozó ügyei jó akarattal láttassanak el.

Azon eszmecserék során, amelyeket ez ügyben folytattam, ismételve hangsúlyoztam, hogy a felekezeti iskolák felügyelete terén is ezen szempontokat tartottam szem előtt, de egyuttal hangsúlyoztam azt is, hogy erre vonatkozó törekvéseim teljesen csak akkor fognak célt érhetni, ha a hazai románság magatartásából kiküszöböli az ellentétnek bizalmatlanságot keltő mozzanatait. Erre vonatkozó megbeszéléseim most jutottak döntő fordulópontjukhoz. Még egyszer megbeszéltük az egész anyagot, igyekeztem tekintetbe venni minden panaszt és óhajtást, amit csak lehetett s a nemzetiségi párt comitéjának most kell elhatároznia, vajjon hajlandó-e a kormány által jelzett intézkedések végrehajtása után a létező állapot alapjára helyezkedni, programjának közjogi részét napirendről levenni s a politikai izgatástól tartózkodni. Ha a bizottság bír elég hazafiúi bölcseséggel ennek a lépésnek megtételére, akkor meg lesz a kellő eredmény s a hazai románság olyan helyzetbe jut, amely, ha nem teljesíti is némely álmodozó lehetetlen óhajtásait, megteremti a béke, jó egyetértés s anyagi és kulturális haladás előfeltételeit. Még egyszer nagyon kérem, éppen a román népnek ehhez fűződő nagy érdekei nevében is Nagyméltóságodat, hogy úgy, amint a közelmúltban is tette, vesse latba egyéniségének és állásának egész súlyát e magasztos cél érdekében.

Igaz tisztelettel vagyok Nagyméltóságod

őszinte híve *Tisza.*

293.

Gr. Czernin Ottokár bukaresti követnek.

Den 26. September 1914.

Lieber Freund!

Beiliegend eine Abschrift einer im Wege Tschirschky's an v. dem Busche* gesandten Denkschrift. Sie wird vielleicht auch Dich interessieren.

Nach deinem heutigen Telegramm ist die Sache freilich einstweilen gegenstandslos, da nach der dem Deutschen Gesandten gegenüber gemachten Erklärung König Carols, von weiteren Besprechungen nicht die Rede sein kann.

Es ist auch besser, wenn die deutsche Diplomatie, und hoffentlich die Ereignisse auf den Kriegsschauplätzen die Sache vorbereiten, denn solange die Rumänen sich nicht verpflichten, mit ganzer Kraft loszuschlagen, können ihnen keine Anerbietungen gemacht werden. Ich kann es nicht nachdrücklich genug sagen, es wäre dies der denkbar grösste Fehler.

Die verschämt (oder soll vielleicht das Gegenteil gesagt werden?) angeregte Idee einer Besetzung Siebenbürgens durch die Rumänen, damit die Russen nicht hinein kommen, ist kategorisch abzuweisen. Es liegt auf der Hand, dass dieser plumpe Ton mit den Russen abgekartet ist, um uns zu berauben. Wir müssen sofort erklären, dass dies gleichbedeutend mit einer Kriegserklärung wäre.

Es sollen nur die Russen hingehen, es würde sie dies am entscheidenden Kriegsschauplatz erheblich schwächen. Wir haben zwei Waffen um die Neutralität Rumäniens zu sichern. Das Wort des Königs, und die Furcht vor Bulgarien und der Türkei. Beides würden wir freiwillig aus der Hand geben, würden wir den rumänischen Einmarsch dulden.

Unsere Truppen retablieren sich, wir erwarten die deutsche Hilfe um dann mit guten Aussichten vorzugehen.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener Tisza.

294.

Gróf Czerninnek.

Denkschrift. Zur rumänischen Frage.

Den 26. September 1914.

In runden Ziffern kann die Bevölkerung der Länder der Stephanskrone auf 21 Millionen veranschlagt werden, wovon $21\frac{1}{2}$

* Német követ Bukarestben.

Millionen auf Kroatien und Slavonien, 18 $\frac{1}{2}$ Millionen auf das eigentliche Ungarn fallen. Von diesen sind 10 Millionen Ungarn und 2 Millionen Deutsche, welche in politischer Hinsicht mit den Ungarn zusammengerechnet werden können, da sie sich mit dem ungarischen Staatsgedanken vollständig identifizieren, und eine feste und hochgeschätzte Stütze der ungarischen Politik sind. Es ist dies eine grundlegende Tatsache unseres öffentlichen Lebens, und es darf sich die deutsche öffentliche Meinung durch das $\frac{1}{2}$ Dutzend sogenannter Pangermanen nicht irreführen lassen, bei denen dieses saubere Geschäft eine Unterhaltsfrage ist.

Im eigentlichen Ungarn bilden also die auch in ihren politischen Wirken vollkommen harmonisch zusammengehenden Ungarn und Deutsche $\frac{2}{3}$ der Bevölkerung, repräsentieren aber einen weitaus grösseren Teil der Intelligenz und des Vermögens.

Von den übrigen 6 $\frac{1}{2}$ Millionen sind nicht ganz 3 Millionen Rumänen, während das Übrige auf die verschiedenen slavischen Rassen (Slovaken, Serben, Ruthenen) fällt.

Die Rumänen leben in einer ziemlich kompakten Masse im Centrum und Westen Siebenbürgens und am westlichen Abhang des Gebirges, welches Siebenbürgen von dem übrigen Ungarn abgrenzt. Genau ihre Hälfte wohnt in Siebenbürgen, die andere Hälfte in 7 an Siebenbürgen angrenzenden Komitaten, aus welchen jedoch sie nur in 3 Komitaten die Majorität der Gesamtbevölkerung bilden.

Was speciell Siebenbürgen anbetrifft, so fallen aus der Gesamtbevölkerung von 2.600,000 mehr als 900,000 auf die Ungarn, 250,000 auf die Deutschen und nicht ganz 1.500,000 auf die Rumänen. Ein grosser Teil der Ungarn und der Deutschen lebt im Osten Siebenbürgens, also an der rumänischen Grenze, in einer kompakten Masse, so dass eine nicht rumänische Bevölkerung von beinahe 1.000,000 die Rumänen Siebenbürgens von Rumänien abtrennt. Auch in Siebenbürgen repräsentiert das ungarische und deutsche Element den weitaus grösseren Teil der kulturellen und wirtschaftlichen Kraft des Landes.

Ungarn war von jeher ein nationaler Staat, welcher vor mehr als 1000 Jahren durch Eroberung gegründet wurde. Die ganze geschichtliche Entwicklung der Verfassung trägt das Gepräge des ungarischen nationalen Charakters. Der entwickelte freiheitliche Sinn des ungarischen Volkes bringt es mit sich, dass alle nicht

magyarischen Staatsbürger von jeher auf Basis *vollständiger Gleichheit* behandelt wurden und nicht nur derselben Rechte teilhaftig waren, wie die Ungarn, sondern oft auch mit *wichtigen Vorrechten* beschenkt worden sind.

Auch in der neuen Aera des Nationalitäts-Princips hat die ungarische nationale Idee nie eine engherzige, verfolgende Richtung angenommen. Statt der lateinischen Sprache wurde freilich die ungarische Sprache zur Staatssprache, wie auch zur Unterrichtssprache der staatlichen Kulturanstalten. Es stand aber allen andern Nationalitäten des Landes die Pflege ihrer nationalen Kultur und der Gebrauch ihrer nationalen Sprache in allen Beziehungen des Lebens frei.

Sehr gefördert wird das nationale Leben der nicht ungarischen Stämme durch ihre *kirchliche Autonomie*. Speziell die *griechisch orth.* Kirche, zu der die Mehrzahl der Rumänen gehört, genießt eine vollständig demokratische Verfassung, wählt die eigenen Bischöfe und verwaltet sich in Synoden, in welchen die im Wege des allgemeinen Stimmrechtes gewählten weltlichen Mitglieder die $\frac{2}{3}$ Majorität haben.

Wie alle anderen, so hat auch diese Kirche das Recht, *Schulen zu errichten*. Es existieren heute mehr als 2000 konfessionelle Volksschulen mit rumänischer Unterrichtssprache, sowie einige Mittelschulen, höhere Töchterschulen, Lehrer-Präparanden und Priesterseminarien, alle mit rumänischer Unterrichtssprache.

Die Lehranstalten stehen sämtlich unter der Führung der autonomen konfessionellen Obrigkeit und haben nur eine *ziemlich lose* staatliche Aufsicht zu erdulden. Das Einzige, was von ihnen gefordert wird, ist, dass ihre Schüler *auch* die ungarische Sprache erlernen.

Da die Konfessionen nicht in der Lage waren, die steigenden kulturellen Bedürfnisse aus eigenen Mitteln aufzubringen, so wurde in den verschiedensten Zweigen des kirchlichen und Schuldienstes eine ganze Reihe von Staatsunterstützungen gewährt. (Gehaltserhöhungen und Altersprämien für Geistliche und Schullehrer, direkte Staatshilfe für Schulbauten und andere Schulausgaben etc.) Die unter diesen verschiedenen Titeln den Rumänen für rumänische nationale und kulturelle Zwecke gewährte Staatssubvention beziffert sich heute auf mehr als 7 Millionen Kronen jährlich.

In der allerletzten Zeit wurden zwei Wünsche der rumänischen Bevölkerung berücksichtigt. Es wurde der Religionsunterricht in allen Schulen, also auch in solchen mit ungarischer Unterrichtssprache, in der Muttersprache der die Schule besuchenden nichtungarischen Kinder erlaubt, und es wurde der Unterricht vom Schreiben und Lesen in der Muttersprache auch in den ungarischen Staatsvolkschulen eingeführt. Ausserdem wird ein intensiverer Unterricht der im Lande gesprochenen nicht ungarischen Sprachen in den Mittelschulen geplant, und es wurde in dem schon eingereichten und im Ausschuss verhandelten Gesetzentwurf über die Reform der Verwaltung festgelegt, dass von den Verwaltungsbehörden erster Instanz die in der Muttersprache des Betreffenden verfassten Eingaben anzunehmen und zu erledigen seien, und dass der persönliche Verkehr mit nicht magyarischen Staatsbürgern *in ihrer Muttersprache* zu erfolgen habe.

Unter solchen Umständen ist es nicht zu wundern, dass die an und für sich sehr lebenskräftige rumänische Rasse sich in Ungarn extensiv und intensiv sehr günstig entwickelt; die rumänische Bevölkerung nimmt zu, Reichtum und Kultur machen unter ihnen sehr erfreuliche Fortschritte.

Wenn man sich nun fragt, woher es kommt, dass trotz dieses Zustandes Reibungen zwischen Rumänen und Ungarn vorkommen und eine unleugbare Unzufriedenheit in manchen rumänischen Kreisen zu konstatieren ist, so kann man sich dies aus folgenden Gründen erklären.

Vorerst steht unter den Ursachen dieser Unzufriedenheit die rumänische nationale Idee, welche freilich mit allen ihren Postulaten im Rahmen eines fremden Staates nicht zur Geltung kommen kann. Beim besten Willen können alle nationalen Aspirationen der in Ungarn lebenden Rumänen nicht befriedigt werden; sie müssen sich mit einem sehr grossen Ausmass von Freiheit bezüglich ihrer Sprache und ihrer nationalen Kultur begnügen, und ihre nationale Mission darin erblicken, dass sie sich an das nicht slavische Element in der Monarchie anschliessen und hiedurch das Erhalten einer Struktur der Monarchie fördern, welche eine Stütze und Garantie für die selbstständige Entwicklung des Königreiches Rumänien bildet.

Es ist das derselbe Gedanke, der die Deutschen in Ungarn durchdringt. So wie unsere Deutschen, müssen auch die Rumänen

einsehen, das sie durch Stärkung des ungarischen Staates gute rumänische National-Politik treiben. Solange diese Ansicht nicht allgemein wird, kann die wirkliche Harmonie zwischen Rumänen und Ungarn im ganzen Umfange nicht zur lebendigen Wahrheit werden, und es ist eine wichtige Aufgabe der richtigen ungarischen National-Politik Zustände im Lande zu schaffen, welche die diesbezüglich noch im Wege stehenden Hindernisse überwinden.

Diese Hindernisse liegen zum geringen Teil in den gesetzlichen Zuständen, zum weitaus grösseren in den Gemütern.

Alle besonneneren Elemente, auch in der nationalistischen Partei, sehen es ein, dass sie den ungarischen Staat niemals entnationalisieren werden. Nicht nur die Tatsache steht solchen Bestrebungen im Wege, dass die Ungarn und Deutsche, die eine feste Mauer gegen solche Bestrebungen bilden, $\frac{2}{3}$ der Bevölkerung und wenigstens $\frac{5}{6}$ der Intelligenz und des Vermögens repräsentieren, sondern auch der Umstand, dass der ungarische Staat seine Mission, die paritätische Grundlage eines nichtslavischen Österreich-Ungarns zu bilden, nur dann erfüllen kann, wenn er sein strammes Gefüge und sein einheitliches Gepräge nicht verliert. Je mehr sich die Verhältnisse in Österreich lockern, umso mehr wird dies zur Lebensbedingung der ganzen Monarchie.

Es kann sich also hauptsächlich nur um gewisse Massnahmen hinsichtlich der Berücksichtigung der rumänischen Sprache im Justizwesen und in der Verwaltung, sowie um kulturelle Fragen handeln. All' dies sind Fragen, wo eine Einigung unschwer zu finden wäre, wenn die Voraussetzungen des wahren Friedens in den Gemütern vorhanden wären.

Leider sind hier noch manche Hindernisse zu beseitigen. Die Sache hat ihre geschichtliche Begründung.

Um nicht auf die blutige Agrar-Revolution am Ende des XVIII. Jahrhunderts zurückzugreifen, so sind auch anno 1849 Greueltaten verübt worden, deren Erinnerung noch in manchen Herzen lebt, und störende Gefühle von Antipathie und Misstrauen wach erhält.

Hauptsächlich ist das in Siebenbürgen der Fall. Die oben erwähnten traurigen Missetaten haben sich beinahe ausschliesslich dort zugetragen. Es waren die Verhältnisse zwischen Ungarn und Rumänen dort von jeher viel gespannter, wie in den andern Teilen des Landes. Sehr gesteigert wurde diese Spannung sowohl durch

die provocierte ungarfeindliche Haltung der Rumänen, während dem Absolutismus, wie durch ihre provocierende Agitation zu Beginn des erneuerten konstitutionellen Lebens und auch durch das wenig freundliche Benehmen, welches nach dem 67-er Ausgleich die dortigen Rumänen seitens des wieder zur Herrschaft gelangten Ungarntums zu gewärtigen hatten. Es sind dies die wohlbekannten, schädlichen, gegenseitigen Einwirkungen von Aktion und Reaktion, denen zufolge eine vertrauensvolle, wohlwollende, objektive Behandlung aller der Fragen, welche die Nationalitätenfrage berühren, vom grössten Teile der siebenbürgischen Bevölkerung leider noch immer nicht zu erwarten ist.

In diesem gereizten Gemütszustande der dortigen Bevölkerung liegt die eigentliche Ursache des grössten Teiles der bestehenden Mängel. Ihm ist sowohl das oft gehässige Benehmen der Rumänen, sowie auch die unleugbare Tatsache zuzuschreiben, dass diejenigen Beschwerden der Rumänen, welche einen gewissen Mangel an Verständnis, Wohlwollen und Objektivität der dortigen autonomen Verwaltung vorwerfen, manche Berechtigung haben.

Alles was zur Besserung der Verwaltung geschieht, vorerst die Verstaatlichung derselben, wird die meisten konkreten Ursachen der Unzufriedenheit aus der Welt schaffen und zugleich Vieles dazu beitragen, um Reibungsflächen auszuschalten und Voraussetzungen einer besseren gegenseitigen Stimmung zu schaffen.

In dieser Hinsicht hat auch die loyale Haltung des Rumänenthums im jetzigen Kriege sehr viel beigetragen, und wenn noch Rumänien an unserem Kampfe teilnehmen und somit die ganze rumänische Rasse ihr Los mit dem unsrigen teilen würde, so wäre das gewiss der moment psychologique, in welchem man auch an die ungarische öffentliche Meinung herantreten und eine Lösung der schwebenden Fragen herbeiführen könnte.

Diese Lösung ist auf keinen Fall am Wege einer staatsrechtlichen Sonderstellung Siebenbürgens zu suchen. Wie oben gesagt, ist die rumänische Frage keine siebenbürgische Frage. Eine Sonderstellung Siebenbürgens würde die Hälfte unserer rumänischen Bevölkerung bei Seite lassen, andererseits beinahe 1.100.000 Ungarn und Deutsche, den weitaus reicheren und intelligenteren Teil der Bevölkerung Siebenbürgens, der dortigen rumänischen Majorität ausliefern. Ein Umstand, welchen unsere öffentliche Meinung

me gutheissen und welcher den Keim unabsehbarer späterer Reibungen und Zwistigkeiten in sich tragen würde.

Wir können also nur solche Massnahmen ins Auge fassen, welche die Mängel der jetzigen Administration beheben, und eine wohlwollende, objektive Behandlung unserer rumänischen Bevölkerung sichern, anderseits die Stellung der kulturellen Anstalten rumänischer Sprache stärken und eine gewisse Pflege der rumänischen Sprache auch in den staatlichen Lehranstalten bewerkstelligen.

Wie oben ausgeführt, ist diesbezüglich schon Manches geschehen, es könnte aber auf diesem Wege weiter fortgeschritten werden.

Die diesbezüglichen Detailfragen könnten erst dann Gegenstand eines vertraulichen Gedankenaustausches bilden, wenn die tatsächliche Teilnahme Rumäniens an dem Kampfe unter gewissen Voraussetzungen beschlossen ist.

Jetzt genügt es zu betonen, dass ich die feste Hoffnung habe, die Grundlagen einer allen vernünftigen Wünschen Rechnung tragenden besseren Zukunft finden zu können, sobald die Solidarität des ganzen rumänischen Volkes in der Tatsache der Teilnahme Rumäniens am Kriege vor Aller Augen zu Tage tritt.

Tisza.

295.

SZÁMJELES TÁVIRAT.

Gróf Czerninnék.

Telefonon közlendő külüggyel, külügy útján Buriánnal.

1914 szeptember 27.

Streng geheim.

Mihali* verliess mich soeben. Er ist mit meinem Briefwechsel mit Metropoliten sehr zufrieden, erklärt sich bereit, nach Publikation desselben eine Erklärung in solchem Sinne, wie der Metropolit zu geben und dahin zu wirken, dass möglichst viele seiner politischen Freunde dasselbe tun, und die nationalistische Presse die Sache günstig kommentiert. Auf die Frage, ob ich mit Mani sprechen soll, hat er eine meritorische Antwort in paar Tagen in Aussicht gestellt.

Nach dieser Konversation können wir jedenfalls darauf rechnen, dass mehrere angesehene Führer der Nationalisten meine

* Mihali Tivadar magyar országgyűlési képviselő, aki román anyanyelvű.

Zugeständnisse als etwas Wichtiges und Erfreuliches begrüßen werden.

Den Zeitpunkt der Publikation mache ich freilich von Dir und Herr v. Busche abhängig; solltet ihr eine frühere Publikation nicht wünschen, dann würde ich unsere in nicht langer Zeit zu erwartende Offensive gegen die Russen abwarten und im Falle unseres Sieges sofort hervortreten.

Tisza.

296.

Balogh Jenőnek.

1914 szeptember 27.

Kedves Barátom!

Mellékelve van szerencsém az osztrák miniszterelnökhöz a kölcsönös jogsegély tárgyában intézett levelém másolatát elküldeni, amelyből látni fogod, hogy álláspontodat magamévá tettem s az általad átküldött szövegben csak némi csekély, inkább stiláris módosítást eszközöltem.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

297.

Ifj. K. népfelkelő hadnagy, Szeged.

1914 szeptember 27.

Kedves Öcsém!

Ne érts félre, de én az általad irt irányban nem tehetek lépéseket. Hiába, mai világban mindenkinek ott kell szolgálni, ahová a sors állítja, s legfeljebb csak abban az irányban tehetek lépést, — amint például saját fiam esetében is teszem, — hogy ellenség elé osztanak be olyat is, aki hivatalból békésebb beosztást kapott.

Szívélyesen üdvözl

igaz híved *Tisza.*

298.

Jankovich Bélának.

1914 szeptember 27.

Kedves Barátom!

Úgy értesülök, hogy Sárkány Loránd dési főgymnáziumi tanár, akit annak idején a főispánnal együtt szíves jóindulatodba ajánlottunk, azért nem kapná meg a balassagyarmati igazgatói állást, mert szabadkőművesnek és vallástalannak tartják.

Ezzel szemben úgy áll a dolog, hogy az illető fiatal korában

belépett ugyan a szabadkőművesek közé, de azoknak éppen a radikális és vallásellenes irány túlsúlyba kerülése miatt évekkal ezelőtt már hátat fordított. Bethlen Balázs, aki skrupulozus, lelkiismeretes és szavahihető ember, vallásos embernek mondja őt. Ha tehát tényleg az az aggály volna az akadály, ezt bátran eloszlotnak tekintheted. Persze ha más okból nem megy a dolog, annak eldöntését reád kell bíznom.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

299.

Rónay Antal o. k.-nek.

1914 szeptember 27.

Kedves Barátom!

Anélkül, hogy részletekbe belemennék, biztosíthatlak róla, hogy erős harcot vívok a túlbuzgalomból mindenféle ügyetlenséget elkövető katonákkal s reménylem, most el fogom érni azt, hogy letartóztatásokat csak a politikai hatóságokkal egyetértőleg, tehát csak olyanokkal szemben gyakoroljanak, akiknek eddigi magatartása tényleg támpontot nyújt a gyanúra. Igyekszem gondoskodni arról is, hogy az ártatlanul meghurcoltak megfelelő elégtételben részesüljenek.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*,

300.

Lázár Jánosnak.

1914 szeptember 27.

Igen Tisztelt Uram!

Értesülvén a román tanítók igazán érdemes gyűjtési akciójáról s annak fényes eredményéről, nem állhatom meg, hogy én is ki ne fejezzem hazafiúi elismerésemet és köszönetemet.

Ennek a háborúnak, amely nehéz megpróbáltatások után szebb és jobb jövőt fog jelenteni hazánkra nézve, egyik lélekemelő oldala az is, hogy közelebb hozza egymáshoz a szíveket, s megnyitja a lelkeket a kölcsönös szeretet és bizalom előtt. A szívek megnyerésének, a lelkek megnyitásának ezt a nemes munkáját végezték önök is, áldja meg a jó Isten mindnyájukat érette.

Igaz tisztelettel vágyok

őszinte híve *Tisza*.

301.

Horthy Szabolcs főispánnak, Feldpost 58.

1914 szeptember 27.

Kedves Barátom!

Szó sincs róla, hogy megmenekülj karmaim közül;* a vármegyédben elmegy a dolog nélküled is úgy ahogy, majd rendet csinálsz, hogyha visszajöttél.

A hadsereg gyönyörű leistungjait meghatott csudálattal szemlélem és borzasztón fáj, hogy az egyes fényes haditettek és részleges sikerek nem szerezhették eddig meg az általános győzelmet. Ezekben a haditényekben azonban a jövő sikerének záloga rejlik és nem kétlem, hogy a küszöbön álló új akció kedvezőbb erőviszonyok között teljes sikerrel fog járni.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

302.

Krobatin hadügyminiszternek.

Den 28. September 1914.

Hochverehrter Freund!

Ich bitte Dich beiliegendes langes Aktenstück einer Durchlesung zu würdigen, da ich grosses Gewicht darauf legen würde, dass Du persönliche Kenntniss von den darin enthaltenen Anregungen bekommst, denn nur dann wirst Du in der Lage sein, dasjenige sofort zu verfügen womit Du einverstanden bist.

Mit dem Ausdrücke besonderer Verehrung bin ich

Dein ergebener *Tisza.*

303.

Gr. Bánffy Zoltánné úrnőnek.

1914 szeptember 28.

Édes Eliz Grófné!

Végtelenül sajnálom, hogy kérdésére nem adhatok kedvező választ. Az «Aranyat-vasért» mozgalom speciális célra országosan egyesítve történik, s így mindazoknak, akik e mozgalom eredményét más célokra lefoglalni akarták volna, kénytelenek voltunk tagadó választ adni. Természetesen éppen annyire tilos dolog volna más oldalról hozni vasgyűrűket forgalomba, mert hiszen ez a gondolat már az «Aranyat vasért» mozgalom céljaira van lefoglalva.

* Felmentést kérve Jász-Nagy-Kun-Szolnok m. főispáni állásától önként hadba vonult és később hősi halált halt.

Mindenesetre arra kellene törekednünk, hogy a mi Erdélyben a Vörös Kereszt céljaira összegyűl, azt ne a központba küldjék be, hanem közvetlenül saját céljaikra fordítsák. Valamint általában liberálisabb eljárásra kellene a Vörös Kereszt központját bírni a vidéki szerveinkkel szemben.

Ismétlem : borzasztóan sajnálom, hogy nem járhatok el parancsa szerint s nagyon örülnék, ha bármi módon szolgálatára lehetnék.

Kezeit csókolja

régi hive *Tisza*.

304.

Gr. Hoyos Henrik udv. és min. titkárnak, akkor beosztva a berlini osztrák-magyar követséghez.

Den 28. September 1914.

Lieber Freund!

Es wird sehr schwer sein, die Bitte des amerikanischen Generalkonsuls zu erfüllen. Viel einfacher wäre es, wenn er einen der zahlreichen in Budapest lebenden Engländer als Translator engagieren würde. Ich werde mich mit ihm diesbezüglich in Verbindung setzen, ihm einen entsprechenden Mann empfehlen und eventuell auch die Regelung der Kostenfrage auf mich nehmen.

Ich werde trachten irgendeine Gelegenheit zu finden, wo ich mit etwas Nachdruck auf die öffentliche Meinung appellieren kann, die ja bei uns keineswegs schlecht ist. Nur bin ich derartig überbürdet, dass ich oft das Gefühl habe, unter der Arbeitslast zu versinken. Noch nie war der ungarische Ministerpräsident so ein Mädchen für Alles.

Mit herzlichem Gruss

Dein ergebener *Tisza*.

305.

*Festetics Marie grófnőnek, Söjtör (Zala m).**

1914 szeptember 28.

Mélyen Tisztelt Kedves Grófnő!

Késtem a válasszal, mert sajátkezűleg akartam írni levelet ; de absolut nem jutok hozzá, kénytelen vagyok tehát gyorsírónak tollbamondani azt.

Nagyon, nagyon köszönöm szíves jókívánatait. A fiatal úr

* Erzsébet királyné Ő Felsége volt udvarhölgye.

igen egészséges, derék gyermek, s első lépését az életben igazán tapintatosan kezdte, mert lehetőleg kevés szenvedést és bajt okozott mamájának is. Nagy a boldogság az ifjú családban, de persze napról-napra közeledik az az idő, amidőn az én fiamnak is a harc-
térre kell mennie.

Őt Budapestre a tartalékszázadhoz ujoncnak és lovak betanítására osztották be. Desperátus volt ezért és erővel el akart menni, megértettem azonban vele, hogy neki spontán nem szabad olyan lépést tenni, amely gyermekük születése előtt tenné ki feleségét ennek a nagy emóciónak. Abban egyeztünk tehát meg, hogy akkor fogja az ellenség előtt álló századhoz való áthelyezését kérni, amikor szerencsésen túlestek már az eseményen. Ez most már megtörtént, kis menyem minden tekintetben jól érzi magát, úgy hogy már legközelebb szárnyán bocsáthatom fiamat. Azután legyen, ahogy a jó Isten akarja.

Budapestre sohase fog már egyszer eljönni? Milyen szép volna ha egyszer itt találkozhatnánk s bemutatathatnám magának az én familiámat.

Kezeit csókolja régi hive Tisza.

306.

Ifj. Erdély Sándor orsz. képviselő, ügyvédnek.

1914 szeptember 28.

Tisztelt Barátom!

Megütközéssel értesülök, hogy a tót panaszokra vonatkozólag hozzád írt leveletem Dula Máténak átadtad, aki a legesunyábban visszaélt annak tartalmával s azt igyekszik hívei között kommentálni, minthogy ha abban a magyar hatóságok eljárásának elítélése és a tót izgatók igazolása rejlene.

Nagyon sajnálom, ha ilyen tapasztalatok után jövőre óvatossabbnak kell lennem a veled való érintkezésben is.

Igaz tisztelettel vagyok kész szolgád Tisza.

307.

Dr. Hajdú Tibornak, a Szt. Benedek-rend főapátjának, Pannonhalmra.

1914 szeptember 28.

Főtisztelendő Főapát Úr!

Méltóságos Uram!

Fogadja és tolmácsolja kérem a Rend főtisztelendő tagjai előtt is legőszintébb elismerésem és igaz hálám kifejezését nagylelkű, nemes elhatározásukért és fejedelmi adományukért.

Egyúttal értesitem Méltóságodat, miszerint intézkedtem, hogy a kötvények beváltassanak és az összeg a «behívott katonák visszamaradt családtagjainak segélyezésére fordítandó alap» javára a Hitelbanknál befizetessék.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságos uram

őszinte híve *Tisza.*

308.

Gr. Mailáth József b. t. t.-nak, a Főrendiház tagjának, Perbenyik (Zemplén m.).

1914 szeptember 28.

Kedves Barátom!

A lehető legintenzívebb érintkezésben állok a katonákkal aziránt, hogy a kolera által szükségessé vált óvintézkedéseket megtegyék.

Ezeknél különös fontossággal bír a sebesülteket és betegeket szállító vonatok kérdése. Minden fővonalon két járványkórházat állítunk fel: egyiket távolabb a fővárostól, egyet pedig annak közvetlen közelében, úgy hogy az első kórháznál a koleragyanusokat, a későbbi megbetegedetteket a másodiknál fogják a vonatról levenni.

Persze életbevágó kérdés, hogy magán a vonaton megtörténjenek az óvintézkedések, s a vonatot vezető és kísérő személyzet kellő utasítással s fertőtlenítő szerekkel láttassék el. Ebben az irányban sürgősen igyekezni fogunk mindent megtenni.

Nagyon hálás leszek azonban, ha észleleteidről a jövőben is értesíteni szíveskedel.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

309.

Herczeg Ferenc orsz. képviselőnek.

1914 szeptember 28.

Kedves Barátom!

Az osztrák miniszterelnöknek a Morva- és Csehországban lévő sebesülteknek magyar hírlapokkal való ellátása tárgyában hozzám intézett levelét szíves elintézés véget küldi

igaz híved *Tisza.*

310.

Gróf Czerninnek.

Den 29. September 1914.

Lieber Freund!

Ich benütze die Gelegenheit um Dir ausführlich zu schreiben.

Meine Aktion mit den Rumänen ist ganz vorbereitet, und kann wann immer verwirklicht werden. Der Zeitpunkt hängt vorerst von Euch ab, ich werde es aber mit Freude begrüßen, wenn ich den hoffentlich günstigen Ausgang unserer unmittelbar bevorstehenden militärischen Aktion abwarten kann. Sollte es zum Siege kommen, so werde ich jedenfalls publizieren, denn es ist dann der richtige Moment da um auf die Gemüter bei uns, sowohl bei Ungarn wie bei Rumänen, eine möglichst starke Wirkung zu erzielen.

Ich glaube für Rumänen gilt wohl dasselbe.

Ich bitte versichert zu sein, dass der Inhalt meiner Aktion der unter den gegebenen Umständen zweckmässigste und wichtigste ist.

Die Verhältnisse bei uns und in Österreich sind grundverschieden. Die Ernennung von Minister und Obergespanen ist hier ganz indiscutable, und kann nur von Ausländern oder solchen Leuten aufgeworfen werden, die unter dem Einflusse der österreichischen Verhältnisse stehen.

Ich habe die Lösung gerade derjenigen Punkte in die Hand genommen, auf welche die Rumänen das meiste Gewicht gelegt haben, und habe Zusagen gemacht, über deren Tragweite niemand in Zweifel sein kann. Ich bewege mich naturgemäss in Allgemeinheiten, was auch den Vorteil hat, dass eine Stellungnahme der nationalistischen Partei derzeit nicht notwendig ist. Diese kann nur dann erfolgen, wann die betreffenden Gesetzentwürfe vorgelegt werden können.

Einstweilen wäre es die Aufgabe aller derjenigen Rumänen, die es einsehen, dass es eine Lebensfrage für das rumänische Volk ist, sich der antirussischen Machtgruppe anzuschliessen, im Allgemeinen ihrer Freude und Anerkennung über meinen Schritt Ausdruck zu geben, und die Wichtigkeit meiner Zugeständnisse zu betonen. Ich hoffe dies bei den meisten hiesigen Führern erreichen zu können. Trifft dies zu, so hat König Carol alles bekommen, was er von mir wünschen konnte. Denn hiemit habe ich ihm die

Handhabe in die Hand gegeben, um auf die eigene öffentliche Meinung einzuwirken.

Freilich wird ausserdem auch die Amnestie* erfolgen, und ich habe noch Einiges in petto, womit man die Wirkung stärken und der besseren Stimmung neue Nahrung geben könnte. Wenn ich nämlich jetzt an diese Frage herantrete, so will ich den Frieden im Innern wirklich erreichen. Das ist und bleibt für mich das wahre Ziel dieser ganzen Aktion.

Nach Deinen letzten Nachrichten glaube ich darauf mit ziemlicher Bestimmtheit rechnen zu dürfen, dass es gelingen wird, die Entscheidung über Rumäniens Haltung solange hinauszuschieben, bis eine neue grosse Schlacht in Galizien erfolgt. Bei den elenden Zuständen in Rumänien ist damit Vieles erreicht, denn ich hoffe, dass die Kriegslage auf den beiden grossen Kriegsschauplätzen unsere rumänischen Freunde zur besseren Einsicht bringen wird.

Sollte der rumänische Einmarsch erfolgen, so werden wir uns widersetzen, sie mit den momentan vorhandenen schwächeren Kräften nach Tunlichkeit aufhalten und sobald als möglich ein oder zwei Corps als Kern des dortigen Widerstandes hinsenden. Dann werden wir sehen, wie es mit dem militärischen Wert des rumänischen Heeres wirklich steht.

Jedenfalls ist es unbedingt notwendig, keinen Zweifel bei den Rumänen aufkommen zu lassen, dass wir ihren Einmarsch, unter was immer für einem Vorwand derselbe erfolgen sollte, als Kriegserklärung betrachten und bewaffnet Widerstand leisten werden. Das Bewusstsein, dass dieser Schritt den ernststen Krieg mit uns bedeutet, muss auf das Ehrgefühl des Königs und auf die Feigheit der rumänischen Schreier einwirken.

Hoffentlich hast Du meine Telegramme über die militärische Lage erhalten. Das am 27-ten abgegebene ist irrtümlich nach Bukarest adressiert worden. Hoffentlich hast Du es schon von Bornemisza bekommen. Am 24-ten und 26-ten habe ich auch längere Telegramme in claris geschickt, bitte beruhige mich über deren Schicksal. Schicke vielleicht den Text des einen oder des andern brieflich her, damit ich kontrollieren kann, ob dieselben nicht verstümmelt wurden.

Was die jetzige Lage anbetrifft so kann ich Dir streng ver-

* V. ö. a 267. sz. levelet.

traulich, ausschliesslich zu Deiner und Herrn v. Busche's Information mitteilen, dass eine mit den Deutschen kombinierte energische Offensive in den allernächsten Tagen einsetzen wird. Es sind schon beträchtliche deutsche Heeresmassen in einer Gegend, wo sie einen unmittelbaren Einfluss auf die Kriegslage in Galizien ausüben können, so dass wir mit den besten Hoffnungen dieser Aktion entgegensehen können.

In der letzten Zeit haben wir sozusagen gar keine Fühlung mit den Russen gehabt, die unseren Rückzug gar nicht behelligten und sich mit einer ziemlich lax durchgeführten Cernierung Przemysl's begnügten, dessen Besatzung einen erfolgreichen Ausfall gegen die russische Streitkraft machte.

Es hiess im Allgemeinen, dass die russische Hauptmacht sich gegen die Weichsel und auf das linke Ufer des Flusses gegen Nord-West hinaufzöge. Seit zwei Tagen haben sich jedoch russische Truppen (hauptsächlich Cavallerie) in den nordöstlichen Karpatenpässen gezeigt, die daselbst befindlichen schwachen Grenztruppen zurückgedrängt und einen bisher belanglosen Kampf mit unseren herangezogenen Verstärkungen aufgenommen. Es wird sich bald zeigen, ob dies eine Demonstration ist, oder der Angriff eines russischen Heeres, in welchem Falle der rechte Flügel unserer Nördarmee, welcher sich gegenwärtig im Süden des Dukla-Passes auf ungarischem Boden befindet, gegen diese Armee zu verwenden sein werde.

Vom Gesichtspunkte der Chancen für den grossen Krieg ist dies ziemlich gleichgültig, es handelt sich nur darum, ob sich unser rechter Flügel nördlich oder südlich der Karpatenpässe mit dem russischen linken Flügel zu messen habe.

Die dortige Bevölkerung wird freilich sehr hart hergenommen, und die Nachricht des Erscheinens russischer Streitkräfte an der Grenze hat eine panikartige Flucht der dortigen ruthenischen Bevölkerung veranlasst, was jedenfalls beweist, dass unsere Ruthenen nicht gemeinsame Sache mit den Russen machen.

In Serbien wogt ein furchtbar hartnäckiger Kampf zwischen unseren Truppen und der serbischen Hauptmacht. Wir können nur langsam vordringen, verschanzen uns aber, um eine erfolgreiche Gegenoffensive unmöglich zu machen.

Gerade heute erhalte ich die Nachricht einer neuen, serbischen

Offensive über die Save, die hoffentlich in kurzer Zeit wieder erfolgreich zurückgeworfen wird.

Unser Pressdienst via Predeal wird hoffentlich bald anfangen, ausserdem werde ich dir nach Sinaia weiter über die militärische Lage telegrafieren, so oft ich irgend etwas von Belang mitteilen kann.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener Tisza.

311.

SZÁMJELES TÁVIRAT.

Gróf Czerninnek, (Sinaia).

(Közlendő telefonon külggyel, külggy útján Buriánnal.)

1914 szeptember 30.

Infolge mir soeben mitgeteilten Telegrammes No. 686 werde ich alles vorbereiten, damit mein Briefwechsel mit Metropoli ten Anfang nächster Woche veröffentlicht werden könne. Ich bitte bis dahin auf jeden Fall zu warten, damit unsere Offensive bis dahin grössere Fortschritte mache, und ich noch Zeit gewinne, einige vorbereitende Schritte hier zu machen.

Die Veröffentlichung müsste jedenfalls einen Tag früher hier als in Bukarest geschehen, um den Schein zu vermeiden, als wenn das ganze von Bukarest bestellt und insceniert wäre. Sollten wir zu diesem Zeitpunkte an der Schwelle eines grossen Sieges stehen, so wäre es vielleicht doch besser diesen abzuwarten und unmittelbar unter dessen Eindruck zu publizieren, was Wirkung jedenfalls steigern würde.

Ich bitte diese Gesichtspunkte zu überlegen, wiederhole aber, dass ich die Bestimmung des Zeitpunktes Deinem und Herrn von Busche's Ermessen anheimstelle.

Tisza.

312.

Daruváry Géza btt.-nak, a kabinetiroda főnökének.

1914 szeptember 30.

Tisztelt Barátom!

Ő Felségének személyesen volt szerencsém bejelenteni, hogy az Augusztai Gyorssegély Bizottság, amely a valóban szép eredményt

felmutató «Aranyat-vasért» mozgalmat csinálja, ezen mozgalom emléke gyanánt egy vasgyűrűt óhajt Ő Felségének felajánlani.

E bejelentést Ő Felsége igen kegyesen méltóztatott tudomásul venni.

Ennélfogva a bizottság kérvényét a vasgyűrűvel együtt azzal a kéréssel mellékelem, hogy azt Ő Felségének bemutatni szíveskedjél.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

313.

Br. Radvánszky Kálmánnak, Sajókaza.

1914 szeptember 30.

Kedves Kálmánom!

A sebesültek utazását illetőleg Hazaihoz fordulok, aki bizonyára el fogja a kérdést intézni. Azt gondolnám azonban, hogy most is a miskolci állomásparancsnokság útján ki lehetne eszközölni azt, hogy az olyan sebesültek, akiknek orvosi vizsgálatra vasuton kell ki és bejárniok, katonai marschruttával utazhassanak.

Katonai híreink mindenünnen jók, tegnap kezdtük meg a német hadsereggel együttes támadásunkat az orosz főhadsereg ellen. Ezzel azt hiszem gyors elintézészt nyer a kárpáti szorosoknál mutatkozó orosz demonstráció is.

Szívből üdvözlök

szerető bátyád *Tisza István.*

314.

Br. Hazai Samunak.

1914 szeptember 30.

Kedves Barátom!

Egyes vidéki kórházak a közel fekvő falvakból származó könnyebb sebesülteket hazaeresztik családi gondozásba azzal az utasításokkal, hogy minden 2—3 nap egyszer jőjjenek be ambulanciára.

Ez az egészben véve nagyon olcsó és célszerű rendszer azzal a hátránnyal jár, hogy legalább egyes helyeken, az illető sebesültek vasuti utazásainál merülnek fel nehézségek. Azt hiszem tehát intézkedni kellene, hogy ilyen sebesültek katonai marschruttával, vagy olyan igazolvánnyal láttassanak el, amelynél fogva ezek a gondozás céljából kötelezett utazásaikat ingyen megtehessék.

Az ügyet szíves gondoskodásodba ajánlja

igaz híved *Tisza.*

315.

Gr. Bethlen Istvánnénak, Zabola.

1914 szeptember 30.

Kedves Margit!

Ne botránkozz meg rajtam, hogy így írok, de még családi leveleimet sem vagyok képes másként mint gyorsírónak diktálva elvégezni.

István* érdekes levelét ezóta megkaptad Ármin útján, nagyon köszönöm, hogy elküldted. Persze nekik nem lehetett helyes áttekintésük az egész helyzet felől, de azért a levél nagyon sok érdekes és tanulságos részletet tartalmaz.

Ezóta támadunk megint s most már reménylem, meglesz az a teljes siker, amelytől csak egy hajszál választott el a múlt hónapban is. Az egész magyar nemzetnek hősie erőfeszítése nem veszhét kárba, erről nekünk, az ország politikai irányításáért felelős embereknek kötelességünk gondoskodni.

Leveledet nagyon köszönve szívből üdvözöl

szerető vén cousinod Tisza István.

316.

Gr. Wickenburg István, fiumei kormányzónak.

1914 szeptember 30.

Kedves Barátom!

Mostanában sokan küldték vissza a velünk harcban álló hatalmaktól kapott érdemrendjeiket: természetesnek találom, ha Volani úr is ugyanezt kívánja tenni.

Restellem, hogy oly régen nem írtam neked, de hidd meg, minden percem úgy igénybe van véve, hogy nem tudtam még eddig a te speciális katonai ellenségeddel foglalkozni. Bizony ezekkel az urakkal vannak súrlódások és kellemetlenségek mindenfelé, ezeket el kell intézni, ahogy muszáj, de különben igyekezni kell nyugodt fölényvel venni a dolgot és túltenni magát az ilyen apró nagyurak hatalmaskodásán.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

* Gr. Bethlen István akkor o. k.

317.

Br. Ghillány Imrének.

1914 szeptember 30.

Kedves Barátom!

Az ételmisszer-kérdésre vonatkozó 27-én kelt szíves soraid kapcsán megjegyzem, hogy a magam részéről teljes rokonszenvvel fogadok és támogatok minden olyan kísérletet, amely a monarchia ételmisszer-szükségletének biztosítására irányul.

Arra kérlek tehát, légy szíves ilyen irányú fáradozásaidat folytatni s ha bármiben közreműködésemre volna szükséged, hozzám fordulni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

318.

Br. Tallián Béla kormánybiztosnak.

1914 szeptember 30.

Kedves Barátom!

Mellékelt névsoron feltüntetett sidi lakosok állítólag megbízható, jóindulatú emberek, akikért, amennyiben információm helyes volna, Hideghéthy* felelősséget vállalna.

Arra kérlek, tehát, légy szíves a dolgot ő velem megbeszélni, s amennyiben teljes megnyugtatót kapnál az illetők politikai megbízhatósága felől, szabadon bocsátásuk iránt közbenjárni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

319.

Herrn Árpád Vagyon Königsberg bei Brünn.

1914 szeptember 30.

Kedves Barátom!

Én azt mindenkinek mondom és mondtam elejétől fogva, hogy nagyon kemény háborúban vagyunk, amely jól fog végződni, de amelyben katonának és civilnek fáradnia, küzdenie és minden téren helyt állnia kell.

Ha ez csüggesztőleg hat némely emberre, azon én igazán nem segíthetek. Tisztességes gondolkozású férfiakban ez csak felébrésztetheti a tetterőt. Az utolsó napok jobb hírei — reményilem — nagyobb biztonságba fogják helyezni a brünni nyugtalankodók nadrágjait is.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

* H. Imre, akkor kormánybiztos.

320.

Valamennyi főispánnak.

1914 szeptember 30.

Kedves Barátom!

Felkérlek, hogy a választók összeírásának eredményéről és illetőleg az egyes választókerületek eddig és most összeírt választóinak létszámáról lehetőleg mielőbb értesíteni szíveskedjél. Amennyiben egy vagy más fontosabb észleleted volna, hálára köteleznél, ha azt is tudomásomra hoznád.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

321.

Ugron Jánosnak.

1914 szeptember 30.

Kedves Barátom!

A harcban elesett váltóadósok vagy kezesek ügye természetesen a moratórium megszűntekor válik aktuálissá. Akkor mindenesetre kell olyan átmeneti intézkedésről gondoskodnunk, amely bizonyos időt hagy az ilyen módon felmerült nehézségek elintézésére.

A tetanusra vonatkozó észleleteidről az illetékes tényezőket értesítettem.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

322.

Hazainak.

1914 szeptember 30.

Kedves Barátom!

Úgy értesülök, hogy a sebesülteknél előforduló tetanus-esetek tetemes részénél el lehetne a végzetes eredményt kerülni, ha az illetők korábban részesülnének beoltásban.

Amidőn e körülményre szíves figyelmedet felhívnam, arra kérlek, légy kegyes a lehetőségig arról gondoskodni, hogy tetanus-oltóanyag már a harc tér közelében lévő kórházaknál és orvosoknál is rendelkezésre álljon, úgy hogy az első tetanus-jelenségeket mutató betegségeknél a beoltást idejekorán lehessen alkalmazni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

323.

Teleszkynék.

1914 szeptember 30.

Kedves Barátom!

Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesületnek hozzád benyújtott kérvényét, amelyben azt kéri, hogy a debreceni internátus céljaira megajánlott évi 20,000 korona államsegélynek a folyó évi részletét a budapesti internátus céljaira használhassa fel, tekintettel a mostani rendkívüli viszonyokra, szíves jóindulatodba ajánlja
igaz híved *Tisza.*

324.

Külgügynek.

1914 október 1.

Mit Bezug auf die Telegramme 684 und 685 aus Sinaia bitte ich Grafen Czernin zu instruieren, dass eine friedliche Besetzung Siebenbürgens durch Rumänien unter jedweden denkbaren Umständen und Bedingungen ausgeschlossen ist und dass er sich in diesem Sinne zu äussern habe. Eventuell kann er schon durch Schweigen oder nicht genug kategorische Antwort auf solche Anspielungen sehr grossen Schaden anrichten.

Tisza.

Közlendő br. Buriánnal, akit kérek, hogy általam kért utasítás elküldését szorgalmazza és eredményt tudassa.

325.

SZÁMJELES TÁVIRAT.

Armeeoberkommandonak.

1914 október 2.

Es fällt mir nicht ein, mich in militärische Operationen einmischen zu wollen, anderseits würdige ich auch den Standpunkt vollkommen, dass in allen diesen Fragen Nebenrücksichten dem Hauptziel unterzuordnen seien. Da ich aber glaube, dass ein weiteres Vordringen der in Máramaros eingebrochenen russischen Truppen in das Innere des Landes auch aus militärischen Rücksichten nicht zulässig wäre, habe ich die Ehre auf die sehr weitgehende politische Wichtigkeit eines möglichst raschen Zurückwerfens der Russen hinzuweisen.

Um sowohl die Behörden richtig anweisen, wie auf das Publikum entsprechend einwirken zu können, bitte ich um telegrafische Information, ob und beiläufig wann solche Verstärkungen eintreffen werden, welche das Aufhalten und Zurückwerfen des Feindes auch auf dieser Linie sichern werden. Selbstredend behalte ich, wenn gewünscht, die Information ausschliesslich für mich, kann aber auf Grund derselben richtige Massnahmen treffen.

Tisza.

326.

SZÁMJELES TÁVIRAT.

Gróf Czerninnek, (Sinaia).

Telefonon közlendő küldüggyel, (küldügy útján br. Buriánnal.)

1914 október 2.

Streng geheim!

Die Absichten des rumänischen Ministerpräsidenten in seinen Äusserungen über Bulgarien und Italien liegen auf der Hand; unser Misstrauen zu erwecken, die Beziehungen mit diesen Staaten zu stören und speziell, was Italien betrifft, uns auf einen Standpunkt in der Trentino-Frage zu drängen, welcher ihm als Präcedenzfall dienen könnte.

Sehr glücklich war Deine Antwort, dass man keinem Verbündeten so eine Schweinerei zumuthen dürfe. Nur möchte ich noch bitten, bei jeder ähnlichen Gelegenheit auch das kategorisch zu betonen, dass wir aus dem eigenen Leibe nichts hergeben und die Besetzung unseres Gebietes von Niemandem dulden würden. So lange ich mitzureden habe, wird ein jeder angeschossen, der zu uns einmarschiert. Hierin stimmen alle kompetenten Faktoren in Wien und Budapest überein, wir würden hievon in keinem Falle, unter keinen Verhältnissen abgehen, und es wäre ratsam, wenn dies in Rumänien allgemein bekannt wäre.

Tisza.

327.

Gr. Stürgkh Károly osztrák miniszterelnöknek.

Den 2. Október 1914.

Hochverehrter Freund!

Auf Deine hochgeschätzte Zuschrift vom 3. September s. Z. 4745 hatte ich aus dem Grunde keine eingehendere Antwort gegeben, weil ich die Gründe der ungarischen Regierung bei einem

früheren Anlass schon auseinander gesetzt hatte, und damals keine solche Änderung in den Konjunkturen eingetreten war, welche eine Veränderung unserer Auffassung nach sich gezogen hätte.

Wie ich Dir aber bei unserer letzten Begegnung in Wien zu sagen die Ehre hatte, ist seit der Zeit eine sehr wesentliche Erhöhung der Getreidepreise eingetreten, welche naturgemäss nicht ohne Einfluss auf unsere Stellungnahme bleiben konnte.

Obwohl also die eigentliche Ursache dieser Weizenteuerung nicht im Zolle, sondern in der Störung des Welthandels gelegen ist, was am besten dadurch bewiesen wird, dass zwischen unseren und den meisten ausländischen Getreidepreisen selbst nach Zurechnung des Zolles eine sehr grosse Marge besteht, so wollen wir doch keiner solchen Massnahme hindernd im Wege stehen, welche einen mässigen Einfluss auf die Preisentwicklung haben könnte.

Ich bin daher in der angenehmen Lage Dir mitteilen zu können, dass wir geneigt sind der Frage einer Aufhebung der Getreidezölle näherzutreten, und würde Dich bitten, das Weitere mit Herrn von Teleszky zu besprechen, welcher den morgigen Tag in Wien zubringt.

Genehmige Hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

328.

Sándor Jánosnak.

1914 október 2.

Kedves Barátom!

Betegh Miklós* levelének visszaküldése mellett értesítlek, hogy az általa sok tekintetben helyesen észlelt romániai körülmények egyáltalán nem tennék azt kívánatossá, hogy a mi detektívjeink ott mozgolódjanak és bárminő akcióba kezdjenek.

Azt hiszem, hogy Németországgal egyértőleg megtörténik ott minden lehető, a Miklós által említett dologban óriási nagy elővigyázat szükséges. Azonban nagyon helyes, sőt szükséges, hogy Erdélyben igazán ügyes emberei legyenek, akik a románok hangulatát s kivált a netalán mutatkozó orosz ügynökök működését megfigyelhessék.

Szívból üdvözl

igaz híved Tisza.

* Kormánybiztos Erdélyben.

329.

Dr. Baltházár Dezsőnek.

1914 október 2.

Főtiszteletű Püspök Úr!

A békésbányai egyház alapítására vonatkozó levele birtokában érintkezésbe lépek Baksával. Azt hiszem valami tévedés van a dologban, mert hiszen egyház-anyásításoknál eddig megszavaztuk a megfelelő adócsökkentési segélyt, csak a folyósítást tettük a lelkészi állás tényleges felállításától és betöltésétől függővé. Nem hiszem, hogy ugyanezen eljárás követése bárminő nehézségbe ütköznék.

A szatmári leányiskola fentartóinak eljárása a szóbanforgó állás szervezésénél és betöltésénél tényleg nem volt szabályszerű, azt hiszem azonban, hogy ennek dacára sikerülni fog a választás megerősítésének kieszközlése.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve Tisza.

330.

Baksa Lajos, a Ref. Egyetemes Konvent előadójának.

1914 október 2.

Kedves Barátom!

Baltházár püspök levelét mellékelve annak a hitemnek adok kifejezést, hogy valami félreértés foroghat fenn. Mert hiszen, — úgy gondolom, — hasonló esetekben eddig is úgy jártunk el, hogy az adócsökkentési segélyösszeget megállapítottuk, de annak folyósítását tettük a lelkészi állás tényleges betöltésétől függővé.

Ilyen módon pedig semmi akadálya nincs a békésbányai egyházmegyében tervezett anyásításoknak, amelyeknek nemzeti szempontból való nagy horderejét a mostani események fokozott erővel bizonyítják.*

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

331.

Br. Solymosy Lajos o. k.-nek.

1914 október 2.

Kedves Barátom!

Leveledben nagyon sok igazság van, a kérdéses segélyösszeget azonban a törvény (1882 : XI.) állapította meg, s így azon nem változtathatunk.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

* Az ottani reformátusok mind magyarok.

332.

Benczur Gyula festőművésznek.

1914 október 2.

Méltóságos Uram!

Szíves sorait megköszönve értesítem, hogyha egy kissé nyugodtabb idők következnek, igyekezni fogok időt szakítani az ülésre, jelenleg azonban teljes lehetetlenség Méltóságodat ebből a célból meglátogatni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

333.

Krobotin hadügyminiszternek.

Den 3. Oktober 1914.

Hochverehrter Freund!

Auf nicht amtlichem Wege erlaube ich mir eine Abschrift der an mich gerichteten Zuschrift des Banus samt der Abschrift der Beilage mit der Bitte zu übersenden, die darin enthaltene Angelegenheit in kurzem Wege ordnen zu wollen.

Ich glaube darauf rechnen zu können, dass Du das Vorgehen, diese Angelegenheit auf ritterlichen Weg leiten zu wollen, ebenfalls missbilligen wirst. Der Sekretär des Banus war nicht nur berechtigt, sondern verpflichtet von der Äusserung des Oberstlieutenant Radicevic Meldung zu erstatten, und der Banus konnte nichts Anderes tun, als um die belastenden Daten zu bitten, welche zur Grundlage einer solchen Äusserung dienen konnten.

Ich glaube es wäre sehr zu wünschen, dass diese Angelegenheit eine ruhige und sachlich korrekte Erledigung finden könne, und ich wäre Dir sehr verbunden, wenn Du die Güte hättest einzuschreiten, damit diese unglückliche Duell-Geschichte in irgend einer passenden Form ausgestaltet werde, und der Banus die von ihm gewünschten Aufschlüsse erhalte.

Diese ganze Geschichte hängt wieder mit dem äusserst bedauerlichen Umstande zusammen, dass die Herrn beim Militärkommando in Agram den Denunziationen der Frankisten ein williges Ohr schenken und eine in jeder Hinsicht unstatthafte Intimität mit diesen sauberen Gesellen aufrechterhalten. Sie erhalten aus diesem Kreise Anschuldigungen gegen verschiedene Beamte, lassen sich in eine misstrauische, abwerfende Beurteilung der

dortigen Behörden hineinhetzen, machen unüberlegte, unstatthafte Bemerkungen und wollen sich mit einem Duell aus der Klemme ziehen, wenn sie für das Gesagte einstehen sollen.

Ich würde die Sache höchst ungern zum Gegenstand eines amtlichen Schrittes machen, da ich glaube, dass derselbe im Wege Deiner vertraulichen Ingerenz viel glatter und zweckmässiger zu ordnen sei und wäre Dir sehr verbunden, wenn Du die Güte hättest rasch zu intervenieren und mich von Deiner Auffassung und von dem Geschehenen zu informieren.

Mit vorzüglicher Hochachtung und warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

334.

Br. *Skerlec Iván horvát bánnak*.

1914 október 3.

Kedves Barátom!

Felterjesztésedet vettem és egyelőre magánlevéllel azzal a kérelemmel küldtem el Krobotinhoz, hogy ő bizalmas rövid úton hozza rendbe a dolgot. Nézetem szerint ez volna a megoldás legcélszerűbb módja, miért is hivatalos útra csak akkor terelném a dolgot, ha ez a mód akadályokba ütköznék. Reményilem azonban, hogy Krobotin meg fogja az illetőkkel értetni, hogy inkorrekt jártak el, s módot fog találni reá, hogy a lovagias ügy alkalmas módon levétessék a napirendről s te megfelelő hivatalos választ kapjál.

Arra kérek, hogyha ilyen irányban tisztességes kezdeményezés történik a katonák részéről, nyújts te is a dolog síma elintézésére segédkezet. Abban az esetben, ha a katonák keresik a tisztességes megoldás módját, leghelyesebb volna, ha a négy szekundáns azt konstataálná, hogy titkárod mindenféle egyéni sértő vagy bántó szándék nélkül egyszerűen hivatalos kötelességet teljesített, amidőn a szóbanforgó nyilatkozatot neked bejelentette, s ezzel a lovagias ügyet befejezettnek nyilvánítanak.

Feljöveteled alkalmával Balogh Jenővel együtt nagyon szívesen állunk rendelkezésedre.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

335.

Jankovich Bélának.

1914 október 3.

Kedves Barátom!

Bud Titusz püspöki helynök levelét mellékelve azon kérését, hogy az eddig élvezett 1900 korona évi segélyt a folyó évre is megkapja, amennyiben a dolog valamely előttem ismeretlen akadályba nem ütköznék, szíves jóindulatodba melegen ajánlja

igaz híved *Tisza.*

336.

Takács Menyhért jászói (premontrei) prépostnak.

1914 október 3.

Főtisztelendő Prépost Úr!

Méltóságos Uram!

Fogadja és tolmácsolja kérem a Rend főtisztelendő tagjai előtt is legőszintébb elismerésem és igaz hálám kifejezését nagylelkű, nemes adományukért.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságos Uram

őszinte híve *Tisza.*

337.

Frigyes főherceg Ő Fenségének.

Den 4. Oktober 1914.

Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit!

Seine Excellenz Feldzeugmeister von Balás hat mir Einsicht in die Akten der unter seinem Präsidium stattgefundenen Untersuchung gestattet, sodass ich Information über deren Ergebnis erhalten konnte.

Ich kann und darf es nicht verschweigen, dass dieses Resultat eine Enttäuschung für mich ist. Die Kommission scheint nämlich ihre Aufgabe dahin interpretiert zu haben, gewissermassen als Untersuchungsrichter nach strafbaren Handlungen zu suchen, und hat die von mir angeführten, einzelnen Vorkommnisse nur aus dem Standpunkte behandelt, ob ein strafrechtliches Verfahren gegen jemanden einzuleiten wäre.

In den jetzigen ereignisvollen Tagen will ich Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit mit diesbezüglichen Detailfragen nicht behelligen, obwohl ich nicht verschweigen kann, dass im ganzen Vorgehen der Kommission die Tendenz zu Tage tritt, die einzelnen Fragen womöglich mit negativem Ergebnisse zu erledigen.

So hätte z. B. etwas mehr Eifer in der Durchführung der Untersuchung in Bezug der Verhaftung der beiden kroatisch-slavonischen Abgeordneten, und des Bezirksvorstehers in Ilok gewiss zur Feststellung des Tatbestandes führen können.

Diese einzelnen konkreten Fragen sind jedoch an und für sich nicht so wichtiger Natur, als dass ich bei diesen Mängeln der Untersuchung aufhalten und Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit mit irgend einer diesbezüglichen Bitte Schwierigkeiten bereiten möchte. Die Hauptsache war und bleibt für mich, dass gewisse missliebige und in ihren Folgen schädliche Erscheinungen konstatiert und für die Zukunft abgestellt werden mögen.

Nicht die Ahndung, sondern die Vermeidung dieser schädlichen Misstände ist der eigentliche Zweck, welcher mich in meinem ganzen Vorgehen leitet: und gerade in dieser Richtung hat leider die Kommission das von ihr Erwartete nicht geleistet.

Meine diesbezüglichen Beschwerden können sich unter vier Punkten zusammenfassen lassen:

1. Wurde der Armeeoberkommando-Befehl nicht befolgt, dass gegen politisch Verdächtige im Einvernehmen mit der politischen Behörde vorgegangen werden sollte.

2. Wurden Geiseln auch in solchen Ortschaften genommen, wo hiezu durchaus keine Veranlassung war (Szabadka, Zombor, etc.), und es wurde bei Bestimmung der Personen die mit Herrn Regierungskommissär Baron Tallián zustande gekommene Vereinbarung nicht beachtet.

3. Bei Untersuchung gegen anständige, angesehene Leute (Bürgermeister, Geistliche, Oberstuhlrichter etc.) wurde sofort mit einer demütigenden Brutalität vorgegangen; es wurden solche Leute ganz auf wertlose Denunziationen aufgegriffen, unter Bajonetten, gefesselt durch ihre Gemeinde geschleppt etc.; was tief empörend auf die Gemüter wirken und das Ansehen von Geistlichen und Behörden schwer schädigen musste.

4. Im Umgange mit den Behörden haben einzelne, hauptsächlich untergeordnete militärische Organe einen wegwerfenden, beleidigenden, das nötige Ansehen der Behörde schädigenden Ton angeschlagen.

Obwohl nun die Kommission gerade diesen Gesichtspunkten keine Beachtung zugewendet hatte, so werfen die aufgenommenen Protokolle einige grelle Scheinlichter auf diese Verhältnisse.

Es ist z. B. wirklich schwer verständlich, wie die Kommission nichts Strafbares darin zu erblicken glaubt:

1. Dass Abgeordnete die sich durch Jahrzehnte in patriotischer Richtung hervorgetan hatten, auf solche schwache Verdachtsmomente eingesperrt werden, dass nicht einmal der Versuch gemacht wird, irgend eine Anklage gegen sie zu präzisieren und das Strafverfahren einzuleiten;

2. dass ein Bezirksvorsteher auf die Denunziation eines Gemeinde-Polizisten sofort arretiert wird;

3. dass ein Detektiv des Peterwardeiner Kommandos, von dem selbst der im späteren Stadium des Verfahrens mitwirkende Offizier sagte «der verfluchte Jud hat uns schon viel Unannehmlichkeiten gemacht», — eine solche Macht in die Hand bekommt, dass er Gendarmerieposten-Kommandanten Befehle gibt, Leute ins Gefängnis schleppt und einen angesehenen Geistlichen darum anfährt und brutalisiert, weil er sich wagte, mit dem Oberstuhlrichter zu sprechen.

Das sind doch haarsträubende Zustände, denen gegenüber es fürwahr nicht genügt, dass dieses Individuum aus dem Dienste entlassen wurde.

Die hohe Einsicht Euer Kaiserlichen und Königlichen Hoheit wird mir gewiss beistimmen, wenn ich diese anarchistischen, rechtslosen Erscheinungen für eine geordnete Armee unwürdig und sowohl militärisch, wie politisch höchst verwerflich und gefährlich halte, und ich muss Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit umsomehr wiederholt bitten, diesbezüglich strenge Befehle zu geben und in Zukunft die, gegen diese Befehle Handelnden zur Verantwortung zu ziehen, weil ich mit Bedauern sehe, dass auch bei den jetzigen Mármaros'er Ereignissen dieselben Erscheinungen an mehreren Stellen zu Tage traten.

Ich werde die Ehre haben, auf diese Frage zurückzukommen, wenn ich einen besser festgestellten Tatbestand vorlegen können werde.

Einstweilen erlaube ich mir nur zu betonen, dass unsere ruthenische Bevölkerung sich im Grossen und Ganzen ganz anders benommen hat, wie die galizische, und dass es eben darum nicht nur ungerecht, sondern vom Standpunkte der höchsten Staatsinteressen sehr verwerflich wäre, die ungarländischen Ruthenen mit den galizischen in einen Topf zu werfen, und auch loyale

Ruthenen und die patriotischen Kreise unsrer gr. kath. Geistlichkeit mit derselben Strenge zu behandeln, die sich in Galizien leider für nothwendig erwiesen hatte.

Ich bitte Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht entgegenzunehmen.

Tisza.

338.

Gr. Czerninnek, Sinaia és Consulat Général d'Autriche Hongrie
Bucarest.

1914 október 4.

Streng geheim.

Ich frage mich ob es bei der vorgestern erfolgten Besserung der Situation in Bukarest nicht besser wäre mit meiner Aktion die Entscheidung auf französischem oder polnisch-galizischem Kriegsschauplatz abzuwarten und unter dem Eindruck eines Sieges zu publicieren. Bitte mir spätestens bis Dienstag mitzuteilen, ob Publikation in den Donnerstag erscheinenden Budapester Blätter jedenfalls erfolgen soll.

Wie jetzt die Dinge stehen, glaube ich, dass die Sache ihre momentane Dringlichkeit verloren hat, während die Publikation nach einem Siege die Wirkung jedenfalls steigern würde.

Gleichlautend: Sinaia, Bucarest.

Tisza.

Közlendő Külggyel és br. Buriánnal.

339.

Br. Buriánnak.

1914 október 4.

Hohenlohe 575. számú jelentése még nem jött meg, de abban teljesen egyetértek, hogy Törökország hadüzenete nagy horderejű, örvendetes esemény volna, s hogy minden lehető el kell követnünk annak mielőbbi előidézésére.

Annak a kérdésnek megítélésére, vajjon a török flotta elég erős-e a németek a legkompetensebbek, sőt kockáztatják hajóikat. Ezért ne fájjon a mi fejünk.

Az az aggály sem jogosult, hogy ez a meggyőződésünk Olaszországot semlegesség elhagyására bírhatná.

Kérlek kövess el mindent, hogy a német akciót teljes erővel azonnal támogassuk. Az ilyen habozásokkal mulasztjuk el a kellő pillanatot.

Tisza.

340.

A bécsi német nagykövet Tisza Istvánhoz.

Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien.

Den 4. Oktober 1914.

Ein Professor Popovici, angeblich einer der Führer der ungarländischen Rumänen, ist dieser Tage vom rumänischen Gesandten in Berlin im auswärtigen Amte angestellt worden. Professor Popovici hat erneuert betont, dass die Hauptforderung seiner Landsleute die Ernennung eines Rumänen zum Minister sei.

Wenn meine Regierung auch die Gründe kennt und würdigt, die Euer Excellenz gegen eine solche Ernennung geltend gemacht haben, so möchte sie doch, in Anbetracht der eminenten Wichtigkeit der öffentlichen Meinung innerhalb der ungarisch-rumänischen Intelligenz entgegenzukommen, Euer Excellenz nochmals die Erwägung unterbreiten, ob sich nicht ein Weg finden liesse, um diesen wiederholt und dringend geäußerten Wunsch in irgend einer Weise zu erfüllen. Gerade jetzt, wo sich eine gewisse Ernüchterung im Königreiche eingestellt hat und die besonneneren Elemente in Bukarest wieder zu Worte kommen, würde gewiss ein praktisches Entgegenkommen auf guten Boden fallen und einen günstigen Einfluss ausüben.

Indem ich Eurer Excellenz, im Auftrage meiner Regierung, diese Angelegenheit nochmals zu geneigter eingehender Prüfung und Berücksichtigung warm empfehle, bin ich mit dem Ausdrucke ausgezeichnete Hochachtung Euer Excellenz stets aufrichtig
ergebenster *Von Tschirschky**

341.

Br. Buriánnak.

1914 október 6.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm tegnap kelt leveledet. A békefeltételek kérdésével bizonyos alapelvek szempontjából mindenesetre fog kelleni lassacskán foglalkoznunk. Éppen gondoltam rá, hogy jövő felmenetelem alkalmával neked és Berchtoldnak szóba hozom a dolgot.

Azt hiszem elsősorban azt az egy pár alapvető szempontot kellene magunk között megbeszelnünk, amelyet a németekkel fog

* Válasz 354. sz. alatt.

kelleni tisztába hoznunk. Ilyen mindenekelőtt a hadikárpótlás: az összes ellenségeinktől netalán kapott hadikárpótlást egy főösszegben kell egyesítenünk és bizonyos elvek szerint felosztanunk. Teljes lehetetlenség volna másként helyesen megoldani az összes függő kérdéseket, minthogy ha az egész háborút s ennek folytán az egyes ellenségekkel kötendő, békéket is egy egységes tömegnek tekintjük.

Bizonyára nem került el figyelmedet Macchio* 1005. számú sürgönyéből San Martinonak az a kedves mondása, hogy Romániában javult a helyzet, mert «l'Autriche leur a fait des promesses». Kérlek, ha nem történt volna meg, gondoskodjál róla, hogy az olaszok megtudják, miszerint Románia *semlegességéért* semmiféle *promesseket* nem kapott.

Ez a csekélység is újabb jele annak, miként igyekeznek Románia és Olaszország egymás pozícióját erősíteni és étvágyát fokozni és mennyire óvatosnak kell lennünk mindenben, amit valamelyik semleges barátunknak mondunk.

Remélem mai telefonüzenetemmel kért lépésednek lesz foganatja. Azt magában véve természetesnek tartom, hogy a hadseregőparancsnokság ilyen, a nagy hadműveletektől távol fekvő kisebb epizódokra kevés gondot fordít. De éppen ezért kellene kellő hatáskörrel bíró alkalmas parancsnokokra bízni ezeket a feladatokat, s nem hagyni olyan gazdátlanul a dolgot, mint ahogy a legtöbb helyen történik.

Bosszantóan nevetséges, hogy Mármaros déli részén Erdély közelében betört egységesen vezetett orosz csapatok elleni akció Munkácson és Nagyszebenben székelő két egymástól teljesen független területiális kommandóra van bízva, amely már önmagában sem alkalmas operációk sikeres vezetésére, de egymással sincs semmi kontaktusban.

Ennek tulajdonítható az oroszoknak a Visó völgyén és Radnán át egészen a Szamosig való kirándulása, ami végtelenül bosszantó és kiszámíthatatlan politikai kárt okozhat. Hiszen nem kell a románoknak egyéb, minthogy azt lássák, hogy védtelenül és tehetetlenül állunk Erdélyben kisebb portyázó csapatokkal szemben is és hogy azt mondhassák, hogy nekik kell erdélyi testvéreik élet és vagyonbiztonságáról gondoskodniok. Elsőrendű politikai

* B. Macchio Károly, osztályfőnök a külügyminisztériumban, ekkor Rómában.

szükség az orosz betörő csapatoknak megsemmisítése, vagy legalább mentől nagyobb veszteséggel való kiverése.

Kérlek, kísérd ez ügyet állandó figyelemmel; ha szükséges, magam is elmegyek a királyhoz.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

342.

Sziklay Ede főispánnak, Kassa.

1914 október 4.

Kedves Barátom!

Nagyon jól tudom, hogy a katonai egészségügyi szolgálatnál igen nagy hiányosságok voltak, hiszen napok óta teljes igyekezettel törekszem azoknak orvoslását a katonáknál keresztülvinni s éppen azért fordultam a főispánokhoz, hogy ebben lehetőleg mielőbb célt érjünk.

Nem hallgathatom el azonban sajnálkozásomat afelett, hogy erre vonatkozólag nyílt sürgönybe foglaltál olyan állításokat, amelyeknek nyilvánosságra jutása egyfelől nyugtalanságot kelt, másfelől méltán bánthatja a katonaságot. Feltétlenül szükségesnek tartom a létező bajok őszinte feltárását, de ha jót akar az ember, ezt bizalmas jelentésben vagy számjeles sürgönyben kell megtenni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

343.

Ormódy Vilmos az Első Általános Biztosító Társaság vezérigazgatójának.

1914 október 4.

Méltóságos Uram!

Most, amidőn társadalmi és gazdasági életünk minden jelentékenyebb tényezője igyekszik kivenni részét a sebesültek gondozásából, Méltóságodat felkeresem azzal a kéréssel, lenne szíves a biztosító intézeteket megnyerni annak az eszmének, hogy egy nagy sebesültek-kórháza felállítására közös erővel vállalkozzanak.

Úgy gondolom, hogy az a jelentékeny anyagi erő, amivel ez intézetek rendelkeznek, s az a tekintélyes erkölcsi pozíció, amelyet kivívtak maguknak, egyaránt indokoltá tenné, hogy ebben a nagy altruisztikus munkában az őket megillető impozáns módon résztvegyenek.

E kérést nagyon melegen ajánlja szíves támogatásába

régi híve *Tisza.*

344.

Szell Kálmán b. t. t., volt miniszterelnök, orsz. képviselőnek.

1914 október 4.

Igen Tisztelt Barátom!

Nagyon köszönöm a szíves figyelmeztetést. Megfogadom jó tanácsodat s reménylem, hogy a biztosító intézetek sem fognak a bankok mögött elmaradni.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

345.

Országos Gyermekvédő Liga, Budapest.

1914 október 4.

Szeptember 28-án hozzám intézett felhívásuk kapcsán sajnálattal értesítem a Ligát, hogy további tisztviselőinek katonai szolgálat alóli felmentése iránt a legjobb akarat mellett sem tehetek lépéseket.

A Liga áldásos működésének egészen kivételes honorálása mutatkozott Neugebauer igazgató felmentésében is. Ennél messzebb menő kérelmet azonban igazán nem intézhetek a hadvezetőséghez. Nem kétlem, hogy a jelenleg állás nélkül lévő nagyszámú magánhivatalnokok, valamint a keresetvesztett ügyvédek körében kaphat a Liga minden tekintetben megfelelő ideiglenes munkaerőt; az ezek bevezetésével járó munkatöbblet mindenestre olyan kellemetlenség, mint amelyet a mai rendkívüli időkben mindnyájunknak zúgolódás nélkül kell elviselni.

Tisztelettel *Tisza.*

346.

Makfalvy Géza főispánnak, Kaposvár.

1914 október 4.

Kedves Barátom!

A Nemes Marcell-féle indítványt nehezen végrehajthatónak tartom ugyan, miután megfelelő vagyoni és jövedelmi kataszterünk nincs, s így a gazdag emberek nagy része kicsúsznék az aránylagos megterheltség alól, de azért ha a vármegye közhangulata mellette van, egyáltalán nincs kifogásom elfogadása ellen.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

347.

Simontsits Elemér o. k., az Orsz. Hadsegélyző Biz. alelnökének.*

1914 október 5.

Kedves Barátom!

Sürgessétek minden tőletek telhető módon a meleg ruhadarabokhoz való gyapjúfonalat. Ma megint Aradmegyéből kapok panaszt, hogy még semmi fonál nem érkezett, pedig már eddig összesen 753 kilo szükségletet jelentettek be. Én attól félek, hogy a gyárak is huncutkodnak a dologban s a mi megrendelésünket mellőzve későbbi drágább rendeléseket effektuálnak.

Jó volna erőlyesen utána nézni a dolognak, a vasuti szállítást pedig Harkányi útján megsürgetni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

348.

Joanovich Sándornak.

1914 október 5.

Kedves Barátom!

A hadsereg ellátása kérdésében sikerült Ghillánynak ingerenciát nyernie, s már eddig is igen örvedetes tevékenységet fejt ki ezen a téren.

Ennek folytán neki küldtem el leveledet, s arra kérlek, légy szíves őt lehetőleg sok konkrét adat birtokába juttatni. Most a háború alatt is sürgősen szükséges a mutakozó bajok és visszások felderítése és mielőbbi megakadályozása.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

349.

Br. Ghillány Imre földművelésügyi miniszternek.

1914 október 5.

Kedves Barátom!

Joanovich Sándornak a hadseregszállításokra vonatkozó levelét mellékelve értesítelek, hogy felhívtam őt, miszerint neked adjon bővebb felvilágosítást e dologban.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

* Az Országos Bizottság elnökének gr. Tisza Istvánnak e téren főmunkatársa volt.

350.

Balogh Jenőnek.

1914 október 5.

Kedves Barátom!

Október 2-án kelt szíves soraid kapcsán van szerencsém a Szabadkán letartóztatott horvát-szlavon illetőségűek* névsorát azzal a kéréssel visszaküldeni, hogy ez ügyben báró Tallián kormánybiztos közvetítésével a katonai hatósággal érintkezésbe lépni méltóztatással.

Nézetem szerint a szóbanforgókat vagy szabadon kellene bocsátani, vagy amennyiben ellenük bárminő eljárás indokoltnak látszanék, ezen eljárás megindítása végett az illetékes horvát-szlavon hatóságoknak kellene őket átadni.

Az ópávai túsok dolgában Dellimanicshoz fordulok.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

351.

Dellimanics Lajos főispánnak.

1914 október 5.

Kedves Barátom!

Az aradi várban letartóztatott ópávai túsok jegyzékét azzal a kéréssel küldöm, légy szíves megállapítani, olyan-e Ópávan a hangulat, amely túsok visszatartását még ma is szükségessé teszi és ha igen, a névsorban foglalt öt tús személyisége megfelelő-e azon megállapodásunknak, hogy túsokul az illető község leg-hazafiatlanabb, legizgágabb egyénei veendőek. Mert abban az esetben is, ha a túsok vétele indokoltnak mutatkoznék, de ezek az egyének tisztességes, békés honpolgárok volnának, azoknak másokkal való kicserélése mutatkoznék indokoltnak.

Puhatolódzásod eredményét légy szíves kérlek velem tudatni, de egyúttal, amennyiben valamely lépés szükségesnek mutatkoznék, azt az illetékes katonai parancsnokságnál közvetlenül vagy Tallián Béla útján megtenni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

* A világháború elején néhány katonai hatóság illetéktelenül túsokat tartóztatott le.

352.

Vidiczky Györgynek.*

1914 október 5.

Nagyságos Uram!

Július 21-én kelt memorandumát éppen a háborús világ kitörésekor kaptam és sok dolgom között csak most tudtam nyugodtan elolvasni. Engedje meg, hogy szíves fáradozásáért őszinte köszönetet mondva egyúttal ez értékes munkát némi kiegészítését kérem.

Mindenekelőtt azt szeretném megállapítani, hogy miben nyilvánult a szerb egyház önkormányzata és illetőleg a laikus elem befolyása az 1868. évi királyi rendelet előtt? Minő volt az egyház-község, az egyházmegye és az egyetemes egyház-szervezet, kikből állottak és kik által választattak ezen egyházi hatóságok alkotó tagjai?

Azt mondja továbbá a memorandum, hogy az 1912. évi július 11-iki királyi leirat értelmében életbelépett új hatóságok a kormány részéről sem kellő támogatásban, sem kellő védelemben nem részesültek. Igen nagy köszönettel venném, ha szíves volna informálni aziránt, minő esetekben és minő tekintetben hiányzott a kormány kellő támogatása és védelme?

Nem tudom továbbá egész világosan kivenni, vajjon 1868-ig a papok kinevezési jogát gyakorolta-e tényleg a püspöki kar, vagy pedig csak az áthelyezési jogot. Miért is hálás köszönettel venném, ha a papok választására vagy kinevezésére s a püspököknek e téreni jogaira vonatkozólag részletesebb információt nyerhetnék.

Miután pedig Nagyságos Uram a papok kinevezésének és áthelyezésének jogát újból a püspökre öhajtaná ruházni, arra nézve is felvilágosítást kérek, lehetségesnek gondolja-e, hogy egy ilyen változást valaha egy szerb egyházkongresszus megszavazna, ha pedig nem, minő úton gondolná annak megvalósítását?

Végül, miután a jelenlegi helyzetre vonatkozólag konkrét javaslata odairányul, hogy jelenleg csakis patriarchaválasztás céljából hivassék össze, és pedig a királyi leiratnak megfelelően módosított választási rend alapján, a kongresszus s az egyház-szervezet szükséges módosításának kérdései későbbre halasztásának, bátor vagyok azt kérdezni, hiszi-e Nagyságos Uram, hogy a kongresszus hajlandó lesz a patriarchaválasztásba belemenni,

* V. ö. a fennebb 23 sz. a. közölt levelet.

mielőtt állást nem foglal az egyházalkotmány kérdéseiben és garanciákat nem nyer állítólagos sérelmei megszüntetéséről? Attól félek, hogy egy ilyen módon egybehívott kongresszus törvénytelennek nyilvánítaná magát, nem választana patriarchát és csak elmérgesítené a kérdést.

Igen hálás volnék, ha mindezen kérdésekre őszinte, bizalmas választ adni méltóztatnék.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza,*

353.*

Dr. Österreicher Samu ügyvédnek.

1914 október 5.

Tisztelt Ügyvéd Úr!

Miután gróf Maldeghem Lajos címe előttem ismeretlen, van szerencsém arra kérni ügyvéd Urat, szíveskedjék nevezett előtt nagylelkű adományáért legőszintébb elismerésemet és köszönetemet nyilvánítani.

Egyben mellékelem gróf Maldeghem Lajosnak ügyvéd úrhoz intézett levelét.

Igaz tisztelettel vagyok

kész szolgája *Tisza,*

354.¹

Tschirschky nagykövetnek, Bécs.

Den 6. Oktober 1914.

Euer Excellenz!

In Beantwortung der soeben erhaltenen werten Zuschrift Euerer Excellenz vom 4. Oktober habe ich die Ehre zu bemerken, dass der Herr Popovici eine ganz unbedeutende Persönlichkeit ist, welcher den Anlass eines im Jahre 1894 gegen ihn eingeleiteten politischen Prozesses dazu benützte als Märtyrer hauptsächlich in Wien zu leben und sich in gewisse ungarfeindliche Kreise einzuschmeicheln.

Gewisse Bedeutung hat er dadurch bekommen, dass es ihm, wie leider manchen anderen Intriganten, gelungen ist sich im Belvedere einzuschmuggeln, um mit mehr oder weniger Recht die Rolle des Vermittlers zwischen dem seligen Erzherzog Franz Ferdinand und den ungarländischen Rumänen zu spielen.

* V. ö. a 340. sz. a. közölt levelet.

Durch den tragischen Tod seines hohen Gönners hat er nun diese Rolle eingebüsst und wenn auch eine gewisse Geschicklichkeit und Begabung ihm nicht abzusprechen ist, so ist er nichts mehr als ein mit sogenannten gross-österreichischen Ideen saturierter intrigierender Journalist.

Aus dem gross-österreichischen... (lucus a non lucendo wie klein würden diese Unglücksmenschen Österreich machen, wenn sie an die Verwirklichung ihrer Ideen schreiten könnten) Lager hat er die Idee eines rumänischen Ministers für Ungarn geschöpft. Eine Kopie des österreichischen Landsmann-Ministers, welche den ungarischen Verhältnissen und Institutionen gar nicht, aber absolut nicht anzupassen wäre. Es denkt aber auch gar niemand bei den ungarischen Rumänen an so etwas. Die Parteiführer, mit denen ich voriges Jahr verhandelte, haben ein einzigesmal lachend diese Idee erwähnt, dieselbe wurde mit einem schlechten Witz begraben.

Ich bitte Euere Excellenz überzeugt zu sein, dass dies ein unmögliches Unding wäre, womit man nur Schaden anrichten würde. Es wäre vielleicht zweckmässig Herrn Beldiman auf den wirklichen Wert dieses Herrn aufmerksam zu machen. Ich wiederhole nur seine Beziehungen zum Belvedere haben ihm eine efemere und nun mehr begrabene politische Bedeutung verschafft.

Meine Aktion ist vorbereitet und wird in Schwung gesetzt, sobald die Russen ganz aus Ungarn herausgetrieben sind. Leider ist es jetzt einer kleinen Kolonne gelungen, aus Mármaros durch ein Nebental nach Siebenbürgen zu gelangen, wo dieselben erst morgen mit überwiegenden Kräften angegriffen werden. Es ist wohl selbstredend, dass ich das Hinauswerfen dieser russischen Abteilungen abwarten muss, sonst würde die ganze Sache der Furcht von der russischen Invasion und deren Wirkung auf die Treue der Rumänen zugeschrieben.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner ausgezeichneten Hochachtung.

Tisza

355.

Sándor Jánosnak.

1914 október 6.

Kedves Barátom!

A Népszava 1915. évi naptárának tartalmára vonatkozó vázlatot azzal a kéressel küldöm meg neked, hogy az abban foglalt

kifogásolt közlemények megjelenését megakadályozni méltóztassál. Egyetértek azonban Balogh Jenő azon óhajlásával, hogy tekintettel a mostani viszonyokra és a Népszava jelenlegi magatartására, amennyiben lehetséges, barátságosan kellene e dolgot a szerkesztőséggel rendezni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

356.

Br. Hazai Samunak.

1914 október 6.

Kedves Barátom!

A miskolci ügyészségnek a katonák több 100 galíciai illetőségű foglyot adtak át megőrzés végett. Az osztrák igazságügyminiszter, akihez Balogh Jenő fordult ebben a kérdésben, a visszakérőleg mellékelte választ adta.

Felkérek tehát, légy oly szíves, Georgival érintkezésbe lépni s gondoskodni róla, hogy ezektől a vendégektől az osztrák kormány lehetőleg mielőbb megszabadítson.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

357.

Joanovich Sándornak.

1914 október 6.

Kedves Barátom!

Glatfelder püspöknek a temesrékásiak bajára vonatkozó levelét azzal a kéréssel küldöm, hogy e bajon a lehetőséghez képest segíteni szíveskedjél. Legrosszabb esetben azt lehetne kimódolni, hogy ugyanezen, vagy a szomszéd község olyan lakosai, akiknek fuvaros jószága otthon maradt, megfelelő feltételek és bér hitelezése mellett elvégezzék a távollévők munkáját is.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

358.

Br. Burián, gr. Tisza Istvánnak.

1914 október 7-én d. e. 11 ó. 30 p.

Romániáról beszélve tegnap a király önszántából azt a megjegyzést ejtette el, hogy most alig volna célszerű nyilvánosságra hozni a román metropolitával váltott levelezést, mert ez orosz veszély nyomása alatt történtnek tünnek fel. *Burián.*

359.

Dr. Békefi Remig zirci apátnak.

1914 október 7.

Főtisztelendő Apát Úr!

Méltóságos Uram!

Fogadja és tolmácsolja kérem a Rend főtisztelendő tagjai előtt is legőszintébb elismerésem és igaz hálám kifejezését nagylelkű, nemes adományukért.

Egyúttal intézkedtem, hogy az összeg a Magyar Országos Központi Takarékpénztárból a «behívott katonák visszamaradt családtagjainak segélyezésére fordítandó alap» javára a Magyar Általános Hitelbankba átutaltassék.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságos uram

őszinte híve Tisza.

360.

Magyar Országos Központi Takarékpénztár, Budapest.

1914 október 7.

Felkérem, hogy dr. Békefi Remig zirci apát által adományozott 80,000 K összeget, a Magyar Általános Hitelbankba «a behívott katonák visszamaradt családtagjainak segélyezésére fordítandó alap» javára szíveskedjék befizetni.

Tisztelettel Tisza.

361.

Id. Molnár Viktor kormánybiztosnak.

1914 október 8.

Kedves Barátom!

Téged ismerve nem kétlem ugyan, hogy a különböző alkalmakor hozzád intézett kéréseimben eljártál és az illető ügyeket elintézted, de mégis meg kell jegyezmem, hogy soha tőled egy sor választ vagy információt nem kaptam.

Nagyon leköteleznél, ha az ottani helyzetről, észleleteidről és mindazon fontosabb dolgokról, amelyekben hasznos információt adhatsz, tájékoztatni szíveskednél. Legcélszerűbb volna, ha ezt egy jó hosszú magánlevélben tennéd.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

362.

Csernoch János hercegprimásnak.

1914 október 8.

Mélyen Tisztelt Barátom!

Az üresedésben álló zenggi püspökség betöltése kapcsán bátor vagyok szíves figyelmedet dr. Marusichra, a gospici gimnázium katechetájára és tiszteletbeli kanonokra felhívni, akit a bán igen lelkiismeretes utánjárás után elsősorban hozna erre az állásra javaslatba.

Értesülése szerint politikával nem foglalkozó kiváló papi ember, aki egyházi szempontból is bizonyára teljesen alkalmasnak fog találtatni.

Nagyon leköteleznél, ha ezen kombináció elfogadását keresztül-vinni méltóztatnál.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved Tisza.

363.

Rónay Jenő, o. k.-nek, Kiszombor.

1914 október 8.

Kedves Barátom!

Mély részvétellel látom 6-án kelt leveledből, hogy a harctéren lévő fiad miatt aggódtok. Nagyon reményelem, hogy nem lesz semmi baja, mert minden eddigi híreink szerint az oroszok igen tisztességesen bánnak foglyainkkal.

A legnagyobb készséggel állok hírek szerzése tekintetében szolgálatodra, az általad kontemplált út azonban nem célhoz vezető, mert mi az orosz követséggel direkt összeköttetésbe nem léphetünk. Hasonló esetekben az amerikai diplomácia közvetítését vesszük igénybe, amely készséggel és sikeresen jár el hasonló ügyekben.

Ennélfogva a sikeres eljárás reményében az itteni amerikai főkonzul útján teszem folyamatba a dolgot.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

364.

Hajdu A. kasznárnak, Kocsord (Szatmár m.).

1914 október 8.

Kedves Kasznár Úr!

Amint már telefonon tudattuk, nyugtalanságra nincs semmi ok. Ezóta tényleg ki is vertük az oroszokat az ország területéről

kivéve Máramaros megye egy részét, ahol még bent van egy orosz csapat. Ezt is megvertük már s remélhetőleg meg fog teljesen semmisíttetni. Maradjanak csak nyugodtan Kocsordon, ha valami baj volna, idejekorán értesíteni fogom.

Szívből üdvözi Tisza.

365.

Dr. Baltházár Dezsőnek.

1914 október 8.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Baksa Lajosnak a békésbánati anyásításokra vonatkozó felvilágosító levelét mellékelve, biztosítom főtiszteletű püspök Urat, hogy jövőre is készséggel állok ez ügy szolgálatára.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve Tisza.

366.

Ormódy Vilmosnak.*

1914 október 8.

Méltóságos Uram!

Szíves értesítéséért hálás köszönetet mondva a felállítandó kórházra vonatkozó további közleményeit bizalommal várom.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságodnak

őszinte híve Tisza.

367.

Holicser Károly, o. k.-nek, Csetény (Veszprém m.).

1914 október 8.

Kedves Barátom!

Szíves soraidat megköszönve, mindenekelőtt meg akarlak az iránt nyugtatni, hogy az otthonukba szabadságolt katonák kolera-veszélyt semmi körülmények között nem hozhatnak magukkal. A kolerafertőzés veszélye tudvalevőleg 5 napig tart, már pedig ezek a katonák sokkal több időt töltenek el, amíg a harc térről családtagjaikhoz megérkeznek.

Ami a másik kérdést, t. i. ezeknek megfelelő orvosi kezelésben való részesítését illeti, ebben a tekintetben a helyi hatóságoknak kell eljárniuk, s nagyon helyes volna, ha ebben a társadalom intelligensebb tagjai is közreműködnének. Minden ilyen hazamenő

* V. ö. az 1914 okt. 4-én kelt, fennebb 343. sz. a. közölt levelet.

katonának kötelessége a községi előljáráságnál azonnal jelentkeznie ott nyilvántartásba vétetik, s így ha egy kis gond fordítottatik ezen, ügy adminisztratív kezelésére, az általa említett dolgokat is könnyű lesz orvosolni.

Szívből üdvözlő

igaz híved Tisza.

368.

Monus Jánosnak.

1914 október 8.

Kedves Fiam!

Légy te egészen nyugodt aziránt, hogy a családodat nem fogom bajba juttatni. Meg van annak is az oka, hogy miért nem adom a rendes cseléd konvenciót továbbra is, t. i. azért nem, mert ilyen módon megkaphatják az állami segélyezést, amitől elesnének, hogy ha a konvenciót megkapnák. Aképpen rendeztem tehát a dolgot, hogy a háborúba ment cselédek családjai az állami segélyt kapják meg, tőlem pedig lakást, marhatartást, tengeriföldet s a szükséghez képest esetről-esetre egyéb segítséget kapjanak.

Ismerhetsz annyira, hogy tudjad, miszerint más tisztességes cselédem háznépét sem hagynám bajban, legkevésbé az olyan emberét, aki, mióta felcseperedett az édesatyja nyomdokába lépett és híven szolgálja a gazdáját.

A jó Isten oltalmazzon és hozzon jó egészségben vissza.

Tisza.

369.

Gróf Czerninnek, (Bukarest).

(Telefon útján közlendő Külüggyel, Külügy útján br. Buriánnal.

Den 10. Oktober 1914.

Streng geheim.

Die im Telegramm 870 erhaltene Aufklärung bezüglich das Vorgehen des deutschen Gesandten lässt den wesentlichsten Punkt bei Seite. Den grössten Schaden verursacht der Umstand, dass hiesige Rumänen erzählen, Herr von Busche hätte ihnen gesagt, ich würde mich noch weigern, die Autonomie Siebenbürgens zu gewähren, die deutsche Regierung werde aber dies durchsetzen.

Auf Grund meiner Papiere konstatiere ich, dass die Idee der Autonomie oder «statut politique» von König Carol und Marghiloman vor Eintreffen Herrn von Busche's angeregt wurde. Bei unserer

Besprechung habe ich es dem deutschen Gesandten auseinandergesetzt, dass die Sache indiscutabel sei. Infolge dessen hat auch Herr von Busche sehr richtiger Weise diese Idee ganz fallen gelassen, und schon am 21. September im Wege Herr von Tschirschky's die in meinem Brief an den Metropolitene enthaltenen drei Punkte angeregt. Später wurde die seither gewährte Amnestie und die unmögliche Idee des rumänischen Landsmannministers deutscherseits ventiliert, von Autonomie jedoch ist nie wieder die Rede gewesen.

Auf Basis dieses Tatbestandes muss ich die Aufklärung dieses Missverständnisses wiederholt bitten, und Herrn von Busche ersuchen, er möge in entsprechender Form den Betreffenden bekannt geben, dass von Autonomie nicht die Rede war, und nicht die Rede sein kann. Ich würdige die Schwierigkeiten seiner Aufgabe und seine erspriesslichen Bemühungen, und komme auf diese Frage nur deswegen zurück, weil ich die Klärung derselben gerade für den Erfolg seiner Aktion für unbedingt notwendig halte.

Tisza.

370.

Gr. Berchtold Lipót külügyminiszternek.

Den 10. Oktober 1914.

Lieber Freund!

Es tut mir sehr leid, Deinem auf Béla Rakovszky bezüglichen Wunsch auch diesmal noch nicht genüge tun zu können. Ich muss aber bemerken, dass es unter den zuverlässigsten Mitgliedern der Regierungspartei sehr viele gibt, die in jeder Hinsicht würdiger sind und sich mehr Verdienste erworben haben, als Rakovszky ohne die Geheimratswürde erhalten zu haben. Seine Auszeichnung würde also mit Recht böses Blut machen, umsomehr, da wir während des Krieges überhaupt gar keine Auszeichnungen vor Seiner Majestät in Vorschlag bringen, die nicht mit den Kriegsoperationen im direkten Zusammenhange stehen.

Sollte sich Rakovszky jetzt Verdienste erwerben, so könnte seine Auszeichnung nach seiner Rückkehr eventuell mit einigen anderen der Regierungspartei angehörenden angesehenen Leuten erfolgen.

Mit besten Grüßen

Dein ergebener Tisza.

371.

Br. Harkányi Jánosnak.

1914 október 10.

Kedves Barátom!

Bernády főispán sürgönyének csatolása mellett megemlítem, hogy más oldalról is hallottam már panaszokat az erdélyi faipar pangását illetőleg.

Úgy gondolom tehát, igen jó volna, ha méltóztatnál befolyást szerezni reá, hogy a mostani tömeges barakképítkezések alkalmával az erdélyi fatelepek megfelelően figyelembe vétessenek.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

372.

Bernády György polgármesternek, Marosvásárhely.

1914 október 10.

Kedves Barátom!

Az erdélyi faipari vállalatoknak a küszöbön álló barakképítkezéseknél való részesítési ügyét a kereskedelmi miniszter úrnak melegen ajánlottam, aki ebben az irányban bizonyára szívesen meg fog tenni minden lehetőt.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

373.

Desewffy Emma úrhölgynek.

1914 október 10.

Nagyságos Asszonyom!

A Márton-utcai «Otthon» munkásságára vonatkozó érdekes kimutatás visszaküldése mellett arra kérem, szíveskedjék az Otthon további segélyezése iránt az illetékes kerületi elöljáróság útján a fővárosnál lépést tenni, amely lépést annak idején nagyon szívesen fogom támogatni.

Biztosra veszem, hogy eddigi működésük is a fővárosi segélyakcióval összhangban történt, úgy hogy azok a családok, akiket Nagyságos Asszonyom segélyezett, élelmezett vagy látott el munkával, ezáltal tényleg a főváros hasonló költségeit kevesbítették. Nem kétlem tehát, hogy ezen az alapon a főváros szempontjából is indokoltnak fog látszani a segélyezés.

Mindenesetre úgy kellene a dolgot jövőre csinálni, ha eddig nem történt volna meg, hogy a kerületi elöljáróság név szerint

tudja azokat a szegényeket, akik Nagyságos Asszonyom akciója révén jutottak gondozásba, mert ellenkező esetben egyes élelmes szegények két felől is segélyeztethetnék magukat.

Kezeit csókolja

régi híve *Tisza.*

374.

Dr. Daruváry Gézának.

1914 október 10.

Tisztelt Barátom!

Ő Felsége parancsához képest van szerencsém tudomásodra hozni, hogy a Lónyay Elemér grófné által említett gondolatról én is hallottam és a magam részéről szép és eredménnyel kecsegtető gondolatnak tartom azt, hogy katonáknak juttatott kis imakönyvek elárúsítása révén is növeljük a gyermekvédelmi célokra és különösen a hadrakeltek özvegyei és árvái gyámolítására szánt összeget.

Úgy tudom, hogy ez az egész akció az Augusztai Gyorssegély Bizottság vezetése alatt működik s az Országos Segélyező Bizottság felügyelete alá tartozik, s így ez akció korrekt keresztülvitelére teljes garanciát találhatnánk.

Az Ő Felségéhez intézett az a kérés, hogy 12 imakönyvet sajátkezű névalírásával méltóztassék ellátni, mindenesetre igen jelentékeny anyagi értékkel bírhatna, s így a nemes célt lényegesen előmozdítaná. Magának ennek az akciónak semmi olyan oldala vagy vonatkozása nincsen, amely aggályosnak tüntetné fel Ő Felségének ezen legkegyelmesebb egyéni közreműködését. Legfeljebb az adhatna aggályra okot, vajjon egy ilyen kérés teljesítésével nem tenné-e ki magát Ő Felsége nehezen visszautasítható további zaklatásoknak.

Azt gondolom azonban, hogy ennek az aggálynak is elejét lehetne venni akkor, ha Ő Felsége kimondani méltóztatnék, miszerint ez egészen kivételes természetű kegy, amelyet csakis a háború alatt és csakis a hadban elesettek özvegyei és árvái részére kegyeskedik megtenni.

Mindezek alapján tehát a magam részéről nem látnék semmi olyan körülményt fennforogni, amely az Ő Felsége elé terjesztett kérelem legkegyelmesebb teljesítésének akadályául szolgálhatna.

Nagyon leköteleznél, ha Ő Felsége legkegyelmesebb elhatározásáról annak idején értesíteni méltóztatnál.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte-híved *Tisza.*

375.

Gr. Degenfeld József, a tiszántúli ref. egyházkerület főgondnokának.

1914 október 10.

Kedves Barátom!

8-án kelt leveled tartalmát azonnal közöltem a belügyminiszterrel. Bizonyára kívánságod szerint fog a dolog eldőlni, mert nekünk is az az intenciónk, hogy az iskolákat lehetőleg megtartsuk tanítási célokra, Debrecenben pedig egyáltalában nem olyan a helyzet, amely az alól kivételt tenne szükségessé.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

376.

Sándor Jánosnak.

1914 október 10.

Kedves Barátom!

Degenfeld Józsitól elkésredett levelet kaptam, hogy Debrecenben járványbizottság alakul, amely túlbuzgóságában nem ismer határt, s a ref. gimnázium új épületét jelölte ki megfigyelő-kórház gyanánt.

Debrecenben abszolút nincs szükség a tanítást korlátozó ilyen intézkedésekre, azt hiszem, nagyon jó volna, ha Domahidyt magad bizalmasan utasítani szíves volnál. Magára az iskolaépítkezésre vonatkozólag a ref. egyházkerületi elnökség hozzád küldött felterjesztést, annak mielőbbi kedvező elintézését kéri

igaz híved Tisza.

377.

Több vattagyár és kötszergyárnak.

1914 október 10.

Sürgős áttekintést óhajtván nyerni arról, vajjon a magyar ipar mennyiben képes a hadsereg vatta- és gaze-szükségletét ellátni, mielőbbi szíves értesítést kérem aziránt, milyen határidőkre milyen árban képes kötszerhez alkalmas sterilizált vattát és gazet szállítani?

A dolog sürgösségére való tekintettel mielőbbi értesítést kér

tisztelettel Tisza.

378.

Br. Hazai Samunak.

1914 október 10.

Kedves Barátom!

Nagyon kérném, légy szíves orvosi szakértőiddel összeállíttatni s velem lehetőleg mielőbb közölni, körülbelül mekkora vattas és gaze-szükséglet merül fel a háború alatt. Tudom nagyon jól, hogy csak bizonyos kombinációról lehet szó, de legalább némi tájékozást kérnék a szóba jövő mennyiség felől, mert el szeretnék mindent követni, hogy ennek legnagyobb részét a hazai iparral fedezhessük.

Mielőbbi szíves válaszodat kéri

igaz híved *Tisza.*

379.

Özv. Lónyay Sándorné úrnőnek.

1914 október 10.

Méltóságos Asszonyom!

Van szerencsém Méltóságodat értesíteni, hogy Ő Felsége az «Aranyért vasat» mozgalom emléke gyanánt felajánlott vasgyűrűt szíves köszönettel legkegyelmesebben elfogadni méltóztatott, s ezen mozgalom céljaira magánpénztárából 5000 koronát méltóztatott legkegyelmesebben adományozni.

Amidőn ezt Méltóságodnak bejelenteni szerencsém volna, egyúttal közlöm, hogy nevezett összeget annak vétele után rendeltetési helyére juttattam.

Fogadja Méltóságos Asszonyom kiváló tiszteletem kifejezését.

Tisza.

380.

Gr. Czernin Ottokár követnek.

Den 10. Oktober 1914.

Lieber Freund!

Bei Rückschluss des Marghiloman'schen Briefes erlaube ich mir Dir mitzuteilen, dass es sich herausgestellt hat, dass die zwei darin erwähnten Jockeys nämlich Grabiez 21 und Kosuch 22 Jahre alt sind, infolgedessen als Militärflichtige absolut nicht ins Ausland gelassen werden könnten.

Ich bedauere sehr, dass ich Herrn Marghiloman nicht mehr Entgegenkommen in diesem Falle beweisen konnte und stehe ihm wann immer gerne zur Verfügung.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza.*

381.

Gróf Berchtoldnak, br. Buriánnal közlendő.

Den 11. Oktober 1914.

Nach der Demonstration der russischen Flotte vor Konstanz wäre das Ausfahren der türkischen Flotte unbedingt notwendig. Meiner Ansicht nach wären der öst.-ungarische und der deutsche Botschafter in Konstantinopel anzuweisen, im Falle Admiral Souchon aus militärischen Gründen nicht dagegen ist, mit ganzer Energie für die Ausfahrt der Flotte und womöglich einen Kampf mit der russischen Flotte einzutreten. Unterbleibt dies, so wird das Vorherrschen der russischen Seemacht im Schwarzen Meere auf Rumänien und Bulgarien einen Eindruck machen, dessen Folgen im höchsten Grade bedenklich werden können.

Tisza.

382.

Boda Dezső rendőrfőkapitánynak.

1914 október 11.

Tisztelt Barátom!

9-én kelt leveled mellékletét elolvastam. Őszintén szólva nagy jelentőséget nem tulajdonítok a dolognak, mert utóvégre a riporter igyekszik összeköttetéseket szerezni mindenfelé, s ami ezen túlmenő aggályos nyilatkozat foglaltatik a jelentésben az mégis többé-kevésbé ellenőrizhetlen pletykája bizonyára nem túlságos szavahihető zszurnalistának.

A te embereid információjának értékére sajátságos fényt vet pld. az, hogy a russofil lakosságnál az oroszok részére előkészített lőszerről és élelmiszer raktárokról beszél. Aki csak egy kicsit ismeri egy nagy hadseregnek lőszer és élelmiszer szükségletének méreteit, az ennek a mesének abszurdításával eleve tisztában lehet.

Egy dolog van azonban a jelentésben, aminek további puhatolása nem volna érdektelen. Meg kellene állapítani, mit csinált Kéri Pál szeptember 15-ike után? Erre vonatkozólag további információt kérek.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved Tisza.

383.

Hanvay Zoltánnak.

1914 október 11.

Kedves Barátom és Bátyám!

Ezer dolog között csak egy pár szót. Sok száz kilométer hosszú határt az orosz betörési pontok megszállásával nem lehet megvédeni. Hiszen erre az egész hadsereg sem volna elegendő. A helyes védelem csak az lehet, hogy a főbb útvonalokra gyenge megfigyelő posztokat helyezünk és beljebb az ország belsejében tartunk rendelkezésre olyan erőt, amelyet odavethetünk ahol tényleg ellenség mutatkozik.

Ez történt a jelen esetben is, s bár legnagyobb sajnálatomra, egy néhány községet nem lehetett a háború csapásaitól megkímélnünk, az egész orosz betörés rájuk nézve nagyon is passzív eredménnyel végződött.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

384.

Békássy István főispánnak, Szombathely.

1914 október 11.

Kedves Barátom!

A kolera alkalmából kinevezett miniszteri biztosoknak speciális feladata van, ami a főispánoknak hatáskörét semmi tekintetben nem csorbítja. Hiszen a miniszteri biztosoknak a főispán közreműködésével, vele egyetértőleg kell eljárniok. Nagyon természetesen foglalkozzál jövőre is teljes odaadással mindazon teendőkkel, amelyek a járvány elleni küzdelemmel kapcsolatosak.

Az első hely, ahonnan a társadalom ijedtségéről hallok, Vas vármegye. Másutt — hála Istennek — ebben is helyesen, bátran és szépen viseli magát az egész magyar társadalom. A kolérától való félelem nemcsak méltatlan a mai nagy időkhöz, de teljesen alaptalan is, mert kellő tisztaság és desinfekció mellett a kolera a legkönnyebben ártalmatlanná tehető járvány. Fertőzés lehetősége csak 5 napig áll fenn, úgy hogy az ki van zárva, hogy az otthonukba hazabocsátott sebesült katonák a járványt elhuroc hassák.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

385.

Balogh Jenő igazságügyminiszternek.

1914 október 12.

Kedves Barátom!
Szaboles vármegye főispánjának azt a hozzád intézett jelentését, miszerint Barcs Béla kiskvárdai közjegyző az oroszok közeledtének első hírére elszökött. Kiskvárdáról ezáltal ott panikot okozott, szíves figyelmedbe ajánlva felkérlek, hogy a nevezett közjegyző ellen alkalmas módon eljárni méltóztassál.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

386.

Gróf Pejacevich o. k.-nek, Nasic (Horvátország).

1914 október 12.

Kedves Barátom!
Atyád* dolgában állandóan fáradunk s véletlenül éppen ma kaptam Berchtoldnak újabb értesítését, amely szerint ismételt lépések tétettek ebben az irányban. Úgy tudom különben, hogy jól érzi magát és pénzküldeményeket megkapta.

Szívből üdvözöl

szerető hátyad Tisza.

387.

Gr. Apponyi Albert orsz. képviselőnek.

1914 október 12.

Kegyelmes Uram!

Ilyen irányban tett szíves kijelentésed folytán küldök neked egy Ormódyhoz intézett levelet az ahhoz mellékelt Journal de Genève-vel együtt azzal a kéréssel, lennél szíves egy megfelelő cikk megírására vállalkozni, amelyet Ormódy juttatna el rendeltetési helyére.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved Tisza.

388.

Teleszky Jánosnak.

1914 október 12.

Kedves Barátom!
Anélkül, hogy ehhez most bárminő javaslatot fűznék, értesítek, miszerint Bereg vármegyéből a főispán, a vármegye törvény-

* A háború elején Franciaországban tartózkodott és ott internált gr. Pejacevich Tivadar, akkor horvát-szlavon-dalmát miniszter.

hatósági bizottsága és az ottani pénzügyintézetek felkérték engem, hogy Bereg vármegye területére kivételt tegyünk a moratorium-rendeletnek bizonyos fizetésekre kötelező rendelkezései alól.

Az illetőket azzal nyugtattam meg, hogy remélhetőleg felesleges lesz minden hatósági tiltó rendelkezés; mindenesetre nagyon fontos volna odahatni, hogy ez az intenciónk és óhajításunk a budapesti pénzügyintézetek magatartásán hajótörést ne szenvedjen.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

389.

Csernoch János hercegprimásnak.

1914 október 12.

Mélyen Tisztelt Barátom!

A multkor ezer zaklatás között sietve írtam neked dr. Marusiára vonatkozólag, nem gondolván reá, hogy a kérdést még egyáltalán nem beszéltem meg Jankovicchal.

Nem kétlem ugyan, hogy Jankovichnak nem lesz a dolog ellen kifogása, mindazonáltal arra kérek, ne méltóztassál semmit tenni a dologban, amíg Jankovicchal is nem beszélve ujólag nem alkalmatlankodom nálad.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

390.

Br. Ghillány Imrének.

1914 október 12.

Kedves Barátom!

Mindenfelől kapom a bortermelőktől a panaszokat, hogy sehogy sem tudnak a katonai élelmezési osztályokba bejutni, míg ugyanakkor drágán veszi a katonaság egyes katonai szállítók lőréjét.

Nagyon kérek, terjeszd ki áldásos működésedet erre a dologra is. Tényleg megszorult gazdáinkra óriási jótétemény volna, ha most borkészleteiket tisztességes áron eladhatnák.

Igen hálás volnék, ha e kérdést alkalmas módon kedvező elintézés elé vihetnéd.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

391.

Távirat br. Burián Istvánnak.

1914 október 12.

Értesítésedet köszönöm, Milewskyt érdekes lesz meghallgatni, csak *nagyon* kérem, hogy jöveteléről már most értesítsék Berlint s azután is mindent közöljünk a németekkel.

A törököket biztatnunk s ottani nagyköveteink ingadozását erőlyesen lefujnunk kell.

Tisza.

392.

Gr. Berchtold Lipót külügyminiszternek.

Den 12. Oktober 1914.

Lieber Freund!

Soeben erhalte ich Deinen Brief über die Getreidezölle. I plead guilty. Die österreichische Regierung hat die Publikation furchtbar urgiert, und infolge meiner Überbürdung mit Geschäften ist es mir ganz entgangen, dass ich die Sache rechtzeitig mit Dir zu besprechen hätte.

Anderseits habe ich doch voraussetzen müssen, dass die österreichische Regierung, welche an Ort und Stelle ist, Dich über die Sache am Laufenden gehalten hat. Ich bitte Dich überzeugt zu sein, dass dieses ärgerliche Versäumnis ganz gegen meine Intentionen ist, und dass ich das grösste Gewicht darauf lege in allen mit der auswärtigen Politik zusammenhängenden Fragen in vertraulichem Kontakt mit Dir zu sein und im Einvernehmen mit Dir zu handeln.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener Tisza.

393.

Tauszig A.-nak,

1914 október 12.

Igen Tisztelt Uram!

Már egy idő óta igyekszem módot találni arra, hogy a katonaság közvetlenül a bortermelőktől fedezze szükségletét és nem mondok le a reményről, hogy ezek a kísérleteim kedvező eredményre fognak vezetni. Magam is nagy súlyt helyeznék rá, hogy az olyan nehéz viszonyokkal küzdő gazdaközönségünk legalább borkészletének értékesítésével könnyíthessen magán.

Igaz tisztelettel vagyok

kész szolgálja Tisza.

394.

Kristoph Ferdinánd honvédhuszár hadnagynak, Kassa, honvédhuszár-kaszárnya.

1914 október 12.

Igen Tisztelt Hadnagy Úr!

Testvérem Radvánszkyé* arról értesít, hogy hadnagy úr a napokban megy a galíciai harcterre és átadhatja Lajosnak szóló levelemet.

Engedje meg tehát, hogy azt azzal a kéréssel mellékeljem, miszerint lehetőleg mielőbb Lajoshoz juttatni szíveskedjék.

300

Igaz tisztelettel Tisza.

395.

Gr. Tisza Kálmánnak.

1914 október 12.

Kedves Kálmánom!
Köszönöm leveledet, Szabó Zoltán dolgát már annak vétele előtt rendeztük, amennyiben Hazai engedélyt nyert, hogy őt ezredessé újból felterjessze.

Mi itt jól vagyunk, vannak — ha nem is nagyon friss — jó hireink így Lajosról,** mint Bethlen Károlyról. Lajosnak századában szolgál egy Kristoph Ferdinánd nevű honvédhuszár hadnagy, aki könnyű sebbel hazajött Kassára s néhány nap múlva megy vissza a harcterre. Lajosnak szóló esetleges leveledet küld tehát nevezett hadnagynak Kassára a honvédhuszár laktanyába.

Híreink hála Istennek nagyon jók. Északon teljes gyorsasággal haladunk előre s a rendes orosz seregből egy vagy másfél hadtestet az uzsoki szorosnál s attól északra, egy pár hadtestet Lembergnek és 5—6 hadosztályt Lemberg és Rzeszow között alaposan megvertünk. Ez az utóbbi két csatában megverve csak nagy veszteséggel tudott a San jobb partjára átmenni. Körülbelül 200.000 főre teszem azon orosz csapatok számát, amelyek már mostani offenzívánkban lényeges vereséget szenvedtek.

Ma még nem látjuk bizonyosan, hol veszik fel az oroszok az igazán döntő küzdelmüket. Némely jel arra mutat, hogy Ivangorod és Varsó közt a németekre akarják a főcsapást mérni. Mindenesetre kétségtelen, hogy óriási veszteségeik voltak már, úgy, hogy a velünk szemben álló nagy tömegek kvalitása már is nagyon sokat hanyatlott.

* Özv. b. Radvánszky Béláné úrnő.

** Gr. Tisza István fivére, aki azonban később életveszélyesen megsebesült.

A többi kárpáti szorosokba alárendelt minőségű kisebb csapatokat küldtek, amelyekkel könnyen elbántunk, amint csak némileg katonának nevezhető erőt küldhettünk velük szemben. Máramaros szigetéig csak azért tudott legszélső balszárnnyuk eljutni, mert kezdetben csak teljesen értéktelen galíciai ruthén népfelkelők állottak velük szemben. Most már szét van verve ez az orosz hadoszlop is azt hiszem, kevesen fognak a Kárpátok északi lejtőjére visszamenni.

Erdélyig mindössze portyázó kis csapatok mentek át; a besztercei ijedtség majdnem második Pancsova volt s azzá is lett volna Betegh Miklós kormánybiztos nélkül, aki az első híre odament és kezébe vette a dolgot. Most már egy igen jó benyomást keltő lovasági tábornok* kapta meg a főparancsnokságot a máramarosi és erdélyi összes csapatok felett, amelyeknek tulajdonképeni rendeltetése az lesz, hogy bizonyos benyomást keltsen Romániában. Erre éppen kapóra jön a kisebb orosz csapatok jelenléte, a velük való sikeres harcok növelik csapataink belértékét és jó hatást keltenek Romániában.

Ez utóbbi helyen különben is nagyot néztek galíciai offenzívánk láttára. Csak most látják be, mennyire félrevezették a muszkák őket s most bizonyosan nem fognak mozdulni, amíg a nagy csatatereken teljesen el nem dől a dolog. Az az általános vélemény, hogy most már a trónváltozás sem okoz ebben a tekintetben különbséget.

Szerbiában jó helyzetben vagyunk és a nagyon erős szerb hadállások közvetlen közelébe jutottunk. Ezeket valóságos várostromszerű módon, tehát lassabban, de biztosabban és kevesebb emberáldozattal támadjuk s közben nagy veszteséget okozva nekik, verjük vissza ellentámadásaikat. A dolog lassan, de biztosan halad előre és katonai helyzetünk azt is megengedte, hogy elég segítséget küldjünk Boszniába az oda betört szerb és montenegrói csapatok alapos megverésére.

A német-francia óriási küzdelem még el tarthat egy darabig, de a németek fölénye napról-napra biztosabbá válik és talán nagyobb lökést kap Antwerpen eleste folytán. Mindenesetre ez a legiszonyúbb mérkőzés, amiről tud a világtörténelem.

Isten áldjon édes Kálmánom, dolgozzatok népfelkelőitekkel, túrtóztessd harci vágyadat, egyáltalán nem tartom kizártnak, hogy a nagy harctéren reátok is kerülhet a sor.

Meleg szeretettel ölel

szerető testvéred István.

* Pflazer Baltin.

396.

Gr. Tisza Lajosnak.

1914 október 12.

Kedves Lajosom!

Felhasználom a Kristoph hadnagy úr visszamenetelének alkalmát, hogy pár sorral értesitselek magunkról.

Kis keresztfiad* igen derék fiú, nagyon szépen gyarapodik; azt találják, hogy igen szép gyerek is, mindenesetre helyesen viseli magát, sokat eszik és örvendetesen gyarapodik. Jolán alapos nátháját leszámítva igen jól érzi magát. Istvánnak a haretérre indulása még bizonytalan. Kálmán kapitánnyá lett. Ferenchalmon él és uralkodik és borzasztóan unja a békés katonáskodást. Bethlen Károlyról jó hireink vannak, hadnagyi kinevezésre és kitüntetésre van felterjesztve. A Sándor fiúk** még Marosvásárhelyen ujonckodnak.

Katonai helyzetünk némely részletéről többet tudhatsz én nálam, de talán érdekelni fog, ha általános képet nyújtok felőle.

Északon teljes gyorsasággal haladunk előre s a rendes orosz seregből egy vagy másfél hadtestet az uzsoki szorosnál s attól északra egy pár hadtestet Lembergnek és 5—6 hadosztályt Lemberg és Rzeszów között alaposan megvertünk. Ez az utóbbi két csatában megverve csak nagy veszteséggel tudott a San jobbpartjára átmenni.

Tisza.

397.

Bécsi magyar egyesületnek.

1914 október 13.

Tisztelt Egyesület!

Folyó hó 10-én hozzám intézett soraik kapcsán értesítem, hogy a hadbakektek családjainak állami segélye az ország legnagyobb részében már utalványozva van. A dolgot mindenütt állandóan sürgetem s a késedelem oka csakis abban rejlik, hogy a pénzügyigazgatóságok személyzetének nagy része is mozgósítva lett.

A még ki nem utalványozott segélyjárandóság terhére a helyi segélybizottságok előlegeket adnak, úgy, hogy sürgős szükség esetén szenvedő családtagok ilyen előleg iránti kéressel forduljanak a helyi bizottságokhoz.

Szives értesítésüket egyebekben köszönettel véve

maradok tisztelettel *Tisza.*

* Gr. Tisza István unokája.

** Sándor János fiai a mozgósításkor bevonultak.

398.

Balogh Jenőnek.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

Daruváry arról értesít, hogy az amnesztia iránti felterjesztésed még nem érkezett fel. Miután az előtted tudvalévő okokból fontossággal bírna az, hogy Ő Felsége erre vonatkozó legkegyelmesebb rezolúciója meg legyen és alkalmas pillanatban nyilvánosságra hozassék, arra kérlek, légy kegyes e felterjesztés mielőbbi expedálásáról gondoskodni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

399.

Sándor Jánosnak.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

Dellimanics arra figyelmeztet, hogy a kolerával kapcsolatos mész-szükséglet beszerzéséről, a netaláni fennakadások elkerülése végett, jó volna idejekorán gondoskodni.

Ezen észrevételt a háború okozta forgalmi zavarokra való tekintettel is nagyon helytállónak tartván, arra kérlek, hogy e kérdéssel foglalkozni és jelentékeny mész-készleteknek az ország minden törvényhatóságába való viteléről gondoskodni méltóztatással.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

400.

Hazainak.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

Több oldalról hangzik a panasz, hogy a hadsereg által használatra átvett fogatok használati díja csakis a fogat visszaadása, vagy az elpusztult fogat kártalanítása, szóval ez ügy végleges rendezése alkalmával fizettetik ki.

Már pedig parasztembernek most az őszi munkálatok alatt volna erre a pénzre égető szükségük, mert csak úgy tudnák távollevő fogataik helyett a munkát bérelt fogatokkal végeztetni.

A dolgon segíteni lehetne akként, ha az ilyen fogatok használati díja havonként fizettetnék ki, vagy legalább azoknak, akik kérik, előlegek adatnának, amely esetben a kifizetett előleg reávezettetnék

a fogat átvételét tanusító igazolványra is, úgy hogy a visszaélés lehetősége ki volna zárva.

Ezen fontos és sürgős ügyet nagyon melegen ajánlom szíves jóindulatodba, megjegyezve, hogy ha kívánod, igen szívesen írok én is ez ügyben a hadügyminiszternek.

Szívből üdvözöl

401.

Balogh Jenőnek.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

A királyi ügyészségnek Hodzsa* ügyében készített vádindítványát elolvasás után van szerencsém köszönettel visszaküldeni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza,*

402.

Jankovich Bélának.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

Hunyad vármegye királyi tanfelügyelője Dénes Károly egy hozzám intézett bizalmas jelentésben referál Metianunál s a nagy-szebeni szentszék egy-két tagjánál tett látogatásáról.

Ez ügyet semmi irányban nem óhajtánám hivatalos eljárás tárgyává tenni s téged is nagyon kérlek, hogy ne kezeld azt hivatalosan.

A jelentés megküldése mellett azonban nem hallgathatom el előtted, hogy a memorandumból mindenekelőtt azt az impressziót merítettem, hogy Dénes Károly is egyike azoknak az alapjában jóindulatú, de olvasó érdemekre vágyó, kellő judicium és tapintat nélküli embereknek, akik éppen ilyen exponált helyen csakis kárt tehetnek. Akár tetszik nekünk, akár nem, az e hazában élő nemzeti-ségeknél jogukban áll saját kulturájukat fejleszteni. Ebben nem szabad ellenséges lépést látnunk és ezt nem szabad bürokratikus chicaneokkal akadályozni, amint ez a tanfelügyelői karban nagyon is általános divattá vált. Gondoskodjanak ők a magyar állami tan-ügy fejlesztéséről, emeljék az állami iskolákat mentől magasabb színvonalra és gyakoroljanak a felekezeti iskolák felett hatékony, de loyális, jóindulatú felügyeletet, akkor szolgálják igazán a reájuk bízott nagy nemzeti érdekét.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

* Hodzsa Milán.

403.

Harkányinak.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

Bethlen Balázs arra utalva, hogy az otthonmaradt kisgazdák és fogatok a folytonos esőzésekre való tekintettel is alig képesek őszi munkájukat elvégezni s hogy különösen azok, akiknek fogatát elvették, csak exorbitáns feltételek mellett kapnak mástól segítséget, felveti azt az eszmét, nem lehetne-e a folyó évi le nem szolgált községi és vicinális közmunkát erre a célra felhasználni.

Ez eszmét, tekintettel a tényleg kivételes helyzetre s ezen vidék szorult gazdasági állapotára, nagyon melegen ajánlom szíves jóindulatodba és felkérlek, hogy határozatodról sürgősen értesíteni szíveskedjél, hogy Balásznak a kellő irányítást megadhassam.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

404.

Bernárdynak.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

E percben vettem október 10-iki leveledet. Nagyon sajnálom, ha ezer zaklatástól megviselve türelmetlen voltam veled szemben; tényleg azt találtam, hogy gyakrabban láttunk Budapesten, mint ahogy a mostani rendkívüli idők rendkívüli teendőinek ellátása óhajtandóvá tette volna, de igen sajnálom, ha ezt nem megfelelő formában tettem megjegyzés tárgyává s ezért szíves elnézésedet kérem.

Nyomban végére járok, hogy esik az, hogy az iskolák bezárására vonatkozó általános rendelet Marosvásárhelyre meg nem érkezett és felkérlek, hogy addig is intézkedjél az iskolák megnyitása tekintetében, vagy ha ez nehézségbe ütköznék, tégy távirati felterjesztést. Mint tudod, nagy súlyt helyezek a kulturális munka zavartalan folytatására és nagyon terhére fogom írni annak a dolgot, aki ebben akadályokat állít eléem.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

405.

Sándor Jánosnak.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

Bernády, akit Budapesten léte alkalmával a marosvásárhelyi iskolák bezárását illetőleg kérdőre vontam, azt állítja, hogy oda sem

neked, sem a kultuszminiszternek idevonatkozó rendelete nem érkezett. Ugyancsak jelenti azt is, hogy a polgármester az iskolák bezárására vonatkozó szeptember 29-iki intézkedését úgy a belügy-, mint a kultuszminiszternek bejelentette s ennek dacára semmiféle újabb intézkedés nem történt.

Nagyon kérek, légy szíves megállapítani, hogyan történhetett e kétszeres mulasztás s az iskolák megnyitása iránt táviratilag intézkedni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

406.

Gr. Mailáth Gusztávnak.

1914 október 13.

Igen Tisztelt Barátom!

Leveléd mellékletének visszaküldése mellett biztosíthatlak róla, hogy a te hiteles és megbízható forrásod se nem hiteles, se nem megbízható. Az oroszoknak Erdélybe való betöréséről szó sincs; hivatalosan tudjuk mi azt, hogy Bukovinában és Galiciának ezzel határos részein csak igen jelentéktelen rossz csapataik vannak, amelyeket Máramarosmegye teljes kitakarítása után a mi csapataink fognak távolabbra visszavetni.

A beszercei szégyenteljes panique is a megvert máramarosi muszka sereg csekély portyázó csapatainak megjelenése folytán következett be.

Nem tudom, ki az, aki a levelédben említett rosszakarató hazugságokat terjeszti, igen leköteleznél, ha a forrást megneveznéd.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

407.

Gr. Bethlen Károlynak.

1914 október 13.

Kedves Károlyom!

Mindenekelőtt szívből gratulálok a kitüntetéshez. Margit* dühös ugyan, ha azt mondom, hogy «Held zweiter Jüte» lettél, de azért szerintem ez is valami. Mindenféle civil nagykeresztnél mindenesetre sokkal többet ér.

Másodszor ismételve gratulálok Margithoz, aki igazán nagy-szerűen viseli magát és akit annál jobban megszeretünk, minél jobban megismerjük.

* Gr. Bethlen Károlyné, nemeskéri Kiss Margit

Harmadszor tudatom veled, hogy Boériu óhajását közöltem a főispánnal azzal a kéréssel, hogy csinálja meg a dolgot, ha lehetséges és fontos közérdekbe nem ütközik. Tiszteletem átadása mellett mond ezt meg kérlek Boériu ezredesnek.

Isten áldjon és oltalmazzon édes fiam, atyai szeretettel

ölel Tisza.

408.

Joanovichnak.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

A lisztárak megfelelő mérséklésének kérdésével komolyan foglalkozunk. Kétségtelen, hogy a liszt- és buzaárak között mostan mutatkozó marge a jogosult mérvet lényegesen meghaladja, meg kell azonban jegyeznem, hogy ha a buzaár emelkedik, egy bizonyos pontig ennek a marge-nak is nőnie kell, mert nő a buza és korpáárak közötti különbség és ezt a liszt árának megfelelő emelésével kell ellensúlyozni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

409.

Harkányinak.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

Az én ujságíró barátaim megint megtisztelték látogatásukkal s a hírlapbélyeg elengedése ügyében a következő három kívánság tolmácsolására kértek fel:

1. Bélyegmentes az előfizetőnek küldött hírlap akkor is, ha az előfizetési díj megküldésére szükséges utalvány is benne van a hírlapba téve.
2. Gondoskodjunk a vasuti csomagként szállított hírlapok díjtalan szállításáról is akként, hogy a «Beszerzésinek» a bélyegmentesség ideje alatt ne a szerződésben előírt, hanem 100%-nyi refactia téríttessék meg.
3. Legyenek bélyegmentesek a hírlapelárusítóknak eddig is postai csomagokban szállított két kilogrammnál kisebb postaszállítmányai.

Azt hiszem, mind a három óhajítás teljesíthető, főleg azonban a két első nagyon melegen ajánlom szíves jóindulatodba. Az első

jóformán magától értetődik, a második pedig szükséges abból a szempontból, hogy teljes mértékben beváltuk a nekik tett ígéretet.

A jelenlegi állapotot annál hátrányosabb, mert nagyon különböző előnyben részesíti a hírlapokat aszerint, ahogy forgalmuknak kisebb vagy nagyobb része bonyolítottatik le vasuti gyorsárú szállítványok útján.

Mielőbbi szíves intézkedésedet kéri

igaz híved *Tisza*.

410.

Balogh Jenőnek.

1914 október 13.

Kedves Barátom!

Dellimanicsnak az ópávai túsokra vonatkozó levelét, mellékelve azon véleményemnek adok kifejezést, hogy ilyen körülmények között nevezettek kérelmének teljesítése egyelőre nem igen látszik indokoltnak.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

411.

Sándor Jánosnak.

1914 október 14.

Kedves Barátom!

Néhány nappal ezelőtt küldtem át a hadsereg főparancsnokságának az összes katonai parancsnokságokhoz intézett rendeletét, amelyben a netalán elkerülhetetlenül szükséges rekvirálásoknál, valamint azon esetekben való eljárást is szabályozza, hogy ha a lakosok a rendelet ellenére nem kaptak volna elismervényt.

Remélem méltóztattál intézkedni, hogy ezen igen helyes rendelet tartalma felől összes közigazgatási hatóságaink nyomban értesüljenek és a népet kioktassák. Miután azonban naponta kapok még most is olyan panaszokat, amelyekből azt látom, hogy a közönség és a helyi hatóság még mindig nincs kellőleg tájékozva, igen kérek, méltóztassál e tekintetben újabb szigorú sürgetést kibocsátani.

Bizonyára felesleges volna a dolog fontosságát előtted hangsúlyozni; egyfelől érzékeny károsodást szenved lakosságunk, másfelől végtelenül rontják az ilyen visszaélések a hangulatot.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

412.

Telefonüzenet Buriánnak.

1914 október 14.

Abban Ő Felségének igaza van, hogyha megverjük az oroszokat, nem fognak a románok megtámadni, akár két, akár negyven zászlóaljunk van Erdélyben. Ha pedig teljesen megvernek az oroszok, akkor reánk vetik magukat akármilyen Erdélyben a katonai szituáció.

Csak azt nem veszi Ő Felsége figyelembe, hogy van középút is. Változó szerencsével, végleges eredmény nélkül folyhat a küzdelem az oroszokkal és ennek fordulatai között ismétlődhetnek olyan momentumok, amikor újból sikerülhet az orosz agitációnak a romániai hangulatot felizgatni.

Ilyen körülmények között döntő fontossággal bírhat az, vajjon teljesen védtelen-e Erdély, vagy olyan számottevő seregünk van kéznél, amely első perctől fogva harcra kényszeríti a betörő román sereget és aránylag csekélyebb elsőrendű csapattal megerősítve, amely pld. bizonyos körülmények között a szerb harcterről elvonható lenne, sikerrel tartóztathat fel két-három román hadtestet.

Erdély teljes védtelensége s a magyarságnak ebből folyó nyugtalansága olyan attrakciót gyakorolhat a román kapzsiságra, amely ilyen körülmények között eldöntheti ellenünk Románia állásfoglalását, amellel valósággal felkínálja a Romániával határos Szében, Fogaras és Hunyad megyei havasokat olyan puccs megpróbálására, amelynek politikai következményei abszolúte kiszámíthatatlanok lennének.

Teljes meggyőződésből megteszek mindent a hadsereg érdekében; azt tartom én is, hogy a végsőkéig meg kell erőnköt feszítenünk és lehetőleg mindent a döntő harctérre koncentrálnunk, de Erdély most kontemplált teljes degarnirozásáért nem viselhetném a felelősséget és álláspontomhoz annyival inkább ragaszkodnom kell, mert az ez irányban kapott formális megnyugtató és ígéret az egész akcióhoz való hozzájárulásomnak előfeltétele volt. Megvárom a főparancsnokságnak válaszát s ha az szükségessé teszi, magam is felmegyek Bécsbe. Addig is nagyon kérek, méltóztassál a megoldást ebben az irányban előkészíteni.

Tisza.

413.

Molnár Viktornak.

1914 október 14.

Kedves Barátom!

A mostani körülmények között ne hagyd el Kassát. A helyettes kérdését megfontolás tárgyává tesszük s mielőbb értesítünk. Addig is csak arra kérlek, hogy minden fontosabb mozzanatról szíveskedjél értesíteni.

Szívből üdvözöl

igaz hived *Tisza.*

414.

Urbánnak.

1914 október 14.

Kedves Barátom!

Semmi kifogásom nincs ellene, hogy Andrásyt Aradra hívják felolvasni. Ellenkezőleg azt tartom, hogy az ilyen akciókban nem szabad most semmiféle pártszempontot ismernünk.

Szívből üdvözöl

igaz hived *Tisza.*

415.

Szontágh Jenő főispánnak, Moson.

1914 október 14.

Kedves Barátom!

A leveledben említett állapotokra nyomatékosan felhívtam úgy a hadügyminiszter, mint a földművelésügyi miniszter figyelmét. Nézetem szerint ilyen nagy mértékben elvonták a loállományt s a szükséges mezei munkálatokat szarvasmarhával nem tudja a lakosság elvégezni, az egyedüli mód volna a requirált fogatok becsárának bizonyos részét előleg gyanánt most kifizetni, hogy abból fogatot vehessenek vagy bérelt fogattal végezhessek el a legszükségesebb munkájukat.

Nem tudom idejekorán sikerre vezet-e ez a kezdeményezésem, ezért nagyon kérem, szervezzétek a dolgot addig is úgy, hogy a munkálatoknak legalább egy része bérelt fogatokkal eszközöltessék. Nagyon szerény anyagi viszonyok között lévő gazdáknál az ilyen bérösszeget a vármegyei hadsegélyző bizottság előlegezhetné megfelelő biztosíték mellett.

Sajnálom, hogy előbb nem hívtad fel figyelmemet ezekre az állapotokra. Légy róla meggyőződve, hogy ilyen téren is megteszek minden lehetőt, amivel az elkerülhetetlen minimumra szállíthatjuk le a háború terheit és szenvedéseit.

Szívből üdvözöl

igaz hived *Tisza.*

416.

Gr. Mailáth Józsefnek Perbenyik (Zemplén m.)

1914 október 15.

Kedves Barátom!

A katonai helyzet jó. Az Erdélybe betört muszkákat már galiciái és bukowinai területen üldözzük; a főharctéren elfoglaltuk a San vonalat, több jelentékenyebb ütközetben érzékenyebb veszteséget okozva a visszavonuló muszkáknak. Úgy néz ki a dolog, mintha a Santól keletre nagy csatát fogadnának el, amely most van kialakulóban. Döntés persze csak több nap után remélhető. Amint valamely fontosabb esemény lesz, meg fogom sürgönyözni.

Nagyon sajnálom, hogy az iskolák kérdésében nem értesz velem egyet. Éppen a nyugtalanító hírekkel és izgatott hangulattal szemben a legelső dolog, hogy mindenki hivatásának éljen és elfoglalja magát. Éppen annak kell elejét vennünk, hogy tétlenül izguljanak és egymást riasszák az emberek. A kolera pedig az a járvány, amely legkevésbé teszi indokolttá az iskolák bezárását. Csak ha igazán tömegesen betegednének valamely községben az emberek, kellene bezárni az iskolát. Mentől exponáltabb helyen van egy vidék, annál szigorúbban kívánjuk keresztülvinni azt, hogy folyjon az iskoláztatás, ahol csak egyáltalán van tanító a községben. A mi nem zárna ki azt, hogy kivételes szükség esetében répa vagy tengeri szedésre egy-két heti vakációt kapjanak a gyermekek.

A galiciái népfelkelő publikumtól én is nagyon szeretném megszabadítani az országot; reményem, hogy nem hosszú idő múlva sikerülni fog ez.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

417.

Sándor Jánosnak.

1914 október 15.

Kedves Barátom!

Most értesülök róla, hogy Zemplén vármegye közigazgatási bizottsága a vármegye összes iskoláinak bezárását határozta el, arra kérlek, légy szíves táviratilag jelentést kérni s ezen határozatot feloldani.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

418.

Teleszky Jánosnak.

1914 október 15.

Kedves Barátom!

Még mindig vannak számottevő részei az országnak, ahol nem történt meg s a legközelebbi napokra nem is várható az államsegély kiutalása, ha csak nem szaporítjuk a pénzügyigazgatóságoknál rendelkezésre álló munkaerőt.

Most már pedig a kiosztás késése nagyon rossz vért szül azokban a községekben, amelyek látják, hogy nem messze tőlük más helyeken régóta megtörtént a kiosztás. E mellett tényleg merül is fel az idő haladtával sürgős szükség és keserves nélkülözés faluhelyen is, végül pedig az a nagy hátránya is meg van a segélykiosztás késésének, hogy az illetők egyszerre olyan összegek birtokába jutnak, ami határozottan demoralizálólag hat rájuk nézve.

Mindezeknél fogva azzal a kéréssel alkalmatlankodom, méltóztatnál elrendelni, hogy azok a pénzügyigazgatóságok, amelyeknél még számottevő munka van hátra, járási számvevők berendelése, vagy legrosszabb esetben ideiglenes munkaerők alkalmazásával is a lehető leggyorsabban fejezzék be ezt a munkát.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

419.

Gratz Gusztáv orsz. képviselőnek.

1914 október 15.

Kedves Barátom!

Visszatérve a végrehajtó bizottság utolsó ülésén történetekre arra kérlek, lennél szíves a magyar cipészeknek a katonai szállítások körül felmerült panaszát, amelyet ott előadni szívesek voltak, röviden, de precízen írásba foglalva rendelkezésemre bocsátani, hogy e panaszok orvoslását megkísérelhessem.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

420.

Kinda Györgynének, Ditró.

1914 október 15.

Tisztelt Asszonyom!

Sürgönyére válaszul tudatom, hogy az államsegély kiutalványozását minden tőlem telhető eszközzel sürgetem. Fájdalom, mindenütt nem történhetett az még meg, mert a pénzügyigazgatóság

nem győzte a munkát. Amennyiben a ditrói segélyek kifizetése még hosszabb időt venne igénybe, forduljanak azzal a kéréssel a méltóságos főispán úrhoz, hogy előleget adjon erre a segélyre. Ha ebből a célból a főispán úrnak pénzre volna szüksége, pénzről — az ő felhívására — azonnal gondoskodom.

Minden jót kíván Tisza.

421.

Prónay Mihály főispánnak, B.-Gyarmat.

1914 október 15.

Kedves Barátom!

11-én kelt leveledet megköszönve arra kérek, hogy jövőben is vedd személyesen kézbe a dolgot s intézzél el mindent gyorsan, buzgón, praktikusán a rendkívüli helyzet okozta rendkívüli eszközökkel. Így azután szépen rendbe jön a dolog.

Már leveled átvétele előtt felkértem a hadügyminisztert, hogy a balassagyarmati torlódáson az ott lévő katonaság egy részének elhelyezésével segítsen. Amennyiben még szükség volna további ilyen irányú intézkedésre, légy szíves erről értesíteni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

422.

*Bartal Aurélnénak.**

1914 október 15.

Méltóságos Asszonyom!

Vigasztalhatatlan vagyok, hogy nem járhatok el kívánság szerint.

Az egész országra vonatkozólag kimondottuk, hogy az Arany és Vas mozgalom eredménye az özvegyek és árvák segélyezésére fog fordíttatni. Már magában véve is nehéz lett volna a törvényhatóságokból felérkező arany- és ékszerküldeményeket külön kezelni; azok beolvasztása, illetőleg értékesítése tényleg egységesen történik. De még inkább lehetetlenné tenné a külön segélykiosztást maga a cél, mert teljes lehetetlenség volna az özvegyek és árvák ellátását a különböző törvényhatóságokban más elvek szerint és más méretekben eszközölni.

Ennélfogva ennél az egy ügynél kivételt kell tenni azon elv alól, hogy a vidéki gyűjtés eredménye az illető vidék javára fordíttassék

* Pozsony város és Pozsony megye főispánjának neje.

és kénytelenek voltunk minden ilyen kívánságot következetesen megtagadni.

Pozsonyt illetőleg megtörtént az a hiba, hogy egy Aurél által megmutatott iratban azok az urak, akik olyan szívesek voltak az ügy lebonyolítására vállalkozni, téves információt nyújtottak. Ezért a hibáért, az én megbízottamról lévén szó, én vállalom az egész ódiomot és az egész felelősséget. Méltóságos Asszonyomat semmiféle szemrehányás nem érheti, kegyeskedjék a most nyújtott felvilágosítás alapján megmondani, hogyan áll a dolog, nekünk pedig kegyesen megbocsátani azért a kellemetlenségért, amelyet a legjobb akaratunk mellett is az először adott téves információval okoztunk. A nyakamba zuduló óriási munkahalmaz némileg enyhítő körülményül szolgálhat.

Méltóságos Asszonyom kezeit csókolja

őszinte híve Tisza.

423.

Daruváry Gézának.

1914 október 15.

Tisztelt Barátom!

Tegnapi leveledre válaszolva értesítlek, hogy az 1912. évi LXIII. t. c.-ben foglalt felhatalmazásnál fogva a magyar kormány Ő Felségének külön rendelete nélkül kibocsáthatja az ellenséges külfölddel szemben tervbevett retorzionális természetű intézkedéseket.

Az ezen intézkedések tartalmára vonatkozó tárgyalások az igazságügyminiszterium vezetése alatt folyamatban vannak úgy az érdekelt magyar miniszteriumokkal, mint a külügyminiszterel. Ma megsürgetem őket és reménylem, hogy néhány nap alatt készen lesz a magyar kormányrendelet végleges szövege.

Azzal a kéréssel, hogy ezt Ő Felségének jelenteni szíveskedjél maradok

igaz híved Tisza.

424.

Br. Urbán Ivánnak.

1914 október 15.

Kedves Barátom!

Az aradi sajtó magaviselete teljesen türehetetlen. Tulajdonképen Stauber barátunké a pálma, azt érdemelné, hogy az ő lapját felfügesszük és tulajdonítsa multbeli bátor magaviseletének, hogy ezt a megérdemelt megrendszabályozást elkerüli.

Kénytelenek vagyunk azonban az összes lapok cenzurálását elrendelni s nagyon kérlek, utasítsd az ügyészt, hogy mindenféle visszaélésnek vegye elejét. Staubernek pedig mond meg megbotránkozásomat magaviselete felett. Igazán akkor, amikor a pesti sajtó leghaszontalanabb közlönyei is példás magatartást tanusítanak, tisztességesebb eljárást vártam volna tőle.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

425.

Ullmann Adolfnak, a M. Ált. Hitelbank vezérigazgatójának.

1914 október 15.

Méltóságos Uram!

Engedje meg, hogy az Erikson-gyártelep bérösszege ügyében alkalmatlankodjam.

A társaság 100.000 koronányi félévi bérért hajlandó telepét kórház céljaira átengedni. Nem tagadom, hogy ez a követelés kellemetlenül lepott meg most, amikor minden közgazdasági faktor is kiveszi részét a sebesültek és betegek gondozása körüli áldozatkészségből. A háború által mindnyájunkra rótt hazafiúi kötelességekkel kevésbé tudom összeegyeztetni a gyárnak azt az eljárását, hogy üresen álló telepéért olyan bérösszeget követeljen, amely egy évre átszámítva egész alaptőkéjének 12%-nyi kamatját képviseli.

Azzal a kéréssel alkalmatlankodom tehát, szíveskednék Méltóságod odahatni, hogy a részvénytársaság igazgatósága követelését lehetőleg mérsékelje s az általa megállapítandó bérösszegért nem fix félévre, hanem a háború egész tartamára, *azonban legfeljebb egy évre*, adja bérbe a gyártelepet.

Ez alkalmatlankodásért szíves elnézését kérve, vagyok igaz tisztelettel Méltóságodnak

őszinte híve Tisza.

426.

Mr. William Coffin, az Amerikai Egyesült Államok főkonzula Budapestén.

September 15, 1914.

Sir!

I have to repeat my apologies for the opening of the envelope enclosed to your letter.

Our military authorities have received strict orders to abstain from opening letters of diplomatic agents of neutral powers ; the

enclosed envelope must have been opened before the said order has been received at Brassó.

J am sure, no such mistakes shall be committed in future.

Believe me sincerely yours

Tisza.

427.

Betegh Miklós kormánybiztosnak.

1914 október 16.

Ő Felsége ma újabb parancsban megengedi, hogy a Kárpátoknak és Bukovinának az oroszoktól való megtisztítására az Erdélyben levő csapatok is felhasználtassanak és elrendeli, hogy ezen feladat megoldása után ezek a csapatok eredeti rendeltetésüknek adassanak vissza. Kérem Pflanzert tábornok úrral közölni.

Tisza.

428.

Br. Skerlecz Ivánnak.

1914 október 17.

Kedves Barátom!

Ő Felsége szóba hozta tegnap a cyrill betűk eltiltására vonatkozó rendeletet. Kérdezte, hogy tudtam-e róla, amire természetesen azt feleltem, hogy ez ügy teljesen autonom horvát hatáskörbe tartozván, előzetes tudomásom a kérdésről nem volt. Azután megjegyezte Ő Felsége, hogy az egész dolognak szükséges és hasznos voltáról nincs meggyőzve. «Das sind Nadelstiche, die nur böses Blut machen», amire azt feleltem, hogy ez az én nézetem is, de Horvátországban most olyan szerbellenes hangulat van és éppen tégedet különböző oldalról, de főleg katonai részről annyira támadnak azért, mert kedvezel a szerbeknek, hogy egy bizonyos pontig számítanod kellett ezzel a hangulattal.

Tartoztam ezt veled közölni, hogy lásd, mennyire nem azonosítja magát Ő Felsége azokkal a politizáló katonákkal, akik, ha rájuk hallgatnánk, talán évtizedekre felforgatnák az országot.

Ma kaptam Kroatintól választ a Radicevic-Havlicsek ügyben. Azt mondja, hogy Scheuret nem érheti szemrehányás, mert a Radicevic-féle kihívással nem akart az ügy hivatalos elintézése elől kitérni, mert nyilatkozatra hívta fel Radicevicet s ezt veled hivatalosan közölte is. Radicevicnek pedig Havlicsek nyilatkozatáról az ügy hivatalos kezelése közben tudomást kellett nyernie.

Abban azután, hogy Radicevic ezen ügyből Havlicekkel szemben személyes kérdést is csinált, Scheure altábornagynak semmi része nincs.

Ezt a személyes ügyet, miután két katonatisztnek ellentétes nyilatkozatai állanak szemben egymással, katonai becsületügyi eljárás alá bocsátja, másrésztől parancsot kapott Radicevic, hogy az általa általában emelt vádra vonatkozó tőled kívánt adatait rendelkezésre bocsássa. Azután így folytatja: «Inwieweit einzelne Herren des Militärkommandos in Zagreb, wie Euer Excellenz hervorheben, von Angehörigen der Frankpartei beeinflusst werden, und ob tatsächlich die auf diesem Wege erhaltenen Informationen die Grundlage für eine abfällige Kritik der Behörde bilden, entzieht sich demalen meiner Beurteilung.

Da aber die gegen die Offiziere des Militärkommandos erhobene Anschuldigung unstatthafter Intimität mit politischen Persönlichkeiten eine weitere amtliche Behandlung nach sich ziehen muss, dürfte die Angelegenheit die notwendige Klärung finden und, wenn die gegen die Offiziere erhobenen Vorwürfe sich bewahrheiten, in einer, den Intentionen Eurer Excellenz entsprechenden Weise geregelt werden. Hiezu erbitte ich mir von Euer Excellenz konkrete Daten, um die weiter nötigen Schritte einleiten zu können».

Krobatin levelének első részére csak annyit szándékozom válaszolni, hogy hozzám és Scheurehez intézett leveled megírásakor még nem kaptad volt meg az ő hivatalos válaszát, ennek folytán joggal gondolhattad, hogy a felmerült kérdés egyedüli elintézésének a kiírást gondolja.

Ami pedig a második részt illeti, nagyon kérek, légy szíves a Frankékkal való intimitás konkrét bizonyítékait összeállítani és az én rendelkezésemre is bocsátani.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

429.

Br. Harkányi Jánosnak.

1914 október 17.

Kedves Barátom!

Stürgkh levelét visszakérőleg mellékelve felkérlek, hogy ez ügyet Ghillányival együtt lehetőleg mielőbb megoldani méltóztatások.

Ismerve osztrák testvéreinket, nagyon valószínűnek tartom,

hogy az «Ampelea» gyár érdekében formulázott kívánságaiknak mindenféle aggályos lólába van. Egy cseppet sem lepne meg tehát, ha a dolognak végleges rendezése hosszabb időt venne még igénybe.

Azt hiszem azonban, hogy Stürgkhnek másodsorban kifejezett kérését, t. i.: «Eine Überbrückung der Schwierigkeiten für die Kriegsdauer» lehetőleg gyorsan kellene elintéznünk, mert hiszen az tényleg nagy közérdek, hogy az egész monarchia közgazdaságát a háború tartamára minden képzelhető expedienssel erősítsük.

Ez irányban szíves információt kér

igaz híved Tisza

430.

Távirat. Armeeoberkommandonak.

Den 17. Október 1914.

In unserem Kampfe gegen das russische Lügengewebe in Bukarest, Sophia und Rom wird unsere Situation dadurch riesig erschwert, dass wir den konkreten Ziffern der russischen Meldungen nie Daten über Gefallene, Gefangene und erbeutete Geschütze entgegenstellen können.

Bei der grossen Wichtigkeit dessen, dass wir den Glauben an die Aktionsunfähigkeit unserer Armee nicht aufkommen lassen und bei den gefährlichen Konsequenzen dieses Zustandes, muss ich inständig bitten, dass uns wenigstens beiläufige Ziffern über die Verluste des Feindes zur Publikation gesagt werden. Es kommt nie vor, dass die Deutschen über einen Erfolg melden, ohne von erbeuteten Kanonen und Gefangenen zu sprechen. Wenn dass deutscherseits bei jedem Anlass erfolgt, unsererseits aber unterlassen wird, so wird sich der Glaube befestigen, dass nur die Deutschen etwas leisten, und wir es ihnen verdanken, von den Russen nicht vernichtet zu werden. Es wäre wohl müssig auf die Konsequenzen hinzuweisen, Daten über den russischen Verlust bei den Stürmen auf Przemyśl, bei Lancuts und beim San-Übergang wären dringend benötigt.

Tisza.

431.

Gr. Czerninnek, Sinaia.

Austung.

Den 17. Október 1914.

Streng geheim.

Mit Bezug auf Eurer Excellenz Telegramm No 747 muss ich Euer Excellenz wiederholt ersuchen bei jedem Anlasse kategorisch

zu erklären, dass es keine siebenbürgische Frage gibt, folglich von der Lösung einer solchen nicht die Rede sein kann.

Ich habe in Aussicht gestellt den ungarländischen Rumänen die Eurer Excellenz wohlbekannten Zugeständnisse zu machen.

Dies werde ich im hoffentlich bald eintretenden geeigneten Zeitpunkte tun, muss aber gegen die oben erwähnte Auffassung entschieden Verwahrung einlegen.

Tisza.

432.

Gr. Berchtoldnak.

Ich telegraphire an Gfen Czernin:

a 431. sz. táviratból. [Mit Bezug — einlegen.]

Ich bitte E. E. sich auch in diesem Sinne zu äussern und k. und k. Botschafter in Berlin entsprechend instruieren zu wollen.

Tisza.

433.

Lovag Bilinski Leonak.

Den 17. October 1914.

Euer Excellenz!

Ich habe Eurer Excellenz werte Zuschrift von 15. Oktober samt Beilage erhalten und bitte Euer Excellenz versichert zu sein, dass ich die Wichtigkeit der polnischen Frage vollständig einsehe, und eine sowohl den Interessen der Monarchie, wie den berechtigten Wünschen der polnischen Kreise entsprechende Bereinigung derselben nach Möglichkeit zu fördern trachte.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

434.

Szontagh Jenő főispánnak.

1914 október 18.

Kedves Barátom!

14-én kelt soraidat megköszönve értesítlek, hogy a vasuti állomásai élelmezési szolgálat fedezésére vonatkozó javaslatodat helyeslem és elfogadom. A katonákkal való megbeszélést pedig természetesen csakis arra az esetre tartom szükségesnek, amidőn a betegek és sebesültek megfelelő gondozása és élelmezése valamely olyan akadályba ütközik, melyet csakis a katonákkal egyetértőleg tudunk elhárítani.

Ez ügyben tett célszerű intézkedéseidért elismerésemet kifejezve vagyok igaz híved Tisza.

Daruváry Gézának.

1914 október 18.

Tisztelt Barátom!

A Magyar Tudományos Akadémia elnökétől arról értesülök, hogy az a relief, amely boldogemlékezetű Erzsébet királynének Deák Ferenc ravatalánál való megjelenését van hivatva megörökíteni, elkészült és a megjelenés helyén elhelyeztetett.

Az emlékmű leleplezése Erzsébet napján, november 19-én van tervbe véve s habár, tekintettel a háborús időkre is, az egész ünnepélyesség diszkréttebb modorban, lármás feltűnés kerülésével fog lefolyni, annak, tekintettel boldogemlékezetű királynénkra való összefüggésére, a magyar néplélekre való komolyabb hatása mégis kétségtelen.

Felmerült ennél fogva az az eszme, hogy ez ünnepélyen az uralkodóház is és pedig, hacsak lehetséges volna, Zita főhercegasszony Ő császári és királyi Fensége személyében képviselve legyen és Berzeviczy, mint az Akadémia elnöke azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy tájékozást szerezzek az iránt, vajjon Ő Fensége az Akadémiának ilyen természetű kérelmét kegyesen méltóztatnék-e fogadni.

Amidőn tehát arra kérlek, hogy ez ügyben Ő Felségének jelentést tenni és legmagasabb parancsát kikérni szíveskedjél, a magam részéről van szerencsém megjegyezni, hogy igen örömdetes dolognak tartanám, ha éppen ez az ünnepély a főhercegasszony újabb megjelenésére szolgáltatathatna alkalmat, amidőn is azután az itt ápolt sebesültek meglátogatására is szentelhetne Ő császári és királyi Fensége egy-két napot.

Amennyiben Ő Fensége ezen felfogásomat kegyesen magáévá tenni méltóztatnék; az iránt is útbaigazítást kérek, vajjon az Akadémia Ő Felségéhez forduljon-e azzal a kéréssel, hogy az ünnepélyen megjelenni vagy magát képviseltetni méltóztassék és Ő Fensége bízná-e meg Zita főhercegasszonyt a képviseltetéssel, vagy pedig az Akadémia közvetlenül Ő császári és királyi Fenségéhez intézze a meghívást.

Igaz tiszteletem kifejezésével vagyok

Öszinte hived *Tisza.*

436.

Br. Harkányi Jánosnak.

1914 október 18.

Kedves Barátom!

Az Országos Hadsegélyző Bizottságnak Szabolcsban és Szatmárban járt kiküldöttei arról panaszkodnak, hogy a vasuti polgári forgalomnak az utolsó katonai események által okozott megszakítása igen kártékony módon akasztotta meg a cukorrépa szállítását és emellett felidézi a tüzifa és szénhiány közvetlen veszedelmét.

E körülményre azzal van szerencsém szíves figyelmedet felhívni, hogy megfelelő intézkedésekkel odahatni méltóztassál, miszerint a szóbanforgó vasuti vonalakon a teherárúforgalom lehetőleg mielőbb kezdetét vegye és elsősorban a sürgős szükségletek fedezésére igényelt árúk kellő mennyiségben mielőbb odaszállíttassanak.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

437.

Gr. Wickenburg, fiumei kormányzónak.

1914 október 18.

Kedves Barátom!

A bán levelét mellékelve nagyon kérlek, légy szíves odahatni, hogy ujoncok vagy általában katonák bevonulásával és elindulásával kapcsolatban a horvát színeknek használata ne gátoltassék és általában az illetők zaklatásnak vagy büntetésnek ne legyenek kitéve.

Most szabadon használnak mindenféle mindenféle színeket és éppen a horvátok olyan elszántsággal és lelkesedéssel mennek a harctérre, hogy joggal esnék a legsúlyosabb kifogás alá, ha azt, ami hangulatukat és lelkesedésüket kifejezésre juttatja és fokozza, vexatorius intézkedésekkel korlátoznók.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

438.

Br. Harkányi Jánosnak.

1914 október 18.

Kedves Barátom!

A soproni postaigazgatóságnak folyó hó 14-én kelt felterjesztését köszönettel visszaküldve az iránt kérek még szíves felvilágosítást, megy-e s ha igen, kinek részéről, melyik katonai hatósághoz jelentés összegüknél fogva aggályosnak látszó pénzküldeményekről.

A most csatolt kimutatásban csakis Elekes Gyula tartalékos hadnagy pénzküldeményei kelthetnek feltűnést, aki egy hónap lefolyása alatt 3000 koronát meghaladó összeget küldött. Amennyiben erről nem megy a kereskedelmi minisztérium részéről értesítés a hadvezetőséghez, arra kérlek, hogy a kimutatásnak Elekes Gyulára vonatkozó részét velem hiteles alakban közölni méltóztassál.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

439.

Baltházár Dezsőnek.

1914 október 18.

Főtiszteletű Püspök Úr!

A debreceni légio kérdése ebben az alakban csakugyan nem kivihető, egyfelől azért nem, mert a véderő rendes keretébe be nem illő külön formációk nagyon sok kellemetlen következményekkel járnak, másfelől mert olyan külön rendeltetést kívánnának (a határ valamely pontjának védelme vagy nemzetiségi vidék megszállása), ami a harcban álló véderő természetével ellentétben áll.

Ez ugyanis megkívánja, hogy a véderő minden alkateleme korlátozás nélkül alkalmazható legyen ott, ahol a katonai szükség megkívánja.

A theologus ifjaink előtt lebegő nemes célt el lehetne kétféle módon érni. Vagy úgy, hogy nevezettek katonai önkéntesi szolgálatra együtt jelentkezhvén az önkéntesi tanfolyamra, Debrecenben együtt maradnának s azután mint kiképzett szakaszvezetők nyernének a hadseregben alkalmazást, amidőn is hasonlíthatatlanul nagyobb hasznot tennének a hazának, mint hogy ha csak közemberi szolgálatot végeznének. A másik, lelkeszi hivatásuknak talán megfelelőbb megoldás az volna, ha beteg és sebesült szállító vonatok kísérésére vállalkoznának. Ilyenekben ugyanis nagy szükséget szentvedünk és szegény beteg és sebesült katonáinknak sok szenvedés-
okozott már a vonatjaikat kísérő intelligens egyének hiánya, akik szállítás közben mindazt meg tudnák tenni, ami a betegek és sebesültek érdekében szükségesnek mutatkozik.

Meg kell még jegyeznem, hogy csakis a theologusok tekinthetők nem hadköteles egyetemi polgároknak, mert hiszen, amint az utóbbi időben kiadott kormányrendeletekből kitűnik, minden 20 éves és idősebb ifjú, az is, aki eredetileg a sorozásnál harcképtelennek talál-
tatott, sorozás alá kerül.

Amennyiben sikerül ez ügyet az általam említett két megoldás valamelyikének keretébe beilleszteni, a további kivitel körül is szíves-örömet állok főtiszteletű püspök úrnak és az ügynek rendelkezésére.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

440.

Br. Urbán Ivánnak.

1914 október 18.

Kedves Barátom!

En megpróbálok lépéseket tenni, hogy az 5-ik huszárezred parancsnoksága kísérje Nežnera egészségi állapotát figyelemmel, sőt, ha nincs kifogástalan egészségben, valamely békés foglalkozásra ossza be.

De alig hiszem, hogy ez az intervencióm eljuthasson az ezred-parancsnoksághoz. Légy szíves azonban szegény anyját megnyugtatni az iránt, hogy a katonaságnál igen nagy figyelemmel vannak a bevonultak egészségére és hosszú szabadságra hazaküldik vagy békés foglalkozásra osztják be azokat, akiknek egészségét a háború viszontagságai megviselték.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

441.

Br. Tallán Bélának.

1914 október 18.

Kedves Barátom!

Azt hallom, hogy újból nyaggatnak tégedet a katonák nagyobb vidékek kiürítésének javaslatával. Ha igaz volna a dolog, kérlek légy szíves megmaradni azon az állásponton, hogy a közvetlenül a Száva mellett lévő községek kiüríthetők, beljebb eső községek lakosságát azonban lehetetlen otthonából kimozdítanunk.

Hihetetlennek tartom, hogy kissé beljebb fekvő helyekről fényjelekkel lehessen hírt adni az ellenségnek. Ez is olyan kérdés, amelyben katonáink felizgatott képzelete nem ismer már határt. Tudok reá esetet, hogy becsuktak valakit s csak négy hét múlva eresztették szabadon, mert cigarettázott este a Dunaparton, s a cigaretta tüzével adott fényjeleket. Most pedig, amint hallom, saját katonáinknak fényjelzéssel való gyakorlata okozott riadalmat.

Légy szíves tájékoztatni a dolog mibenléte felől, hogy ha szükséges, idejekorán beavatkozhassem.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

442.

Ung-, Bereg-, Máramaros-, Zemplénmegyék főispánjának.

1914 október 19.

Kedves Barátom!

Felkérek, légy szíves lehetőleg mielőbb megállapítani, tettek-e a vármegye területére betört oroszok bárminő a szkizma előmozdítására vagy a gör. kath. egyház károsítására vagy üldözésére irányuló lépést s ha igen, az erre vonatkozó tényállást pontosan megállapító jelentéseket vagy jegyzőkönyveket szíveskedjél mielőbb felterjeszteni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

443.

Ngs. és főtiszt. Bud Titusz gör. kath. püspöki külhelynöknek, Máramarossziget.

1914 október 19.

Nagyságos Uram!

Örömmel értesítem, hogy a kultuszminiszter úr a szokásos 1900 K segélyt a folyó évre is engedélyezte.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

444.

Br. Burián Istvának.

1914 október 19.

Kedves Barátom!

A zenggi püspökség megüresedésével ezen hely végleges betöltése vált aktuálissá s a bécsi nunciatura, amely annak idején coadjutorrá kívánta volna Salis-Sevis Ferenc báró zágrábi szentszéki jegyzőt kineveztetni, az ő püspöksége érdekében lépett egyelőre bizalmas természetű akcióba.

Báró Salis-Seewis Ferenc coadjutorsága ellen annak idején kifogást kellett tennem, egyfelől mert nevezett, ha nem is rosszakaratból, de hiszékenységből és talán hiúságból igen kellemetlen módon belekevertetett az állítólagos Waldeneggi Berger Oswald miniszteri tanácsosnak, t. i. a magát ilyennek kiadott Strasznoff Ignác kalandornak ismert ügyébe, másrésről pedig bizonyos olyan délszláv politikai tendenciákkal szemben sem nyújt kellő garanciát, amelyeknek horderejére a most folyó háború tanúságai mellett bizonyára felesleges volna reámutatni.

Ennek folytán nagyon óhajtandónak tartom, hogy lehetőleg mielőbb a kormány lépjen elő olyan jelölttel, aki egyházi szempontból abszolúte kifogástalan s így semmiféle támpontot nem nyújt arra, hogy Róma nehézségeket támaszthasson, miért is felkértem báró Skerleczet, hogy egy ilyen jelöltet kiszemelni és javaslatba hozni szíveskedjék.

Ezen felhívás folytán hívta fel báró Skerlecz figyelmemet dr. Marusic Józsefre, akit minden tekintetben teljesen alkalmasnak tartanak a zenggi püspöki székre.

Dr. Marusicnak Skerlecz báró útján küldött curriculum vitáját, valamint Jankovichnak reá vonatkozó levelét visszakérőleg mellékelve arra kérek, légy szíves ez ügyben Ő Felségének jelentést tenni s tőle engedélyt kérni arra, hogy a kormány Marusic püspöksége érdekében a további lépéseket megtehesse.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

445.

Sándor Jánosnak.

1914 október 20.

Kedves Barátom!

Az «Eroii Nostri»-t a reávonatkozó jelentéssel együtt azzal a kéréssel küldöm vissza, hogy miután a harmadik füzet határozottan a magyar nemzet multját rágalmazó és a magyarság ellen gyűlöletet szító kifejezéseket tartalmaz, a további teendők iránt Balogh Jenővel érintkezésbe lépni méltóztassál.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

446.

Gr. Czerninnek.

Den 20. Oktober 1914.

Aus Deinem gestrigen Telegramm nehme ich dankend zur Kenntnis, dass die von mir bemängelten, irrümlichen Auffassungen ausländischer Staatsmänner Deinerseits die notwendige Richtigstellung stets erhalten. Trotz dem unbedingten Vertrauen in Deine Loyalität hat diese Besorgnis bei mir Platz greifen können, da ich weiss, dass auch Du, lieber Freund, nicht frei von gewissen, falschen Begriffen warst. Nachklänge dieser Auffassung kommen ja auch in Deinen Aeusserungen unwillkürlich vor, auch in Deinem gestrigen Telegramm sprichst Du von Koncessionen an die Rumänen Siebenbürgens.

Es freut mich sehr, dass sich unsere Ansichten sonst beinahe vollständig decken. Es wäre auch mir lieber gewesen, mit meiner Aktion länger warten zu können. Halte es aber nach dem bisher Geschehenen für notwendig, von Stappel zu laufen, sobald die Säuberung der östlichen Karpaten-Gegend und der Bukovina beendet ist und der bisher sehr günstige Verlauf der grossen Schlacht weitere Fortschritte macht.

Einstweilen habe ich dem Gerede über Autonomie Siebenbürgens und rumänischen Minister in einer Weise ein Ende machen müssen, welche zu verstehen gibt, dass ich mich, mit den Wünschen der Rumänen ernst befasse.

Tisza.

447.

Br. Buriánnak.

1914 október 21.

Kedves Barátom!

A tömeges sebesült és betegszállítások alkalmával felmerült bajok s az orosz betörés okozta állapotok orvoslása végett holnap este a felvidékre szándékozom menni. Az ottani legexponáltabb vidéknek autón való bejárása 5 napot vesz igénybe, úgy, hogy — ha közbe haza nem hívtok, — csak jövő szerdán (28-án) reggel leszek ismét Budapesten. Miután pedig akkor legalább egy-két napot itt felgyült teendőim rendezésére kellene fordítanom, csak a jövő hét vége felé mennék fel Bécsbe.

Postát nem igen kaphatok, miután ott nagyon lassú és rendetlen katonai vonatok járnak, de számjelműcsok lesznek velem és arra kérnélek, hogy a külügyi postában foglalt jelentékenyebb tényekről, valamint más netalán fontosabb dolgokról naponta küldj számjeles táviratot. Mellékelem éjjeli állomásaim jegyzékét s a sürgönyöket ezekre az állomásokra kérem, ahová rendszerint a kora esteli órákban fogok érkezni.

Köszönettel vett tegnapi leveleddel szokásunk szerint az egész vonalon egyetértek. Nagyon belátom, hogy az olaszok albán expedíciója sok komplikáció forrása lehet, de nem tagadom a mai pillanatban mégis egy bizonyos könnyebbség volna nekem azt tudni, hogy katonai tettvágyuk s az olasz kávéházi politikusok fantáziája kapott egy ilyen biztonsági szelepet. Ennek jövőbeli kellemetlen következményei is kizárólag attól függnének, hogy milyen pozícióban leszünk a béketárgyalások megkezdésekor.

A dunai orosz szállítások égetően sürgőssé teszik a török flotta akcióba léptét. Most már mindent el kellene követni, hogy a törökök beváltsák holnapra vagy holnaputánra szóló ígéretüket. Félek, hogy nagyköveteink nem fognak azzal a hévvel fellépni, amivel az járhat el, aki a dolog szükséges és célszerű voltáról maga személyében is teljesen meg van győződve.

Nem tudom a Varsóra vonatkozó prognostikonban nincs-e optimizmus. A németeknek nagyon sokkal nagyobb erővel kellene már ott lenniök, mint amit szeptember végén ígérték, hogy a San torkolatától Varsó alá nyúló hosszú csatavonalon kívül még e megerősített nagy város megszállására is jusson erejük. Impresszióm az, hogy a német főszereg bal szárnyán jóval délre Varsótól s a Varsó felől jövő orosz offenzív lökések ellen vitték akcióba a mienkkel megerősített lovasságukat. Miután ott lovasságunk részt vesz a küzdelemben, egészen természetes dolog volna, hogy bevonuljon az is, ha csakugyan erre kerülne a dolog.

A szerbek részére vitt ponton-szállítmányok arra engednek következtetést, hogy az esetleg némi orosz csapatokkal is megerősített szerb csapatok a Dunán át a Bánátba kísérelhetnének meg betörést. Ebben az esetben Pflanzert sikeresen működő csapataiból kellene a Bánátban levő gyenge népfelkelő csapatainknak erősítést adni és mindenekelőtt magát Pflanzert odaküldeni, hogy kompetens, ambiciózus, magasrangú tiszt organizálja a védelmet.

Azért említem most neked a kérdést, hogyha északmagyarországi csavargásaim közben történék valamely ilyen intermezzo, légy szíves annak első hírére mindjárt erre a megoldásra terelni az illető katonai tényezők figyelmét.

Azt hiszem ugyanis, hogy semmiesetre sem fognak a szerbek jelentékeny sereggel átjöhetni a Dunán, de hozhatnak oda annyit, amennyit ott levő csapataink le nem győzhetnek, ha 10—15, esetleg 20.000 főnyi megerősítést nem kapnak. Már pedig éppen olyan hiba volna ezt a megerősítést Szerbiában álló csapatainkból kivonnunk, mint a Bánátot vagy annak nagy részét a betörő szerbek zsákmányául átengednünk. Ennek helyben és Romániában való kiszámíthatatlan következményeire bizonyára felesleges reámutatnom.

• Most már nagyobb a vízállás, a monitorokat is jobban ki kellene a Duna védelmére használnunk, mint a múltban történt.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

448.*

Berzeviczy Albert b. t. t., ny. miniszternek, a M. Tud. Akadémia elnökének.

1914 október 21.

Kedves Barátom!

Leveledet későn vettem. Mindjárt beszélgetésünk után írtam a dologban Daruvárynak, így most már a válasz visszaérkezéséig mit sem tehetek. Azt hiszem az ünnepély tárgya olyan közel áll úgy az uralkodó ház, mint a nemzet szívéhez, hogy a főhercegnő megjelenése abban az esetben sem eshetik kifogás alá, ha az emléktábla művészi becse nem üti is meg az általad kívánt mértéket.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

449.

Daruváry Gézának.

1914 október 21.

Tisztelt Barátom!

Ha semmi közbe nem jön, holnap este indulok az északkeleti vármegyékbe, hogy a kolerajárvány, katonai betegszállítás és orosz betörés által okozott bajok körül megtegyem a kellő intézkedéseket.

23-án Eperjesen, 24-én Ungvárott, 25-én Munkácson, 26-án Máramarosszigeten, 27-én Debrecenben töltöm az esti órákat s mind e helyeken számjeles sürgönnyel elérhető vagyok, 28-án reggel leszek újból Budapesten.

Azzal a kéréssel, hogy ez utamat Ő Felségének bejelenteni szíveskedjél, maradok

igaz híved *Tisza.*

450.

Balthazár Dezsőnek.

1914 október 21.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Minden reformált lelkésznek állásából kifolyó kötelessége, hazafias magatartást tanúsítani. Aki ez ellen vét, hivatalos kötelességet szeg meg, ezzel az egyháznak kárt okoz és lelkészi állásának méltóságába ütköző magaviseletet tanúsít.

* V. ö. a 435., 466., 507., 511., 546. sz. leveleket.

Nézetem szerint tehát az a lelkész, aki a jelenlegi háború ellen izgat, feltétlenül fegyelmi vétséget követ el.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

451.

Báró Urbán Ivánnak.

1914 október 21.

Kedves Barátom!

Károly román király nemcsak a velünk baráti viszonyban (?) álló szomszéd állam jelentékeny uralkodója, hanem a monarchiának hű barátja volt. Nincs tehát semmi akadályja annak, hogy a törvényhatóság részvételének kifejezést adjon s ezt a magyar kormány útján a román uralkodó házhoz vagy kormányhoz is eljuttassa.

Nagyon helyeslem, ha ebben az irányban te veszed a kezdeményezést kezedbe.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

452.

Flachneckerné sz. Luzsenszky Emmy bárónőnek, Rákosszentmihály.

1914 október 21.

Igen Tisztelt Bárónő!

Levele csatolmányainak visszaküldése mellett értesítem, hogy az itteni amerikai konzul közelebbről Oroszországba utazik az ottani foglyok megtekintése végett, miért is a két Luzsenszky hol-létének és állapotának megtudására is felkérem.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

453.

Gróf Mikes Árminnak, Zabola, (Erdély).

1914 október 21.

Kedves Barátom!

Köszönöm az érdekes levélkivonatot. Nem tudom egy kis optimizmus nem nyilvánul-e benne.

Az északi harctérre vonatkozó dolgokat meglehetősen részletesen és teljesen a valósághoz híven közlik a lapok. Az offenzíva jól halad előre, nagyon reményelem, hogy határozott, nagy győze-

lemmel fog végződni, ami az oroszoknak Galiciából és Orosz-Lengyelország legnagyobb részéből való kivonulását vonja maga után. Bukovinát és Galiciának Bukovina és a Dnyeszter közötti délkeleti részét is remélhetőleg rövid idő alatt megtisztítjuk az oroszoktól, ami — úgy hiszem — szintén nem tévesztené el hatását a romániai közvéleményre.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

454.

Betegh Miklós kormánybiztosnak.

1914 október 21.

Kedves Barátom!

Erdélyben mi nem tudunk más csapatot hagyni, mint ami jelenleg a Pflanzer-féle hadseregben van. Az ott lévő erdélyi csapatoknak kell, feladatuk sikeres elvégzése után Erdélybe visszajönniök, amidőn is ilyen győztes csapatok jelenléte remélhetőleg jó hatással lesz úgy benn minálunk, mint Romániában.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

455.

Telefon üzenet a külügyminisztérium részére.

(Külügy útján közlendő báró Buriánnal.)

Antwort auf Telegramm 772 von Bukarest.

1914 október 22.

Dynastisch treue und jeden Irridentismus zurückweisende Erklärungen glaube ich gewiss von unseren Rumänen zu bekommen. Was jedoch die konkreten politischen Fragen betrifft, so habe ich schon vor einem Monat betont, dass ich damals keine Aussicht sah, dass die Führer der rumänischen Nationalisten meine Zugeständnisse als definitive Lösung formell annehmen, da die Radikalen mit Maniu an der Spitze den jetzigen Zeitpunkt zu Erpressungen ausnützen wollen, und die gemässigte Majorität nicht den Mut hat, ohne sie vorzugehen.

Aus diesem Grunde habe ich den Weg gewählt, an den Metropolen zu schreiben, um von ihm und hoffentlich von mehreren angesehenen Nationalisten Erklärungen zu bekommen, welche

Anerkennung und Dankbarkeit für mein Entgegenkommen zum Ausdruck bringen.

Ich kann es nicht im Vorhinein wissen, ob ich nicht ein besseres Resultat erzielen könnte, wenn ich bei der jetzigen gebesserten militärischen Lage an die Nationalisten herantreten würde. Vielleicht wären sie dazu zu bringen, sich durch die in Aussicht gestellten Massnahmen befriedigt zu erklären, wenn ich ihnen sagen könnte, dass ich diese Massnahmen nur in dem Falle verwirklichen werde, wenn ich weiss, dass dies die Lösung der rumänischen Nationalitäten-Frage und den dauernden Frieden mit den Rumänen bedeutet.

Ich würde ihnen sagen, dass sie nie mehr von so weitgehenden Konzessionen träumen können, wenn sie diesen Moment ver säumen. Bekomme ich jetzt eine abschlagende Antwort, so ist damit dieses Projekt auf immer begraben.

Ich bin bereit, diese Probe zu machen, aber nur, wenn die deutsche Regierung damit einverstanden ist. Die gebieterische Rücksicht auf das Ansehen des ungarischen Staates erheischt es nämlich, dass diese Drohung nicht als Bluff gemacht, sondern ernst gemeint und gegebenenfalls konsequent durchgeführt werde. Folglich könnte dann nicht mehr die Rede von diesen Zugeständnissen sein, und ich könnte in diesem Falle die der deutschen Regierung in Aussicht gestellte Aktion nicht durchführen.

Ich bitte das Obige auch Grafen Czernin mitzuteilen.

Tisza.

456.

Báró Burián Istvának.

1914 október 22.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm 21-én kelt leveledet. Ha még lesz alkalmad a témáról beszélni, megemlítheted azt is, hogy a nagy orosz embertömeg túlnyomó nagy része igen kétes katonai értéket képvisel és hogy java katonaságukat már meglehetősen kimerítették. Erre mutat a Keleti-Kárpátoknál és Bukovinában hareba vitt orosz sereg összealkotása, mely legnagyobb részben félvad, gyülevész népségből áll.

Czernin 772. számú táviratára adott s veled is közölt válaszmom reményilem elég világosan állította oda a kérdést. Két dolog között

lehet választásunk. Vagy megcsinálom a németeknek kilátásba helyezett akciót, vagyis alkalmas pillanatban nyilvánosságra hozom a metropolitávali levélváltásomat¹ anélkül, hogy a Czernin által ajánlott hozzájárulási nyilatkozatot próbáljam a nacionalista vezetőktől megszerezni, vagy pedig megteszem az erre való kísérletet, megfenyegetve őket azzal, hogy a télen publikált álláspontomon túlmenő mostani javaslataimat végleg leveszem a napirendről, ha ők ezzel meg nem elégednek.

Ebben az utóbbi esetben vagy belemennek a dologba, akkor mindenesetre sokkal jelentékenyebb eredményt értünk el, vagy nem állnak kötélnek s akkor elmarad az egész akció. Én választhatom bármelyiket a kétféle megoldás közül s a döntést a németekre bízom, miután a metropolitához intézett levélben foglalt akciót nekik kilátásba helyeztem, tehát nem akarok az ő beleegyezésük nélkül olyan taktikát követni, amely esetleg ennek az akciónak elmaradását vonná maga után.

Felvidéki utam egy heti szünetet von úgy is maga után, addig meggondolhatjuk a dolgot.

Stürgkh levelét mellékleteivel együtt csatolva értesítlek, hogy a magyar kormány egyetért az általa contemplált akcióval s mi is teszünk megfelelő előterjesztést Ő Felségének. A tervezett legfelsőbb kézirat magyar fogalmazványát azzal a kéréssel mellékelem, hogy azt Ő Felségének bemutatni s amennyiben Ő Felsége egyetértene a publikáció idejét Stürgkhkel megbeszélni méltóztassál. A kéziratnak természetesen ellenjegyzésemmel kellene megjelennie. Az Ő Felségének bemutatandó német fordításról légy szíves kérlek gondoskodni.

Utitervem némileg változott, a végleges állapotot az alábbi jegyzék tünteti elő:

23-án² Eperjes.

24-én Sátoraljaújhely.

25-én Ungvár.

26-án Mármarossziget.

27-én Debrecen.

28-án³ reggel érkezem Budapestre.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

¹ V. ö. 501. sz.

² Pénteken.

³ Szerdán.

457.

Daruváry Gézának.

1914 október 22.

Tisztelt Barátom!

Utitervem némileg változván, esti stációim végleges névsora ez:

23-án Eperjes.

24-én Sátoraljaujhely.

25-én Ungvár.

26-án Máramarossziget.

27-én Debrecen.

28-án reggel érkezem Budapestre.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved Tisza.

458.

Gróf Andrássy Gyula o. k.-nek.

1914 október 22.

Kedves Duci!

Miután multkori beszélgetésünk alkalmával helyeselted azt az álláspontomat, hogy a háború alatt felmerülő időközi választásoknál ne csináljunk pártküzdelmet, hanem minden párt hagyja szabadon a tért azon párt előtt, amelyhez a kerület volt képviselője tartozott, azzal a kéréssel fordulok hozzád, légy szíves oda-hatni, hogy a most megüresedett pétervásári és illyefalvai kerületben az ellenzék egyik árnyalata se állítson jelöltet. Miután sokkal kevesebb bajjal jár egyező intencionknak megvalósítása, ha megelőzzük a pártmozgalmakat, mintha utólag kell azokat megszünetetni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

459.

Balogh Jenőnek.

1914 október 22.

Kedves Barátom!

A biztosítási eljárásra vonatkozó súlyos aggályaimat a dolognak újabb megfontolása sem tudta eloszlatni, s miután legnagyobb sajnálatomra fizikai lehetetlenség a dolgot veletek elutazásom előtt kellő alaposággal megbeszélni, arra kérlek, hogy ezt az egész kérdést hagyjátok ki a rendeletből.

Amennyiben meggyőznétek aggályaim alaptalanságáról, azt külön rendeletben utólag is meg lehet valósítani.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

460.

Armeoberkommandonak.

Streng geheim.

(Für Exc. Baron Conrad.)

1914 október 28.

Von Nordungarn zurückgekehrt, kann ich erst heute antworten.

Die Information über Stimmungswechsel in Rumänien ist leider sehr übertrieben. Ein jetziges Eingreifen auf unserer Seite scheint auf alle Fälle ausgeschlossen zu sein.

Ich bitte versichert zu sein, dass ich an meiner in Aussicht genommenen Aktion festhalte, die Sache sorgfältig vorbereite und dieselbe im geeigneten Moment durchführen werde.

Tisza.

461.

Armeoberkommandonak.

1914 október 29.

Soeben erfahre ich, dass die von der von Euer Kaiserlichen und Königlichen Hoheit eingesetzten Kommission beantragte gerichtliche Untersuchung gegen Generalstabsmajor Vassl nicht nur nicht eingeleitet wurde, sondern, dass derselbe sogar nach Transferierung des Etappenkommandanten in Peterwardein, General Józsa, zum Etappenkommandant daselbst ernannt worden ist.

Nach den kommissionell festgestellten groben Vergehen dieses Offiziers gegen die politischen Behörden kann dieses im Gegensatz mit den hohen Intentionen und Befehlen Euerer kaiserlichen und königlichen Hoheit stehende Vorgehen, welches den peinlichsten Eindruck macht und ein harmonisches Zusammenwirken zwischen militärischen und politischen Organen daselbst nicht ermöglicht, nur aus Versehen geschehen sein.

Ich habe daher die Ehre Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit ehrfurchtsvoll zu bitten, die strafgerichtliche Untersuchung gegen Major Vassl gnädigst anordnen und denselben von seinem jetzigen Posten entheben zu geruhen.

Tisza.

462.

Telefonúzenet Stürgkh osztrák miniszterelnökhöz.

(Külgügy útján azzal a kéressel, hogy azonnal továbbítsák.)

1914 október 30.

Das Scheitern der Anleihe in Berlin wäre meiner Ansicht nach, mit Rücksicht auf unser Verhältnis mit Deutschland, sehr unangenehm, und könnte eine weniger freundliche Haltung der deutschen Regierung in volkswirtschaftlichen Fragen nach sich ziehen. Aber ganz abgesehen davon, ist diese Anleihe von rein finanziellem Standpunkte von der grössten Wichtigkeit für die Monarchie.

Es ist unbedingt notwendig, Zahlungsmittel in deutscher Valuta zu erhalten, um unseren Verpflichtungen im Auslande nachzukommen, ohne einen weiteren grossen Rückgang des Kronenwertes mit allen schwerwiegenden Folgen dieser Erscheinung erdulden zu müssen. Die Anschaffung ausländischer Zahlungsmittel, um die eigene Kauffähigkeit zu sichern und den Wert der eigenen Valuta zu wahren, ist eine der wichtigsten finanziell-volkswirtschaftlichen Aufgaben des Krieges.

Im Namen der damit verbundenen grossen Interessen der ganzen Monarchie bitte ich Euer Excellenz inständig, die Einwilligung der k. k. Regierung zum Abschluss dieser Anleihe zu geben.

Tisza.

463.

Novák István eperjesi és Papp Antal munkácsi gör. kath. püspököknek.

1914 október 30.

Méltóságos Uram!

A felvidéken tett körutamból visszatérve, kedves kötelességemnek tartom ezen út tanúsága gyanánt megállapítani, hogy az orosz betörés által érintett vidékek egész görög-katholikus papsága kivétel nélkül kifogástalan, hazafias magatartást tanusított.

Nekem, aki annak a néhol lappangó feltevésnek, minthogy ha e lelkeszi kar egyes tagjai russzofil érzelműek volnának, soha nem adtam hitelt, jól esik konstatálnom, hogy e lelkeszi kar hazafisága minden megingás nélkül állotta ki a közelmúlt válságnak próba-

követ, s arra vallott a betört orosz csapatok magatartása is, miszerint törekvéseik útjában álló ellenségnek tekintik a gör. kath. papságot.

Ennek a papságnak hazafiasságában ezek után az események után senkinek sincs joga kételkedni s az egész magyar közvéleménynek kell elégtételt adnia az itt-ott felmerült és hazafias lelkeket mélyen sebző méltatlan gyanuért.

Fájdalom, ez a gyanú egyes konkrét cselekedetekben is nyilvánult. Egyes katonai és rendőri közegek, könnyelműen hitelt adva nyomorult denúnciánsok besúgásainak, eljárást indítottak egyes lelkészek ellen.

Ha nem is voltak nagyszámúak ezek az esetek s ha némi enyhítő körülményül szolgálhat is a háborús veszedelem, amely arra indíthatja e haza minden polgárát, hogy fátyolt vessen sok minden kellemetlenségre, bajra és sérelemre, azért ezeket az eseteket mégis mélyen sajnálom és felkérem Méltóságodat, hogy sajnálatomat s a szenvedett sérelemért való részvételemet az illetőkkel tudatva egyúttal közölje velük, miszerint a tudomásomra jött ügyekben megtettem mindent, ami törvényes hatáskörömben áll a sérelem elhárítására és kellően indokolt panasz esetében készséggel fogok eljárni azok ellen, akiket felelősség terhel valamely e téren elkövetett mulasztásért vagy hibáért.

Egyúttal annak a biztos reményemnek adok kifejezést, hogy az egész gör. kath. papság, nemes tradícióihoz híven, buzgó segédkezet fog nyújtani a kormánynak és a társadalomnak a rutén nép anyagi, kulturális és erkölcsi színvonalának emelésére irányított munkájához.

Az utolsó hetek azt is inegmutatták, hogy ezen a téren igen sok a teendő. A betört orosz csapatoknak nagyon is öntudatos, rendszeres aknamunkája bűnrészséssé tette e csapatok fosztogatásaiban az illető községek lakosságának nagy részét. A kifosztott boltok és magánlakások, az üres szobák padlózatán heverő összezúzott tárgyak, az orosz katonák s a rutén köznép együttes munkájának tanujelei.

Végzetes tévedés volna valamely hazaellenes, faji vagy nemzetiségi áramlat öntudatos megnyilatkozását látni ebben a fosztogatásban. Hűtlenség vagy hazaárulás jellegével bíró cselekmények csak kivételesen, néhány elcsábított vagy megvesztegetett ember részéről fordultak elő.

Közönséges büntettek ezek, amelyekben minden öntudatos cél nélkül nyilvánultak meg a primitív népleleknek naivan brutális romboló szenvedélyei. Hiszen — hogy többet ne említsek — összezúztak mindent az ő jóvoltukat szolgáló szövetkezeti boltokban és a gyógyszerárakban is.

Nem hazaárulás, hanem a lelki elmaradottságnak és elvadultságnak olyan jelenségei ezek, amelyek nemcsak megtorlást, hanem az állam és társadalom részéről anyagi és lelki építő munkát kívánnak.

Ebben a munkában nemes hivatás vár a gör. kath. lelkészi karra. Az ebben való részvételre szólítja pásztori hivatása és saját jól felfogott érdeke is. Hiszen feldúlt lelkészi lakok sorozata is mutatja ennek a lelki elvadultságnak szomorú következményeit.

Ebben a munkában bizalommal várom a gör. kath. lelkészi kart. Kettőzött bizalommal fordulok Méltóságodhoz a kéressel, hogy vezetni, irányítani, buzdítani méltóztassék egyházmeggyéje lelkészi karát és főpásztori állásának egész súlyával odahatni méltóztassék, hogy a magyar állammal és társadalommal e munkában teljesen egybeforrva legyen e lelkészi kar valóban pásztora, tanácsadója, vezetője a gondjaira bízott nyájnak, gazdasági és kulturális téren, az élet minden viszonyai között, hogy erő és megelégedés forrása legyen hazánkra nézve a jövőben egy a mainál gazdagabb, műveltebb, jogtisztelőbb, boldogabb nemzedék.

Igaz nagyrabecsülésem kifejezésével vagyok Méltóságod
őszinte híve *Tisza.*

464.

Papp Antal és Novák István gör. kath. püspököknek.

1914 október 30.

Méltóságos Uram!

A nyilvánosságra szánt mellékelt levelet nem küldhetem el egy pár bizalmas sor melléklése nélkül.

Mint látni méltóztatik, kellő hidegvérrel s reményilem objektive helyesen ítélem meg a közelmúlt jelenségeit. A rutén népre nézve sem vonok le azokból kelleténél súlyosabb következtetéseket. Tény azonban, hogy nagyon sok a teendő, s hogy az a lelki elvadultság, amelyet nyilvános levelemben is jeleztem, kétségtelen tanujele annak, miszerint a lelkészi karnak az eddiginél nagyobb

buzgalommal és megértéssel kell a nép javára munkálkodnia s a nép nevelésén fáradozania, hogy a rutén nép lelkét erről az elszomoritóan alacsony színvonalról felemeljük.

A lelkészképzés színvonalának emelése, amely lehetőleg magas szellemi és erkölcsi felfogásnak teszi részeseivé a nép leendő pásztorait és beléjük neveli azt az igazságot, hogy a papi hivatás igaz lényege a nép javára való közérdekű fáradozás, legfontosabb feladata a távolabbi jövőnek. De már most, a jelenleg működő lelkészi karban is fel kell ébreszteniünk annak tudatát, hogy többet, intenzívebben és sok helyen talán ideálisabb szempontok szerint kell a néppel foglalkoznia.

Másfelől közvetlenebbül, drasztikusabban mint bármikor ezelőtt áll most a moszkovitizmus veszedelme mindnyájunk szemei előtt. A lelkészi karnak hazafias és egyházi kötelessége mentől mélyebb árkot ásni híveinek lelkivilága és a moszkovitizmus kulturális törekvései közé.

Mindezen viszonylatokban nagy feladat hárul, nemes hivatás vár a két egyházmegye főpásztoraira. Egész értéke szerint méltányolom e munkának horderejét s amidőn annak nemes ambícióval való teljesítésére kérem Méltóságodat, egyszersmind biztosítani kívánom róla, hogy é téren számíthat a kormánynak erkölcsi és ahol kell, anyagi támogatására is.

Kérem Méltóságodat, foglalkozzék behatóan ezzel a kérdéssel, keresse a bizalmas érintkezést a kormánnyal s így biztosítsa a teljesen harmónikus kooperációt. Mindenkor teljes készséggel állok rendelkezésére.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza.*

465.

*Télefon üzenet gróf Berchtold külügyminiszternek.
(Külügy útján báró Buriánnak.)*

1914 november 1.

Im Anschluss an die auf meine rumänische Aktion bezüglichen, deutscherseits erfolgten Anregungen will ich vorerst betonen, dass ich infolge der zwischen uns bestehenden intimen Beziehungen gerne bereit war und bin, diese Angelegenheit zum Ge-

genstände eines vertraulichen Gedankenaustausches mit Vertretern des deutschen Reiches zu machen und die deutsche Regierung über meine Absichten zu orientieren, dass aber aus diesem Umstände Verpflichtungen einer ausländischen Regierung gegenüber in dieser rein internen ungarischen Angelegenheit keineswegs erwachsen können.

Ich sage dies nicht, weil ich meinen Standpunkt geändert hätte, sondern um klarzustellen, dass alles, was geschieht, die zielbewusste, spontane Tat der ungarischen Regierung ist, und dass ich den Zeitpunkt und die Modalitäten meines Vorgehens nach eigenem Ermessen zu bestimmen habe. Wenn ich diesbezüglich auf die Wünsche des Berliner Kabinetts Rücksicht nehme, so ist das ein Entgegenkommen, aus welchem Verpflichtungen nicht abgeleitet werden können.

Auf das Meritum übergehend erkläre ich von Neuem, dass ich an meinem Standpunkte festhalte, und meinen an den Metropolen geschriebenen Brief publizieren und mit einer den Rumänen gewährten Amnestie, so wie wahrscheinlich mit einer bisher nicht erwähnten Verordnung ergänzen werde, laut welcher die ungarischen Rumänen die bisher verbotenen siebenbürgisch-rumänischen Farben unter gewissen Modalitäten gebrauchen werden können.

Ich bitte dies nur unter strengster Diskretion der deutschen Regierung mitzuteilen, da ich mit dieser bisher unbekannten neuen Konzession den Erfolg steigern möchte.

Die Bestimmung des Zeitpunktes der Publikation könnte ich ruhig unsern Vertretern in Bukarest überlassen, wenn es sich nur um den Eindruck in Rumänien handeln würde, nicht nur, weil diese Herrn die dortige Situation besser beurteilen können, sondern weil ich überhaupt nicht viel Erfolg in Rumänien erwarte. Ich muss jedoch in erster Reihe auf die auf die ungarischen Rumänen gemachte Wirkung bedacht sein. Es handelt sich ja um eine hochwichtige Frage der inneren ungarischen Politik.

Vom Anfange meiner öffentlichen Laufbahn an habe ich die Herstellung des gegenseitigen Verständnisses und der Harmonie zwischen Ungarn und Rumänen als eines der wichtigsten und schwierigsten Probleme der ungarischen Politik angesehen, und eine darauf zielende Aktion de longue main vorbereitet. Jetzt handelt es sich um den wichtigsten und auch den letzten Schritt,

den ich am Wege der Konzessionen tun könnte, und es ist meine Pflicht, dieses Atout in einem gut vorbereiteten, günstigen Augenblick auszuspielen.

Unser Rückzug von Lemberg, der russische Einbruch in die Karpatengegend und der Tod König Carols haben die Publikation bisher ganz unmöglich gemacht. Ein siegreicher Erfolg unserer erneuten Offensive hätte den geeigneten Moment geschaffen. Leider hat der Rückzug des linken Flügels eintreten müssen. Ein Umstand, welcher von den Russen gewiss mit ganzem Nachdruck ausgenützt werden wird, um ihre militärische Überlegenheit auszuposaunen.

In der Hoffnung, dass die Teilnahme der Türkei an unserer Seite und die ersten Erfolge im Schwarzen-Meere den Eindruck der Ereignisse in Russisch-Polen ausgleichen könnten, nehme ich die Sache doch in Angriff und hoffe, in kurzer Zeit publizieren zu können, falls nicht weitere, unangenehme, wichtige Ereignisse am russischen Kriegsschauplatze erfolgen.

Zum Schluss will ich nur noch darauf hinweisen, dass ein aktives Eingreifen Rumäniens wohl nicht unmittelbar bevorsteht. Es handelt sich um eine gewiss ernste, aber etwas weitergerückte Gefahr, und ich glaube, dass wir das Gewicht und die Wirkung meiner Konzessionen damit gewiss nicht schmälern, wenn wir ihren diesbezüglichen Wünschen nicht all zu eifrig nachkommen.

Tisza.

466.

Berzeviczy Albert b. t. t., o. k.-nek, a M. Tud. Akadémia elnökének.

1914 november 1.

Kedves Barátom!

Ő Felségének egyelőre szóbeli jelentést tettem a november 19-iki ünnepélyről.* Ő készségesen fogja az uralkodó család valamelyik tagját, alighanem Augusztá főhercegnőt helyettesítésével megbízni.

Légy szíves tehát az Akadémiának erre vonatkozó felszólítását mielőbb kezeimhez juttatni, hogy a szükséges hivatalos lépéseket megtehessem.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

* V. ö. a korábbi e tárgyra vonatkozó leveleket (a 242. l.).

467.

Rónay Antal o. k.-nek.

1914 november 1.

Kedves Barátom!

21-én kelt, de csak hazaérkezésem után kézhez vett szíves soraid kapcsán értesítlek, hogy már Ung megyében létem alkalmával mindent elkövettem, hogy a méltatlanul meghurcolt gör. kath. lelkészeknek elégtétel szolgáltatassék, s éppen ma is teszek intézkedéseket az ilyen természetű hibák reparálása és ahol kell megtorlása tárgyában.

Ezen eljárásomnak némi tanujelét adja nyilvánosságra hozott levellem is, amely talán nem kerülte el szíves figyelmedet.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

468.

Teleszky Jánosnak.

1914 november 1.

Kedves Barátom!

Az ország nagyobb részéből végre azt az értesítést kapom, hogy az államsegélyösszegek tényleg kifizetettek. Hogy ez azonban még mindig nincs úgy, arra mutatóba küldöm Rudnay Béla levelét s az abban foglalt eset mielőbbi szíves elintézését kérem.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

469.

Báró Skerlecz Ivánnak.

1914 november 1.

Kedves Barátom!

Ismételve figyelmeztettem Wickenburgot,* hogy bevonuló ujoncnak nézzék el a horvát színek használatát. Tudom, hogy Wickenburgnak is határozott intenciója ez, s reményilem meg fogja tenni a kellő lépéseket. Másrésről azonban légy szíves a horvát közegeket is arra utasítani, hogy a maguk részéről e tüntetésnek az olaszok vagy a magyar állam és nemzet elleni ellenséges jellegét gondosan vegyék el, mert tényleg előfordult, hogy a horvát színek alatt vonuló tömeg az olaszokat és főleg a magyar nemzetet gyalázó kifejezést hallatott. Ezt pedig teljes lehetetlen volna eltűnni.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

* Gróf Wickenburg István fiumei kormányzó.

470.

Tóth Istvánnénak, Debrecen.*

1914 november 1.

Nagyságos Asszonyom!

Mint már személyesen is mondtam, az a körülmény, hogy Debrecen felvételét a felső harcterről érkező sebesültek első elhelyezésére szolgáló nagy telepek sorába, egyáltalán nem akadályozhatja a debreceni hölgyeket a sebesültek ápolásában. Hiszen nem történik semmi egyéb, mint hogy 14 városra szoríttatik az, ami pedig mindenütt megtörténik, hogy t. i. a közvetlenül a harcterről érkező sebesülteket vették ápolásba.

Most már szünőfélben van a kolera a harcteren, de még ha nem úgy volna is, akkor, amikor a nemzet színe-virága patakokban ontja véré a hazáért, a magyar asszonyok is elvállalhatják azt a minimális rizikót, amivel jár az, hogy esetleg közelébe jutnak egy-két kolerás betegnek.

Kezeit csókolja

régí híve *Tisza.*

471.

Latinovits Rózának.

1914 november 1.

Nagyságos Asszonyom!

A varrógépek végett forduljanak kérem vagy Serényi Bélához, vagy Gratz Gusztávhoz. Az előbbi, az Országos Hadsegélyző Bizottság női munkával foglalkozó osztályának elnöke, a másik pedig a munkanélküliek ügyeivel foglalkozó osztály előadója. Tulajdonképen ennek az osztálynak van pénze, amiből máris nagyobb mennyiségű varrógépeket bocsátott rendelkezésre, s kellő felvilágosítás mellett bizonyára szívesen meg fogja ezt tenni a jelen esetben is.

Örömömbre szolgálna, ha megtekinthetném a munkatelepet, fájdalom, azonban, nem tudom mikor szakíthatok időt reá.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

* Gróf Tisza István fiatalkori iskolatársának (aki építész Debrecenben) neje.

472.

Báró Bornemissza Adélnak, Kolozsvár.

1914 november 1.

Kedves Adéle Bároné!

Szíves sorai kapesán arra kérem, kérje fel Hevesit, hogy az általa felvett jegyzőkönyvet bocsássa rendelkezésemre. Legbiztosabb volna, ha ezt a jegyzőkönyvet magának adná át, aki olyan kegyes volna azt hozzám továbbítani.

Felvidéki körutamnak egyik célja a némely kórháznál tapasztalt vizsátságok megszüntetése volt, s reménylem, hogy volt is némi eredménye. Legnagyobb sajnálatomra éppen azt a bizonyos mezőkövesd-ungvári (mert hiszen a kettő ugyanaz) kórházat nem láthattam, miután az visszaköltözőben volt.

Szívből üdvözl

régí híve *Tisza.*

473.

Kovács Sebestyén Endre főispánnak, Szekszárd.

1914 november 1.

Kedves Barátom!

A mellékelt sürgönyt jóindulatodba melegen ajánlom és egyuttal annak megállapítására kérlek, vajjon igaz-e, az az állítás, hogy a dunaföldvári hadbavonultak családtagjai még nem kaptak államsegélyt.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

474.

Báró Hazai Samunak.

1914 november 1.

Kedves Barátom!

Balthazar püspök a maga debreceni csapataalkotási tervét most már odamódosította, hogy az csak a lelkész jellegű egyénekre terjedjen ki, akik sebesülteket szállító vonatok kísérői gyanánt alkalmaztatnak. Ebben az alakjában a tervet nagyon praktikus és üdvös dolognak tartom és szíves jóindulatodba melegen ajánlom.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

475.

Balthazár Dezsőnek.

1914 november 1.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Csak hazaérkezésemkor vettem kézhez 21-én kelt levelét. Az abban foglaltakat a honvédelmi miniszternek nagyon melegen ajánlottam.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

476.

Popovics Sándor, az Osztrák-Magyar Bank kormányzójának.

1914 november 1.

Tisztelt Barátom!

Azt az információt, hogy az erdélyi városokban az Osztrák-Magyar Bank tisztviselőinek készülődése fokozta a nyugtalanságot, budapesti bankári körökből nyertem, akik, amidőn a velük affiliált bankok vezetőit megnyugtatni akarták, rendszerint azt a választ kapták, hogy már menekül az Osztrák-Magyar Bank fiókja is.

Ami megtörtént, megtorlás tárgyává tenni nem kívánom, csak arra kérek, légy kegyes gondoskodni róla, hogy a bank összes tisztviselői a leveledben említett helyes utasításhoz tartsák magukat.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

477.

Frey János o. k.-nek, Himesháza.

1914 november 1.

Tisztelt Barátom!

Október 14-én kelt soraidat közöltem a főispánnal és az ő válaszából látom, hogy a felmerülő panaszok esetében megtesz a főispán minden lehető. Tudom, hogy nagyon sok baj merül fel. Ezeknek némely része elkerülhetetlen folyamánya a háborúnak, másik részén azonban lehet, akarunk is és reménylem fogunk is segíteni. A panaszok harmadik szintén jelentékeny része az alaptalan panaszok kategóriájába tartozik.

Amennyiben bármely konkrét esetről volna tudomásod, szíveskedjél a főispánhoz fordulni, aki készséggel áll rendelkezésedre.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte-híved *Tisza.*

478.

Jankovich Bélának.

1914 november 1.

Kedves Barátom!

Visszakérőleg küldöm a tanári kinevezésekre vonatkozólag Daruváryval folytatott levélváltásomat. Azt hiszem az adott viszonyok között csakis ezen a módon hozhattam szóba a kérdést. Ismerve Ő Felsége korrekt és nemes gondolkodását, nem kétlem, hogy jövőre kevesebb tért fog nem felelős befolyásoknak engedni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

479.

Báró Hazai Samunak.

1914 november 1.

Kedves Barátom!

Habár nem hunyok is szemet a vidéki kórházak felhasználásának nehézségei előtt, mégis kötelességemnek tartom szíves figyelmedbe ajánlani, hogy mind újabb és újabb jelentéseket kapok arról, milyen elkedvetlenedést okoz az ilyen kórházak alapítóinak az a körülmény, hogy azok hónapokon át üresen állnak.

Mostanában a többek között a barcsi, bátaszéki, szekszárdi és Törleynek promontori kórházáról hallottam, hogy azok még egyáltalán nem vétettek igénybe. Törleynek Promontoron 120 betegre berendezett kórháza van, ami már csak a fővároshoz való közelsége folytán is kiválóan alkalmassá teszi azt. Bátaszék község pedig 14 %-nyi pótdóval egyhangúlag adóztatta meg magát, hogy felszerelhessen egy kórházat, amely hónapok óta üresen áll.

Légy szíves kérlek meggondolni azt is, hogy ha egyben-másban nehéz is ilyen kisebb kórházak célszerű felügyelete, másfelől olyan szeretetteljes fogadtatásban és gondos és jó ellátásban sehol a világon nem részesülhetnek a sebesültek, mint éppen ezeken a helyeken. Jó lélekkel mondhatom, hogy nemcsak a vidék áldozatkészségének jutalmazása és ébrentartása szempontjából, de sebesülteink jól felfogott érdekében is jobban igénybe kellene venni ezeket a kórházakat.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

480.

Gróf Mailáth Józsefnek.

1914 november 2.

Kedves Barátom!

Nagyon sajnálom én is, hogy el nem búcsúzhattunk és utólag is köszönöm, hogy körutam egy részén résztvettél.

A vágányköltség tárgyában írtam Harkányinak.*

Reményilem megkaptad pénteki sürgönyömet. A dolgok azóta is jól fejlődnek, a török hadüzenet úgy látszik igen nagy hatást tesz a Balkánon. Amint lesz valami nagyobb horderejű dolog, újból táviratozni fogok.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

481.

Gróf Bánffy Zoltánné, Kolozsvár.

1914 november 2.

Kedves Elise Grófnő!

Ami a kolerabetegeket illeti, azoktól ne ijedjen meg kérem. Hiszen tisztességesen berendezett kórházban nem okozhat bajt a kolerabeteg. Mi sem könnyebb, mint megjelenés után azonnal ártalmatlanná tenni minden kolerafertőző anyagot, s ha ebben a tekintetben megtörténik mindaz, ami szükséges, a járvány továbbterjedése ki van zárva.

Kezeit csókolja

régi híve *Tisza.*

482.

Pflanzer-Baltin Károly lővassági tábornoknak.

Den 2. November 1914.

Euer Excellenz!

Wir haben die Frage der siebenbürgischen Freiwilligen-Formation zum Gegenstande einer eingehenden Erörterung gemacht; sind aber leider zu dem Resultate gekommen, dass die Sache mangels von Gewehren kaum durchführbar ist.

Wie es momentan mit den Gewehren steht, dass wissen ja Euer Excellenz am besten. Zu meinem wahren Kummer ist es mir ja nicht möglich gewesen, die von Euer Excellenz beanspruchten

* A kereskedelemügyi miniszternek.

winzigen paar tausend Gewehre für ihre armen mit Werndl-Gewehren versehenen Bataillone zu erhalten. In paar Monaten wird es besser ausschauen, aber momentan haben wir im wahren Sinne des Wortes nicht mehr, als was für die Hauptarmee unbedingt gebraucht wird.

Für den inneren Wachtdienst haben wir ja Leute in Genüge, wenn wir sie nur entsprechend ausrüsten könnten, so dass eigentlich mit der Formierung dieser Freiwilligen-Bataillone wir wiederum ein sehr wertvolles Material in die Hand bekämen, welches mangels entsprechender Gewehre nicht ausgenützt werden könnte.

Es sind Organisations-Pläne in Angriff genommen, welche uns zur Hoffnung berechtigen, dass wir mehrere 100,000 Bajonette in ganz neuen Reserve-Formationen bis zum Frühjahr aufstellen und ausbilden werden.

Alle meine Anstrengungen gehen darauf hin, die Kraftentfaltung der Monarchie auf das Maximum hinaufzuschrauben. Es ist nur die verfluchte Ausrüstungsfrage, welche einem sofortigen Erfolg im Wege steht. Wir müssen alle Saiten anspannen, um die notwendigen Gewehre und Geschütze bis zum Frühjahr zu haben.

Mit aufrichtiger Hochachtung Euer Excellenz

ergebener *Tisza*.

483.

Hulaktovich Bertalan görög-kath. esperes-lelkész, Alsó-Verecke.

1914 november 3.

Főtisztelendő Uram!

Október 29-én kelt levele kapcsán értesítem, hogy a kárvallott gör.-kath. lelkészek segélyezési ügyét folyamatra tettem kiterjeszkedve arra a körülményre is, hogy az illetők az okvetlenül szükségesek beszerzése végett sürgős segélyben részesüljenek.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza*.

484.

Armeeoberkommandonak.

1914 november 3.

Ich möchte die Wirkung der Teilnahme der Türkei am Kriege in Bukarest benützen und mit meiner rumänischen Aktion hervor-

treten. Nur sollte dieser Schritt nicht mit Ereignissen am russischen Kriegsschauplatze zusammentreffen, welche den Schein erwecken könnten, dass ich unter dem Drucke einer Niederlage Entgegenkommen zeige, denn es wäre dieses Atout dann nutzlos ausgespielt.

Um also in dieser wichtigen Angelegenheit richtig handeln zu können, muss ich ausschliesslich für meine Person nähere Orientierung über die Situation, wie auch darüber bitten, ob deutsche Verstärkungen im Anzuge sind, anderseits Ereignisse in Russisch-Polen eintreten könnten, welche unseren Rückzug auch in Galizien erheischen würden.

Ich wäre unendlich dankbar, wenn Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit die Gnade hätten, einen Vertrauensmann mit entsprechenden Aufschlüssen zu mir zu senden.

Tisza.

485.

1914 november 3.

Özv. Szöllősy Györgynének.

Nagyságos Asszonyom!

Az Orosz-Lengyelországban küzdő osztrák-magyar és német csapatok némi visszavonulása folytán veje vagy orosz fogságba került, amely esetben nem kell miatta aggódnia, mert az oroszok jól bánnak sebesültjeinkkel, vagy valamely más kórházba helyeztetett el, s most hazaszállítása iránt lehetetlen volna lépéseket tenni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

486.

1914 november 3.

Gróf Forgách János külügyi osztályfőnöknek.

Kedves Barátom!

Téged nyomorítlak meg Széchenyi Géza mellékletével együtt továbbított levelével. Azt hiszem a franciákkal szembeni retorziót kár volna egy-egy ilyen szegény nevelőnőn gyakorolni, s arra kérlek, ha lehetséges, adjátok meg Vasseur kisasszonynak a bejövetei engedélyt.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

487.

Szász József főispánnak, Nagyenyed.

1914 november 3.

Kedves Barátom!

Zs. Riedel István verespataki birtokos Budapestről címzett levelében fordul hozzám a katonaság részéről igénybe vett loyakért járó kártalanítási összegek tárgyában.

Budapesti címét nem tudva téged kérlek fel, légy szíves őt értesíteni, miszerint sajnálom, hogy nem beszélhettem vele, az ügy érdemére nézve pedig biztosítom róla, hogy a felmerült anomáliák nem kerültek el figyelmünket. A kormány teljes erővel rajta van, hogy a lótulajdonosok mielőbb megkapják jogos követeléseiket és azt reménylem, hogy e tárgyban rövid idő alatt teljes eredményről fogunk beszámolhatni.

Szívből üdvözl

igaz hived *Tisza.*

488.

Báró Radvánszky Kálmánnak, Sajókaza.

1914 november 3.

Kedves Kálmánom!

A hadbavonultak hátramaradottjainak segélyezése körül nem tudok neked ellenőrzési vagy felügyeleti hatáskört adni. Ehhez csak abban az esetben juthatnál, ha benne volnál valamely a hadrakeltek családtagjait segélyező helyi bizottságban, amidőn is az illető helyen gondoskodhatnál a netaláni mulasztások orvoslásáról.

Ilyen viszonyok között csak arra kérlek, légy szíves nekem rövid vázlatát felküldeni azoknak az ügyeknek, amelyeknél nézeted szerint sérelem fordult elő. De először olvasd el figyelmesen az 1882. évi XI. törvényt és a pénzügyminiszternek a törvény végrehajtása tárgyában a folyó évben kibocsátott 100,000 számú rendeletét, hogy a panasz minden esetben törvényes alappal bírjon.

Szívből üdvözl

szerető bátyád *Tisza.*

489.

Telefon üzenet gróf Berchtoldnak.

1914 november 4.

Auf Befehl Seiner Majestät ist ein Amnestie-Entwurf in Bearbeitung, welcher sich auf sämtliche politische Vergehen von Rumänen erstrecken wird. Die Allerhöchste Resolution wird leider bis zur Publikation meines Briefes kaum ausgefertigt werden können. Ich hole aber die Ermächtigung Seiner Majestät ein, gleichzeitig mit meiner Publikation ein Communiqué auch über diese Amnestie erlassen zu dürfen.

Mit dieser Amnestie werden alle im Auslande weilende Rumänen ihres Märtyrertums beraubt. Heute können noch vielleicht ein halb Dutzend in Rumänien sein, die falls sie zurückkehren, eine über sie verhängte Strafe auszustehen hätten. Es gibt aber viel mehr solche Leute, die sich als Märtyrer in Rumänien ausgeben, weil das ein sehr erträgliches Geschäft für sie ist.

Sollte irgend einer von diesen Leuten schon jetzt nach Hause kommen, so garantiere ich, dass er unbehelligt hier verbleiben kann.

Ich bitte Euer Excellenz, hierüber Aufklärung und über die baldige Publikation der vollständigen Amnestie vertraulichen Aufschluss zu geben.

Briefliche Antwort auf gestrigen Brief wird morgen früh in Wien sein.

Tisza.

490.

Krobatin hadügyminiszternek.

Den 5. November 1914.

Euer Excellenz!

In Beantwortung des hochgeschätzten Briefes Euer Excellenz vom 14. Oktober erlaube ich mir in Betreff der Angelegenheit Oberstleutnant Radičević — Regierungskonzipist Dr. Havlíček zu bemerken, dass die amtliche Antwort des Herrn Militärkommandanten in Agram zwei Tage später an den Banus erfolgte, als die Forderung ritterlicher Genugtuung seitens des Herrn Oberstleutnants Radičević.

Folglich musste der Banus bei Abfassung seiner ersten Zusage im Glauben sein, dass von militärischer Seite die Absicht

besteht, die Erledigung der ganzen Angelegenheit auf dem Wege der ritterlichen Genugthuung zu suchen.

Inzwischen ist die amtliche Antwort des Herrn Feldmarschall-leutnants Scheure eingetroffen, und es wird Aufgabe des amtlichen Vorgehens sein, festzustellen, inwieweit Herr Oberstleutnant Radičević berechtigt war, schwere Verdächtigungen und beleidigende Ausdrücke Organen der kroatisch-slavonischen Landesregierung gegenüber zum Ausdruck zu bringen.

Ich behalte mir vor, auf diese Seite der Frage zurückzukommen und erlaube mir jetzt die Aufmerksamkeit Euer Excellenz nur auf den Umstand zu lenken, dass es wohl misslich ist, solche Fragen auch parallel mit der amtlichen Erledigung auf das persönliche Gebiet zu tragen. Dieses Vorgehen trägt nicht zur Klärung der in Frage stehenden Angelegenheit bei, während es anderseits mit misslichen Folgen für das gerade jetzt doppelt notwendige gute Verhältnis zwischen militärischen und politischen Organen verbunden sein könnte.

Ich wäre also sehr dankbar, wenn Euere Excellenz ihren massgebenden Einfluss dahin ausüben möchten, solche missliche Erscheinungen in Zukunft nach Möglichkeit hintanzuhalten.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

491.

Báró Skerlecz Ivánnak.

1914 november 5.

Kedves Barátom!

Október 22-én 377/res. sz. a. kelt átiratod és e tárgyban folytatott beszélgetésünk kapcsán közlöm veled a hadügyminiszterhez intézett levelem másolatát és egyúttal felkérlek, légy szíves közölni, s megfelelő kommentárokkal ellátni Radičevićnek írásban beadott nyilatkozatát.

Azt hiszem igen helyes lesz ennek kapcsán reámutatnom arra, minő léha pletykák alapján nyilatkoznak egyes katonai körök elítélőleg a horvát-szlavon közigazgatás előkelő tisztviselőiről.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

492.

Teleszky Jánosnak.

1914 november 5.

Kedves Barátom!

Annak igazolásául, hogy tényleg nagyon soká késett egyes vidékeken a hadbakeltek családtagjait megillető államsegély kifizetése, megemlítem, hogy Tolna megye főispánjának most vett értesítése szerint a dunaföldvári járásból hadbavonultak családtagjait megillető segélyek első kiutalványozása október 30-án történt.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

493.

Frankó kasznárnak.

1914 november 5.

Kedves Kasznár Úr!

Veje iránt megpróbálok tudakozódni, megjegyzem azonban, hogy az ilyen tudakozódás is igen hosszú idő múlva szokott csak eredményt felmutatni; másrészt az északi hadseregben olyan nehéz a postai közlekedés biztosítása, hogy az ember ottlévő hozzátartozóitól többször 3—4 hétig nem kap levelet. Így jártunk már mi is úgy Lajos öcsémmel, mint Bethlen Károllyal s remélem Fabinyi hallgatásának is csak postai zavar lesz az oka.

Szívből üdvözli *Tisza.*

494.

Heinrich v. Tschirschky-Bögendorff, kais. deutscher Botschafter in Wien.

Den 5. November 1914.

Euer Excellenz!

Graf Berchtold hat mir Einsicht in Ihren Brief vom 4-ten d. M., sowie in das dazu beigeschlossene Telegramm des Herrn von Bethmann Hollweg gegeben, und ich halte es für das Beste, mich mit einigen erläuternden Bemerkungen unmittelbar an Euere Excellenz zu wenden.

Ausser den vertraulichen Beziehungen, welche sich zwischen uns, als überzeugungstreuen Verfechtern derselben grossen Sache,

naturgemäss entwickelt haben, glaube ich auch aus dem Bewusstsein eine Veranlassung zu diesem Vorgehen schöpfen zu können, dass niemand ein grösseres Gewicht auf unser Bündniss und auf die rückhaltslose gegenseitige Unterstützung unserer zwei Mächte legen kann, als ich.

Ich will von dieser Gesinnung auch damit ein Zeugniss ablegen, dass ich mich dem Telegramme des Herrn Reichskanzlers gegenüber einer jeden müssigen Polemik enthalten und ausschliesslich auf sachliche Erläuterungen beschränken werde. Vorerst sei es betont, dass wir vor Einleitung unserer serbischen Aktion mit Deutschland zu Rate gegangen sind und auf die direkte Ermunterung und auf die Erklärung der deutschen Regierung, dass dieselbe die jetzige Situation für die immer drohender werdende Abrechnung günstig erachte, die Demarche in Belgrad vollzogen haben.

Als sich dann der Weltkrieg entspann, so haben wir beide mit Anstrengung aller Kraft Schulter an Schulter gekämpft. Ohne den bewunderungswürdigen Leistungen der deutschen Wehrmacht irgendwie Abbruch zu tun, können wir ruhig auch auf die eigenen Leistungen hinweisen und konstatieren, dass wir nach wiederholtem, zähem Ringen mit der russischen Übermacht unbesiegt und schlagfertig dem Feinde gegenüberstehen.

Daran jedoch hat niemand denken können, dass wir ohne entsprechende Mitwirkung des deutschen Heeres Russland besiegen könnten.

Es handelt sich jetzt vorerst darum, die Kräfteverhältnisse am östlichen Kriegsschauplatze zu bessern: die ungarische Regierung, getragen von den mannhaften Anstrengungen des ganzen Landes, tut das Menschenmögliche, um unsere militärische Kraftentfaltung auf das Maximum zu heben.

Es wäre gewiss ein grosser Vorteil, wenn wir die Mitwirkung Rumäniens sichern könnten. Wir werden dieselbe ganz gewiss erhalten, wenn wir die Russen besiegt haben. Sie vor dem Sieg zu bekommen, ist eine Illusion, welche um so weiter von uns fliehen wird, je mehr wir derselben nachlaufen.

Es ist absolut irrig zu glauben, dass die ungünstige Stimmung in Rumänien der ungarischen Nationalitäten-Politik zuzuschreiben wäre. Rumänien hat sich an den Dreibund in einem Zeitpunkte angeschlossen, in welchem die Lage der hiesigen Rumänen eine

viel schlechtere war, und die öffentliche Meinung daselbst hat sich gegen uns gewendet, nicht weil es den Rumänen in Siebenbürgen schlecht geht, sondern weil sie glaubt, Siebenbürgen erhalten zu können.

Das ist der Köder, mit dem die russische Agitation erfolgreich in Rumänien wühlen kann; und es wird es von einem Angriff auf Siebenbürgen nur die Angst vor den Folgen desselben zurückhalten.

Ich gebe mich also hinsichtlich der Wirkung meiner Koncessionen in Rumänien keinen Illusionen hin. Nichts destoweniger werde ich mit denselben hervortreten, erstens, weil ich einen gewissen Erfolg dieses Schrittes bei den ungarländischen Rumänen erwarte und auf die Herstellung der Harmonie zwischen Ungarn und Rumänen im Inlande zielbewusst hinarbeite, zweitens aus Rücksicht auf die Wünsche der deutschen Regierung und unserer wenigen Freunde in Rumänien.

Bei diesem, bis an die Grenze der Möglichkeit streifenden Entgegenkommen glaube ich den Vorwurf einer «magyarischen Sonderpolitik» umso weniger zu verdienen, weil ja von einer solchen im Gegensatze zu den Interessen der ganzen Monarchie überhaupt nie die Rede sein könnte.

Das Schicksal des ungarischen Volkes ist ganz mit der Grossmachtstellung der Monarchie verwachsen; und gerade die Ereignisse des jetzigen Krieges beweisen am besten, was das Ungarum und das feste Gefüge des ungarischen Nationalstaates für die Monarchie und für unseren deutschen Verbündeten bedeutet.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

495.

Gróf Czernin bukaresti követnek.

(Chiffre.)

Den 6. November 1914.

Mein Briefwechsel mit Metropolen wird Sonntag gleichzeitig mit der Amnestie und einem Ministerialerlass publiziert, laut welchem die hiesigen Rumänen ihre Farben gleichzeitig mit den ungarischen Nationalfarben benützen werden können. Die

Nachricht wird Sonntag von hier den rumänischen Blättern mitgeteilt. Ich bitte von dem am 24-ten Sept. mitgeteilten deutschen Text des Briefwechsels entsprechend Gebrauch zu machen, aber bis Sonntag freilich strengste Diskretion zu wahren.

Ich habe das Mögliche getan, um den Erfolg hier zu sichern. Hoffe auch sympathische Kundgebungen angesehener Nationalisten zu erhalten; obwohl meine Aufgabe dadurch sehr erschwert ist, dass Leute, die mit dem deutschen Gesandten verkehrten, hier austreten, Herr von Busche hätte ihnen gesagt, dass ich mich zwar noch weigere, die Autonomie Siebenbürgens zu gewähren, dass aber die deutsche Regierung dies durchsetzen werde. Es läge sehr im Interesse der Sache, wenn Herr von Busche diesem Missverständnisse in entsprechender Weise entgegengetreten würde.

Tisza.

(Telefonon közlendő küllüggyel, küllüggy útján báró Buriánnal.)

496.

Gróf Bethlen Balázs főispánnak.

1914 november 6.

Kedves Barátom!

Arról értesülök, hogy Fugan László szészármái vagyonos gazdát az ottani boltos előbb a főszolgabírónál jelentette fel azért, mert a Foia Poporul Romanul című lapot olvasta. Majd, midőn a főszolgabíró ez ügyet nagyon helyesen nem tette eljárás tárgyává, ugyanilyen irányú feljelentést tett a dési kir. ügyésznél, aki Fugant fegyverek között elővezettette.

Légy szíves kérlek megállapítani, ez az előadás megfelel-e a tényeknek, s amennyiben így állna a dolog, gondoskodjál róla, hogy Fugant azért, mert egy hatósági ellenőrzés alatt megjelenő lapot olvas, semmiféle bántódás ne érje, és egyúttal értesd meg a kir. ügyésszel, minő káros ostobaságot csinál, ha ilyenféle okok miatt erőszakoskodik a lakosságon.

Az ilyenféle szekaturák kártékony ostobaságok, s nem erőnek, hanem gyengeség okozta idegességnek jelei. Egyaránt csökkentik a magyar állam tekintélyét s a vele szemben érzett rokonszenvet.

Éppen a mai viszonyok között, amíg egyfelől el kell járni minden netaláni komolyabb jelentőségű büntetendő cselekménnyel szemben, annyira életbevágó fontosságú az, hogy a tisztességesen

és nyugodtan viselkedő román lakosság hatáságaink részéről jóindulatra számíthasson s egyúttal azzal a hidegvérrel és nyugalommal találkozzék, amely a valódi erőnek legbiztosabb megkülönböztető ismertető jele.

Ugyancsak megütközéssel hallottam azt is, hogy a szamos-völgy-dési állomáson nem akarnak a felekkel románul beszélni. Kérlek figyelmeztess Malétert, akit okos embernek tartok, erre a kérdésre, kérd fel őt, hogy vessen véget az ilyen gyerekeskedéseknek.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

497.

Kelemen Lajosnak, 37. gyalogezred, Feldpost 38.

1914 november 6.

Feleségemhez intézett levelére értesítem, hogy államsegély fejében a felesége szeptember 30-ig 225 koronát, október első felére 51 K 15 f-t, október második felére 54 K 56 f-t, összesen tehát 330 K 77 f-t kapott. Ezenkívül addig is, amíg ezt a segélyt kiutalványozhatták volna, a jóléti bizottság részéről élelmiszerek és más holmokban szintén segélyezésben részesült.

Láthatja tehát édes fiam, hogy a magyar államnak és társadalomnak kiterjed a gondja, mint minden katona családjára, a magáéra is.

Minden jót kíván

Tisza.

498.

Miklós Andor szerkesztőnek.

1914 november 6.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Levelének csatolmányait visszaküldve megjegyzem, hogy a kormány a legnagyobb gondot fordítja az 1882. évi XI. t.-c.-ben biztosított államsegélyek kiosztásának gyors, pontos és korrekt elintézésére és ebben a tekintetben minden panaszt igyekszik orvosolni.

Meg kell azonban jegyezni, hogy eddig inkább azt a leverő tapasztalatot tettük, miszerint a törvénynek nagyon messzemenő, humanus intenciói sok helyütt visszafelé sülnek el, demoralizálólág

hatnak és munkátalanságra indítják a közönséget. A magam részéről szigorú vizsgálatot indítok minden konkrét panasz esetében, névtelen levél általános árulkodásaival szemben azonban nagyon is indokolt bizalmatlansággal viselkedem.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte hívé Tisza.

499.

Gróf Tisza Kálmánnak.

1914 november 6.

Kedves Kálmánom!

Hazainak az általad említett előléptetésekre vonatkozó válaszat bizalmas használatra csatolva értesítlek, hogy Böskéék itt vannak, nálunk ebédelnek, jól vannak. A két fiú¹ aggasztóan jól néz ki, s úgy eszik mint két cserkésznépfelkelő. Böske² is jókedvű, mint mondja, Bäcker meg van vele elégedve. Jolán³ a világ legbüszkébb mamája, mert a kis kölyök példásan viseli magát és heti súlygyarapodásával rácáfol mindenféle tudományra.

Az általános helyzet jó. Orosz-Lengyelországban vissza kellett ugyan menni, de a mi csapataink fölénye a velük szemben álló oroszokkal szemben mindenütt szembeszökő, úgy hogy igen könnyen meg lehet, hogy Galiciában nem is fog kelleni jelentékenyebb mérvben visszahúzódní. Ha tennénk is, minden vereség nélkül, spontán elhatározásból történnék az, mert hiszen most is nap-nap után vannak reánk nézve kivétel nélkül kedvezően végződő kisebb összecsapások.

A 4-ik és 7-ik hadtest között az egy ízben támadt hézagba huszárokat dobtak be, akik hegyes erdőkben, lovaikat messze hátrahagyva, gyalog harcoltak és karabin-tussal verték ki az orosz lövéseket megerősített hadállásaikból.

Törökország részvétele általában nagy hatást tesz. Némileg már ma is érezteti katonailag is hatását, de főleg a későbbi események fognak ma még nehezen megállapítható horderővel bírni.

Szívből üdvözöl

szerető testvéred István.

¹ Gróf Tisza Kálmán fiai, György és Imre.

² Gróf Tisza Kálmánné úrnő.

³ Ifj. gróf Tisza Istvánné.

500.

Bartal Aurélné, Pozsony.

1914 november 6.

Méltóságos Asszonyom!

Rácز János levelének visszaküldése mellett van szerencsém megjegyezni, hogy polgárőrségek másra, mint bizonyos belső biztonsági szolgálatra (hidak őrzése stb.) nem alkalmazhatók, mert hiszen abban a nem várt esetben is, ha az ellenség betörne hazánkba, franktirör háborúba nem vinnénk bele a lakosságot, amely az ellenségnek igen nagy kárt okoz, viszont polgártársainkat tömeges kivégeztetésnek tenné ki.

Polgárőrségek szervezése máris folyamatban van, s indokolt mindenütt, ahol ilyenek beállítása a katonaságot menti bizonyos békésebb őrségi szolgálatok alól.

Végasztalhatatlan vagyok, de az Aranyért-vasat mozgalom szempontjából lehetetlen, minden mással szemben elfoglalt álláspontunktól eltérni. Amennyiben azonban a pozsonyiak saját maguk értékesítenék és helyi célokra fordítanák a vasgyűrűkért becserélt ékszereket, nem fognánk bolygatni a dolgot.

Tiszteletteljes kézsókkal vagyok Méltóságos Asszonyom

igaz híve Tisza.

501.*

**A magyarországi román főpapokkal folytatott levélváltás
és az ezzel összefüggő levelek.**

a) Metianu János v. b. t. t. görög kel. érsek-metropolitának.

1914 szeptember 22.

Nagyméltóságú Érsek, Metropolita Úr!

Kegyelmes Uram!

Azok a lélekemelő jelenségek, amelyek a reánk kényszerített háború kitörésekor olyan fényesen dokumentálták a hazai román-ság szolidaritását a monarchiának és a magyar nemzetnek létérdekeivel, örömdetes folytatásukat találják úgy a haremezőn, mint hazánkban románlakta vidékein.

* V. ö. a fennebb a 291—292. számok alatt közölt levélváltást is.

Román honfitársaink vére a mienkével együtt festi pirosra a harcmezőt. Román testvéreink vitézsége is megnyilatkozik hadseregünk fényes fegyvertényeiben. Itthon pedig testvéries egyetértésben éli át magyar és román a háborús idők megpróbáltatásait.

Háttérbe szorul minden ellentét, elnémul minden sűrlődés. Egyek vagyunk a hazaszeretet és a honfiúi áldozatkészség szent érzelmeiben.

Örvendetes kép ez minden jóérzésű hazafira nézve: senkire sem örvendetesebb, mint azokra, akik hosszú évtizedek óta hirdetői voltunk a magyar és román faj érdekközösségének, munkásai a jó egyetértésnek, ápolói a kölcsönös szeretetnek és bizalomnak.

Nagyméltóságod nemcsak nesztora a román főpapi kárnak, nemcsak feje a görög keleti román egyháznak, hanem főpásztori állásához híven igaz hirdetője és munkása a szeretetnek, békének és egyetértésnek is. Tudom, hogy az öröm, reménység és bizalom szava visszhangot kelt Nagyméltóságod lelkében és ott igaz megértésre talál.

Azokat a fáradozásaimat, amelyeket a teljes bizalom, összhang és egyetértés érdekében kifejtettem, Nagyméltóságodnak nemcsak rokonszenve kíserte; érezni véltem azok közben nem egyszer Nagyméltóságod segítő kezét. Amidőn pedig az olyan hönőhajtott cél elérése nélkül kellett azokat félbeszakítanom, nemcsak a köszönet és elismerés szavait intézte hozzám Nagyméltóságod, de buzdított arra is, hogy elkedvetlenedés nélkül, csüggedést nem ismerve, törekedjem a jövőben is e magasztos cél felé.

Úgy érzem, hogy erre a mostani nagy idők tisztultabb, nemesebb légkörében érkezett a pillanat.

Azok a testvéries ünnepélyek, amelyek hazánk számos községében egy nagy fohászban és egy tettekre kész férfias elhatározásban forrasztották egybe magyarok és románok lelkeit, nem izolált jelenségek. Szimptomái azok a lelkek evolúciójának s szimptomái annak a nagy igazságnak, hogy akkor, amidőn a lét problémája elé állítatunk, létérdekeink azonosságának tudata s ennek természetes következményeként a kölcsönös bajtársi szeretet és bizalom minden disszonancia felett diadalmaskodva elemi erővel érvényesül.

Megszületett a lelkeknek az az állapota, amely mindannyiunk jobb és szebb jövőjének legfőbb előfeltétele. Hiszen mindenekelőtt az szükséges, hogy bajtársat, sorsunknak jóban-rosszban osztályrészését, testvért lássunk és tudjunk a románban, akinek elő-

menetelét, érvényesülését őszinte örömmel szemléljük, akinek testvéri szeretettel orvosoljuk minden baját.

Most a válság, a veszély pillanataiban hű testvérnek mutatja magát a románság. Látja, tudja, hogy viszonzozza ezt a magyar nemzet és e nyilvánvaló ténynek a románság anyagi, kulturális érdekei és minden irányú érvényesülése terén meg lesznek áldásos gyümölcsei.

Ezek a románság mostani magatartásának automatikus következményei. A jobb jövő záloga igazában ezekben rejlik. Ezek biztosítják román polgártársainkat arról, hogy kiterjedt jogaik szabad élvezetében az egész magyar társadalom rokonszenvére, ethnikus törekvéseikben az állam jóakarató támogatására számíthatnak s igazán jól érezhetik magukat e hazában.

De ugyanezek a jelenségek többre is felbátorítanak. A románság mostani cselekedetei után fokozottabb mérvben vehetjük tekintetbe az állami intézményekre vonatkozó kívánságaikat is.

Főleg három irányban nyilvánultak ezek a kívánságok a közelmúlt eszmecseréiben: a népiskolai törvénynek a felekezeti iskolákra kedvezőbb módosítását, a román nyelvnek az állami hatóságok előtti használatát és végül az új választói jognak olyan módosítását kívánták, amely nagyobb tért nyit román polgártársaink politikai érvényesülésére. Mind a három irányban keveselték a nyilvánosságra hozott álláspontomban körvonalazott határokat és azért nem jött létre a mindkét részről becsületesen óhajtott megegyezés, mert a lelkek akkori állapotában azokon a határokon belül kellett maradnom.

Úgy érzem, hogy ma a magyar állami és nemzeti szempontok sérelme nélkül tovább mehetünk. Kilátásba vehetjük a népiskolai törvény oly reformját, amely tekintettel van nem magyarajkú polgártársainknak a felekezeti népiskolákra vonatkozó óhajtásaira. Törvényes intézkedésekkel nyithatunk tért az anyanyelvnek az állami hatóságokkal való közvetlen érintkezés terén és végül gondoskodhatunk a választójog egyes intézkedéseinek olyan módosításáról, amely a hazai románság politikai képviseletét méltányosabb alapra helyezi.

Ezzel megoldást nyernek mindazok a főbb kérdések, amelyek a teljes megegyezésnek útját állották a közelmúltban. Csak az enyémhez hasonló rokonérzés és előzékenység kell a másik oldalról is, hogy elháruljanak a teljes megegyezés utolsó akadályai.

Nagyméltóságú Érsek-metropolita Úr!

Úgy érzem, hogy most, amidőn senki által el nem vitatható, befejezett, nyilvános tényné vált a hazai románság hű együttérzése és áldozatkész közreműködése a harc és veszély nagy napjaiban, most, amidőn senki nem láthatja szavaimban a már bekövetkezett hazafiúi áldozatok megvásárlását vagy előfeltételét, most, amidőn a magyar nemzet utólagos elismerése és tettek által kiérdemelt rokonszenve és bizalma nyilvánkozik meg minden előzékenységben, most érkezett el reánk, a nemzetiségi béke és egybeforradás munkásaira nézve, a cselekvés pillanata.

A kezdeményezés és a felelősség engem illet. Vállalom ezt abban a tudatban, hogy történelmi pillanatokot élünk, amelyek izzó légköre hideg, kemény érceket olvaszthat meg és forraszthat erősebb, nemesebb, minden szétfeszítési kísérlettel dacoló egységes lényekké egybe.

Szavaimat Nagyméltóságodhoz intézem azzal a kéréssel, hogy ennek a szent ügynek javára vesse latba szavának egész súlyát, egyéniségének egész erejét.

Igaz tisztelettel vagyok Nagyméltóságod

őszinte híve *Tisza.*

b) *Metianu János érsek válasza (gróf Tisza István miniszterelnökhöz).*

Nagy-Szeben, 1914 szeptember 23.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságodnak folyó hó 22-én kelt nagybecsű levelét megkapva sietek kifejezést adni őszinte örömömnnek a fölött, hogy Nagyméltóságod és a magyar kormány hajlandó teljesíteni a román nép régi, méltányos kívánságait, melyek a nép boldogulásának és kulturális téren való haladásának előfeltételeit képezik.

Nagyméltóságod elismerése és rokonérzése a román nép iránt, mely a megpróbáltatás nehéz napjaiban a király és közös haza iránti hűségének oly fényes tanujelét adta, lelkemben élénk visszhangra talál; a nemes munkához, mely az egyetértést és együttérzést ápolni és biztosítani kívánja, készséggel nyújtom segítő jobbomat: azon reményben, hogy a munka dús gyümölcsöket fog hozni és Isten segítségével egy szebb, boldogabb jövő alapjait fogja megeremteni!

Őszinte tisztelettel

kész híve

Metianu János
érsek-metropolita.

c) *Metianu János r. b. t. l., érsek-metropolitának.*

1914 szeptember 24

Kegyelmes Uram!

Engedje meg, hogy ismétljem a főispán úr útján sürgönyileg tolmácsolt köszönetemet.

Tegnap Ő Felségével beszélve annak a biztos reményemnek adtam kifejezést, miszerint Nagyméltóságodtól megkapom a tőle kért hatalmas segítséget: benső örömömre szolgál, hogy ebben, az Ő Felsége által is örömmel és elismeréssel vett kijelentésben, nem csalódtam.

Fogadja kérem még egyszer hazafiúi hálás köszönetemet. Legyen róla meggyőződve, hogy a hazának s a románság ügyének tesz vele szolgálatot.

Levelezésünk nyilvánosságra hozatalát elő kell készítenem, hogy az a közvélemény részéről kedvező fogadtatásra találjon. Ezért igen káros volna, ha előzetesen kiszivárogná a dolog és nagyon kérem Nagyméltóságodat, hogy azt a lehető legbizalmasabban kezelni méltóztassék.

Igaz nagyrabecsülésem kifejezésével vagyok Nagyméltóságod

őszinte híve *Tisza.*

d) *Mihályi Viktor b. t. t. görög kath. érseknek, Balázsfalva.*

1914 szeptember 24

Nagyméltóságú Érsek Úr!

Kegyelmes Uram!

Mellékelve van szerencsém Metianu érsekhez intézett levelem másolatát megküldeni s az abban foglalt ügyet Nagyméltóságod hazafias támogatásába a legmelegebben ajánlani.

Első gondolatom az volt, hogy a két román egyház főnökét egyidejűleg keresem fel azonos hangú levelekkel: nem akartam azonban olyan színben feltüntetni a dolgot, mint hogy ha a főpapság hivatalos bevonásával történt volna az akció. Kerülni óhajtottam ezt, úgy a főpapság iránti tekintetből, amelyet hivatalos minőségében exponálni nem kívántam, mint másfelől azért is, hogy ne mérülhessenek fel félreértések aziránt, miszerint a levelemben foglaltakban csekélységemnek mindenféle tárgyalások és egyezkedések nélküli spontán kezdeményezése rejlik.

Ennélfogva csakis egy férfiúhoz intézett levélben lehetett az általam tervezett akciót nyilvánosságra hoznom s ezen levelet a két román egyházfő közül a magasabb korúhoz intéztem. A román nép két természetes vezére közül az idősebbhez intézett levélbe foglaltam tehát kezdeményezésemet.

Erre a kezdeményezésre az a reménység indított, miszerint az általam olyan forrón óhajtott cél elérésére most történő bátor, messzemenő lépés a lelkek mai állapotában fogékonyabb talajra talál.

Hiszen a közös veszély érzete igazán közelebb hozta egymáshoz a lelkeket. Minden románnak éreznie kell, hogy az orosz világuralomért folyó harc a román nemzet léte felett is fog dönteni, a magyarságnak pedig bizalommal kell román polgártársaink loyális, hűséges, elszánt magatartását viszonznia.

Az általam tett kijelentésekben azoknak a román kívánságoknak messzemenő figyelembevétele rejlik, amelyek miatt nem vezethettek eredményre a közelmúltban folytatott eszmecseréink. Most, hiszem, hogy honorálni fogja őket a magyar közvélemény, ha hazai románságunk irányadó tényezői ugyanazzal a szellemmel fogadják és viszonozzák ajánlatomat, amellyel én fordulok hozzájuk. Igazán úgy érzem, hogy fordulóponton állunk s a román-magyar barátság sorsa ennek a pillanatnak kellő kihasználásától függ.

Engedje meg tehát Nagyméltóságod, hogy a hazának és a román fajnak ez ügyszökhöz fűződő nagy érdekei nevében forduljak Nagyméltóságodhoz azzal a kéréssel, adjon elismerésének és annak a meggyőződésének nyilvános kifejezést, hogy az általam jelzett rendelkezések a jó egyetértésnek és egy jobb és szebb jövőnek alapjait fogják megvetni és vesse latba egész befolyását, hogy ugyanezen felfogás nyilvánuljon a román sajtónak és tekintélyes román férfiaknak nyilatkozataiban.

A román nemzetiségi pártnak vagy bármilyen más testületnek hivatalos állásfoglalását nem kívánom; a mai pillanatban, az általam jelzett reformok részletes formulázása előtt, ez talán nem is volna időszerű. Óhajtasom csak arra terjed, hogy mentől több tekintélyes férfiú mentől melegebb visszhangot adjon erre a kezdeményezésre.

Az Isten áldása lesz Nagyméltóságodon, ha részt vesz ebben a nemes munkában.

Igaz tisztelettel vagyok Nagyméltóságodnak

Öszinte híve *Tisza.*

e) Pap I. János, Christea E. Miron gör. kel. román, Frentiu Traján V., Radu Demeter, Hosszu Vazul gör. kath. román püspököknek.

1914 szeptember 24.

Méltóságos Uram!

Mellékelve van szerencsém a nagyszebeni érsek-metropolita úrhoz intézett levelem másolatát megküldeni s az abban foglalt kezdeményezést Méltóságod jóindulatába és hazafias támogatásába a legmelegebben ajánlani.

Erre a kezdeményezésre az a reménység indított, miszerint az általam olyan forrón óhajtott cél elérésére most történő bátor, messzemenő lépés a lelkek mai állapotában fogékonyabb talajra talál.

Hiszen a közös veszély érzete igazán közelebb hozta egymáshoz a lelkeket. Minden románnak éreznie kell, hogy az orosz világuralomért folyó harc a román nemzet léte felett is fog dönteni, a magyarságnak pedig bizalommal kell román polgártársaink loyális, hűséges, elszánt magatartását viszonznia.

Az általam tett kijelentésekben azoknak a román kívánságoknak messzemenő figyelembevételre rejlik, amelyek miatt nem vezethettek eredményre a közelmúltban folytatott eszmecseréink. Most hiszem, hogy honorálni fogja őket a magyar közvélemény, ha hazai románságunk irányadó tényezői ugyanazzal a szellemmel fogadják és viszonozzák ajánlatomat, amellyel én fordulok hozzájuk. Igazán úgy érzem, hogy fordulópontra állunk s a román-magyar barátság sorsa ennek a pillanatnak kellő kihasználásától függ.

Engedje meg tehát Méltóságod, hogy a hazának és a román fajnak ez ügyszökhöz fűződő nagy érdekei nevében forduljak Méltóságodhoz azzal a kéréssel, adjon elismerésének és annak a meggyőződésének nyilvános kifejezést, hogy az általam jelzett rendelkezések a jó egyetértésnek és egy jobb és szebb jövőnek alapjait fogják megvetni és vesse latba egész befolyását, hogy ugyanezen felfogás nyilvánuljon a román sajtónak és tekintélyes román férfiaknak nyilatkozataiban.

A román nemzetiségi pártnak vagy bárminő más testületnek hivatalos állásfoglalását nem kívánom; a mai pillanatban, az általam jelzett reformok részletes formulázása előtt, ez talán nem is volna időszerű. Óhajtasom csak arra terjed, hogy mentől több tekintélyes férfiú mentől melegebb visszhangot adjon erre a kezdeményezésre.

Az Isten áldása lesz Méltóságodon, ha részt vesz ebben a nemes munkában.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve Tisza.

Pótlás az összes levelekhez.

Metianu metropolitához szóló levelemmel egyidejűleg publikáltatni fog, hogy Ő Felsége amnesztiát ad a politikai bűnügyekbe kevert összes románoknak, valamint egy belügyminiszteri rendelet is, amely a magyarországi román színeknek a magyar nemzeti színnel együttes használatát meg fogja engedni.

f) Az erdélyi főispánoknak (Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Brassó, Csík, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Kisküküllő, Kolozs, Maros-Torda, Nagyküküllő, Szeben, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Udvarhely) és Szilágy, Szatmár, Máramaros, Bihar, Arad, Krassó-Szörény, Temes vm. főispánjainak.

1914 szeptember 24.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm másolatban Metianu érsekkel való levélváltásomat, amely legközelebb publikáltatni fog, azzal a kéréssel, hogy ez akció helyes fogadása szempontjából úgy magyar, mint román körökben minden lehetőt elkövetni méltóztassál.

Ami a románokat illeti, be kell látniok, hogy az általam kiállításba helyezett rendelkezések kielégítik éppen azokat a kívánságokat, amelyek miatt a közelmúltban nem sikerült velük meg egyezésre jutni és be kell látniok azt is, hogy ezt a nagy horderejű előzékenységet most a háborúban tanúsított magaviseletük hatása alatt el tudom a magyarsággal fogadtatni, amennyiben ők meleg hálával, rokonszenvennel fogadják s ezen az alapon az igazi barátságos jó viszonyt az egész vonalon megvalósítják.

Ha azonban ez nem történik, ha ők most kicsinylenék az elért eredményt és továbbra is zárkózott magatartást követnének, ez olyan reakciót szülne a magyarság hangulatában, amely hosszú időre éreztetné hatását.

Nem azt kívánom én most, hogy a román nacionalisták határozatot hozzanak; ennek ideje akkor fog elkövetkezni, amidőn

ismerni fogják részletesebb javaslataimat. Az azonban feltétlenül szükséges, éppen a kölcsönös bizalmon alapuló jobb jövő érdekében, hogy tekintélyes román férfiak elismeréssel, köszönettel nyilatkozzanak s ugyanazt a reménységet fejezzék ki, amely a metropolita levelében nyilvánul.

Különösen fontos a román sajtó magatartása is. Igen kíváncsú voltam volna, hogy a nacionalista román lapok is megüssék az öröm és elismerés húrjait. Ahol ezt nem lehetne elérni, legalább odáig kell őket vinni, hogy ellenséges vagy kicsinylő hangon ne írjanak a dologról.

Használd fel kérlek tapintatosan, de nyomatékosan vármegyéd területén lakó tekintélyes románoknál és az esetleg ott megjelenő lapoknál állásod és egyéniséged egész súlyát a kedvező eredmény érdekében.

Éppen olyan fontos a magyarság kezelése. Az alól a tény alól nem zárkozhatik el senki sem, hogy a mi románjaink — még Erdély legexponáltabb részeiben is — kifogástalanul viselkedtek eddig, dacára a nagyon cudar romániai hangulatnak. Azt hiszem, nagy hiba volna, nemzeti érdekből is, ha ezt a tényt nem jutalmaznók.

Ami pedig egész akciómat illeti, ha talán lesz is sok olyan magyar ember, kivált Erdélyben, akinek nem fog tetszeni a dolog, nagyon kérem, gondolja meg, mi minden forog kockán, mit veszíthet éppen az erdélyi magyarság és legyen annyi bizalommal nemzeti érzésem és hazafiúi belátásom iránt, hogy az az igen komoly és jelentékeny előny, amelyet a románoknak kilátásba helyezek, nem veszedelem magyar nemzeti szempontból és a mai pillanatban szükséges, célszerű és helyes dolog.

Appellálnunk kell pártkülönbség nélkül a magyar sajtó hazafiságára, hogy vagy helyeselje ezt az akciót, vagy legalább hallassa el kritikáját arra az időre, amikor meg fogja ismerni részletes javaslataimat. Persze minden olyan cikket, amely izgató s a nemzetiségi békét fenyegető hangon tárgyalná a dolgot, a cenzura útján el kell tiltani.

Ebben a komoly percben számítok hazafiúi belátásodra és buzgalmadra, valamint arra a baráti és politikai bizalomra is, amivel megtiszteltél, hogy odaadással és sikerrel fogod teljesíteni a reád bízottakat.

Szívből üdvözlő

igaz híved Tisza.

g) Gróf Czernin követnek, Bukarest.

Den 24. September 1914.

Lieber Freund!

Beiliegend schicke ich Dir eine deutsche Übersetzung meines Briefwechsels mit dem Metropolit Metianu mit der Bitte, denselben auch Herrn von Busche mitzuteilen.

Gleichzeitig mit der Publikation werde ich mich an alle rumänischen Bischöfe, sowie an einzelne angesehene Leute wenden, um eine möglichst nachdrückliche Manifestation zu Gunsten dieser Aktion zu Wege zu bringen. Ich betone überall, dass jetzt nicht von der Stellungnahme der nationalistischen Partei die Rede ist, die ja erst nach Bekanntwerden der Details am Platze wäre, sondern von im Allgemeinen anerkennenden und günstigen Äusserungen von möglichst viel angesehenen Persönlichkeiten, und hoffe, diesbezüglich etwas erreichen zu können. Freilich werde ich auch mit hiesigen Journalisten und leitenden politischen Persönlichkeiten in Fühlung treten, sobald die Sache publiciert werden soll.

Ich kann leider in Details brieflich nicht eingehen, bitte Dich aber versichert zu sein, dass dieser Schritt das Meiste und Zweckmässigste ist, was hier gemacht werden kann. Für die ungarische öffentliche Meinung ist das eine sehr harte Nuss. Ich hoffe aber, dass das persönliche Ansehen, welches ich derzeit geniesse, genügen wird, um es durchzubringen.

Gerade diese Fragen des Apponyi'schen Gesetzes und der Wahlordnung waren im Winter die Haupthindernisse des Erfolges. Damals war es ganz unmöglich weiterzugehen; jetzt wird es gelingen, ich muss aber mein bischen Popularität ganz einsetzen.

Schliesslich noch Eines. Bei der Wahlordnung schwebt mir nicht eine neue Einteilung der Wahlbezirke vor, sondern eine Änderung beim Census, womit durch eine objektive, ganz einwandfreie Änderung die rumänischen Stimmen vermehrt und hiedurch die Kräfteverhältnisse in mehreren siebenbürgischen Wahlbezirken zu ihren Gunsten umgestaltet werden. Es ist dies ein viel zweckmässigeres Mittel zum angestrebten Ziele. Ich habe das nur nebenbei bemerken wollen, um eventuellen Missverständnissen vorzubeugen.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener Tisza.

h) *Hosszu László, szamosújvári gör. kath. román püspöknek.*

1914 október 2.

Kedves Barátom!

Mihályit felkértem, hogy közölje veled utolsó beszélgetésünk tartalmát s akkor mindjárt magam is írni akartam, de ebben ezer halaszthatatlan sürgős teendő gátolt meg. Számos okból arra határoztam magamat, hogy most teszem meg a szemeim előtt lebegő lépést, lehetőleg megvárva északi offenzívánknak nagyobb sikerét, mindenesetre olyankor, amikor látja már a világ, hogy mesebeszéd volt seregeink veresége s hogy győzelmesen követjük az előttünk hátráló ellenséget.

Remélem ilyen viszonyok között nem fog elmaradni a hatás. Kívált idehaza. Mert hiszen én reám nézve mégis csak mindig a belpolitikai feladat marad döntő; az én igazi célom az, hogy itthon megvalósíthassam a magyarok és románok közötti egyetértést.

Arra nézve nem élek illúziókban, hogy valami nagy hatást érjünk el Romániában, de Károly királynak előtted kifejezett azt a kívánságát sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy tegyem helyzetét könnyebbé saját felizgatott közvéleményével szemben.

Azt hiszem helyeselni fogod azt az elhatározásomat, hogy sem tárgyalásokat nem folytatok, sem a nacionalisták formaszerű elfogadását nem kívánom.

Metianuhoz, mint az idősebb érsekhez intézett levelemben hozom nyilvánosságra a dolgot, e levél tartalmát közltem is már vele s igen meglehangú elismerő választ kaptam tőle. Óhajtasom az volna, hogy hasonlóan nyilatkozzanak meg a főpapi kar többi tagjai s a román nemzetiségi párt tekintélyes vezető emberei. Azt hiszem tekintélyes részüknél személyükben tett általános nyilatkozat, amely t. i. elismeri kezdeményezésem fontosságát és abban a románok legfontosabb óhajtasainak teljesítését és egy jobb és szebb jövő zálogát látja, nem ütköznék nehézségbe.

Levelemnek és Metianu válaszának megküldése mellett mindezt a legbizalmasabban közlöm veled. Arra kérek azonban, hogy majd ha értesítlek, hogy küszöbön áll a publikáció, légy szíves a főpapoknál s más vezető embereknél latba vetni a jó ügy érdekében egész befolyásodat. Meggyőződésem, hogyha erre a felszólításra nem kapok meleg visszhangot s ezzel nem sikerül a magyarság lelkéhez közelebb hozni a románságot, a béke műve be-

láthatatlan időkre el lesz temetve s a háborúnak minden bizonnyal szerencsés befejezésével túlsúlyra kerül a türelmetlenebb magyar sovíniszta áramlat.

Romániai híreink valamivel kedvezőbbek, úgy látszik, az oroszok elleni offenzívánk kezdi megtenni hatását és megrendül az orosz hazudozásokba vetett bizalom.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

i) *Hosszu László püspöknek.*

1914 október 11.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm hosszú, érdekes leveledet, hála Istennek most már vége van a muszkáktól való ijedelemnek. Reményilem jobb hangulatban fogod válaszomat olvasni.

Nagyon helyes volt elhatározásod, hogy minden eshetőségre Szamosujvárott várod be az oroszokat. Általában arra kellett volna törekedni, hogy helyben maradjanak és az egész népességet védelmezni igyekezzenek a lelkészek. Az eltávozottakat légy szíves helyükre mentől gyorsabban visszaküldeni. Reményilem a közönség nyugalma és önbizalma is visszatér mentől előbb, hiszen ez az egész orosz incidens nagyon gyorsan s a betört oroszok teljes vereségével ért véget.

Reményilem, hogy ezekben a harcokban részt vett népfelkelők s egyéb hasonló csapataink most már olyan katonai értéket nyertek, mellyel nagyobb akciójuk elé is teljes nyugalommal nézhetnénk.

Köszönöm nyilatkozatomra vonatkozó bírálatodat. Ami a formát illeti, manifesztumot a néphez nem bocsáthatok ki. Ha a két érsekhez fordulok, akkor mintegy hivatalosan vonom be az egyházat a kérdésbe. Nem fordulhattam Papp Györgyhöz* sem, mert hiszen éppen a román nemzeti párttal való egyezkedés látogatását akartam elkerülni. A helyes forma csakis az lehetett, hogy egy olyan emberhez intézem szavamat, akiben az egész románság egyik vezetőjét láthatja.

Ezért kellett a két érsek közül a koránál fogva sokkal idősebbet választanom.

* Románajku magyar állampolgár, a «román nemzeti párt» vezetője.

Valamivel mielőtt a püspökökhöz írnék, fogok Mihályi érsekhez is fordulni e kérdésben s hozzá intézett levelemben megmagyarázom neki, miért intéztem levelemet a másik érsekhez. Reményelem ez elejét fogja venni az aprehenzióknak.

Nyilatkozatom tartalmát illetőleg nem érthetek veled egészen egyet. Ha ezeket a dolgokat a télen megadtam volna nekik, bizonyára létrejött volna a megegyezés. Akkor nem lehetett az akkori hangulatnál fogva tovább mennem, most ezt meg merem reszkirozni, de tisztában kellene avval lenniök, hogy ezt csakis most tehetem s ha ők erre a kezdeményezésre nem adnak teljesen meleg visszhangot, az én román politikám lehetőségének útját örökre bevágták. Akkor azután a háborúnak ma már kétségtelenül felvehető győzelmes befejezésével ez nem az én nemzetiségi politikámnak, hanem a sovinszta iránynak diadalát fogja jelenteni.

Arról, hogy állami iskolákban román legyen a tanítás nyelve, komolyan nem is álmodoztak ők sem. Ebben a tekintetben tudniok kell, hogy a már kiadott kormányrendeletekkel elérték minden elérhetőt. Ezen kormányrendeletek után bizonyára nem mondhatni azt, hogy a román nyelvnek az állami oktatás terén való mindennemű érvényesülése ki van zárva, mert hiszen éppen az állami oktatás terén érvényesül a román nyelv.

Ami végre az időszerűséget illeti, teljesen egyetértek veled abban, hogy a muszka invázió kiverése és az általános katonai helyzet kedvező alakulása után szabad csak megindulnom. Ehhez most már hozzájárul az is, hogy a román király halála után is el kell egy bizonyos, ha nem is hosszú időnek telnie, nehogy azt higgyék, hogy bárminő okból eredő ijedtség okozta engedékenységet.

Minden elő van készítve, bármikor hozzáfoghatok, de csak akkor fogok megindulni, ha köztudomású lesz, hogy az országba betört oroszok teljesen megverettek, győzelmes offenzívánk Oroszországban további előhaladást mutat s a román trónváltozás nem jelent politikai fordulatot. Ebben a tekintetben jó reményegek vannak. Azt hiszem, ma már látják Romániában, mennyire tévesen ítélték meg a mi katonai helyzetünket és ez észreterítette kissé az embereket. De azért teljes mértékben érzem azt a veszteséget, amit elsősorban Románia, de mi is szenvedtünk Károly király halálával. Néhány héttel ezelőtt ugyanez a szerencsétlenség kiszámíthatatlan következményekkel járhatott volna.

A dolog minden további fázisában érintkezésben maradok veled s teljes bizalommal várom további segítségedet.

Szívből üdvözöl

igaz hived Tisza.

j) *Hosszu László püspöknek.*

1914 október 30.

Kedves Barátom!

Szeretnék úgy készen állni, hogy bármely adott pillanatban nyilvánosságra hozhassam a nagyszebeni metropolitához írt levelet s evégből lehetőleg biztosítani szeretném a sikert.

Mint mondtam neked, nem arról volna szó, hogy akár egyesek, akár éppen hivatalos pártkeretek a nacionalista törekvések teljes kiegészítéseként fogadják el az általam kilátásba helyezettteket. Hiszen ilyen nyilatkozatot csakis szövegezett indítványok ismeretével lehetne tenniök. Ilyeneknek elkészítését és a velük való tárgyalást pedig sem az idő rövidege, sem az ügy s a helyzet természete nem engedi meg.

Én csak azt kívánnám, hogy a nacionalista táborban is súllyal és tekintéllyel bíró férfiak mentől nagyobb száma tegyen olyan nyilatkozatot, amellyel örömet és elismerését fejezi ki kezdeményezésem felett, elismeri az általam kilátásba helyezett dolgok horderejét és kifejezi bizalmát abban, hogy az általam mondottakat becsületesen be fogom váltani és felajánlja közreműködését a teljes harmónia helyreállítása körül.

Mit gondolsz, várhatok-e ilyen nyilatkozatot a püspököktől és nem volna-e jó, őket Budapestre kérni e célból közvetlenül a dolog nyilvánosságra való hozatala előtt? És mit gondolsz, kaphatnánk-e ilyenforma egyéni kijelentést a nemzetiségi komité egyes jelentékenyebb tagjaitól? Tudnál-e te egyikkel-másikkal beszélni? Vagy lehetne-e Mihalit* felkérni arra, hogy ilyen irányban gyakoroljon azokra befolyást, akiknél kedvező eredményt remélhetünk?

Romániában nagy súllyal bírna, ha Maniu** tenne ilyenforma kijelentést. Én azt hiszem, hogy ez egészen hiábavaló kísérlet volna, amelynek megtételével inkább kárt okozunk. De ebben a

* Mihali Tivadar akkor o. k.

** Maniu román nemzetiségű o. k.

kérdésben reád bíznam magamat, aki Maniut sokkal jobban ismered.

Kérlek légy oly jó felfogásodat közölni, s annyit, amennyit jó-nak látsz, Mihálival is megbeszélve az ő nézetét is tudomásomra juttatni. Ha személyes megbeszélést gondolnál indokoltnak és fel-fáradnál Budápestre, hálára köteleznéd ezzel

tisztelő hívedet *Tisza*.

k) *Báró Burián István Ő Felsége Személye körüli miniszternek.*

1914 november 4.

Kedves Barátom!

A harctéri események alakulása, a török hadüzenet s e tények-
kel kapcsolatban a minden oldalról jövő sürgetés hatása alatt
valószínűleg a legközelebbi napokban hozom nyilvánosságra
Metianu metropolitához intézett leveletem.

Hogy ez akció sikerét lehetőleg fokozzam, ugyanakkor kellene
megjelennie annak a belügyminiszteri rendeletnek is, amely a mi
románjaink által használt és elhelyezésükben a romániai zászlótól
eltérő színek szabad használatát biztosítaná.

E kérdést pár héttel ezelőtt volt szerencsém Ő Felségének
szóbelileg említeni s az az ő legmagasabb helyeslésével találkozott.

Másrésről egyidejűleg kellene nyilvánosságra hozni a román
politikai vétségekre kiterjedő amnesztiát is. Miután azonban nagy
kérdés, hogy a felterjesztés idejében felérkezik-e arra, hogy Ő Fel-
sége legmagasabb rezolúcióját tēhessük közzé, a másolatban csa-
tolt félhivatalos kommunikéval gondolnám az amnesztiát is nyil-
vánosságra hozni.

Gondoskodnám róla, hogy ezen kommuniké megjelenésével
egyidejűleg más hiteles módon, pld. általam a klubban tett kije-
lentés alakjában, kifejezésre jusson az is, hogy ezen amnesztia a
románoknak összes politikai természetű bűnügyeire kiterjed.

Arra kérlek tehát, méltóztatnál Ő Felségének ezekről jelentést
tēve, úgy a belügyminiszteri rendelet kibocsátása, mint a kommū-
niké kiadása iránti legmagasabb engedélyt kieszközölni. Eljárásod
eredményéről telefonértesítést kér

igaz híved *Tisza*.

Melléklet a k) számú levélhez.

Kommüniké-tervezet.

Ő Felsége a magyar nemzet egész egyetemének a háború kitörésekor társadalmi és nemzetiségi különbség nélkül tanusított hűséges és áldozatkész magatartása által indíttatva, utasította az igazságügyminisztert, hogy a királysértési s más politikai természetű büntetendő cselekmények miatt elítéltek megkegyelmezése s a folyamatba tett perek megszüntetése tárgyában tegyen előterjesztést.

Ez előterjesztés legközelebből Ő Felsége legmagasabb elhatározása alá lesz bocsátható.

Már most fel vagyunk hatalmazva annak megállapítására, hogy Ő Felsége legkegyelmesebb elhatározásához képest ez a kegyelmi tény ki fog terjedni a királysértési ügyekre, a képviselőház 1910. évi március hó 21-iki ülésében a kormány tagjai ellen elkövetett bűncselekményekre, valamint a nemzetiségi és osztályharccal kapcsolatos bűnügyekre is.

l) Metianu János érsek metropolitának.

1914 november 5.

Kegyelmes Uram!

Levélváltásunk nyilvánosságra hozatalát az események egész sorozata késleltette. Előbb az orosz betörés, majd Károly király halála miatt nem lett volna időszerű azzal előjönni.

Most, amidőn egyfelől kétségtelennek látszik, hogy hadseregünk sikerrel tudják az orosz sereggel a harcot felvenni, másfelől Törökországnak szövetségünkhöz való csatlakozása lényegesen javítja az esélyeket, kedvezőnek látszik a pillanat.

Előreláthatólag vasárnap fogom tehát a most már eredeti példányában megküldött levelet Nagyméltóságod válaszával együtt közzétenni s egyúttal két irányban kiegészíteni. Egyfelől ugyanis Ő Felsége kegyelmet ad a politikai bűnügyekbe kevert összes románoknak, másfelől miniszteri rendelettel meg fogjuk engedni az erdélyrészi románok színeinek a magyar nemzeti színnel kapcsolatos használatát. Reménylem ez is jó hatással lesz a román közvéleményre.

Ismételve kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék egész be-

folyását latba vetni, hogy akcióm román részről elismeréssel és bizalommal fogadtassék s Nagyméltóságod hazafias és áldásos törekvéseire az Isten áldását kérem.

Igaz tisztelettel vagyok Nagyméltóságod

őszinte híve *Tisza.*

m) *Papp I. János aradi gör. kel. püspöknek.**

1914 november 12.

Méltóságos Uram!

Fogadja tegnap este vett soraiért hálás köszönetemet. Bizton reméltem, hogy Méltóságod kipróbált hazafisága teljes odaadással fogja támogatni törekvésemet és jól esik látni, hogy nem csalódtam.

Adjon kérem Méltóságos uram a levelében foglalt nemes érzelmeknek mielőbb kifejezést a nyilvánosság előtt és érvényesítse hívei körében egész befolyását a siker érdekében.

Méltóságod kezének nyomát vélem felfedezni a *Romanul* első cikkében is, amely arra a reményre jogosít fel, hogy szavaim a prononszirozottan nacionalista körökben sem találnak siket fülekre. Biztosíthatok mindenkit, hogy felejtve lesz a multak minden súrlódása és ellentéte, ha igazán egyesülni tudunk a jövő érdekében.

Nagyon köszönöm, hogy a színekre vonatkozó aggályát nem hallgatta el előttem. Nagyon régóta foglalkozom ezzel a kérdéssel, tudva éppen az ilyen dolgok milyen nagy helyt foglalnak el a néplélekben. De más megoldást soha nem tudtam elképzelni, mint-hogy a magyar állam színei mellett, azzal harmóniában érvényesüljenek a román színek. Így is nagy jelentőségű engedmény az, amelyet igazán csak a bizalom és elismerés mai időszakában lehetett megtenni.

Reménylem, hogy ezt román polgártársaink megértéssel és elismeréssel fogják fogadni s annnyival inkább hiszem, hogy általános meglegedést fog a rendelet okozni, mert velök folytatott eszmecseréim közben csakis ilyen alakban kívánták ezt a román nemzetiiségi pártnak velem érintkezésbe lépett tagjai, s mert most a háború kitörése óta is román oldalról többször ugyanazt a kérelmet kaptam, hogy a két zászló együttes használatát engedjem meg.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságodnak

őszinte híve *Tisza.*

* Az 501. sz. alatt összefoglalt levelek egy része 1914 novemberben a napilapokban közzététetett.

502.

Frigyes főherceg Ő Fenséégének.

Den 8. November 1914.

Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit!

Bitte ich zu verzeihen, wenn ich in einer die Kriegführung nur mittelbar betreffenden Angelegenheit belästige.

Es handelt sich um die inländische Kriegsanleihe, welche in Ungarn heute zur Subskription vorgelegt wurde, und soviel ich weiss, in den nächsten Tagen von der österreichischen Regierung auch vorgelegt wird, und deren Erfolg eine Probe unserer Leistungsfähigkeit und Opferwilligkeit sein und infolgedessen eine grosse Wirkung auf die wirtschaftliche Seite der Kriegführung ausüben wird.

Es ist wohl nicht nötig zu schildern, wie aufmunternd die Beteiligung Euer Kaiserlichen und Königlichen Hoheit an der Subskription wirken, und was für freudige Gefühle es in der öffentlichen Meinung auslösen würde, wenn der dem Trone so nahe stehende Oberkommandant unserer Heere auch an diesen Anstrengungen der Gesellschaft teilnehmen würde.

Ich erlaube mir also mit der Bitte an Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit heranzutreten, sich an beiden Anleihen mit einer grossen paritätischen Summe gnädigst beteiligen zu wollen.

Ich bitte Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht entgegenzunehmen.

Tisza.

503.

Báró Tallián Béla o. k.-nek.

1914 november 8.

Kedves Barátom!

Joanovich miniszteri tanácsos ittléte alkalmából szóval hozta nekem elő egy igaz harctéri híreket tartalmazó kis szerb lap megindításának szükségét, amit teljesen belátva őt felkértem, hogy ez ügyben neked előterjesztést tegyen és a további fejleményekről értesítsen.

Azóta mitsem hallottam a dologról. Arra kérlek tehát, légy szives annak állása felől tájékoztatni, mert teljesen belátom, mennyire üdvös volna, ha délvidéki szerbjeink a világ folyásáról igaz információkat kapnának.

Szívából üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

504.

Jankovich Béla v. és k. min.-nek.

1914 november 8.

Kedves Barátom!

Ma nálam járt Jaczkovics Anna a debreceni bombamerénylet-nél megölt szegény vikárius árvája, aki most igen nagy anyagi nehézségekkel küzdve végzi a kisdedővónői tanfolyamot. Mint mondja kegydíj iránti kérvénye már hosszabb idő óta van a kultuszminisztériumban.

Amidőn ez ügyre szíves jóindulatodat felhívnám és felkérmelek reá, hogy hacsak egyáltalán lehetséges, nevezettnek mindaddig, amíg tanulmányait befejezve keresetforráshoz jut, megfelelő évi segélydíjat adni méltóztatnál, egyúttal megjegyzem, hogy amennyiben egyáltalán nem volna fedezet, megfontolás tárgyává tenném, hogy ez összegre valahonnan fedezetet teremtsék. Mert igazán azt hiszem, hogy becsületbeli feladat a magyar kormányra nézve, hogy e szerencsétlen ember árvája inséget ne szenvedjen.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

505.

Csernoch János bibornok hercegprimásnak.

1914 november 8.

Mélyen Tisztelt Barátom!

Éppen hozzád akartam a rutén egyházmegyék ügyében fordulni, amidőn 4-én kelt szíves soraidat megkaptam.

Úgy gondolom, most már tárgyalanná váltak a Musztyanovits levelében említett panaszok, de azért érdeklődni fogok a dolog iránt s biztosíthatlak róla, hogy ezentúl is mindent el fogok követni arra, miszerint papjainkat a méltatlan meghurcolástól megvédjem és buzgó és sikeres közreműködésüket az előttünk álló nagy munkában biztosítsam. Szíves tájékozássodra mellékelem a két püspökhöz nyilvános levelemmel egyidejűleg írt magánlevelem másolatát azzal a kéréssel, hogy ebben az akcióban hathatósan támogatni méltóztatassál.

Az ottani bajoknak egyik oka tényleg abban rejlik, hogy a gör. kath. lelkészség nem mindenütt üti meg a mértéket. Szellemi

és erkölcsi színvonaluk tetemes emelése biztosíthatja csak a sikert. Nagy hivatás vár ebben a tekintetben a két püspökre.

Amidőn mindazt, ami a hazai ruténség testi-lelki javának előmozdításával összefügg, szíves jóindulatodba ajánlom, egyúttal biztosítlak, hogy az egyháznak minden ilyen irányú törekvése úgy csekélységemnek, mint általában a kormánynak elismerő rokonszenvére és hathatós támogatására számíthat.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

506.

Pflanzer-Baltin Károlynak.

Den 8. November 1914.

Euer Excellenz!

Ich erlaube mir die geneigte Aufmerksamkeit Euer Excellenz auf die Behandlung unserer griech. kath. Geistlichkeit zu lenken. Dieselbe kann wohl vom Vorwurfe nicht freigesprochen werden, nicht überall auf der Höhe ihres edlen Berufes gewesen zu sein und die selbstlose Förderung des materiellen und geistigen Wohles der ihr anvertrauten Bevölkerung in vielen Orten vernachlässigt zu haben.

Vom Standpunkte der vaterländischen Treue jedoch kann ihre Haltung, so viel ich weiss, überall als ganz einwandfrei bezeichnet werden. Sie wurde ja von den Russen als Feind behandelt und überall, wo die Russen hausten, unter ihrer Führung geplündert.

Nichtsdestoweniger hat sich hie und da ein Verdacht gegen Mitglieder der Geistlichkeit eingenistet. Mehrere Mitglieder derselben sind gerichtlichen Untersuchungen, und zwar in einer Art und Weise unterzogen worden, welche das berechtigte Selbstgefühl dieser Körperschaft tief verletzte und ihrem Ansehen vor der ganzen Bevölkerung Abbruch tun musste.

So viel ich weiss hat die Untersuchung in allen Fällen zu einem negativen Resultat geführt. Die meisten wurden nach dem ersten Verhör in wenigen Stunden wieder in Freiheit gesetzt. Die beschämende und beleidigende Tatsache ist aber nicht zu verwischen gewesen, dass sie von Gendarmerie oder Militär arretiert, unter Bajonetten fortgeschleppt und vor der ganzen Bevölkerung als Spione oder Vaterlandsverräter beschimpft worden sind, was weggeblieben wäre, wenn man die Betreffenden einfach zitiert und

ihnen gegenüber Gewalt erst dann angewendet hätte, wenn sie der Vorladung nicht Folge geleistet hätten.

Wie es in solchen Fällen gewöhnlich der Fall ist, haben sich in diesen schädlichen Gewalttätigkeiten die kleinsten Würdenträger mit Vorliebe hervorgetan. Es ist z. B. eine Zeitlang ein gewisser Reserve-Oberleutnant Daniel von Ötvös Stationskommandant in Toronya gewesen, welcher in höchst lächerlicher Weise gehaust hatte. Leider kamen mir seine Heldentaten etwas spät zur Kenntnis, so dass ich mich damit begnügen musste, dass dieselben rückgängig gemacht worden sind.

Es wäre aber höchst notwendig einer Wiederholung solcher Ereignisse vorzubeugen, und ich wäre Euer Excellenz sehr verbunden, wenn Euere Excellenz energische Weisungen geben würden, dass sich all militärischen Kommanden überflüssiger Schikanen enthalten, die guten Beziehungen mit der politischen Behörde pflegen und im Sinne der gemessenen Befehle des Armeeoberkommandos politisch Verdächtigen gegenüber nur im Einvernehmen mit der politischen Behörde vorgehen sollen.

Sollte gegen das Verhalten irgendeines behördlichen Organes Anstand obwalten, so bitte ich mir Nachricht geben zu wollen; es ist meine Pflicht, für ein eifriges und wirksames Vorgehen der politischen Behörden zu sorgen.

Ich bitte sehr Euere Excellenz diesen Brief als rein privaten Brief zu betrachten. Zu einem offiziellen Schritt liegt ja momentan gar keine Veranlassung vor. Einzig und allein der Wunsch, die für den Dienst schädlichen Reibungen zu vermeiden und das erfolgreiche Zusammenwirken zum gemeinsamen Ziele zu sichern, hat mich dazu bewogen, diese vertrauliche Zeilen an Euere Excellenz zu richten.

Mit aufrichtiger Hochachtung Euer Excellenz

ergebener Tisza.

507.

Berzeviczy Albert b. t. t., ny. miniszter, o. k.-nek, a M. Tud. Akad. elnökének.

1914 november 8.

Nagyméltóságú Elnök Úr!

Van szerencsém értesíteni, hogy Ő Felsége az Akadémia előcsarnokában folyó hó 19-én tartandó ünnepélyen való képviselété-

vel Jenő főherceg Ő császári és királyi Fenségét méltóztatott megbízni.

A főherceg úr Budapestre érkezésének és megjelenésének további részleteiről annak idején lesz szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Tisza.

508.

Báró Hazai Samunak.

1914 november 8.

Kedves Barátom!

Hadseregünk visszavonulása folytán a rekvizícióra vonatkozó főparancsnoksági rendeletnek az illető vármegyékben való megismertetése nagyon sürgőssé vált. Miért is van szerencsém tégedet felkérni, hogy amennyiben eddig még nem történt volna, az ezen rendelet megfelelő részét a törvényhatóság első tisztviselőivel közlő rendeletet haladéktalanul expedálni méltóztatással.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

509.

Makai S., Biharugra.

1914 november 8.

Kedves Makai Sándor Uram!

Már régen kívántam levelére válaszolni, de ezer bajom között nem jutottam hozzá.

Most bizony mindnyájunknak ott kell veszélyben lévő hazánkért fáradnunk és szenvednünk, ahová a sors rendelt bennünket. Felváltásról nem igen lehet szó, ellenkezőleg, mind több és több erőt kell harcba küldenünk. Így azután Isten segítségével meglesz a végleges győzelem.

Minden jót kíván

Tisza.

510.

Dr. Popovics lelkész, Gátalja.

1914 november 8.

Kedves Tisztelendő Úr!

Jobb későn mint soha. Mint látja, sürgönyében kifejezett kívánsága most már teljesült.

Az Isten áldása legyen az egymás mellett lengő nemzeti színű és román zászlókon.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

511.

Szmrecsányi Istvánnak, Jenő főherceg úr kamarai előjárójának.

Den 9. November 1914.

Euer Hochwohlgeboren!

Wie ich aus einem Schreiben Herrn von Daruváry's erfahre, haben Seine Majestät allergnädigst zu veranlassen geruht, dass anlässlich der feierlichen Enthüllung des weiland Ihre Majestät die hochselige Königin Elisabeth darstellenden Reliefs in der ungarischen Akademie der Wissenschaften am 19. d. M. über allerhöchsten Auftrag Seine K. u. K. Hoheit der durchlauchtigste Herr Erzherzog Eugen Seine Majestät vertreten werde.

Ich erlaube mir daher an Euer Hochwohlgeboren die Bitte zu stellen, mich von dem Zeitpunkt der Ankunft Seiner K. u. K. Hoheit seiner Zeit gütigst verständigen, beziehungsweise mir die eventuellen Befehle und Wünsche Höchstderselben bekannt geben zu wollen.

Genehmigen Euer Hochwohlgeboren den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

512.

Bánffy Ferenc, Enyedsszentmihály.

1914 november 9.

Tisztelt Barátom!

Nagyon köszönöm a beküldött bukaresti német lappéldányt. Igazad van, hogy disznóság a dolog. Igyekezni fogok odahatni, hogy német szövetségeseink ilyen kedveskedésektől tartózkodjanak.

Hála Istennek mostani valóban hősiességű erőfeszítéseink mindenütt méltánylásra találnak; az emberek kell hogy lássák azt is, mennyire kiállja a nemzeti alapon szervezett magyar állam a jelenlegi vihar erőpróbáit. Mindennek jó gyümölcsöket kell teremnie a jövőben.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

513.

Balogh Jenőnek.

1914 november 9.

Kedves Barátom!

A fiumei ügyésznek szeptember 28-án hozzád intézett jelentéséből, amelynek következtében a Voce del Popolo megjelenése eltiltatott, azt a benyomást merítettem, hogy magában véve jelentéktelen apró-cseprő kifogásokra alapította az ügyész javaslatát, amelyek voltaképeni oka nem a lap mostani eljárásában, de abban a nagyon is indokolt ellenszenvben rejlik, amelyet a lap egész eddigi működésével magára vont.

Tekintettel arra, hogy a podeszta, akinek eddigi működésével a kormányzó is igen meg van elégedve, nagyon nyomatékosan kér e tilalom hatályon kívül való helyezésére, szíves megfontolásodba ajánlom azt a kérdést, nem lehet-e a lap megjelenését újból megengedni, de egyúttal a szerkesztőt nagyon komolyan figyelmeztetni arra, hogy jövőre óvatosabb legyen.

Amennyiben e felfogásomat helyeselnéd, méltóztassál kérlek a további megfelelő lépéseket a belügyminiszternél megtenni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

514.

Gróf Czerninnek, Bukarest.

(Telefonon közlendő külggyel, külggy útján báró Buriánnal.)

1914 november 10.

Ich teile Deine Telegramme 872, 873 Baron Harkányi mit und befürworte die Erfüllung Deines auf Entsendung eines entsprechenden Beamten hingehenden Wunsches auf das Lebhafteste. Dies wird die einzige Möglichkeit sein, Dich auf Grund verlässlicher Informationen in die Lage zu versetzen, den unglaublich frechen Anschuldigungen und Lügen der Rumänen entsprechend entgegenzutreten zu können.

Schon jetzt muss ich auf das Entschiedenste betonen, erstens, dass die Rumänen uns in der unverschämtesten Weise schicanieren und bei der Nase herumführen, zweitens, dass alle Massnahmen der ungarischen Staatsbahnen auf Wunsch der militärischen oder auswärtigen Organe und speciell nach Direktiven der Zentraltrans-

portleitung des Kriegsministeriums geschahen. Während des Krieges hat diese Stelle über alle Details zu entscheiden, und hat die ungarische Staatsbahn ihre oft unverständlichen und unzweckmässigen Dispositionen einfach durchzuführen.

Im jetzigen Moment geht es freilich nicht an, die Schuld vor dem Auslande aufeinander zu wälzen, aber ich muss gestehen, dass es eine harte Geduldprobe ist, fortwährende Vorwürfe wegen der Schuld Anderer zu ertragen.

Ich versichere, wir lassen Alles durch, was nicht von Wien aus verboten wird, und leidet selbst darunter, dass man alle Sendungen nahe an der Grenze aufhält und dort Stockungen hervorruft und Aufsehen erregt, anstatt dieselben weit im Inneren der Monarchie zurückzuhalten.

Tisza.

515.

Szász Károlynak, a képviselőház alelnökének.

1914 november 11.

Kedves Barátom!

Pali * levelét mellékelve értesítlek, hogy tekintettel a német példára is, a hadrakelt képviselők szabadságolás iránti kérelmét Ő Felségénél már kifejeztem, s Ő Felsége kilátásba helyezte, hogy közvetlen parancsban fogja az ő hivatalból való szabadságoltatásukat elrendelni.

Nézetem szerint szükséges ez az eljárás, nehogy az mondassék, hogy a ház tagjainak egy része gátolva van a megjelenésben. Az azonban természetesen kinek-kinek saját tetszésétől függ, vajjon kíván-e élni az így nyert szabadsággal, vagy inkább a hadsereg-nél marad. Én az ő helyükön bizonyosan ez utóbbit választanám és csak helyeselni tudom, ha Pali is erre határozza magát.

Légy szíves levelem tartalmát vele közölni s egyúttal megemlíteni, hogy minden jel arra mutat, miszerint az ellenzék az ülésszak alatt helyesen fogja magát viselni s az legalább komolyabb részről jövő disszonáns hang nélkül a perc komolyságához méltón fog lefolyni.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

* Beöthy Pál, a képviselőház elnöke.

516.

Báró Krobatin Sándornak.

Den 11. November 1914.

Hochverehrter Freund!

Während Deiner Abwesenheit hat die leidige Angelegenheit der Autos unserer Regierungskommissäre furchtbar viel Unannehmlichkeiten verursacht.

Ich bitte Dich meine diesbezüglichen wiederholt zum Ausdruck gebrachten Wünsche in vollem Umfange berücksichtigen zu wollen. Die wenigen unglückseligen Autos der Regierungskommissäre spielen ja bei der Unmasse von Kraftwerkzeugen, welche den ganzen Etappenraum unsicher machen, sowie so keine Rolle, während sie bei den jetzigen Verkehrsverhältnissen (wenige und langsame Eisenbahnzüge, Mangel an Pferden etc.) unbedingt notwendig sind, um die nötige Kontrolle und Aufsicht über die Lokalverwaltung führen zu können.

Ich glaube auf Deine Übereinstimmung rechnen zu können, wenn ich betone, dass es wirklich ebenso komisch als ärgerlich ist, dass ich bei so einer Lappalie auf wiederholte Schwierigkeiten zu stossen habe.

Mit aufrichtiger Verehrung

Dein ergebener *Tisza.*

517.

Frankl Sándor vezérigazgatónak, Nagybocskó.

Den 11. November 1914.

Verehrter Herr!

Ich bedauere sehr, keine Zeit zu einem eingehenden Gedankenaustausche zu haben und mich einstweilen damit begnügen zu müssen, dass ich auch aus Ihrem sehr interessanten Briefe den Schluss ziehen zu können glaube, dass die von dem ruthenischen Volke verübten Gesetzwidrigkeiten keine politischen Vergehen einer verräterisch gesinnten, staatsfeindlichen Nationalität waren, sondern gewöhnliche Verbrechen eines ungebildeten, verwilderten Volkes.

Nichts steht mir ferner, als Strauss-Politik treiben zu wollen; man muss aber die Diagnose richtig stellen, wenn man das Übel erfolgreich kurieren soll.

Ihr ergebener *Tisza.*

518.

Dellimanics Lajos főispánnak.

1914 november 11.

Kedves Barátom!

A selyemgubóbevéltási épületben felmerült koleraesetre vonatkozó leveled kapcsán arra kérlek, légy szíves odahatni, hogy a szükséges fertőtlenítő intézkedések pontosan végrehajtassanak, másfelől pedig sem a katonaság, sem a lakosság körében olyan alarm ne álljon be, amely azután csak a közegészségügyre és első-sorban magukra szegény beteg katonáinkra nézve jár káros következményekkel.

Ha a koleragyanus beteg azonnal úgy helyeztetik el, hogy minden ami kijön belőle, nyomban dezinficiáltatik, nem kell a ragály terjedésétől félnünk. Első dolog bőven bánni az oltott mésszel. Napjában többször tölts meg megfelelő mennyiségben az árnyékszékekbe és főleg arra fordíts gondot, hogy beteg emberek által székelésnél vagy hányásnál használt edényekben állandóan legyen oltott mész, s hogy mindaz, amit maguk körül netalán bepiszkolnának, nyomban dezinficiáltassék.

Tapasztalásból tudom, hogy éppen a kolerabetegek mostoha-gyermekei a katonai egészségügyi intézményeknek, pedig szegényeknek elhanyagolása nemcsak velük szemben embertelenség, de a járvány megakadályozása szempontjából is elítélendő dolog. Ha az általam említett nagyon egyszerű övrendszabályok pedánsan végrehajtnak, s amellet mindenki, aki koleragyanus egyénnel érintkezik, kezét és lábbelijét pontosan fertőtleníti, nem kell a ragály továbbterjedésétől tartani.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

519.

Szász Józsefnek.

1914 november 11.

Kedves Barátom!

8-án kelt soraid kapcsán tájékozásul megjegyzem, hogy Mihályi * érsek egyetlen iskolaügyben fordult én hozzám, amelynek elintézése tényleg késett a kultuszminisztériumban. Én az ügyet

* M. Viktor balázsfalvi gör. kath. román érsek metropolita.

megsürgettem s az a románokra nézve kedvező elintéztet nyert. Az érseknek pedig mindgyárt megírtam, hogy a kormány minden ilyen ügyet gyorsan és jóakarató objektivitással akar elintézni, miért is arra kérem, hogy csak forduljon hozzám, ha bárminő kése-delem fordulna elő.

Ebből láthatod, mennyire alapos Mihályinak idevonatkozó pa-nasza. Megelőző levemben kifejezett kérésem ismétlése mellett vagyok

igaz híved *Tisza*.

520.

Eöttevényi Nagy Olivér kassai jogakadémiai tanárnak.

1914 november 11.

Nagyságos Uram!

Ha emlékeztetem nem csal, 1906 óta csakis a Magyar Figyelőbe és az Az Ujságba írtam. A választójogi reformról írt cikkeim a Magyar Figyelő külön kiadásában tudtommal megjelentek; ezen-kívül egy-két egyházi vagy szociálpolitikai vonatkozású felolvasá-som jelent még meg.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza*.

521.

Daruváry Gézának.

1914 november 11.

Tisztelt Barátom!

Ő Felségének azt a legkegyelmesebb elhatározását, hogy 5 millió koronának jegyzését méltóztatott elrendelni, hálás köszö-nettel tudomásul véve a legkegyelmesebb felhatalmazás alapján gondoskodni fogok ennek nyilvánosságra hozatala felől.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza*.

522.

Jankovich Bélának.

1914 november 11.

Kedves Barátom!

A fiumei iskolákra vonatkozó nagyérdekű válaszodat meg-köszönve értesítlek, hogy annak tartalmával teljesen egyetértek. Értesíteni fogom a bánt, hogy annak idején az előkészítő lépések végezt kívánságodhoz képest Klebelsberggel lépjen érintkezésbe.

Ami pedig a leveled végén érintett magyar kulturális programot illeti, arra kérlek, hogy az erre vonatkozó előmunkálatokat te méltóztassál kidolgoztatni és rendelkezésemre bocsátani, hogy azután a további lépéseket ezek alapján tehessem meg.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

523.

Báró Skerlecz Iván bánnak.

1914 november 11.

Kedves Barátom!

Korábbi kezdeményezésed folytán érintkezésbe léptem a kultuszminiszterrel a Fiumében tervezett horvát iskola tekintetében. Természetesen készséggel elismerjük ez iskola felállításának jogsult voltát, s e törekvést igen szívesen fogjuk előmozdítani, igyekezve azt olyan mederbe terelni, amely a célt felesleges súrlódások vagy konfliktusok előidézése nélkül éri el.

Mint már korábban említettem, legcélszerűbb megoldásnak mutatkoznék, ha ad vocem Julián Egyesület valamely megfelelő vezetés alatt álló horvát magánegyesület venné kezébe a fiumei horvát iskola ügyét.

Arra kérlek tehát, hogy annak idején amidőn megakarod ez eszmét valósítani, légy szíves valamely megfelelő bizalmi emberedet Klebelsberghez elküldeni az összes előkészítő lépések megbeszélése céljából.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

524.

Gróf Berchtoldnak.

Den 12. November 1914.

Lieber Freund!

Ich sehe vollkommen ein, dass meine Reise besser in einem etwas späteren Zeitpunkte erfolgen könnte, wo erstens eine Missdeutung in Bezug auf meine rumänische Aktion nicht mehr möglich, zweitens der Zeitpunkt dazu günstiger ist, um einen Gedankenaustausch über unsere Kriegszwecke etc. zu pflegen. Ich kann nur wiederholen, dass ich zu dieser Reise gerne bereit bin, ohne mich irgendwie aufdrängen zu wollen.

Meine rumänische Aktion wird von der ungarischen öffentlichen Meinung ruhig aufgenommen. Es scheinen sich nur einige

Mitglieder der Unabhängigkeitspartei sehr aufzuregen, was dann natürlich einen Rückschlag auf die sowieso geringe Widerstandskraft unseres Freundes Apponyi ausübt. Derselbe hat mich gestern besucht und meinte, dass seine Partei irgend einen Beschluss zu fassen haben wird, in welchem dieselbe meine Aktion beanstandet, glaubt aber jede weitere Agitation hinhalten zu können.

Von rumänischer Seite kommen warm anerkennende Briefe infolge der sehr schlechten Verkehrsverhältnisse nur langsam an. Ich hoffe von mehreren Bischöfen und auch von angesehenen weltlichen Leuten entsprechende öffentliche Äusserungen zu erhalten, und werde trachten, in den hiesigen nationalistischen Blättern immer wieder neue freundliche Erklärungen anzubringen, so dass sich die Sache langsam auch nach Rumänien infiltrierte.

Sehr wichtig freilich ist die Haltung der deutschen Presse; wenn die deutsche Regierung überhaupt etwas von dieser Aktion haben will, so soll sie Sorge tragen, dass nicht von der Berliner Presse aus in die Sache hineingefuscht wird.

Mehr Mais hätten wir den Deutschen ruhig geben können. Es ist mir aber so auch recht, wenn es nur nicht in Berlin einen gar zu kleinlichen Eindruck macht.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

525.

Telefon üzenet.

Külügynek, külügy útján közlendő báró Buriánnal.

1914 november. 12.

Ich telegraphiere an Grafen Czernin, wie folgt:

«Ich bitte deutschem Gesandten meinen Dank zu übermitteln. Ich habe Bischof Hosszú * gebeten, den unwahren Nachrichten in Betreff Stellungnahme Deutschlands zur Autonomie entgegenzutreten. Unsere Rumänen scheinen meine Aktion günstig aufzunehmen; ich werde Sorge tragen, dass entsprechende Äusserungen öfters in die Presse gelangen.

Die ungarische öffentliche Meinung zeigt bei Würdigung des Friedens mit Rumänien Zurückhaltung, was natürlich in der rumänischen Öffentlichkeit als Beweis der Grösse meiner Zugeständnisse ausgenützt werden könnte, ebenso, wie die in den

* Hosszú Vazul, lugosi gör. kath. román püspök.

nächsten Tagen zu erwartende Deklaration der Unabhängigkeitspartei, welche Zugeständnisse als zu gross verurteilen wird, ohne eine Agitation gegen dieselben anzufangen.

Würde sich die ungarische Opposition für meine Aktion aussprechen, so würde das erst recht in der uns feindlichen Presse als Beweis der Wertlosigkeit derselben hingestellt werden.

Pesti Hírlap ist auch ein ultra-oppositionelles Blatt, aus dessen übrigens ziemlich ruhiger Haltung gar nicht auf die Chancen der Sache gefolgert werden kann.

Ich bin der Majorität ganz sicher und werde, wenn nicht ganz unerwartete Umwälzungen eintreten, meine Absichten verwirklichen können.»

Ich würde bitten, diese Momente auch in der reichsdeutschen Presse zu verwerthen, und die deutsche Regierung aufmerksam zu machen, wie hochwichtig die Haltung der deutschen Presse für den Erfolg in Bukarest wäre.

Gestrige «Vossische Zeitung» nörgelt an meiner Aktion und stellt, ohne recht zu wissen, wovon es sich handelt, unmögliche Forderungen.

Wie sollen wir einen Erfolg in Rumänien erwarten, wenn der Eindruck erweckt wird, dass Deutschland meine Zugeständnisse für ungenügend hält und einen weiteren Druck auf die ungarische Regierung ausübt? Eine Wirkung in Rumänien kann überhaupt nur dann erzielt werden, wenn die Sache von Berlin aus ins richtige Licht gestellt wird.»

Tisza.

526.

Mangra Vazul o. k.-nek.

1914 november 12.

Kedves Barátom!

Leveled érdekes mellékletét visszaküldve nagyon köszönöm elismerő szavaidat. Ez a háború tényleg bebizonyította azt, hogy még a legszélsőbb nacionalista táborban sincsenek irredentisták, hanem hazafias hűséget tanúsítanak azok is, akiket fontos belpolitikai kérdésben éles ellentét választ el mi tőlünk. Mindenesetre öröndetes tanuság, amelyeknek *le is kell vonnunk következményeit.*

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

527.

Wieland Artur főispánnak, Lőcse.

1914 november 12.

Kedves Barátom!

Nem akarok Dula Máténak válaszolni, nehogy ezzel is nimbuszát emelje hívei előtt és érdemet csináljon magának. Hanem tégedet kérlek fel, légy szíves Misik Istvánt alkalmas módon értesíteni, semmiféle bántódása nem lesz.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

528.

Ujfalussy Dezső főispánnak.

1914 november 12.

Kedves Barátom!

A demecseri gazdák sürgönye folytán érdeklődtem káposztájuk elszállítása iránt, s ma kaptam Harkányinak mellékelt levelét. Tudom milyen fontos kérdés ez a Nyir némely részére nézve, és végtelenül sajnálom, ha éppen az idei általános rossz termés mellett ettől a jelentékeny kárpótlástól a háború okozta forgalmi fennakadás fosztaná meg a gazdákat.

Arra kérlek tehát, légy szíves az ügyet figyelemmel kísérni, a magad részéről is kövess el minden lehetőt, hogy ahol lehet, mihamarább értékesíthessék a gazdák káposztatermésüket, s ha valahol sürgős közbelépésnek szükségét és lehetőségét látnád, fordulj táviratilag hozzám.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

529.

Gróf Wickenburg István főmei kormányzónak.

1914 november 12.

Kedves Barátom!

A zenggi püspökség dolgában folynak a puhatolódzások. Marusieről igen előnyös információkat kaptunk, úgy hogy ő mindenestre egyike a komoly jelölteknek.

Kilátásba helyezett szíves információtat mielőbb kéri

igaz híved Tisza.

530.

Báró Hazai Samunak.

1914 november 12.

Kedves Barátom!

Balogh Jenőnek Marán János csiklófalui lelkészre vonatkozó levelét azzal a kéréssel csatolom, hogy ez ügyben sürgősen tájékozódni, s amennyiben nevezett ellen valamely súlyos gyanúok nem merülne fel, szabadlára helyezését elrendelni méltóztassál.

Felesleges említenem, milyen fontos most politikai szempontból, hogy román mártirokat ne csináljunk. Természetesen ez a szempont arra nem indíthat bennünket, hogy lényeges bűncselekményeket elnézzünk, de ahol csekélysegekről vagy kellőleg nem igazolt gyanuról van szó, nagyon kíváncs voltam a gyors és előzékeny eljárás.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

531.

Hosszú László gör.-kath. román püspöknek.

1914 november 12.

Kedves Barátom!

Bizalmas használatra mellékelve küldöm Czernin sürgönyének másolatát azzal a kéréssel, hogy azt a valótlan híresztelést, mint hogyha Busche bukaresti német követ az úgynevezett erdélyi autonómia mellett állást foglalt és Németország ilyen irányú akcióját kilátásba helyezte volna, az illetők előtt kategorikusan megcáfolni szíveskedjél.

Természetesen nyilvános cáfolatra csak akkor kerülhetne a sor, (s azt akkor én kellene hogy kiadjam), hogyha ez a hazugság nyilvánosan is kifejezésre találna.

Frentiu * nagyon szép pásztorlevelet írt és nagyon meleg elismerő választ kaptam Papp Jánostól ** is. Román lapokban még csak a Romanulnak hozzá képest kielégítő nyilatkozatát láttam. Nagyon kérek, gondoskodjál róla, hogy román körökben állandóan jelenjenek meg a dolgot méltató s a teljes békére fektetett jobb jövőt előkészítő nyilatkozatok. Most üssük a vasat, amíg meleg.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

* Frentiu Valér lugosi román püspök.

** Papp J. János aradi gör.-kel. román püspök.

532.

Telefonúzenet külgügynek.

Den 13. November 1914.

Ich kann den Ausdruck meiner Verwunderung nicht verschweigen, dass der Antrag auf Entsendung eines rumänischen Beamten nach Brassó an Grafen Czernin abging, bevor die ungarische Regierung befragt wurde. Es ist selbst für uns sehr schwierig, die infolge der verschiedenartigsten Weisungen aus Wien entstandenen verworrenen Zustände auf unseren Stationen klar zu überblicken. Das auswärtige Amt kann kaum in der Lage sein, die Konsequenzen dieses Schrittes einzuschätzen.

Tatsächlich befinden sich die in Frage stehenden Waggons nicht in Brassó, anderseits ist diese Station voll mit den verschiedensten, nach Rumänien bestimmten und auf ausdrücklichen Wunsch der Zentralleitung dort zurückgehaltenen Sendungen, so dass der rumänische Beamte reiche Gelegenheit hätte herumzuschneffeln und Unannehmlichkeiten zu machen.

Aus diesem Grunde muss ich von dem geplanten Schritte entschieden abraten und schlage vor, dass der diesbezügliche rumänische Wunsch als etwas im internationalen Verkehre ganz ungewöhnliches, vielleicht auch mit der ganz richtigen Czernin'schen-Bemerkung abgewiesen werde, dass das zu erwartende negative Ergebnis auch nicht zum Ziele führen könnte, da rumänischerseits noch immer gesagt werden könnte, dass man die fraglichen Waggons inzwischen weggeführt hat.

Tisza.

533.

Telefon úzenet.

Külgügynek. Külgügy útján báró Buriánnak.

1914 november 13.

Erhielt gestern folgendes Telegramm:

«Erhielt soeben vom deutschen Oberkommando Ost. folgende Depesche: «Ich empfehle untertänigst und dringend, die ungarische Regierung zu veranlassen, den ungarischen Rumänen die von ihnen erbetenen Reformen und Vergünstigungen zu gewähren und dahin zu wirken dass Rumänien russischer Landeserwerb zugesagt wird. Wenn dies bald geschieht, erscheint mir tätige

rumánische Hilfe möglich. von Hindenburg.» Bringe dies Euer Excellenz zur geneigten Kenntniss mit dem Beifügen, dass ich das Telegramm auch an Seine Excellenz, den k. u. k. Minister des Äusseren übermittle und diesen ersucht habe, hievon Seiner Kais. und Apostolisch Königl. Majestät Bericht zu erstatten. General der Infanterie Erzherzog Friedrich.»

Auf dieses Telegramm des Erzherzogs Friedrich habe ich Folgendes geantwortet:

«Ich habe den Rumänen alle erdenklichen Konzessionen am 9-ten bereits gemacht, was von hiesigen Rumänen dankbar anerkennend hingenommen wurde, in Rumänien hingegen wenig Einfluss auf die Ereignisse haben wird, da man dort nicht das Loos der hiesigen Rumänen bessern, sondern Siebenbürgen und die Bukowina annektieren will. Ich bin dafür, dass wir allen möglichen Landerwerb für tatsächliche Mitwirkung Rumäniens versprechen, bin aber fest überzeugt, dass Rumänien nur dann eingreifen wird, wenn wir die Russen schon besiegt haben. Tisza.»

Hiesige nationalistische Presse äussert sich sehr günstig. Werde entsprechende Mitteilungen nach Wien, Bukarest und Berlin senden, bitte um Verwertung, zumal am letztgenannten Orte, zu sorgen.

Tisza.

Folytatás kizárólag báró Burián részére.

Hindenburg feszengése újabb jele utazásom szükséges voltának; nézetem szerint sem kellene azt hosszú pórázra eresztetni, de talán célszerű pár napot lefolyni hagyni úgy katonai események szempontjából, mint azért is, hogy ne látszassék ez újabb sürgetés direkt kifolyásának.

Tisza.

534.

*Báró Buriánnak.**

1914 november 13.

Kimenetelem alapjául nézetem szerint csak az szolgálhatna, hogy Ő Felsége jónak látja, miszerint bizonyos dolgokat felvilágosítás és szóbeli megbeszélés tárgyává tegyék. Ezt lehetetlen volna

* Telefonon közöltetett.

megtagadni s elkerülnék azt, hogy németek engedélyétől függene, vajjon szóba állanak-e velem vagy sem. Annak látszatát is kerülnünk kell, hogy ők hívnak oda, hogy quasi számot adjak román politikámról.

Tisza.

535.

Báró Harkányi Jánosnak.

1914 november 13.

Kedves Barátom!

Az Országos Hadsegélyző Bizottság kórházi albizottsága látja el a különböző kórházakban fekvő sebesülteket hírlapokkal és egyéb olvasmánnyal. Különösen fontos ez a kérdés Ausztriában fekvő magyar sebesültekre nézve, akik a helybeliekkel érintkezni nem tudván, kizárólag magyar olvasmányokra vannak utalva.

Ezt az öröndetes és nagy arányokban fejlődő akciót azonban megsibbasztja most a postának az az intézkedése, amely az Ausztriába küldött hírlapoknak nem ad portomentességet és ezáltal olyan költségeket okoz, amelyek a rendelkezésre álló anyagi erőt túlhaladják.

Bizonyára igazat fogsz nekem abban adni, hogy ezt az akciót fiskális szempontból nem szabad megakasztanunk, miért is azzal a kéréssel fordulok hozzád, méltóztatnál módot találni reá, hogy az országos hadsegélyző bizottság által vagy közvetítésével postára tett hírlapküldemények portomentesen szállíttassanak az ausztriai kórházakba is. Kizárólag a 72. sz. budapesti postára vonatkozólag kellene valamely kivételes intézkedést tenni, azt hiszem tehát, hogy a legteljesebb ellenőrzést keresztül lehet vinni. Nagyon kérek azonban, hogy ez ügyben sürgősen méltóztassál intézkedni, nehogy szegény katonáink ezt a szellemi táplálékot nélkülözni legyenek kénytelenek.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

536.

Dókus Ernőnek.

1914 november 13.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm a hadikölcsön ügy iránti érdeklődésedet s csak arra kérek, miszerint azt a körülményt is mérlegelni szíveskedjél, hogy a vidéki pénzpiacon állandóan elhelyezett betétek ro-

hamos elvonása éppen a mai viszonyok között nagyon is súlyos következményekkel járhatna a hitelt kereső közönségre nézve. Ennélfogva igyekezni kell módot találni reá, hogy a közönségnek a kölcsön iránti érdeklődése a vidéki pénzüzetek akcióképességéhez fűzött nagy közérdeken csorbát ne üssön.

Ezen cél elérése végett bizonyos határok között kellene maradni az olyan alapok kezelőinek, akiknek vagyona túlnyomó részben állandó betétként volt a helyi intézeteknél elhelyezve, másrésztől a jegyzés céljából felmondott összegeket illetőleg is lehet olyan megállapodást létesíteni az illető pénzüzeteknél, amelynél fogva a betevő alap az általa jelzett címleteket bizonyos hosszabb ideig a pénzüzetnek rendelkezésére bocsátja, illetve a pénzüzeteket feljogosítja, hogy a címletekre szükség esetén lombard kölcsönt vehessen fel.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

537.

Tarnay Gyula főispánnak, Miskolc.

1914 november 13.

Kedves Barátom!

Úgy látom a vármegye némely részén tévedések és fogalomzavarok uralkodnak az 1882. évi XI. t.-c. alapján kiutalandó állami segélyeket illetőleg.

Arról értesülök ugyanis, hogy Sajókazán a visszakérőleg mellékelt jegyzékben foglalt 20 egyén az eredeti listából minden indokolás nélkül mellőztetett, s a helyi bizottság azt a szóbeli utasítást kapta Edelényből, hogy miután kevés a pénz ezekre az egyénekre nézve, olyan összegeket hozzon javaslatba az előjáróság, amelyek megélhetésük biztosítására okvetlenül szükségesek.

Ezen szóbeli utasítás alapján készült a mellékelt javaslat, amelyben a kék plajbással kihúzott egészen szabálytalan kerek havi összegek foglaltattak.

Amidőn e kérdést szíves figyelmedbe ajánlanám, nagyon kérek, légy szíves hatékonyan gondoskodni róla, hogy a helyi hatóságok a törvény és utasítás helyes értelmezése felől kitaníttassanak. Amennyire helytelen dolog túlzásba menni s a törvénynek különben is bőkezű intézkedéseit úgy kibővíteni, hogy azok csakis demoralizáló hatást gyakorolhassanak, éppen olyan helytelen ellentétbe

helyezkednünk a törvénnyel és meg nem adni azt, ami az illetőknek törvényes joga.

Arról nincs és nem is lehet szó, hogy kevés pénz legyen. Mert hiszen annyi pénz lesz, amennyi a törvényesen járó segély kifizetésére szükséges. Ezt a segélyt pedig a törvény világos rendelkezései alapján kell minden jogosultra nézve kiszámítani. Számítási alap a családtagok száma és a katonai átvonulási illeték; ennek maximális korlátja a hadbavonult családtag tényleges keresete, másrésről az a körülmény, hogy az illetőknek valamelyes vagyona van, ami nem elegendő ugyan magában véve a család fentartására, de ennek mégis részbeni alapját képezi, tekintetbe veendő akként, hogy az ilyeneknek járó államsegélynek csak megfelelő hányada állapíttassék meg.

Ezeket a biztos támpontokat kell konkrétan alkalmazni a vármegye minden községében, s amidőn szíves figyelmet az általam jelzett nagyon bosszantó helytelenségekre felhívom, biztosra veszem, hogy azoknak az egész vármegye területén való mielőbbi megszüntetése iránt gyorsan fogsz intézkedni.

Nagyon leköteleznél, ha az ügy állásáról tájékoztatni szíveskednél.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

538.

Sándor Jánosnak.

1914 november 13.

Kedves Barátom!

Balogh Jenő az én kérésemre hozza nálad szóba (november 10. Szám: 65,634.) a Voce del Popolo újból való megjelenésének engedélyezését.

Ez ügyben Corosac járt nálunk, akivel most Wickenburg is meg van elégedve. Másrésről pedig az aktákból arról kellett meggyőződünk, hogy az ügyész felfüggesztési indítványa tényleg nagyon vékony tárgybeli alapra volt felépítve. Azt hisszük tehát, nagyon helyes volna a lap megjelenését megengedni, de egyúttal a szerkesztőséget rövid úton komoly figyelmeztetésben részesíteni. Persze a dolognak Wickenburg előzetes tudtával és olyan formában kellene történnie, amely ne legyen kompromitáló Wickenburgra nézve.

Arra kérlek tehát, méltóztassál az ügyet ilyen módon elintézni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

539.

Teleszky Jánosnak.

1914 november 13.

Kedves Barátom!

Rudnaynak * november 11-én kelt újabb levelét azzal a megjegyzéssel csatolom, hogy a mellékelt könyvecskéket neki vissza-küldtem, de arról, hogy azok az általa állítottakat igazolják, meggyőződtem.

Úgy látom Hont megyében is az a szerencsétlen konfuzió fordult elő, amely Temes megyében, hogy t. i. nem utalványozzák ott a segélyeket, ahol megfelelő adó nem folyt be a községi adófizetésből.

Nagyon kérlek, légy kegyes ebben az irányban általános utasítással segíteni, mert amennyire osztozom abban a felfogásodban, hogy a túlhajtott segély sok tekintetben megbosszúlja magát, annyira károsnak tartom azt a másik túlzást is, ha a lakosság meg nem kapja azt, amihez világos, törvényes joga van.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

540.

Ugron János főispánnak.

1914 november 13.

Kedves Barátom!

Ilosvayhoz ** intézett jelentésedből sajnálattal és bosszúsággal láttam, hogy Székelyudvarhelyen megakadt a középiskolai oktatás. Kérlek gondoskodjál róla, hogy az, amint a körülmények engedik, újból megkezdéssék.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

541.

Báró Urbán Ivánnak.

1914 november 13.

Kedves Barátom!

Az aradi Romanul 229. száma október 30-iki dátum alatt beszél a bukovinai eseményekről s a többek között ezt mondja :

* Rudnay Béla o. k.

** Ilosvay Lajos o. k., politikai államtitkár a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban.

«Több árulással vádolt rutént letartóztattak és kivégeztek. Mondják, hogy van néhány román is, akik elszenvedték e szigorúságot.»

Ez a magyar cenzurán átbocsátott hír elég volt arra, hogy a legéktelenebb lármát üssék a romániai lapok a bukovinai románokkal szembeni kegyetlenkedések címén.

Nagyon kérek, légy szíves úgy a lap szerkesztőségét, mint az ügyészséget is figyelmeztetni, hogy ilyen, hazánk ellenségeinek fegyvert szolgáltató valótlan hírek közlése szigorúan tilos.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza*.

542.

Báró Buriánnak.

1914 november 14.

Kedves Barátom!

Nehéz dilemma elé állítasz ma vett leveleddel. Nincs nehezebb, mint olyan dologban elhatározni magát az embernek, amelynek nem ismerheti eléggé minden részletét. Ebben a helyzetben vagyok Conradot illetőleg.

Neki nehéz, hálátlan szerep jutott, melyet a német segélykérése kétszerte megnehezített. Csapatainknak sokat kellett szenvedniök s nem tudtuk az oroszokat kiverni. Ilyen szituáció kihívna a fővezér fejére a rosszakaratú kritikát, még akkor is, ha egyénisége kevésbbé provokálná azt, mint a Conradé. Akí a legkisebb balsikerre tucatszámra csapta el a hadosztály- és hadtestparancsnokokat, nem veheti rossz néven, ha az egész hadjárat eddigi eredményeivel elégedetlen elemek, az ő eltávolítását kívánják.

Nekem azonban nemcsak legyőzhetetlen ellenszenvem van a bűnbakkeresés ellen, hanem igen káros eljárásnak is tartom és csak abban az esetben tudnék Conrad ellen állást foglalni, ha meggyőződtem volna, hogy hibásan vezeti a hadsereget.

Már pedig éppen ez az, amiben nem látok tisztán. Tudom, hogy ellene fordult a hangulat, hogy szidják a katonák is, de az ilyen jelenségek belső értéke iránt nagyon szkeptikus vagyok.

Ami pedig a tényeket illeti: egy végzetes hibát követett el Conrad: az augusztusi szerbiai offenzívát, de ettől eltekintve nem tudok más súlyos hibájáról, ellenkezőleg, inkább az a benyomásom, hogy borzasztó nehéz helyzetében nagy energiát fejtett ki, de

együttal volt hidegvére és morális ereje a kellő időben visszamenni. Hogy Dankl exponálásáért mennyiben terheli őt a felelősség, azt nem tudhatom, de minden esetre meglehet és meg is kell állapítani.

A kérdés másik oldala az, mennyiben befolyásolják károsan az eseményeket egyéniségének — mint látszik fokozódó — árnyoldalai? Hogy «*mauvais coucheur*» mivolta nem használ az ügynek, az kétségtelen, s ebben a tekintetben én is hibájául rovom fel, hogy kétszer nem ment el a németek által proponált találkozóra, hogy Mannesmant nem fogadta, hogy elzárja magát s a bakától a hadseregarancsnokig homályban hagy mindenkit a helyzet s parancsainak oka felől stb., stb., mindenek felett súlyos hibának pedig azt, hogy az igazság rovására homályt borít a kedvezőtlen eseményekre. Az, ahogy Dankl vereségét palástolni igyekezett, a monarchia sorsáért felelős tényezők előtt, kötelességmulasztás, amely adott esetben helyrehozhatatlan kárt okozhatna.

Szerintem hiba az is, hogy a kilátások felől nem tájékoztat bennünket kellőleg, de ebbe — most nem akarván konfliktust előidézni — beletörődtem, azt azonban követelnünk kell, hogy a megtörtént tényeket leplezetlenül tudassa velünk. Én máig sem tudom, melyik hadteste, mit vesztett Danklnak s igen hálásan venném az erre vonatkozó pontos információt.

Fentebbiekben elmondtam impresszióimat. Mint láthatod, ezekre éppen olyan nehéz egy Conrad eltávolítására irányuló fellépést alapítani, mint a jelenlegi helyzet fentartásába egyszerűen belenyugodni.

Az egységes fővezetés szervezése talán megoldhatná a kérdést, csak hogy akkor, azt hiszem egészen félre kellene Conradot tenni, mert nagyon félhék attól, hogy nem engedelmeskednék a főherceg nevében rendelkező Ludendorfnak a sikerért egész odaadással fáradó buzgalommal, amire ellenség előtt feltétlenül szükség van. Ha megvalósul a közös fővezérlet, az o.-m. hadsereg vezéreül talán inkább Boroevicset kellene megtenni.

Ha tudnám mit kell tenni, felmennék Ő Felségéhez, így azonban veled közlöm belátásod szerinti felhasználás végett nézetemet.

Hindenburg nem tudhatta az itt 9-én nyilvánosságra hozott dolgokat, amikor sürgönyét elküldte, de igazad van, hogy így is komoly figyelmet érdemlő jele ez annak, minő rögeszmébe lovagolták be magukat a németek. Ha kimegyek, mindenesetre igyekezni fogok felvilágosítani őket, de főcélom az volna, hogy az

egész katonai és politikai helyzetről folytatandó beszélgetések során igyekezzem helyes irányban impresszionálni őket. Erre feltétlenül szükség van, úgy azért, hogy jobb véleményt nyerjenek energiánk és akcióképességünk felől, mint azért is, hogy jövő terveik felől legalább nagy körvonalakban tájékozást nyerhessünk.

Hogy azonban célt érjek, valamely alkalmas formában gondoskodni kellene arról, hogy úgy a kancellár, mint a császár tudja, miszerint megbízatásom a bennünket és a németeket közösen érdeklő összes kérdések megbeszélésére kiterjed.

Nem közölhetné-e Ő Felsége Vilmos császárral (esetleg csak üzenet útján), hogy célszerűnek látta alkalmat nyújtani az összes kérdések személyes, bizalmas megbeszélésére olyan valakivel, aki az ő bizalmát bírja s erre engem szemelt ki azért, mert *egyik* fontos kérdésre, a mi románjainkra nézve, csak én adhatok kellő felvilágosítást.

Ez kellő forma volna Stürgkhre való tekintettel is, de másrésről megadná a jogcímet, hogy mindenről beszéljek. Ezer félbeszakítás közt sietve írtam. Reményilem megértettem magamat. Mindezt további szíves gondozásodba ajánlva sz. ü. i. b.

Tisza.

543.

Báró Burián Istvánnak.

1914 november 14.

Kedves Barátom!

Mellékelve visszakérőleg küldök négy a boszniai állapotokra vonatkozó közleményt, amelyek tartalma bizonyára érdekelni fog. Nagyon leköteleznél, ha ezekre vonatkozó netaláni észrevételeidet adandó alkalommal közölni méltóztatnál.

Ugyancsak mellékelem a híres lacfalusi pópa * által hozzám juttatott furesa közleményre vonatkozó feljegyzésemet is, azzal a kéréssel, hogy azt elolvasás után Berchtoldnak átadni szíveskedjél. A dolog első része a romániaiakra, a második az entente diplomáciájára jellemző.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

* Lucașiu László, aki Goga Oktaviánval együtt Romániában magyarellenes agitációt fejtett ki.

544.

Jankovich Bélának.

1914 november 14.

Kedves Barátom!

Úgy tudom, hogy Máramaros vármegye főispánja felterjesztést tett az ottani lelkészek államsegélyének kiutalása iránt. Tekintettel arra, hogy e szegény emberek tetemes része a mostani zavaros időkben nagy károkat szenvedett, e felterjesztés mielőbbi kedvező elintézését kéri

igaz híved *Tisza.*

545.

Gróf Mikes János r. kath. püspöknek, Szombathely.

1914 november 14.

Kedves Barátom!

A zenggi püspöki szék betöltésénél a bánnal egyetértőleg igyekszem a leglelküimeretesebb objektivitással eljárni s olyan embert kikeresni, aki úgy egyházi, mint nemzeti politikai szempontból abszolute kifogástalan.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

546.

Szmrecsányi Istvánnak.

1914 november 15.

Méltóságos Uram!*

Csak most vagyok abban a helyzetben, hogy folyó hó 11-én kelt szíves soraira érdemleges választ adhassak.

Az Akadémia elnöke időközben elküldte az ünnepély programját, valamint az általa tartandó beszéd szövegét, így feladatom mindössze arra szorítkozik, hogy azon személyiségekre vonatkozólag tegyek előterjesztést, akiket Ő császári és királyi Fensége megszólításával tisztelhetne meg.

A névsor összeállításánál abból indulok ki, hogy Ő császári és királyi Fensége a szorosan vett ünnepély lefolyása után méltóztatnék az ott megjelent notabilitásokat megszólítani s esetleg megengedni, hogy az Akadémia elnöksége az Akadémia helyiségeit meg-

* 1914 november 19-én a M. Tud. Akadémia előcsarnokában lelepleztetett az a relief, amely azt ábrázolja, hogy Erzsébet királyné Ő Fensége koszorút helyezt Deák Ferenc ravatalára.

mutassa. Úgy vélem ugyanis, hogy helyesen fogom fel Ő császári és királyi Fenségének intencióit, ha azt gondolom, hogy magas érdeklődését kívánja mutatni a magyar tudományos életben olyan előkelő szerepet játszó emez intézmény és a magyar közéletnek az ünnepélyre egybegyült kitünőségei iránt.

Ezen feltevésből kiindulva bátor vagyok a kormánynak megjelenő tagjain kívül a mellékelt névsoron felsoroltakat megszólításra javaslatba hozni, akiknek bemutatására vonatkozólag, amennyiben Ő császári és királyi Fensége másképen nem rendelkezik, természetesen a legnagyobb készséggel állok rendelkezésre.

Amennyiben azonban Ő császári és királyi Fensége csak a legszükségesebbre méltóztatnék szorítkozni s mindjárt az ünnepély után távozni kívánna, ez esetben csak az Akadémia elnökségének s az országgyűlés két háza elnökeinek megszólítása jöhetne tekintetbe.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza.*

547.

Báró Harkányi Jánosnak.

1914 november 17.

Kedves Barátom!

Azoknak a társadalmi tényezőknek köréből, akik munkanélküli asszonyoknak varrási lehetőséget szereznek ezen a címen katonai fehér- és ruhaneműek varrását a Nemzeti Egyesült Textilművektől átvállalták, figyelemreméltónak látszó panaszok hangzanak el nevezett művek eljárásával szemben.

Állítólag rendetlenül megy a munkakiosztás és elszámolás, s amellet szabálytalanul számolnak fel cérna- és egyéb költségeket. Úgy hallom, hogy Sztéryni figyelmét is felhívták a kérdésre, s ő akarna feltűnést kelteni és botrányt csinálni.

Ez a része a dolognak persze hidegen hagy, de az ügy érdekében kérlek arra, keress alkalmat e vállalat működésének és különösen a hadsegélyezéssel kapcsolatos eljárásának alapos megvizsgáltatására, hogy intézkedhessél a netalán konstátált bajok orvoslása iránt.

Szívból üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

548.

Kiss Ferenc egyetemi rektornak, Debrecen.

1914 november 17.

Nagyságos Uram!

Az önkéntesen belépett hittanhallgatók üdvözlétéért hálás köszönetet mondva, működésére az Isten áldását kérem.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

549.

Christea E. Miron gör.-kel. román püspöknek, Karánsebes.

1914 november 17.

Méltóságos Uram!

Méltóságod szíves sorait megköszönve biztosíthatom róla, hogy a konkrét megoldás kidolgozása előtt keresni fogom az érintkezést az illetékes tényezőkkel. A főpapi kar szavára különösen az iskolai kérdéseknél természetesen nagy súlyt helyezek. Az egész dolog sikere attól függ, hogy a tényleges megalkotásig előttünk lévő időt mindnyájan minden oldalról a kölcsönös bizalom és békés hangulat erősítésére használjuk fel.

Ebben az irányban kérem Méltóságod közreműködését úgy bizalmas körben, mint a nagy nyilvánosság előtt.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságodnak

őszinte híve *Tisza.*

550.

Medve Zoltán főispánnak.

1914 november 17.

Kedves Barátom!

Maran csiklófalui gör.-kel. lelkész bűnügyének végére járván, az aktákból arról kellett meggyőződnöm, hogy nevezett ellen minden valószínűség szerint igen csunya denunciálás tétetett folyamatba, ami siker esetén könnyen az illető életébe kerülhetett volna.

Fájdalom nem tiszta előttem a községi jegyzőnek szerepe sem ; miért is arra kérlek, légy szíves bizalmasan tájékozódni s engem impresszióid felől értesíteni. Felesleges megjegyeznem, hogy ezen

levelemet a legbizalmasabban szíveskedjél kezelni, s ne szólj senkinek arról, hogy én írtam ilyen irányban neked.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

551.

Hosszú László gör.-kath. püspöknek.

1914 november 17.

Kedves Barátom!

Az állítólagos Fugan László ügyének végére jártam. Tényleg Figan Gergelynek hívják az illető szészámási lakost, akire vonatkozólag azonban nem úgy áll a dolog, mint ahogy Mihályi azt előtted elmondotta, hanem az illető ellen a főszolgabíró is nyomozást indított, miután több tanú állítása szerint tett volna a koreszában aggályos nyilatkozatokat. (Pld.: ha itt lesznek a muszkák, megmutatom nekik, hogy ez magyar és ez zsidó.)

Ilyen körülmények között, nem lehet az ellen kifogást emelni, hogy nevezett előállítás mellett a nyomozás ellene megindított, s valóban nagyon messzemenő jóindulatra mutat az a körülmény, hogy e vizsgálat beszünttetett. Légy róla meggyőződve, hogy a románokkal szemben minden irányban jóakarató objektivitással akarunk eljárni, s meg vagyok róla győződve, hogy a kormánynak ez az intenciója Bethlen Balázsnál is megértésre és támogatásra talál.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

552.

Gróf Bethlen Balázs főispánnak.

1914 november 17.

Kedves Barátom!

A leveledhez csatolt ügyiratok visszaküldése mellett megköszönöm szíves felvilágosításodat s nagyon kérlek, hogy jövőre is a józan megfontolt és higgadtan erélyes kormányzati irány érvényesítésére vedd latba egész befolyásodat.

Azon ne ütközzél meg, ha egyes konkrét esetekben felvilágosítást kérek. Azt tartom, ez az egyedüli helyes út félreértések tisztázására és hamis hírek vagy téves impressziók leküzdésére. A jelen esetben teljesen igazoltnak látszik a főszolgabíró és az ügyész eljárása, másrésről azonban éppen a jelenlegi háború is számtalan

példáját mutatja annak, mennyire jogosult a bizalmatlanság a denunciánsokkal szemben és milyen végzetes tévedéseket követhet el az a hatóság, amely ezek szavának felül.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

553.

Medve Zoltán főispánnak.

1914 november 17.

Kedves Barátom!

Köszönöm a kolera elleni védekezésre vonatkozó 11-én kelt soraidat, s arra kérek, hogy azt az intenzív munkát, amelyről leveled tanúságot tesz, légy szíves állandósítani, úgy hogy a társadalom vármegyéd minden pontján helyt állhasson a közegészségügyi állapotok bármely megromlása esetén.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

554.

Sándor Jánosnak.

1914 november 17.

Kedves Barátom!

Medve Zoltán levelét mellékelve megjegyzem, hogy valóban érdemes munkát fejtett ki, ha az abban említett intézkedések nemcsak papíron vannak meg. Nem talál-nál-e módot reá, hogy feltűnés nélkül meggyőződést szerezhetnél valamely közegészségügyi közeged által a vármegye néhány fontosabb községében arról, vajjon a társadalomnak e levélben említett bevonása tényleg ilyen alapos módon szerveztetett-e?

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

555.

Röhonczy Gedeon volt o. k.-nek.

1914 november 17.

Kedves Gidám!

Memorandumod visszaküldése mellett mindenekelőtt köszönetemet fejezem ki, hogy személyes ügyedben hallgattál baráti kérésemre. Tedd ezt édes barátom abban a tekintetben is, hogy teljes erődből kerülj minden konfliktust s légy rajta, hogy a Mentő-Egyesület a Vörös Kereszttel karöltve jó egyetértésben teljesítse magasztos hivatását.

Hidd el, nem olyan időket élünk, amidőn akárminő még jogosult egyéni érzékenységnak is szabad volna érvényesülnie.

Köszönetem ismétlésével vagyok

régi híved *Tisza*.

556.

Gróf Ráday Gedeonnak.

1914 november 17.

Kedves Barátom!

Torma Mihály levelét visszaküldve értesítlek, hogy a kibocsátott rendeleték értelmében a kórházból szabadságra hazakeresztett katonák napi 2 korona ellátási pénzüket négy hétre előre az elbocsátó kórháztól kapják meg. A kórháznak kell tehát 56 koronát az illető katonának kifizetnie.

Négy héten túl pedig az illetékes katonai pótcsapatparancsnokság fizeti nekik ugyanezt az illetményt, ha jól emlékszem 10 naponként bevonulásukig. Ha tehát valaki járandóságát meg nem kapta, ezeken a helyeken kell utána járnia, illetőleg ezen ténnyezők hibás eljárása ellen panaszt emelnie, aki a mondottak szerinti kifizetési kötelezettségét nem teljesítette.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

557.

Báró Buriánnak.

1914 november 26.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm Berchtoldhoz intézett levelem másolatát azzal a kéréssel, hogy a konstantinápolyi akciót gondjaidba venni és egész nyomatékkel odahatni szíveskedjél, miszerint ne a 796. számban felszínre jutó tehetetlenséggel kezeljük ezt az annyira fontos dolgot.

Minden jó oldala mellett Forgáchban is sokkal több a negatív, mint a pozitív erő. Skeptikus ember, aki semminek sikerében nem bízik s akit a nehézségek meglátása tétlenségre indít, ahelyett, hogy azt a helyes elhatározást érlelné meg, hogy fokozott erővel iparkodjék azokat legyőzni. Pláne, ha mástól ered valamely akció gondolata, többnyire kedvetlenül lát a munkához. Nagyon is reájuk fér tehát a buzdítás mindnyájukra.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

558.

*Számjeles távirat.**Gróf Czerninnek, Bukarest.*

Den 26. November 1914.

Streng geheim.

Meine Reise verlief in jeder Hinsicht sehr günstig. Sowohl Kaiser, wie Kanzler und übrige Leiter deutscher Politik haben sowohl schwebende politische und militärische Fragen, wie weiterliegende Probleme vertraulich eingehend besprochen, wobei beinahe überall Harmonie der Auffassungen konstatiert werden konnte.

Die Deutschen sind des endlichen Sieges bewusst, obwohl Widerstand des Feindes erheblich stärker als vorausgesetzt wurde.

In Frankreich und Flandern gehen sie methodisch, langsam sicher vorwärts und scheinen immer mehr Gewicht auf russischen Kriegsschauplatz zu legen, wo sie guten Erfolg von unserer gemeinsamen Aktion in Russisch-Polen erwarten.

Mit Wärme und Anerkennung haben sie sich nicht nur über die ganz hervorragenden Leistungen unserer Truppen, sondern auch über die Grosszügigkeit unserer Heeresleitung geäussert. Endlich scheinen sie eingesehen zu haben, dass nur der Druck der militärischen und diplomatischen Lage Rumänien vom Losschlagen gegen uns abhalten und eventuell später zum Eingreifen an unserer Seite bewegen könne; weshalb wir trachten, im Wege der Türkei Bulgarien zum Losschlagen zu bewegen.

Ich teile Deine Ansicht, dass Rumänien einen Heidenlärm machen, aber weder Bulgarien, noch uns aus diesem Anlasse angreifen werde. Würde ich mich hierin täuschen, so ist nach der Überzeugung auch der deutschen Heeresleitung unsere Südarmee mit der bulgarischen Armee und mit der europäischen Armee der Türkei bestimmt imstande, die vereinigten Kräfte Serbiens, Griechenlands und Rumäniens zu schlagen. Auf meine diesbezügliche Frage hat deutscher Kriegsminister mit einem entschiedenen «ja» geantwortet.

Ich hoffe, die Idee weiterer Konzessionen an Rumänien, welche von Unterstaatssekretär * mit ziemlichem Nachdruck, von den Anderen schon abgeschwächt vorgebracht wurde, ihnen aus

* Zimmermann

dem Kopf gejagt zu haben. Jedenfalls habe ich kategorisch erklärt, dass hievon absolut keine Rede sein könne. Wie ich auch auf direkten Befehl unseres allergnädigsten Herrn Kaiser Wilhelm in seinem Namen mitteilte, dass er aus eigenem Leibe unter keinem Umstand etwas freiwillig hergibt. Nach kurzer Darlegung der auf der Hand liegenden diesbezüglichen Argumente sagte mir der deutsche Kaiser mit einer gewissen Feierlichkeit, er begreife es vollkommen.

Tisza.

Telefonon közlendő küldüggyel, küldüggy útján báró Buriánnal alábbi bekezdéssel:

Auf directen Wunsch Grafen Czernin's habe ich zu seiner ausschliesslichen Information folgendes Telegramm an ihn gerichtet:

559.

Chiffre távirat.

Frigyes főherceg Ő Fenséégének.

1914 november 26.

Streng geheim.

Ich erlaube mir Euer Kaiserlichen und Königlichen Hoheit ehrfurchtsvoll mitzuteilen, dass meine Reise in das deutsche Hauptquartier im Ganzen einen günstigen Verlauf genommen hat. Ich wurde freundlich und vertrauensvoll aufgenommen und habe gefühlt, dass sie die Gelegenheit zu ganz vertraulicher offener Aussprache über alle Fragen gern ergreifen.

Sie gestehen ganz offen ein, auf viel grösseren Widerstand auf beiden Kriegsschauplätzen gestossen zu sein, als sie vorausgesetzt hatten. Es scheint dies ihr Selbstvertrauen und das Vertrauen am endlichen Siege nicht gemindert, aber die notwendige Verschiebung ihrer ursprünglichen Pläne und Absichten zur Folge gehabt zu haben.

In Frankreich wird die systematische, belagerungsartige Offensive in geringerem Masse, aber beharrlich fortgesetzt, wobei sie Schritt für Schritt vorwärtskommen und alle Gegenangriffe des Feindes verhältnismässig leicht abwehren. Sie scheinen aber ganz eingesehen zu haben, dass die Offensive in Russisch-Polen momen-

tan die weitaus wichtigste Aufgabe ist, und werden wohl ihre dort fechtenden Truppen noch weiter verstärken.

Von unseren Leistungen und von der Grosszügigkeit unserer Heeresleitung hat sowohl Kaiser Wilhelm, wie der Kriegsminister mit wärmster Anerkennung gesprochen.

Mit grossem Nachdruck haben mir alle kompetenten Faktoren von der Wichtigkeit des Negotiner Kreises gesprochen, worauf ich versicherte, dass diese Wichtigkeit von Niemandem geleugnet wird, dass aber die militärischen Voraussetzungen der Besetzung dieses Kreises noch nicht vorhanden seien, und eventuell erst in geraumer Zeit eintreten würden. Ich habe ihnen jedoch versprechen müssen, auf die ganz eminente militärische Wichtigkeit dieser Frage vor Euer Kaiserlichen und Königlichen Hoheit noch einmal hinzuweisen, und erfülle hiemit dieses Versprechen, obwohl ich bestimmt weiss, dass alle die hochwichtigen militärischen und politischen Momente, welche dafür sprechen, dass wir die Serben von der Unteren-Donau abschliessen und einen direkten Verkehr mit Bulgarien und über Bulgarien mit der Türkei herstellen, auch in unserem Hauptquartier vollständig bekannt seien und gewürdigt werden.

Ich habe die deutschen Herren wiederholt gebeten, auch ihrerseits militärische Vorkehrungen zu treffen, welche die raschere Lösung dieser Frage für uns ermöglichen, und erlaube meiner dahingehenden Überzeugung Ausdruck zu geben, dass ein weiterer vertraulicher Gedankenaustausch zwischen den beiden Hauptquartieren auf dieser Basis doch zu einem positiven Resultate führen könnte.

Wir werden vereint mit den Deutschen trachten, die Türkei dazu zu bringen, dass sie Bulgarien je eher zum Losschlagen bringt. Der Erfolg dieser Aktion wird freilich im grossen Masse von den militärischen Ereignissen überhaupt, und speziell von unserem Vordringen in Serbien abhängen.

Bezüglich Rumäniens glaube ich die Herren überzeugt zu haben, dass man mit Versprechen und Zugeständnissen in Bukarest nur Schaden anrichtet, da solche Schritte nur als Zeichen von Schwäche aufgefasst und die feindliche Stimmung in Rumänien stärken würden. Es muss in Rumänien der Glaube wieder erwachen, dass wir die stärkeren sind, was man nur durch ruhige, selbstbewusste Haltung, glückliche Kriegstaten und eine diplomatische

Konstellation am Balkan erreichen kann, welche Rumänien, im Falle es uns angreifen würde, einer sicheren feindlichen Invasion vom Südosten aussetzen würde.

Ich kann diesen Bericht nicht schliessen, ohne für die im Wege Grafen Hunyady's übermittelte, für die ungarischen Truppen und für ganz Ungarn so erfreuliche und ehrende gnädigste Message, welche ich in der nächsten meritorischen Sitzung verwerten werde, meinen ehrfurchtsvollen Dank auszusprechen.

Tisza.

560.

Gróf Berchtold külügyminiszternek.

Den 26. November 1914.

Lieber Freund!

Die letzten Berichte Tarnowsky's (1204, 1210, 1212) geben neue grelle Beweise davon, wie bunt es in Bulgarien zugeht. Entweder treibt Radoslawow ein ganz niederträchtiges Doppelspiel und will uns absichtlich irreführen, oder hat er selbst Kopf und Orientierung ganz verloren. Jedenfalls stärkt mich dies alles in der Meinung, dass man Bulgarien je eher zum Losschlagen bringen sollte. Periculum in mora!

Die Wege dafür sind:

1. Besetzung des Negotiner Kreises;
2. Beeinflussung der bulgarischen öffentlichen Meinung, Komitatschi-Bewegungen;
3. Türkischer Druck auf die bulgarische Regierung.

In Betreff Punkt 1. ist die Einwirkung auf die kompetentesten militärischen Kreise in richtiger Weise eingeleitet und sollte nur fortgesetzt werden.

Punkt 2. betreffend glaube ich, dass wir die deutsche Regierung in ihren diesbezüglichen Velleitäten stärken und ihnen unsere Unterstützung angedeihen lassen sollen.

Was endlich Punkt 3. betrifft, so glaube ich, dass wir mit grösserem Nachdrucke in *Konstantinopel* auftreten sollten, als dies im Telegramm an Pallavicini* No 796 geschehen ist. Vielleicht hätte ich in diesem Telegramm die Notwendigkeit der türkischen

* Osztrák-magyar nagykövet.

Einwirkung und die Dringlichkeit der Sache mehr betont und dabei darauf hingewiesen, dass es ausschlaggebend ist, eine so grosse türkische Hilfe in der Militärkonvention an Bulgarien in Aussicht zu stellen, welche ihnen das Gefühl militärischer Überlegenheit gibt. Jedenfalls hätte ich den Passus bezüglich West-Thraciens weggelassen. Die Sachen gestalten sich nämlich von Tag zu Tag klarer in einer Weise, aus der man ersehen kann, dass eigentlich nur Erfolge gegen Griechenland den wirklichen Reiz für Bulgarien zu dem für uns so dringend wichtigen Losschlagen bilden könnten.

Ich glaube also, dass wir kaum zum Ziele gelangen können, wenn die geplante turko-bulgarische Konvention Griechenland beiseite lässt. Andererseits ist es jedoch wohl ganz ausgeschlossen, dass die Türkei Bulgarien gegen Griechenland unterstütze, ohne dafür etwas in West-Thracien zu erhalten.

Die natürliche Entwicklung der Dinge wäre also, dass für den Fall des Krieges mit Griechenland Cavalla, und im Falle eines vollständigen Sieges auch Saloniki Bulgarien in Aussicht gestellt wäre, welches, wenn es wenigstens Cavalla tatsächlich erhält, die mohamedanische Gegend Thraciens an die Türk abzutreten hätte.

Ich bitte mich nicht misszuverstehen. Ich sage nicht, dass wir in dieser Richtung drängen sollten; ich glaube aber, dass sowohl die Türken, wie die Bulgaren von selbst auf diesen Weg kommen werden, und dass überhaupt nur dann etwas aus der Sache wird, wenn ihre gegen Griechenland abgezielten Pläne hineinbezogen werden. Ich fürchte deshalb, dass eine eventuelle Stellungnahme unseres Botschafters gegen die west-thracischen Pläne der Türkei die ganze Sache vereiteln könnte.

Ich bitte Dich also die Frage nochmals überlegen und die Instruktionen Pallavicini's weiter ausgestalten zu wollen. Es müsste einerseits die grosse Wichtigkeit der Sache hervorgehoben und darauf hingewiesen werden, dass die Türkei eine grosse militärische Hilfe zusagen müsste, um Bulgarien zum Losschlagen zu bewegen, andererseits wäre Pallavicini darüber aufzuklären, dass es uns zwar recht genehm wäre, Griechenland beiseite zu lassen und ein Aufrollen der west-thracischen Frage zu vermeiden, dieser Gesichtspunkt aber nicht ausschlaggebend sei und vor der Hauptfrage, nämlich das Losschlagen Bulgariens zu erhalten, in Hintergrund zu treten habe.

Die Hauptsache ist, Bulgarien zur effektiven Teilnahme an unserer Seite zu bewegen. Daneben tritt alles Andere in den Hintergrund und es ist uns eine jede Vereinbarung zwischen der Türkei und Bulgarien genehm (selbstredend einen direkten Angriff auf Rumänien ausgenommen) wenn sie nur zum Ziele führt.

Ich bitte Dich, diesen Gesichtspunkten Dich nicht zu verschliessen und Dich durch die am Ballplatze so oft auftretende Skepsis von einer energischen Aktion nicht zurückhalten zu lassen. Ich kann Dich versichern, dass auch ich die Schwierigkeiten sehe, und mich des Erfolges gar nicht sicher fühle. Es ist dies aber ein Grund mehr, dass wir keine Mittel unversucht lassen, um das so wichtige Ergebnis zu erreichen.

Der von mir für richtig gehaltene Weg: «kein Drängen in Sofia, aber wohldurchdachtes nachhaltiges Einwirken auf die Türkei» ist der einzige, welcher vielleicht zum Ziele führt. Nachteile hat er gewiss keine, so dass ich viele Gründe dafür, und gar keinen dagegen finde. Das Interesse der Türkei mit dem unsrigen ist ja absolut dasselbe, sie kann es nur natürlich finden und gerne sehen, wenn wir ihr im eigenen Interesse liegende gute Ratschläge geben.

Ich muss noch kurz das Telegramm Czernin's über die «Ziua» erwähnen. Es ist wohl nicht notwendig zu sagen, wie vollständig gleichgültig es mich lässt, ob ich in einer rumänischen Zeitung beschimpft oder gelobt werde. Das Zweite wäre auch gar nicht am Platze. Das Schimpfen auf Ungarn und meine jetzige Aktion jedoch kann wohl der «Ziua» einige eingedroschene Fensterscheiben ersparen, hat er eine entschieden schädliche Wirkung gerade vom Standpunkte der Ziele, für welches dieses Blatt gegründet wurde.

Es sollte meines Erachtens Alles, was sich auf Ungarn bezieht, mit einer kalten Objektivität behandelt werden, wobei doch dasjenige, was beruhigend auf die Rumänen wirken kann, aus den Tatsachen selbst erhellen würde. Also keine Lobhudeleien, aber auch kein lügenhaftes Hetzen gegen Ungarn. Einfaches Registrieren der Tatsachen, welche wahrheitsgemäss ein günstiges Licht auf die Zustände und auf die Stimmung unserer Rumänen werfen können.

Es ist direkt ein Gift, wenn diese Zeitung, deren Beziehungen zur deutschen Gesandtschaft allgemein bekannt sind, die Lügen über ungarische Tyrannei und Misshandlung unserer Rumänen auf-

tischt, die Zugeständnisse verhöhnt und die im Ganzen doch sehr befriedigenden und imposanten Kundgebungen unserer Rumänen totscheigt.

Wenn die Deutschen überhaupt etwas mit meinen Konzessionen in Rumänien erreichen wollen, so müssen sie sich vorerst von Allem zurückhalten, was in den Rumänen den Glauben wacherhalten könnte, dass die Deutschen unzufrieden mit dieser Aktion sind und noch etwas für die Rumänen herausdrücken wollen, und es muss sich dieser Gesichtspunkt natürlich nicht auf die reichsdeutsche Presse, sondern auch auf das rumänische Organ der deutschen Regierung erstrecken.

Dem Wunsche Czernin's etwas ganz Vertrauliches nur für seine Person über meine Reise zu erhalten, glaubte ich nachkommen zu können, und habe Dir den Text meines nach Bukarest gesandten Telegrammes mitgeteilt. Gleichfalls zur Orientierung schliesse ich den Text meines an Erzherzog Friedrich gerichteten Telegrammes bei.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

561.

Báró Buriánnak.

1914 november 29.

Kedves Barátom!

E percben vett leveled minden sorát aláírom. Már tegnap akartam ilyen értelemben írni Berchtoldnak s éppen csak fizikai idő hiánya akadályozott meg.

Nagy öröömre szolgál látni, mennyire érvényesítetted Te a helyes álláspont mellett felhozható argumentumokat. Ma mégis elküldöm neki a mellékelt levelet, hogy több oldalról ismételve igyekezzünk hatást gyakorolni rá. Persze hiába történik akármí, ha azzal az előzetes meggyőződéssel, hogy úgy sem ér semmit a dolog, kedvetlenül, komoly igyekezet nélkül fognak a munkához.

Amennyiben fontos külügyi dolgok nem akadályoznának, szép volna, ha a keddi minisztertanácson felkeresnél. Ez esetben legyen hozzád ebédre szerencsém, hogy délután alaposan beszélgethessünk. Ha lejönnél, kérlek szerezz részemre lehetőleg kimerítő információt a katonai helyzetről közvetlenül Bolfrastól.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

562.

Gróf Forgách János osztályfőnöknek.

1914 november 29.

Kedves Barátom!

Nagyon sajnálom, hogy Budapesten nem kerestél fel, de mai leveledből látom, hogy nehezen szakíthatnál erre időt. Olyan pozitív dolog pedig, amely találkozásunkat feltétlenül igényelte volna, nem forgott fenn, s így nem akartalak ide fárasztani.

A török-bolgár akcióra vonatkozólag Berchtoldnak írok, hiszen ő bizonyára megmutatja neked leveleimet. Ezért csak arra kérek, vedd azok tartalmát fontolóra, s még ha nem bízol is a sikerben, láss egész erővel és szívós következetességgel a munkához.

Czernin levelét mellékelve, szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

563.

Joanovich Sándornak.

1914 november 29.

Kedves Barátom!

Mire 17-én kelt leveledet hazautazásom után kezeimhez vettem, már rendben volt az automobil dolog. Remélem, most már végleg ki van adva a rendelet, hogy a kormánybiztosok megtartják automobiljaikat s azok karbantartása és benzinnel való ellátása a hadi kormányzat feladata. Ha tehát gummiköpenyre szükséged van, légy szíves azt a katonáktól beszerezni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

564.

Bilinski Leónak.

Den 29. November 1914.

Euer Excellenz!

In Beantwortung des infolge meiner Reise ins deutsche Hauptquartier erst in den letzten Tagen mir zugekommenen hochgeschätzten Briefes Euer Excellenz vom 17. November habe ich die Ehre mitzuteilen, dass die Festung Arad ein rein militärisches Territorium ist, worüber allein der Herr k. u. k. Kriegsminister zu verfügen hat.

Infolgedessen kann ich zu meinem Bedauern keine Verfügung treffen, um die Unterkunftsverhältnisse der aus Bosnien und Herzegovina Internierten zu bessern und muss Euere Excellenz bitten, sich diesbezüglich an den Herrn k. u. k. Kriegsminister wenden zu wollen.

Was eine Änderung des Internierungsortes anbelangt, so muss ich bemerken, dass Ungarn durch die aus Syrmien massenhaft Internierten, sowie durch internierte Ausländer und Kriegsgefangene dermassen überbürdet ist, dass ich es der Kriegsverwaltung anheim stellen muss, für die Unterkunft der aus Bosnien und der Herzegovina Internierten zu sorgen.

Genehmigen Euler Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

565.

Bartal Aurélnak.

1914 november 29.

Kedves Barátom!

Németországgi utam miatt csak most intézhetem el 18-án kelt leveledet s kérhetlek reá, légy szíves az abban említett dévény-ujfalusi esetre, valamint a tót községekben elhelyezett megbízhatatlan ultra-cseh érzelmű katonák viselt dolgaira vonatkozó hivatalos jelentésedet lehetőleg mielőbb megtenni, hogy annak folytán megfelelően intézkedhessem. Természetesen a jelentésben lehetőleg konkrét dolgokat kell nevek és egyéb adatok felsorolásával megállapítani; így különösen a szempei főszolgabíró által említett tölteny-esetet is precíze kérem megállapítani.

Kérésem gyors teljesítését kérve szívből üdvözl

igaz hived *Tisza.*

566.

Frentiu Valér gör. kel. román püspöknek.

1914 november 29.

Méltóságos Uram!

Külföldi utam folytán csak most fejezhetem ki pásztorleveleért * hálás elismerésemet. Meggyőződésem, hogy most végre

* Hazafias hangú pásztorlevelek

célhoz kell érünk. Ebben a hitben fogok tovább fáradni, hogy a háború végével bekövetkezendő teljes eredményt előkészítsem, s munkámban bizton számítok Méltóságod hazafias segítségére.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

567.

Radu Demeter g. k. püspöknek, Nagyvárad.

1914 november 29.

Igen Tisztelt Barátom!

Folyó hó 16-án kelt, de külföldi utam miatt csak elkésve vett szíves soraidért fogadd hálás köszönetemet. Erős hitem szerint most célhoz kell érünk s erre irányuló törekvéseimben nem szabad magunkat semmi által megfévesztetnünk.

Azon ne ütközz meg, hogy a magyar közvélemény bizonyos tartózkodással fogadja a dolgot. Hiszen ugyanaz a tartózkodás mutatkozik román részről is, aminthogy természetesen csak a végleges formulázás fogja mindkét rész komolyabb elemeinél a teljes megnyugvást előidézhetni. Utóvégre is a magyar közvélemény egy részének ez az állásfoglalása csak arról győzheti meg román polgártársainkat, hogy valóban nagy horderejű reformokról van szó.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

568.

Baghy Béláné úrnőnek, Pusztakengyel (Szolnok m.).

1914 november 29.

Nagyságos Asszonyom!

Folyó hó 26-án kelt szíves sorai kapcsán értesítem, hogy a gyalogság lábbelieinek kérdése egyike minden hadsereg legnehezebben megoldható fontos problémáinak. Nem lábra szabott, tehát nem szorosan a lábhoz illő bagaria csizmák óriási veszélye az, hogy hosszabb menetelések alkalmával lábfeltöréseket okoznak, ezeknek veszélyes következményei pedig háború esetében egyenesen kiszámíthatatlanok.

A hadsereg gondoskodik katonáink számára a lábat melegen tartó szövetruhaneműekről, amelyek állandó fagyos időben remél-

hetőleg kellő védelmet fognak nyújtani. Persze hideg, esős idők alkalmával, amidőn szegény katonáinknak vízben kell a lövészárókban állniok s azután teljesen átázott lábak vannak az éjjeli fagy hatásának kitéve, minden óvrendszabály hatástalannak bizonyul.

Szíves érdeklődéséért hálás köszönetet mond Nagyságos Asszonyom

tisztelő híve *Tisza.*

569.

Hohenlohe Schillingfürst berlini nagykövetnek.

Am 29. November 1914.

Euer Durchlaucht!

Zur Ergänzung des in Berlin übergebenen Dossiers erlaube ich mir eine Nummer der Kronstädter «Desteptarea», einer prononciert nationalistischen Zeitung einzusenden, welche auch ein gewisses Zeugnis von der Wirkung meiner Aktion ablegen dürfte.

Ich kann diese Zeilen nicht schliessen, ohne meinem lebhaften innigen Danke für den von Ihrer kaiserlichen und königlichen Hoheit und von Euer Durchlaucht zuteil gewordenen Empfang Ausdruck zu geben.

Mit vorzüglicher Hochachtung Euer Durchlaucht

ergebener *Tisza.*

570.

Gróf Festetich Marie úrnőnek.

1914 november 29.

Kedves Grófnő!

Hohenlohe levelének visszaküldése mellett hálás köszönetemet fejezem ki ez érdekes küldeményért. Mégis csak látszik, hogy mindenki igyekszik most okosabban gondolkozni s a régi idők félreértést és gyűlölködést keltő fetiseit lomtárba tenni.

Leveléből úgy veszem ki, hogy nemsokára felköltözik Bécsbe. Kérem tudassa, mikor lesz ott, mert én gyakran felnézek, s okvetlenül felkeresném legalább egy kis beszélgetésre.

Kezeit csókolja

régi híve *Tisza.*

571.

Mándy Lajosnak, a M. Pénzügyi Intézetek Orsz. Szövetsége elnökének,
Budapest.

1914 november 29.

Méltóságos Uram!

Csak most olvashattam el 26-án kelt sorait, amidőn a moratórium meghosszabbítására vonatkozó rendelet szövege már végleg megállapított.

Igen sajnálom, hogy nem volt alkalmam előbb megbeszélni Méltóságoddal a dolgot, reményem megnyugtathattam volna, hogy a törlesztésnek az a minimális mértéke, amely a moratórium rendeletbe felvételre, több előnnyel, mint hátránnyal fog járni.

Higye meg én is teljes mértékben átérzem a kérdésnek nehézségeit s csak lelkiismeretes megfontolás után határozhattam el magamat az Abbau-nak erre a mérsékelt mértékére is. Nagy súllyal bírt elhatározásomra a fővárosi nagy pénzügyi intézetek vezetőinek az az egyhangú kijelentése, hogy eme rendelkezést nem fogják a vidéki pénzügyi intézetek megszorítására felhasználni és változatlanul fogják a jelenlegi hitelt nyújtani mindazoknak, akik megfelelő anyagot képesek felküldeni.

Abban a nézetemben, hogy a 10 %-os törlesztés tényleg élő váltóanyag birtokába juttatja a pénzügyi intézeteket, nem tudott megingatni Méltóságod levele sem. Őszintén megvallom, nem értem egészen e levélnek következő kijelentését: «Aki törlesztés nélkül prolongációs új váltót kiállítani nem akar, az nem fogja kiállítani 10 %-os törlesztéssel súlyosbítva sem.» Úgy látom itt tévedés forog fenn. Mit jelent ez a 10 %-os törlesztéssel súlyosbított váltó kiállítás? Hiszen az összeg nem haladhatja túl a tartozások eredeti összegét. A kérdés egyszerűen az, hogyha valaki nem tartozik törleszteni, egyáltalán nem szorítható új váltó kiállítására. Vagyis az intézet tárcájában fogja hagyni lejárt, tehát visszleszámitolásra nem alkalmas váltóját, holott, ha kimondjuk a 10 %-os törlesztési kötelezettséget vagy képes lesz fizetni a 10 %-ot s akkor nincsen semmi baj, vagy prolongálni fog s ez esetben az intézet a prolongálás feltételeként új váltó kiállítását fogja követelni az egész összegre nézve.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve Tisza.

572.

Gróf Pejácsevics Márk o. k.-nek.

1914 november 29.

Kedves Barátom!

A genfi osztrák-magyar konzulátus arról értesít, hogy atyád * Bretagneban Vannesban tartózkodik, ahol becsületszóra szabadlábra van helyezve.

Szívből üdvözöl

szerető bátyád Tisza.

573.

Tarnay Gyulának.

1914 december 1.

Kedves Barátom!

November 27-én kelt szíves soraid kapcsán bátor vagyok figyelmedet arra a körülményre felhívni, hogy a főszolgabíró jelentéséből nem tűnik ki, vajjon mikor állapították meg a szóbanforgó listákon előforduló 20 sajakazai ember családjának államsegélyét? Nekem úgy látszik, hogy csak most a te utasításod folytán történt a segély helyes megállapítása, addig pedig ez a 20 család egyáltalán nem részesült segélyben.

Az erre vonatkozó tényállás mielőbbi precíz megállapítását és közlését kéri

igaz híved Tisza.

574.

Teleszkynék.

1914 december 1.

Kedves Barátom!

A közös pénzügyminiszternek a Boszniában kárt szenvedett vidékek segélyezésére vonatkozó rövid úton megküldött átiratát szíves tájékozásul csatolom azzal a kéréssel, hogy amennyiben bárminő elintézkést igénylő észrevételed volna, azt hivatalos eljárás tárgyává tenni szíveskedjél.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

* Gróf Pejácsevics Tivadar volt horvát-szlavon dalmátországi miniszter, akit a háború elején Franciaországban internáltak.

575.

Medve Zoltánnak.

1914 december 1.

Kedves Barátom!

A Marán-ügyre vonatkozólag úgy látszik elkerülte figyelmedet az a körülmény, hogy a Marán ellen valló két tanu mindegyike haragosa Maránnak. Az egyik rovott életű ember is, a másiktól egy tanu azt állítja, hogy őt hasonló hamis tanuvallomásra igyekezett ez ügyben reábírní.

Állításuk valótlanságát jóformán kétségtelenné teszi az a körülmény, hogy — mint mondtam — haragosai a lelkésznek. Már pedig képtelen dolog valakiről feltenni, hogy egy ilyen nyilatkozatot, amiért a legsúlyosabb büntetés várhat reá, éppen haragosai előtt tegyen meg.

Én előttem a jegyző szerepe nagyon gyanus az egész dologban. Már pedig, ha ő biztatott fel hamis tanuzásra másokat, azzal a legocsmányabb gatzettek egyikét követte el. Arra kérnélek tehát, hogy egészítsd ki a puhatolódzást ebben az irányban.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

576.

Simontsits Elemér o. k.-nek.

1914 december 1.

Kedves Barátom!

A katonai ruháknál felmerülő női kézimunkákkal kapcsolatban több oldalról hallottam panaszt a textilművek ellen és ez ügyben Harkányitól a visszakérőleg csatolt felvilágosítást kaptam.

Mint ebből látszik, most már nevezett cégnek olyan szerződéses kötelezettségei állanak fenn, amelyek módot nyújtanak a kereskedelmi miniszternek minden szabálytalanság megakadályozására és megtorlására.

Arra kérlek tehát, légy szíves a Hadsegélyző második bizottságának működésével kapcsolatban e vállalat eljárására figyelemmel lenni s netaláni kedvezőtlen észrevételeidről engem vagy közvetlenül Harkányit értesíteni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

577.

Dessewffy Emma úrnőnek.

1914 december 1.

Nagyságos Asszonyom!

A kereskedelmi miniszter kevéssel ezelőtt kötött olyan szerződést a Textilművekkel, amelynél fogva e vállalat a kiszabást és segéd munkákat a technologiai iparmúzeum helyiségeiben tartozik elvégezni. A szorosabb értelemben vett összevarrást intéző egyesületeknek pedig cérnát ingyen tartozik adni, s az előre megállapított munkadíjat minden levonás nélkül kell kifizetnie.

Amidőn minapi beszélgetésünk kapcsán erről értesíteném Nagyságos Asszonyomat, arra kérem, kegyeskedjék netaláni kedvezőtlen észrevételeiről a konkrét tény szabatos megemlítésével engem vagy közvetlenül a kereskedelmi minisztert értesíteni.

Igaz tisztelettel vagyok

régi híve *Tisza.*

578.

Gróf Ráday Gedeonnak.

1914 december 2.

Kedves Barátom!

A kórházból elbocsátott katonák ellátási díjára vonatkozó leveled újabb szomorú bizonyítéka a Vörös Kereszt járatlanságának. A honvédelmi miniszternek 15,668. számú rendelete értelmében bármilyen egészségügyi intézetből magánápolásból elbocsátott legénységi személyt 2 korona napiátalányt kap. Ez az átálány 28 nap tartamára az elbocsátás alkalmával a szabadságoló intézet által előzetesen kifizetendő.

Időközben tudakozódván a dolog felől, megtudtam azt is, hogy Budapesten a főkórházak fizetik ki ezeket az illetményeket, úgy hogy a főkkórházakban elhelyezett sebesülteknek távozáskor a főkórházba kell az illetményért elmenniök. Mindenesetre jó volna arról gondoskodni, hogy ezt a rendelkezést az összes kórháznál ismerjék, s ahhoz képest járjanak el.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

579.

Hoványi Géza o. k.-nek.

1914 december 2.

Kedves Barátom!

Légy szíves kérlek a bírósági végrehajtók egyesülete előtt ajánlatomat kifejezni, hogy ez egyesület küldöttségét külföldi utam miatt nem fogadhattam s egyúttal biztosítsd őket róla, hogy súlyos helyzetük nem kerülte el a kormány figyelmét s remélhetőleg mielőbb tehetünk valamit helyzetük enyhítésére.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

580.

Báró Burián Istvánnak.

1914 december 2.

Kedves Barátom!

Onciul bukovinai képviselő tegnap felkeresett és hosszasan beszélt nekem az itteni románok dolgairól. Én persze udvariasan meghallgattam, de «receptive» viselkedtem. Egészben véve nem tett reám rossz benyomást, de mégis többet kellene tudnom egyéniségről és politikai irányáról, mielőtt csak kissé bizalmasabb érintkezésbe jutnék vele.

Igen leköteleznél, ha erre vonatkozólag megbízható információkat szerezni méltóztatnál.

Szívből üdvözöl

igaz híved Tisza.

581.

Gróf Zetwitznek Berlin.

Den 2. Dezember 1914.

Verehrter Graf!

Die Freude nach so vielen Jahren ein Lebenszeichen von Ihnen erhalten zu haben, wurde mir durch den Inhalt des Goldmannschen Schriftstückes arg gestört.

Es ist wahrlich eine saubere Arbeit die frechsten Verleumdungen unserer glorreich kämpfenden Truppen in so selbstgefälliger Weise unter der Maske des Gutinformierten zu verbreiten. Dieser leider ziemlich verbreitete Typus ist ein wahrer Fluch Österreichs.

Mit herzlichem Gruss

Ihr ergebener Tisza.

582.

Báró Ghillány Imrének.

1914 december 2.

Kedves Barátom!

Egyelőre nem aktuális ugyan a dolog, de mégis arra kérlek, légy szíves Draskovich levelét für alle Fülle eltenni, esetleg később visszatérhetünk reá.

Egyúttal arra kérlek, tésed tanulmány tárgyává, minő módon lehetne hazánk déli határrészein a magyar és német lakosságot szaporítani. Vannak-e holtkézen lévő birtokok vagy más parcellázásra alkalmas uradalmak? Úgy tudom, hogy a községeknek igen nagy kiterjedésű birtokaik vannak, amelyek elég messzemenő telepítési akció alapjául szolgálhatnának. Nagyon leköteleznél, ha az erre vonatkozó adatokat összeállítani és velem közölni méltóztatnál.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

583.

Gróf Mikes Zsigmond főispánnak, Brassó.

1914 december 2.

Kedves Barátom!

Figyelmedbe ajánlom a «Gazetta Transilvaniei» november 27-iki számát, amely olyan rosszakaratú és hazafiatlan hangon ír a bukovinai loyális tüntetésről, hogy valóban csodálom, miszerint azt az ügyész átengedte.

Légy szíves a lapot figyelmeztetni, hogy ilyen eljárással súlyos következményeknek teszi ki magát, de egyúttal az ügyészt is felhívni, s komolyan figyelmeztetni arra, hogy jövőre buzgóbban teljesítse ellenőrzési kötelességét.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

584.

Sándor Jánosnak.

1914 december 2.

Kedves Barátom!

Rott Antalnak mellékelt levelét szíves elintézés végett neked küldöm. A levél meglepetés volt reám nézve, mert abban a jámbor hitben voltam, hogy horvát internáltjaink nincsenek. Mindenestre jó volna e kérdést a bánnal egyetértőleg megoldani.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

585.

Báró Tallián Bélának.

1914 december 2.

Kedves Barátom!

Folyó hó 21-én kelt szíves soraiddal küldött érdekes munkálatodat vettem. A kérdés a jelen pillanatban nem aktuális ugyan, de azzá fog válni a háború végeztével, amidőn az idevágó kérdések célszerű megoldására fel fog kelleni használnunk a jelenlegi háború tapasztalatait. Akkorra mindenesetre értékes anyagot szolgáltatnak feljegyzéseid.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

586.

Gróf Stürgkh Károlynak.

Den 2. Dezember 1914.

Hochverehrter Freund!

In Beantwortung Deiner hochgeschätzten Zuschrift vom 19-ten November, welche ich freilich infolge meiner Reise erst vor wenigen Tagen erhielt, habe ich die Ehre mitzuteilen, dass die ungarische Regierung bereit wäre in die eventuelle ausnahmsweise Einfuhr von 1000 Tonnen argentinischen Fleisches für die Stadt Wien einzuwilligen unter der Voraussetzung, dass diese Ware in Genua eingelagert und erst dann in die Monarchie eingeführt werde, wenn die Verhältnisse an den hiesigen Fleischmärkten diese Einfuhr angezeigt erscheinen lassen.

Als Kriterium hiefür wäre das Preisniveau zu fixieren, bei welchem die Einfuhr tatsächlich erfolgen kann.

Was anderseits die Zollfreiheit anbetrifft, so glaube ich nicht, dass sich dieselbe notwendig erweisen würde. Bei den für argentinisches Fleisch obwaltenden Preisverhältnissen ist die Einfuhr wohl auch bei Bezahlung des Zollsatzes ermöglicht. Wenn Du mit diesem Umstande einverstanden bist, könnte auf dieser Basis der amtliche Schriftwechsel zwischen den beiden Regierungen erfolgen.

Genehmige Hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

587.

Báró Hazai Samunak.

1914 december 2.

Kedves Barátom!

Földes János levelét abban a hiszemben küldöm, hogy annak első része esetleg érdekelni fog. Nézetem szerint a románok a legközelebbi időben csak döntő orosz sikerek esetében támadnának meg, de e levél is újabb *ténybeli* bizonyítékát nyújtja annak, hogy *készülnek a támadásra.*

Szívből üdvözlöl

igaz hived *Tisza.*

588.

Izabella főhercegnő ö Fenségének.

Den 3. Dezember 1914.

Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit!

Infolge meiner Reise ins deutsche Hauptquartier und der ausserordentlichen Last der auf mich hier wartenden Geschäften, komme ich erst jetzt in die Lage einige Stichproben aus meiner auf die Verpflegung der verwundeten und kranken Soldaten bezüglichen Korrespondenz Euerer Kaiserlichen und Königlichen Hoheit zur gnädigsten Kenntnis vorzulegen, welche einen gewissen Einblick in die diesbezügliche Tätigkeit der ungarischen Regierung gestatten.

Mein Augenmerk war vor Allem auf die Sicherung der Pflege und der Verköstigung der kranken und verwundeten Soldaten während dem Eisenbahntransporte gerichtet und es hat sich in Betreff dieser Verhältnisse eine fortschreitende Besserung eingestellt, welche leider Gottes durch den zweiten russischen Einbruch über die Karpathen wieder zerstört wurde.

Momentan ist die Unterbringung der aus den evakuierten oberungarischen Spitälern kommenden vielen Tausenden von Kranken und Verwundeten die erste Aufgabe, und es werden in allen grösseren Städten neue Fassungsräume für dieselben eingerichtet.

Hoffentlich ist das nur ein vorübergehender Zustand und werden wir in einigen Wochen die jetzt evakuierten Spitäler wieder in Gebrauch nehmen können. Einstweilen kommt das Gros der im Norden Verwundeten nicht nach Ungarn; der Transport aus dem

Süden war von jeher schon infolge der geographischen Lage günstiger zu bewerkstelligen.

Ich bitte Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit überzeugt zu sein, dass ich allen einschlägigen Fragen die grösste Fürsorge angedeihen lasse und eine jede Nachricht über etwaige Mängel oder Mißstände mit grösstem Danke entgegennehmen würde.

Mit dem Ausdruck tiefster Ehrfurcht Eurer Kaiserlichen und Königlichen Hoheit

ganz ergebener *Tisza*.

589.

Baró Tallian Bélának.

1914 december 3.

Kedves Barátom!

Légy szíves értesíteni, a cyrillbetűkkel való postai levelezés folyhatik-e már akadálytalanul. Az ügy ugyanis formaszerűen befejezve nem lett Potiorek és közötttem. De miután azt hiszem, hogy tényleg megengedettett már a cyrillbetűs levelek továbbítása, nem akarnék nála szükség nélkül újabb átirattal alkalmatlankodni.

Mielőbbi szíves értesítésedet kéri

igaz híved *Tisza*.

590.

Baró Skerlecz Ivánnak.

1914 december 3.

Kedves Barátom!

A horvátországi képviselők egy része azzal jött hozzám, hogy Pribicevics Milán, aki mint talán tudod mint népfelkelő Budapesten teljesít irodai szolgálatot, teljesen meg van törve, veszélyesen beteg és Horvátországban szeretne valamely szanatoriumi kezelésbe jutni megfelelő rendőri felügyelet alatt.

A magam részéről nem látnám e kérelem teljesítésének semmi akadályát. Miután a rendőri felügyeletnek önként vetné magát alá, nem lehetne ezt a mentelmi jog szempontjából sem kifogásolni, másrésről szanatoriumban és felügyelet alatt való tartózkodása mentesítené őt további gyanú és meghurcoltatás alól.

Mielőtt azonban állást foglalnék a dologban, arra kérek, közöld velem nézetedet és esetleges kifogásaidat.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

591.

Báró Krobotinnak.

Den 3. Dezember 1914.

Hochverehrter Freund!

Die unverständliche Haltung der Zentraltransportleitung, welche in der Note Zahl 5704 zu Tage tritt, zwingt mich zur Absendung der beiliegenden Antwort.

Ich bedauere sehr, Dich damit wieder belästigen zu müssen, versichere Dich, dass ich bei Aufdeckung aller der Mängel das Interesse unserer Soldaten und unserer Kriegführung vor Augen habe, und würde sehr ungern und erst in dem Falle gegen die Schuldigen auftreten, wenn die eigene Haltung derselben mich dazu zwingt.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener Tisza.

592.

Hosszu László püspöknek.

1914 december 3.

Kedves Barátom!

Mihali járt nálam és a romániai gyűjtés kérdésére nézve abban állapodtunk meg, hogy meggondolom a dolgot s veled közlöm álláspontomat.

Abban már Mihalival egyetértettünk, hogy nekünk a bel-földön nem szabad nemzetiségek szerint elkülönített gyűjtést és segélyezést csinálni. Már a tavalyi inségakció nagyon szépen folyt le, egységesen, minden nemzetiségi különbség nélkül. Ugyanígy indult meg a háborúval kapcsolatos jótékonyági munka is és vétek volna ezt az egységet mostan megzavarnunk.

Az egészséges élelmiszerek ellátására vonatkozó akció máris folyamatban van. Az erdélyi kirendeltségi ember járt már Szolnok-Dobokán, küldenek is oda kenyérterményeket és fognak küldeni ezután is, amennyiben annak szüksége felmerül. Erre vonatkozólag legyetek szívesek a főispánnal s az erdélyi kirendeltség vezetőivel érintkezésbe lépni.

A romániai gyűjtést illetőleg pedig arra kérek, legyetek szívesek Bratianut értesíteni, hogy elismeréssel veszem az eszmét és hálás vagyok az intencióért, amely azt sugalmazta. Attól félek azonban, hogy a mostani romániai viszonyok mellett kellemetlen jelenségeket hozhatna egy ilyen segélyakció felszínre. Bratianu

legjobban tudja, mennyire minden skrupulus nélkül dolgoznak ellenségeink és hogyan áll lesben egy mindenre kész banda, hogy meghamisítson, elrontson, kellemetlenségek felidézésére kihasználjon mindenféle alkalmat.

Egy a magyarországi románok számára eszközözendő gyűjtés pedig nagyon sok ilyen alkalmat hozhatna felszínre. Megindulnának az izgató közlemények a mi románjaink szegénysége, insége, ennek okai stb. stb. felett s mind ennek akaratlanul tápot adna az a körülmény, hogy éppen a mi barátaink a román kormánnyal egyetértőleg indítanak meg a gyűjtést.

Mindezeknél fogva igen aggályosnak tartanám ezt az akciót és annak minden méltánylása mellett ez eszme elejtésére kérem a román miniszterelnököt.

Végtelenül bánt, amit a besztercei installációval kapcsolatban írtál. Rajta leszek, hogy az egész vonalon érvényesüljenek a magyar kormánynak helyes intenciói.

Végül megemlítem, hogy tegnap Onciul bukovinai képviselő járt nálam és mondott el sok mindent az én békeakciómmal kapcsolatban. Úgy tudom, Onciul a mérsékelt románokhoz tartozik. Én előttem egészen a béke barátjának mutatta magát s azt hangsúlyozta, hogy egyes itteni vezetőkkel fennálló szoros baráti viszonyánál fogva jó szolgálatokat tehetne az ügynek.

En udvariasan fogadtam, meghallgattam, a magam részéről azonban természetesen nem mentem túl a mindenki által ismert általánosságokon.

Nagyon örülnék, ha némi tájékozást nyerhetnék aziránt, tényleg jó viszonyban állnak-e a mi nacionalista vezetőink vele és bizalomraméltó embernek tartják-e?

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

593.

Gróf Stürgkh Károlynak.

Den 4. Dezember 1914.

Hochverehrter Freund!

Aus hiesigen Spitälern hat man sich mit der Frage an mich gewendet, was für ein Los der Verwundeten galizischer Herkunft wartet, welche Invaliden geworden, demnach aus dem Militärverbande entlassen werden, in ihre von den Russen besetzte Heimat jedoch nicht zurückgehen können.

Meiner unmassgeblichen Meinung nach, werden diese armen Leute einstweilen als galizische Flüchtlinge zu behandeln und in die für diese Flüchtlinge bestimmten Orte in Österreich abzusenden sein.

Bevor jedoch eine diesbezügliche amtliche Korrespondenz zwischen den beiden Ministern des Innern in Angriff genommen würde, habe ich die Ehre in Anbetracht der Dringlichkeit der Sache Dich auf diesem Wege zu bitten, mir Eueren prinzipiellen Standpunkt möglichst bald mitzuteilen, damit langwierige aktenmässige Verhandlungen vermieden werden.

Genehmige hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

594.

Báró Hazainak.

1914 december 4.

Kedves Barátom!

Egy az orosz-lengyelországi harc térről küldött levél egy részének másolatát mellékelve, felhívom az abban foglalt eszmére jóindulatú szíves figyelmedet. Meg vagyok róla győződve, hogy ilyen automobílexkurziók szervezésével igen sokat lehetne szegény sebesült katonáink nyomorán és a megfagyás veszedelmén enyhíteni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

595.

Báró Hazainak.

1914 december 4.

Kedves Barátom!

Baltazár püspöknek december 2-án 2301. sz. a. kelt felterjesztését nagyon melegen ajánlom szíves jóindulatodba.

A debreceni papjelöltek hazafias lelkesedése helyes mederbe terelődött, amidőn a sebesülteket szállító vonatok kísérésére vállalkoztak. Ezt az intelligens megbízható fiatal gárdát ebben a szolgálatban kitűnően fel lehet használni, s nagyon sajnálnám, ha vállalkozásuk nem részesülne kellő méltánylásban. Amennyiben a püspök által felvetett kérdéseknek a ref. egyház szervezésében jártasabb emberekkel megbeszélése célszerűnek látszanék, méltóztassál referensedet e célból hozzám küldeni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

596.

Dr. Baltazár Dezsőnek.

1914 december 4.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Hazaival érintkezésbe léptem, s amennyiben valamely érdemes mondani valóm lenne, vissza fogok térni a kérdésre. Mindenesetre kell arra formát találnunk, hogy teológusaink nemes lelkesedése megfelelő helyen és módon érvényesüljön. Persze nekik is bele kell magukat a katonai viszonyokba találniok.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

597.

Báró Fejérváry Imréné úrnőnek.

1914 december 4.

Kedves Báróné!

Szíves sorai kapcsán sajnálattal kell értesítenem, hogy az államasutak nem igen térhetnek vissza első elutasító határozatukra.

Ami különösen az első kérdést, t. i. az alkalmazást nyert magántisztviselők utazási költségeit illeti, ezen reményilem rövid időn belül fog lehetni segíteni.

A képviselőház által már megszavazott új adójövedelem ugyanis a többek között éppen a háború folytán kenyérkereset nélkül maradt műveltebb egyének felségélyezésére is fog alapot nyújtani s az ez irányban kifejtendő segélyakció kiterjedhet az útiköltségek viselésére is.

Reményilem, lesz közelebbről alkalmam az ezzel kapcsolatos kérdéseket bárónéval is megbeszélni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

598.

Simontsits Elemérnek.

1914 december 4.

Kedves Barátom!

Rosenthal beadványát hozzád küldöm, miután az tartalmánál fogva a második hadsegélyezési albizottság hatáskörébe esik.

Azon az alapon, ahogy ő gondolja, alig lehet valami a dologból. De nem tudom, nem lehetne-e a fehérmű varrási akciót a had-

segélyezési bizottságnak az ellenséges betöréstől szenvedett vidékre is kiterjeszteni s valamely helyi bizottság felügyelete alatt ottani munkát kereső asszonyoknak is keresetet nyújtani.

Mindezt persze a bizottság bölcs megfontolásába ajánlom.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

599.

Báró Tallián Bélának.

1914 december 4.

Kedves Barátom!

Nagyon sajnálom, hogy a szerb lap ügye nehézségekbe ütközik, de a bán ellenzésével szemben nem akarom forszirozni a dolgot. Azon nézetedhez csatlakozom én is, miszerint a katonai helyzet továbbfejlődése során mielőbb igyekeznünk kellene valamelyik tisztességes szerb lapot újra megindítani s azt megfelelő híryanaggal és irányítással ellátni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

600.

Becsky Emil, Ugocsa megye főispánjának.

1914 december 4.

Kedves Barátom!

Nem tudom, a Magyar Pénzügy honnan vette a segítő bank hírét? Annak alaptalansága már csak abból is kitetszik, hogy a háborútól éppen nem szenvedett Szilágy- és Beszterce-Naszód vármegye is szerepel benne. Arról légy meggyőződve, hogy mindenféle segélyakciónál figyelemmel tartjuk azt a sajnálatos tényt, hogy Ugocsa vármegye is az országnak legtöbb csapást szenvedett részéhez tartozik.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

601.

Gróf Mailáth Józsefnek.

1914 december 6.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm leveleidet és üdvös működésedet. Háborúban bajos volna a fejleményekért garanciát vállalni, de benyomá-

som az, hogy az oroszok nem fognak beljebb bejutni az országba. Nekünk erősítéseink mennek, Boroevicsnél jó kézben van a dolog és jogosult a remény, hogy közelebbről olyan események lesznek az orosz-lengyelországi határezen, amelyek a mi Kárpátjainkat megszabadítják a muszkáktól. Ha várakozásom ellenére komolyabb jellegű híreket kapnék, azonnal értesítek.

A grófnénak add át kézsókom mellett legmélyebb tiszteletem kifejezését. Talán elfogadja azt olyan valakitől, aki igazán megtudja az élettársi hivatását minden viszonyok között teljesítő asszonyt becsülni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

602.

Báró Skerlecz Ivánnak.

1914 december 6.

Kedves Barátom!

Paulovic levelét neked küldöm azzal a kéréssel, hogy tedd megfontolás tárgyává, nem kellene-e a mostani időkben kicsit több előzékenységet tanúsítani. A dolog teljesen a te hatáskörödbe tartozik, én csak kérést fejezhetek ki, de azt hiszem, hogy kölesőnösen minden efféle kérdést sokkal több előzékenységgel és testvériesebb érzéssel kellene magyar és horvát hatóságoknak kezelniök, mint eddig történt.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

603.

Boroevic Szvetozárnak.

Den 9. Dezember 1914.

Euer Excellenz!

Soeben bemerke ich, dass ich aus Versehen ein anderes an das Oberkommando gerichtetes Telegramm meinem heutigen Brief beifügte, als ich beabsichtigt hatte. Ich beeile mich nun auch eine Abschrift dieses zweiten Telegrammes Euer Excellenz mit dem Ausdruck meiner aufrichtigen Hochachtung zu übersenden.

Tisza.

A levél melléklete:

«Soeben erhalte ich die Meldung, dass folgende 12 Ortschaften : Alsó-Komárnok, Felső-Komárnok, Lodomérmező, Rózsadomb,

Meredély, Alsó-Himes, Felső-Himes, Kis-Fagyalos, Dolgonya, Kis-Hollós, Vég-Ortovány, Sarbó und zwar in den Tagen vom 26. bis 29. November auf höheren Befehl in Brand gesteckt wurden. Der Feind soll gar nicht in der Nähe gewesen sein, und die Bevölkerung wurde nur $\frac{1}{2}$ Stunde vorher von dieser Massnahme benachrichtigt.

Ich habe Obergespan von Szinyey telegrafisch angewiesen, den Tatbestand autenthisch festzustellen.

Mit vorzüglicher Hochachtung Euer Excellenz

ergebener *Tisza.*

604.

Kovácsi Kálmán orsz. képviselőnek.

1914 december 10.

Nagyságos Képviselő Úr!

9-én kelt sorai birtokában biztosíthatom róla, hogy a gyűlölség mindazon kitöréseieért, amelyeket kötelességem teljesítése közben el kellett viselnem, sem haragot, sem bosszúvágyat soha nem éreztem.

Teljes tisztelettel vagyok

kész szolgálja *Tisza.*

605.

Báró Harkányi Jánosnak.

1914 december 10.

Kedves Barátom!

A mi hírlapkiadó barátaink folyton kérődzene meg a csomagokban szállított lapok pörtomentességén.

Legújabbán a mellékelt beadványt ádták át nekem, amire a magam részéről csak annyit jegyzek meg, hogy óhajtaik megfontolását kilátásba helyeztem volt, de a kedvező elintézését meg nem ígertem.

Egyáltalán nem szándéksom a te állásfoglalásod által már eldöntött kérdésekre visszatérni, a beadvány utolsó részére való tekintettel azonban arra kérnék, légy szíves valamelyiket, talán Ágait magadhoz hivatni s meghallgatni, minő módon gondolná ő a kérdésnek a «Beszerzésivel» egyetértőleg való megoldását. Megvallom, nagyon kellemes volna reám nézve, ha lehetne valamely olyan módozatot találni, amely mellett a Beszerzési útján szállított

hirlapesomagoknál is részesüljenek bizonyos kedvezményben, akkor legalább nyugtom volna e kérdésben.

Szívből üdvözöl

igaz hived Tisza.

606.

Valamennyi főispánnak. (Kivéve Bereg-, Szatmár, Ugocsa, Ung vm. és Szatmárnémeti város főispánjának.)

1914 december 10.

Kedves Barátom!

Mellékelem a pénzügyminiszter úrnak a vidéki pénzügyintézetekhez intézett körlevelének egy példányát s annak tartalmát szíves megfontolásodba és támogatásodba nagyon melegen ajánlom.

Nagyon örülnék, ha e körlevél lecsillapíthatná a váltótartozásoknál elrendelt 10 %-os törlesztés miatti aggodalmakat és meggyőzhetné az érdekelt tényezőket arról, hogy ez a rendelkezés voltaképpen úgy az adósoknak, mint a pénzügyintézeteknek jól felfogott érdekét szolgálja, amidőn újabb, le nem járt, tehát visszleszámítolásra alkalmas váltóanyag kiállítására szorítja a feleket.

Nagyon jól tudjuk, hogy az adósok helyzete az ország egyes részeiben, — fájdalom, — olyan, miszerint 10 %-os törlesztés tényleges teljesítésére sem igen lesznek képesek. De hiszen az, hogy a rendelet az adóst 10 %-os törlesztésre kötelezi, korántsem teszi azt, hogy ezt a 10 %-ot tényleg be is fogja az intézet hajtani az adósan.

Az adósnak igenis fizetnie kell, amennyiben az intézet nem hajlandó prolongálni. Ez utóbbi esetben azonban nem fizeti a 10 %-ot, hanem egész tartozásáról új váltót állít ki.

Aziránt nem lehet kétség, hogy az intézetek saját jól felfogott érdekükben sem fogják a prolongálást indokolatlanul megtagadni, nemcsak, mert saját magukat károsítanák, ha a pontosan fizetni nem képes adós ellen a mai viszonyok között végrehajtást vezetnének, de azért is, mert nekik sokkal nagyobb érdekük leszámítható új váltót kapni az egész tartozásról, mint készpénzben felvenni annak egy tizedét.

Amint a pénzügyminiszteri körlevél is mondja, ez az intenció vezeti a budapesti nagy intézeteket is, úgy hogy az összes érdekelt pénzügyintézeteknek a kormány által irányított és támogatott akciója

mellett ennek az egész kérdésnek közmegnyugvásra való megoldása bizton remélhető.

Nem tagadom, hogy eleinte nekem is súlyos aggályaim voltak a törlesztési kötelezettséget illetőleg; s éppen mert aggályaimat a kérdésnek lelkiismeretes, alapos megfontolása oszlatta el, fejezhetem ki azt a reményemet, hogy az érdekelteknek előrelátó és célszerű magatartása mellett az élet fog rációfolni mások tiszteletre-méltó aggodalmaira is.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

607.

Krapác János diakovári és szerémi r. k. püspöknek.

Den 10. Dezember 1914.

Euer Bischöfliche Gnaden!

Ich habe mich in Bezug auf die hochgeschätzte Zuschrift vom 28. November mit Seiner Excellenz den Banus in Verbindung gesetzt und die beruhigende Erklärung erhalten, dass der Herr Banus ebenfalls den Wunsch hegt, die Subvention des Diakovärer Priesterseminars auf die Summe von 40,000 Kronen zu erhöhen, sobald eine entsprechende Deckung für diesen Kosten vorhanden ist.

Es wird sich diese Frage hoffentlich im Rahmen der Aufteilung der Einkünfte des Prioratus Auranae ihre Erledigung finden können. Einstweilen ist auch die Erhöhung der Subvention um mehr als das Doppelte ein sehr erheblicher Schritt nach vorwärts, welcher Euer bischöflichen Gnaden hoffentlich in die Lage versetzt, die später zu erfolgende vollständige Berücksichtigung Ihrer Wünsche abzuwarten.

Mit aufrichtiger Verehrung Euer bischöflichen Gnaden

ergebener *Tisza.*

608.

Gróf Berchtold külügyminiszternek.

Den 10. Dezember 1914.

Hochgeborener Graf!

Ohne irgendwelche Vorschläge hieran zu knüpfen, habe ich die Ehre, die Übersetzung von zwei in den rumänischen Blättern «Dreptatea» und «Ardealul» erschienenen Artikel beiliegend einzusenden.

Die Art und Weise, wie diese Schmutzblätter über unsern Allernädigsten Herrn schreiben, machen es der ungarischen Regierung zur gebieterischen Pflicht, wenigstens das Postdebit derselben zu entziehen.

Ich weiss wohl, dass amtliche Schritte in Rumänien bei der gesetzlich geschützten Zügellosigkeit der dortigen Presse keinen Erfolg haben könnten, glaube jedoch, dass unser Gesandte in Bukarest, diese Erscheinungen eventuell bei Konversationen mit den dortigen Machthabern verwerten könne.

Genehmigen Hochgeborener Graf den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung

Tisza.

609.

Báró Hazai Samunak.

1914 december 10.

Kedves Barátom!

Mellékelt feljegyzést * dr. Győry Tibor a 3-ik Reservespítal osztályvezető főorvosa hozzám juttatta azzal a megjegyzéssel, hogy eddig a kimutatásokra vezetett hivatalos megjegyzéseinek semmi eredménye nem volt.

Nagyon kérek, légy szíves a tényállást megállapítani, s ha az élelmezésnél előforduló visszaélés valóban bizonyulna, kérlelhetetlen szigorral eljárni.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

610.

Joanovich Pál min. tanácsosnak.

1914 december 10.

Méltóságos Uram!

A küldött memorandumot megköszönve, figyelmébe ajánlom, hogy jelenleg csakis ideiglenes intézkedéseket lehet tenni.

Nézetem szerint jelenleg hiba volna, bármi olyat tenni, ami a jövőnek prejudikálna és arra kellene szorítkozni, hogy a birtokunkban lévő szerb területeken a lelkeszi teendőket, amennyire egyáltalán lehetséges, a katonai érdekek sérelme nélkül elláttassanak.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve Tisza.

* A melléklet másolata hiányzik.

Csernoch János hercegprimásnak.

1914 december 10.

Mélyen Tisztelt Barátom!

Vodicska Imre miniszteri titkár, fordító és római katolikus lelkész, a m. kir. belügyminisztériumba beosztott fordító osztály tagja, húsz év óta működik a nevezett fordító osztályban és hivatalos működésén kívül, mely az északi szláv sajtó közlönyeiből való lapkivonatokat készítésében áll, értékes hírlapírói működést is fejtett ki. Ugyanis a napisajtóban ő ismertette és tette népszerűvé a kormánynak a ruténlakta felvidéken megindított gazdasági akcióját. Ugyanő hangsúlyozta cikkeiben és hivatalos jelentéseiben annak szükségét, hogy az Északamerikába kivándorolt gör. kath. ruténeink részére különálló püspökség létesíttessék. Az általa készített terv alapján szándékozik a kormány a hazai görög katolikus rutének liturgikus könyveit kiadni. Ugyanő hívta föl a kormány figyelmét a prágai Cseh-tót Egység nevű pánszláv egyesület veszélyes működésére, mely működés mögött az orosz pravoszláv egyházzal egyesülni vágyó cseh huszita valláspolitikai törekvések rejtőznek.

Az ő hírlapi agitációjának tevékeny része van abban, hogy a hajdudorogi gör. kath. magyar püspökség felállítottatott. Továbbá az időszaki sajtóban ő fejtegeti a hazai görög katolikus egyházakban vezetendő naptáregyesítésnek kulturális, gazdasági és magyar nemzeti politikai előnyeit.

De Vodicska Imre római katolikus lelkész az egyházi teendőket is rendesen végzi. Tizenhét év óta állandó és rendes helyettese dr. Nemes Antal c. püspök, budavári apátplébánosnak a lelkészi teendők végzésében és ugyancsak a Mátyás templomban hét év óta mint nagybőjti és ünnepi szónok működik.

A fent elmondottak alapján és tekintettel arra a körülményre, hogy Vodicska jó szolgálatait megfelelően jutalmazni a sajtóosztály keretén belül nem áll módomban, azzal a kéréssel fordulok hozzád, kegyeskednél nevezettnek valamely üresedésben lévő címzetes apátságra vagy prépostságra való előterjesztését megfontolás tárgyává tenni.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved Tisza.

612.

Baltazár Dezsőnek.

1914 december 10.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Fogadja és tolmácsolja kérem a hadbavonult református lelkészek csapata előtt is szíves megemlékezésükért hálás köszönetemet.

A jó Isten kísérje őket áldásos útjukban.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve Tisza.

613.

Gróf Berchtold külügyminiszternek.

Den 11. Dezember 1914.

Hochgeborener Graf!

Im Schosse der hiesigen Kriegsfürsorge-Kommission wurde eine Subkommission für Propaganda errichtet, welche vorerst im Inlande Vorlesungen veranstaltet und im Wege der leitenden Persönlichkeiten des hiesigen öffentlichen Lebens die Stimmung des Landes in richtiger Weise zu beeinflussen trachtet.

Im Schosse dieser Kommission ist nun die Idee angeregt worden, ob nicht solche Vorlesungen auch im Auslande organisiert werden könnten, wobei hauptsächlich die richtige Beleuchtung dieses Krieges und der Rolle der Monarchie in dieser weltgeschichtlichen Krise und die Stärkung freundschaftlicher Gefühle bei den in Frage kommenden Völkern angestrebt würde.

Vom Standpunkte der Stärkung der bundestreuen, vertrauensvollen, sympathischen Gesinnung und der Gefühle inniger Waffenbrüderschaft käme Deutschland in Betracht, während vom neutralen Auslande Holland, die Schweiz und Italien in den Bereich dieser Vorlesungen gezogen werden könnten. Wäre die Möglichkeit einer Reise nach Amerika vorhanden, so wäre auch dort die Probe einer Beeinflussung der öffentlichen Meinung im richtigen Sinne zu machen.

In ihrer gestrigen Sitzung hat die Kriegsfürsorge-Kommission diese Idee sympathisch aufgenommen, jedoch beschlossen, vor einem jeden weiteren Schritt Euer Excellenz zu bitten, dieser Frage gegenüber Stellung nehmen und eventuelle Wünsche oder Direktiven geben zu wollen.

Würde eine solche Tour im Auslande, welche jedenfalls von erstklassigen Männern (wie Apponyi, Andrássy, Berzeviczy etc.) unternommen würde, den Intentionen Euer Excellenz entsprechen, so wäre es wohl die Aufgabe unserer Vertretung im betreffenden Lande, die dortigen leitenden Kreise zu sondieren und das weitere bei ihnen einzuleiten.

Genehmigen Hochgeborener Graf den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

614.

Báró Hazai Samunak.

1914 december 11.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm a Hadsegélyző Bizottságnak kérvényét illetőleg javaslatát s azt szíves figyelmedbe a legmelegebben ajánlom.

Teljesen belátom a szabadságolások korlátozására vonatkozó rendelkezés szükségét s egyáltalán nem járulnék olyan kérelemmel elő, amely rést ütne azon a helyes rendelkezésen, hogy a kórházat elhagyó minden katona, amennyiben azonnal nem mehet vissza a csapathoz, az illetékes hadkiegészítő parancsnokságnál tartozik jelentkezni s ott vétetik nyilvántartás és gondozás alá.

Ezen a helyes elven nem is üt rést a Hadsegélyző Bizottság javaslata. De kiegészíti azt azzal a helyes eszmével, hogy ezen jelentkezés és nyilvántartásbavétel után a hadkiegészítő parancsnok által szabadságoltathassanak azok, akiknél nem mutatkozik aggályosnak ez a rendszabály.

Maga az a tény, hogy a kórházat elhagyó katona Marschrutáival katonai előljárásságához megy, ott jelentkezik s csak onnan nyert szabadsággal mehet családjához, elejét veszi az eddigi rendetlenségnek és számos a kórházból elbocsátott katona elkallódásának.

Ilyen viszonyok között az ellenőrzés és felügyelet pontosan keresztülvihető és minden jogos katonai érdek megóvásra talál. Ezen jogos katonai érdekekhez tartozik azonban kétségtelenül az is, hogy a harcmezőre visszamenő katona ne érezze lelkében az általa meg nem értett embertelen szigornak fulánkját.

Legénységünknek éppen színe-javát éri a legkeservesebben ez a rendszabály, éppen azokra jelenti ez a legnagyobb lelki fájdalmat, akik okot nem adnak reá s akiknek a többit is fenntartó bátorító morális erejére az ellenség előtt a legnagyobb szükség van.

Mindezen okoknál fogva nagyon melegen kérlek, légy kegyes a gondolatot magadévá tenni s annak mielőbbi érvényesítését a hadügyminiszternél is sürgősen folyamatba tenni. Ha szükségesnek mutatkoznék, közvetlenül is fordulnék ezzel a kéréssel a hadügyminiszterhez.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

615.

Halaktovich Bertalan gör. kath. esperesnek, Verecke.

1914 december 11.

Főtisztelendő Esperes Úr!

Sajnálattal értesitem, hogy epileptikus betegek gondozására alkalmas intézettel nem rendelkezünk, úgy hogy az ilyen szerencsétlenek csakis saját családjuk körében nyerhetnek elhelyezést.

Remélem mielőbb véget érnek a Verecke vidékén még dúló harcok is, akkor megtesszük az illető községek lelkészeinek érdekében multhatatlanul szükséges sürgős intézkedéseket. Addig is, amíg tavasz beálltával végleg rendbe lehet hozni az ottani állapotokat, feltétlenül szükséges, hogy a lelkészek népük között maradhassanak s az ellenség okozta anyagi és erkölcsi sebek begyógyításánál közreműködhessenek.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

616.

Korács Elemér ref. lelkésznek.

1914 december 11.

Kedves Tisztelendő Úr!

A jelenlegi háborús állapottal járó sok nehéz kötelesség között egyik legnehezebb az, hogy a szegény Hajduné kérelméhez hasonló óhajtasoknak nem lehet eleget tennünk. Hiába, most mindenkinek kockáztatnia kell mindenét, mindnyájunknak ott küzdenek szeret- teink a harctéren, életük az Úristen kezében van.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

617.

Gróf Sztáray Gábor főispánnak, Ungvár.

1914 december 11.

Kedves Barátom!

Értesíts kérlek, hová küldjük az evakuált ungvári kórházak sebesültjeit.

Meleg elismeréssel fogadom a panique leküzdésére irányuló erőfeszítéseidet. Azt csak helyeselni lehet, ha a katonaság sebesültjeit és betegeit biztonságba helyezi a közvetlen veszély beállta előtt, s ilyen jelenségektől nem szabad a közönségnek megrémülnie.

Biztos hitem szerint Ungvárt nem érheti ellenséges megszállás, de azért éppen sebesült katonáinkat az orosz kézbeesés lehetőségétől is mentesítenünk kell.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

618.

Sándor Jánosnak.

1914 december 11.

Kedves Barátom!

Mikes Zsigmond és Sziklay Ede levelét köszönettel visszaküldve értesítlek, miszerint Mikesnének előtted ismert levelére azt válaszoltam, hogy Zsigmondnak jó volna meggondolnia, érdemes-e a százszokat egy tisztességes tisztviselő *mellőzésével* megharagítani. Hiszen a rendőrség országos szervezésével úgyis el fogják mindezek az állások veszíteni lokális jellegüket.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

619.

Báró Hazai Samunak.

1914 december 11.

Kedves Barátom!

Mellékelt névsorban összeírtattam azokat a Julián Egyesületi tanítókat, akik jelenleg katonai szolgálatra behívattak. Nevezetesen, mint bizonyára tudod, a horvátországi magyar iskoláknál állanak alkalmazásban.

Tekintettel ez iskolák nagy fontosságára, kiváló gonddal válogatjuk őket össze, úgy hogy nemcsak a vörös plajbásszal megjegy-

zett kiválóan alkalmas egyének, de egyáltalában valamennyien, mint a horvát viszonyokat ismerő, horvát, szerb nyelven beszélő, derék magyar, értelmes, megbízható emberek a katonaságnál is igen jó szolgálatokat tehetnének.

Ez indít arra, hogy e névsort szíves figyelmedbe ajánljam, megjegyezve, hogy ezek némely része tudomásom szerint jelenleg olyan szolgálatokat teljesít, amelyeknél egyéni értéke abszolút nem érvényesül. Így például Simontsits László iskolalátogató, aki kissé szélesebb látkörű, igazán kiválóan megbízható derék ember, tisztii szolgái minőségben teljesít szolgálatot.

Mellékelt névsort egyidejűleg megküldöm a szerb területen tervezendő közigazgatás fő polgári tisztviselőül kiszemelt Unkelhäusser államtitkárnak is, miután azt hiszem, hogy ezen egyének nagy részét a községi adminisztrációban is kiváló sikerrel használhatnák.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

620.

Unkelhäusser Károly államtitkárnak, a horvát-szlavon minisztériumban.

1914 december 11.

Méltóságos Uram!

Mellékelt kimutatásban küldöm a katonai szolgálatra bevonult Julián tanítók névsorát abban a hitben, hogy ezek nagy része a szerb közigazgatás intézésénél, pld. községi ügykörben kiváló szolgálatokat tehetne.

Miután nevezettek ki nem képzett katonák s így katonai értékük meglehetősen csekély, azt gondolom, katonai részről sem ütköznék nehézségbe az, hogy a felmerülő szükséghez képest egyesek szabadságoltassanak és a szerbiai közigazgatás céljaira rendelkezésre bocsáttassanak. Mint a horvát viszonyokat ismerő, szerb nyelven beszélő, a néppel bánni tudó, értelmes, megbízható, hazafias emberek, úgy gondolom, ezen a téren igen jó szolgálatokat tehetnének.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza.*

621.

Blaskovich Ferenc apátkanonoknak, Temesvár.

1914 december 11.

Tisztelt Barátom!

Több helyről értesültem már arról az annomáliáról, miszerint a katonaság a hadicélokra igényelt fuvarokat nagyon egyenlőtlenül veszi az egyes vidékeken igénybe, s hogy különösen a katonai parancsnokság közvetlen közelében fekvő községek aránytalanul nagy terhet kénytelenek viselni.

Ismételten tettem lépéseket ebben az irányban, fájdalom, nagyon is részleges sikerrel. Bizony most a háború alatt másutt jár az okosabb katonák esze, s a kisebb lokális parancsnokságok felületes s a gazdasági érdekeket kellő figyelemben nem részesítő eljárását nehéz reparálni. Természetesen mindez nem riaszt vissza attól, hogy minden esetben megtegyem a tőlem telhetőt.

Azt hiszem jobb sikerrel számolhatok be a hadi fuvarosok járandóságára vonatkozólag. Erre irányuló tárgyalásaim sikerre vezettek és reménylem, hogy most már rövid idő alatt megkapja mindenki egész járandóságát.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

622.

Báró Harkányi Jánosnak.

1914 december 11.

Kedves Barátom!

A Bécsi Magyar Egyesületnek a minisztériumhoz beadott kérvényét, amely szerint bécsi lakosok magyar kórházakban fekvő sebesült hozzátartozóik meglátogatásánál az osztrák vasúti vonalokon már adott 50 %-nyi árkedvezményt magyar vonalokon is megkaphassák, szíves jóindulatodba melegen ajánlom.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

623.

Báró Burián Istvánnak.

1914 december 11.

Kedves Barátom!

A Bécsi Magyar Egyesületnek érdekes memorandumát visszaküldve megjegyzem, hogy a vasúti kedvezményre vonatkozó kérelmet Harkányi jóindulatába ajánlottam.

A memorandum végén említett pénzsegélyt illetőleg arra kérek, légy szíves ezt annak idején emlékezetembe idézni, mert ha a mintegy 2000 koronányi havi szükséglet tényleg fel fog merülni, igyekezni fogok megfelelő fedezetről gondoskodni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

624.

Sándor Jánosnak.

1914 december 12.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm Stürgkhnek a mi kórházainkból rokkantan elbocsátott galíciai katonákra vonatkozó levelét azzal a kéréssel, hogy az ügyet ebben az irányban lehetőleg gyorsan finalizálni és kórházainknak a megfelelő utasítást megadni szíveskedjél, miután többfelől jön már kérdés, hogy mit tegyenek ilyen szerencsétlen katonákkal.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

625.

Báró Harkányi Jánosnak.

1914 december 15.

Kedves Barátom!

Krobatin azt mondta, hogy tisztviselőknek katonai szempontból való kitüntetési ügyei mind hozzá jönnek, s eddig a Felsőszékes körüli miniszterhez tette át azokat, de ha úgy egyszerűbbnek tartjuk, jövőre hozzám küldi s én fogom az illető szakminiszterekhez eljuttatni. Ilyen módon feltétlenül módokban lesz a kérdés érdeméhez hozzászólni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

626.

(Számjeles távirat.)

An die Militärkanzlei Seiner Majestät, Wien.

1914 december 15.

An Seine Kaiserliche und Königliche Apostolische Majestät.
Die gestern Abends erhaltene Nachricht der Räumung Belgrads macht es mir zur gebieterischen Pflicht, auf den vollen Ernst

der Situation alleruntertänigst hinzuweisen. Waren wir gezwungen Sabac und Belgrad zu räumen, so scheint es zweifelhaft, ob wir einem weiteren serbischen Angriff auch in der Linie India-Mitrovica erfolgreich Widerstand leisten und das Banat vor serbischen Streifzügen beschützen können.

Ein weiteres siegreiches Vordringen des Feindes in das Innere der Monarchie wäre schon mit Rücksicht auf das lauernde Rumänien eine Katastrophe, welcher mit den unbedingt notwendigen Mitteln raschestens vorzubeugen wäre. Es ist dies jetzt zu einer der wichtigsten Hauptaufgaben der momentanen Kriegslage geworden, welche unter allen Umständen gelöst werden müsste.

Ich bitte Euere Majestät alleruntertänigst, sich allergnädigst raschestens vergewissern zu wollen, ob unsere Südmee und ihr Führer physisch und moralisch widerstandsfähig sind, und die etwa unbedingt notwendige Verstärkung anzubefehlen.

Tisza.

627.

Telefonüzenet.

Külügynek külügy útján közlendő báró Buriánnal.

1914 december 15.

Ich habe an Seine Majestät folgendes Telegramm gerichtet :
würde sehr bitten, mich mit voller Energie zu unterstützen.

(Következik az Ó Felsége katonai irodájához intézett 626. számú számjeles távirat dec. 15-ről.)

Tisza.

628.

A 626. számú táviratra a következő válasz érkezett : Wien, Burghöl 1914 december 16. d. u. 1 ó. 55 p. Feladatott : 1914. XII/16. d. u. 12 ó. 50 p.

Noch vor Empfang Ihres gestrigen Telegrammes habe Ich den Feldmarschall-Leutnant Marterer Meiner Militärkanzlei an Feldzeugmeister Potiorek zu eingehenden Erhebungen entsendet. Für alle Sicherheit unserer Gebiete wird gesorgt. Speciell bezüglich Banat sind bereits Abteilungen aller Waffen nach Pancsova überschiift worden.

Franz Joseph.

629.

Számjeles távirat.

Potioreknek Pétervárad.

1914 december 15.

Euer Excellenz Telegramm dankend erhalten. Es ist unser Aller Pflicht, die so unerwartete Wendung des Kriegsglückes männlich zu ertragen und mit frischer Tatkraft und vereinter Kraft-Alles aufzubieten, um weiteres Unglück zu verhüten.

Um das Meinige hiezu beitragen zu können, bitte ich Euer Excellenz um sofortige telegrafische Nachricht, ob Excellenz imstande sind, weitere feindliche Angriffe abzuwehren. Schon mit Rücksicht auf das lauernde Rumänien ist dies eine Lebensfrage für die Monarchie. Reichen die eigenen Kräfte Euer Excellenz hiezu nicht aus, so wäre dies an die massgebenden Stellen zu berichten.

Tisza.

630.

Teleszky Jánosnak és Sándor Jánosnak.

1914 december 16.

Kedves Barátom!

A hadsegélyezési dolgoknak az új törvénnyel kapcsolatos intézését közelebbi minisztertanácsunk alkalmával megbeszélés tárgyává óhajtom tenni, miért is arra kérek, hogy minden erre vonatkozó netalán tárgyalás alatt lévő ügyet addig függőben tartani méltóztassál.

Most csak annyit jegyzek meg, hogy a városoknak és az Országos Hadsegélyező Bizottságnak akciója olyan szoros kapcsolatban áll egymással, miszerint az új jövedelmi adó hozamából a városoknak adandó segélyezés hovaforrásának megállapítása is csak a Hadsegélyező Bizottság bevonásával történhet célszerűen, mert csakis így kerülhetjük el úgy a kettős segélyezést, mint azt, hogy hézagok maradjanak az akcióban.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

631.

Báró Burián Istvánnak.

1914 december 16.

Kedves Barátom!

Harkányival beszéltem a Magyarországon fekvő sebesülteket Ausztriából meglátogató rokonok menetdíjkedvezménye felől, fájdalom azonban nem tudtam eredményt elérni, miután, tekintettel a felmerülő igen nagymérvű ilyen igényekre, amelyek Magyarországon annyival több nehézségeket okoztak, mert a sebesültek igen nagy része a katonai célokra erősen igénybe vett felsőmagyarországi vonalok mentén feküdt, már korábban azt határoztuk volt, hogy egyáltalán nem adunk menetdíjkedvezményt.

Az persze lehetetlen volna, hogy kedvezőbb elbánásban részesítsük az osztrákokat, mint a magyarokat.

Légy szíves tehát kérlek az egyesületet felvilágosítani aziránt, hogy minden jóakaratumk és igyekezetünk mellett ezen az állapoton nem változtathatunk.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

632.

Dr. Józsa Andrásnak, Nyíregyháza.

1914 december 17.

Igen Tisztelt Orvos. Úr!

Szíves soraira, amelyekből örömmel láttam, hogy még mindig friss egészségnek örvend és folytatja közérdekű tevékenységét, sajnálatomra nem adhatok kedvező választ.

Sokkal nagyobb időket élünk, sokkal komolyabb harcot folytatunk nemzeti létünk és nagyságunkért, semhogy bárkit is ilyen okokból felmenthetnénk a katonai szolgálat alól. Teljesítse Kis Lajos hazafiúi kötelességét a harctéren, s adja Isten, hogy jó egészségben térhessen vissza a múzeum gondozására.

Szívből üdvözlő

régí híve *Tisza.*

633.

Dobieczy Sándor o. k.-nek.

1914 december 17.

Kedves barátom!

A hacrtérre menetel előtt szabadságra küldött gyógyult katonáknak szabály szerint napi 2 korona jár szabadságoltatásuk idejére

s ez összeget a kórházból való eltávozásukkor ottan kellene megkapniok.

Amennyiben tehát az illető könyöradományt kér, vagy a kórháznál követtetett el rendetlenség vagy visszaélés, vagy ő él vissza a közönség jó szívével. Mindenesetre vizsgálatot kellene tartani minden ilyen ügyben, mert csak így lehet a rengeteg sok rendetlenséget és mulasztást némileg orvosolni.

Megjegyzem különben, hogy ez az egész rendszer megváltoztatott, mert a legújabb rendelkezések szerint a kórházból elbocsátottak Marschroute-val mennek illetékes csapatkiegészítési parancsnokságukhoz s ott üdülő osztagokban helyeztetnek el.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

634.

Gróf Berchtold külügyminiszternek.

Den 18. Dezember 1914.

Lieber Freund!

Mister O. Loughlin scheint hier sehr gute Eindrücke bekommen zu haben, welche eine grosse Überraschung für ihn bedeuteten. Er hat wiederholt betont, was für eine andere Meinung er von der Monarchie und speziell von Ungarn bekommen hat, und wie wichtig es ihm erschiene, die nordamerikanische Presse besser über die hiesigen Verhältnisse und über die Kriegslage zu orientieren.

Er wäre bereit einen tüchtigen amerikanischen Journalisten herzuschicken, welcher sich beständig in der Monarchie aufhalten und die amerikanische Öffentlichkeit bedienen würde, wenn derselbe unzensurierte Briefe nach Hause schicken könnte.

Ich habe ihm versprochen, diese Idee bei den anderen kompetenten Faktoren aufs Wärmste zu befürworten. Räumen wir dieses Recht nicht ein, so kommt einfach kein Amerikaner her und wird die dortige Presse ausschliesslich von der Entente beherrscht. Diese streut jetzt ungehindert ihre Lügen im amerikanischen Publikum aus, so dass wir der dortigen Situation gegenüber gar nichts riskieren und nur gewinnen können, wenn wir die ungehinderte Korrespondenz eines hier weilenden zuverlässigen Amerikaners gestatten.

Sollte der Betreffende eventuell uns nicht sehr angenehme Sachen berichten, so ist das immer noch viel günstiger, als was die dortigen Blätter von London und Paris bekommen, und wir hätten

an der Aufklärung der dortigen öffentlichen Meinung hauptsächlich für den Zeitpunkt der Friedensverhandlungen ein ganz besonderes Interesse.

Es wäre das Einfachste, wenn man dem Betreffenden gestatten würde, seine Korrespondenz im Wege der amerikanischen Vertretung nach Hause zu schicken ; dadurch würde allen Unannehmlichkeiten mit der Militärzensur vorgebeugt. Kommt ein Amerikaner wirklich her, so würde man natürlich Sorge tragen, dass er sich gut fühlt und entsprechende Informationen bekommt.

In Erwartung einer baldigen und hoffentlich günstigen gefälligen Antwort

Dein ergebener *Tisza*.

635.

Gróf Berchtoldnak.

Den 18. Dezember 1914.

Lieber Freund!

Ich schicke Dir beiliegendes pro memoria* ein, welches interessante Nachrichten über die russischerseits getriebene Agitation unter den kriegsgefangenen Slaven der Monarchie enthält. Die Sache hat viel innere Wahrscheinlichkeit und es wäre jedenfalls der Mühe wert, ihr womöglich näher nachzugehen und darüber nachzusinnen, womit man diese Liebenswürdigkeit den Russen erwidern könnte.

Es ist wohl schwer, eine revolutionäre Propaganda unter den hiesigen russischen Kriegsgefangenen einzurichten, man könnte aber doch dieselben in einer für Russland unangenehmen Richtung beeinflussen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

636.

Gróf Berchtold külügyminiszternek.

Den 19. Dezember 1914.

Lieber Freund!

Die Nachricht von der Räumung Belgrads erhielten wir unmittelbar vor meiner Abreise, so dass wir unsere eigenen Ideen kaum

* A melléklet nincs meg.

sammeln, noch weniger einen Gedankenaustausch darüber pflegen konnten.

Es ist dies wieder ein Ereignis, bei welchem es uns verantwortlichen Leuten nicht leicht wird, unsere Pflicht zu erfüllen: die Energie und das Selbstvertrauen des Landes aufrechtzuerhalten, und einen Einfluss auf die kommenden Ereignisse im richtigen Sinne zu üben.

Was das Erste anbetrifft, so hat zum Glück der Erfolg im Norden unmittelbar auf diese traurige Nachricht gefolgt, und den depressierenden Eindruck derselben in grossem Masse geschwächt.

Ich kann nicht sagen, dass unser Publikum kleinlaut geworden wäre. Vorherrschend ist die Forderung um raschen Ersatz und Abberufung der Schuldigen.

Den ersten Punkt betreffend kann keine Meinungsverschiedenheit obwalten. Es ist unsere gebieterische Pflicht, Menschen und Material aus dem Boden zu stampfen. Hier haben wir uns sofort mit ganzer Energie an die Arbeit gesetzt und ich hoffe, dass dasselbe auch in Österreich geschieht.

Viel schwerer ist die zweite Frage: nämlich, was mit den «Schuldigen» geschehen soll? Ich meinerseits halte die Theorie, dass nach jedem verfehlten Feldzug der Kommandant abgesetzt werden sollte, für durchaus verfehlt. In sehr vielen Fällen wirkt das Belassen des unglücklichen Feldherrn im Kommando anspornend und führt zu den grössten Erfolgen. Ein Wechsel im Kommando, zumal wenn ein ganz neuer Mann auf die Stelle kommen soll, der weder die eigenen Truppen, noch den Feind und das Terrain kennt, hat auch seine grossen Nachteile.

Alle diese Momente haben Anspruch auf sorgfältige Berücksichtigung. Es kann die Entscheidung nur nach genauer Kenntnis der Sachlage getroffen werden, wobei der herrschende Gesichtspunkt nicht eine Genugtuung für die Vergangenheit, sondern die Bürgschaft für den bestmöglichen Erfolg in der Zukunft sein sollte.

Heute bin ich durchaus nicht in der Lage, im vorliegenden konkreten Falle beurteilen zu können, ob die Notwendigkeit eines Personenwechsels wirklich vorliegt. Es wird nur die in Angriff genommene Feststellung des Geschehenen und des jetzigen physischen und moralischen Zustandes der Armee und seines Führers Klarheit darüber schaffen, ob ein Wechsel in der Person des Heerführers für die nächste Operation notwendig ist. Sollte sich dies erweisen, so

können wir uns durch keine Nebenrücksichten davon zurückhalten lassen, diesen Standpunkt vor Seiner Majestät zu vertreten, und ich würde mich dann mit Dir und Stürgkh in Verbindung setzen, damit wir womöglich im Einklang miteinander vorgehen.

Mit herzlichem Gruss

Dein ergebener *Tisza*.

637.

Gróf Stürgkh osztrák miniszterelnöknek.

Den 19. Dezember 1914.

Hochverehrter Freund!

Gestatte mir, dass ich unsere zuletzt in Wien gepflogene Besprechung Dir in Erinnerung bringe und Dich bitte, die damals verabredete Zusage möglichst bald hersenden zu wollen, damit wir die Sache raschestens finalisieren und den interessierten Kreisen den Verkehr auf der Prjedorer Bahn ermöglichen können.

Die ungarische Regierung wäre bereit den Personen- und Güterverkehr auf dieser Bahn für die Kriegsdauer ohne Weiteres zu gestatten, falls die österreichische Regierung in bindender Form erklären würde, dass sie im Falle der definitiven Gestattung des öffentlichen Verkehrs die im Frühjahr formulierten Wünsche der ungarischen Regierung bezüglich 1. Anschluss über Bihac an die Likaer Bahn, 2. Save Regulierungskosten, 3. Samacer Hafen erfüllt und nicht mehr als 500,000 Meterzentner jährlich von den Prjedorer Eisenerzen beansprucht.

Bekomme ich diese Erklärung, so werde ich Bilinski sofort verständigen, dass die ungarische Regierung das Einvernehmen mit der österreichischen hergestellt hat und demzufolge zum Personen- und Güterverkehr auf der Prjedorer Bahn für die Kriegsdauer ihre Einwilligung gibt, womit die Sache einstweilen erledigt und die dabei in Frage kommende bosnische und dalmatinische Bevölkerung in den Gebrauch dieser Verkehrsader versetzt würde.

Als wir uns zuletzt sprachen, hatten wir keine Ahnung von der Räumung Belgrads, deren Nachricht ich unmittelbar vor meiner Abreise bei Berchtold erhielt. Es ist dies wieder ein Ereignis, bei welchem es uns verantwortlichen Leuten nicht leicht wird unsere Pflicht zu erfüllen: die Energie und das Selbstvertrauen des Landes aufrechtzuerhalten, und einen Einfluss auf die kommenden Ereignisse im richtigen Sinne zu üben.

Was das Erste anbetrifft, so hat zum Glück der Erfolg im Norden unmittelbar auf diese traurige Nachricht gefolgt, und den demprimierenden Eindruck derselben in grossem Masse geschwächt.

Ich kann nicht sagen, dass unser Publikum kleinlaut geworden wäre. Vorherrschend ist die Forderung um raschen Ersatz und Abberufung der Schuldigen.

Den ersten Punkt betreffend kann keine Meinungsverschiedenheit obwalten. Es ist unsere gebieterische Pflicht, Menschen und Material aus dem Boden zu stampfen. Hier haben wir uns sofort mit ganzer Energie an die Arbeit gesetzt und ich hoffe, dass dasselbe auch in Österreich geschieht.

Erlaube mir, dass ich in diesem Zusammenhange Deine Aufmerksamkeit auf die Steyer'sche Waffenfabrik lenke. Dieselbe hätte schon im November zu einer Tagesproduktion von 2500 Gewehren kommen sollen, produziert jedoch heute noch nicht viel mehr als 1000. Es sollen die bestellten Maschinen nicht pünktlich geliefert worden sein. Ich frage mich: was ist mit den alten Maschinen geschehen? Die Fabrik hat ja vor dem Umbau in Tagesschichten 1200 Gewehre produziert, müsste also ohne neue Maschinen bei Nachtbetrieb glatt das Doppelte produzieren.

Es ist wohl möglich, dass die interimistische Einstellung der alten Maschinen in das neue Etablissement mehr Kosten und gewisse Schwierigkeiten im Betrieb verursachen würde, es würde aber an Hochverrat grenzen, wenn solche Gesichtspunkte die Fabrik davon zurückhalten würden, das Menschenmögliche zu tun, um sofort ein Maximum an Gewehren zu produzieren.

Ich habe den Eindruck, dass sich das Kriegsministerium viel zu leicht mit allerlei Ausreden abfertigen lässt, und würde ein rücksichtsloses energisches Eingreifen der österreichischen Regierung bei der Fabriksleitung mit grösster Anerkennung begrüssen.

Viel schwerer ist die zweite Frage: nämlich was mit den «Schuldigen» geschehen soll? Ich meinerseits halte die Theorie, dass nach jedem verfehlten Feldzug der Kommandant abgesetzt werden sollte, für durchaus verfehlt. In sehr viele Fällen wirkt das Belassen des unglücklichen Feldherrn im Kommando anspornend und führt zu den grössten Erfolgen. Ein Wechsel im Kommando, zumal wenn ein ganz neuer Mann auf die Stelle kommen soll, der weder die eigenen Truppen, noch den Feind und das Terrain kennt, hat auch seine grossen Nachteile.

Alle diese Momente haben Anspruch auf sorgfältige Berücksichtigung. Es kann die Entscheidung nur nach genauer Kenntnis der Sachlage getroffen werden, wobei der herrschende Gesichtspunkt nicht eine Genugtuung für die Vergangenheit, sondern die Bürgerschaft für den bestmöglichen Erfolg in der Zukunft sein sollte.

Heute bin ich durchaus nicht in der Lage, im vorliegenden konkreten Falle beurteilen zu können, ob die Notwendigkeit eines Personenwechsels wirklich vorliegt. Es wird nur die in Angriff genommene Feststellung des Geschehenen und des jetzigen physischen und moralischen Zustandes der Armee und seines Führers Klarheit darüber schaffen, ob ein Wechsel in der Person des Heerführers für die nächste Operation notwendig ist. Sollte sich dies erweisen, so können wir uns durch keine Nebenrücksichten davon zurückhalten lassen, diesen Standpunkt vor Seiner Majestät zu vertreten, und ich würde mich dann mit Dir und Berchtold in Verbindung setzen, damit wir womöglich im Einklang miteinander vorgehen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

638.

Gróf Forgách János külügyi osztályfőnöknek.

1914 december 19.

Kedves Barátom!

Giolittinak utolsó beszéde csak most került kezeimhez, úgy, hogy csak most ismertem meg San-Giuliano 1913 augusztus 9-iki táviratának abban közölt szövegét.

Képzetem nincs, miből vehették ők, hogy mi informáljuk őket «de notre intention de se porter contre la Serbie» s hogy ebben casus foederis-t látunk. És, egyáltalán nem értem azt sem, micsoda júliusi levélben láthatja Macchio ennek a sürgönynek kiindulási pontját.

Nagyon kérlek, légy szíves Olaszországgal való korrespondenciánkból mindazt kiemeltetni, ami csak félig-meddig vonatkozással bírhat ezzel az állítással s azt jövő Bécsbe menetelem alkalmával bocsásd rendelkezésemre.

Most természetesen hallgatnunk kell ezzel az egész dologgal, de pro foro interno meg kell állapítanunk a tényállást, hogy annak idején elintézhessük a dolgot. Addig manet alta mente repostum.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

639.

Felhívás a Vörös Félhold Egyesület érdekében.

1914 december 19.

Az ellenünk összeesküdt támadó szövetség által Németországra és az osztrák-magyar monarchiára erőszakolt titáni harcban egyedül Törökország sietett eddig az igaz ügy támogatására. Egyedül a török császárság barátsága nyilvánul a harcmezőn kifejtett hősiség cselekedeteiben, egyedül ő osztja meg velünk Európa nyugalmaért és szabadságáért vívott tusáknak küzdelmeit, veszélyeit, dicsőségét és fáradalmait.

Ma még egyedüli bajtársunk Törökország; bajtársunk, akivel egyek vagyunk e nagy háború minden dicsőséges erőfeszítéseiben. Ennek az egységnek, ennek a bajtársi együttérzésnek kell a háború minden vonatkozásában nyilvánulnia.

Egy célért, ugyanazon ellenség ellen küzdünk. A mi győzelmünk az ő győzelmük is, az ő kiontott véruk egyesül a miénkkel, az ő dicsőségük, az ő szenvedésük a miénk.

A sebesült török bajtársaink gondozására alakult Vörös Félhold Egyesület testvéri szózáttal fordul hozzánk. Nemes munkájában a mi segítségünket is kéri. Ez a felhívás testvéries visszhangot kell hogy keltsen a magyar társadalom lelkében. Szervezkednünk kell, hogy segítőkézett nyújthassunk a közös nagy ellenséggel tusában álló török nemzet felé.

E kérdés megbeszélése s a segítőakció szervezése céljából fordulok azzal a kéréssel Címedhez is, hogy az új országház delegációs termében folyó hó 27-én délelőtt 11 órakor tartandó értekezleten megjelenni szíveskedjék.

Tisza.

640.

Krobatin hadügyminiszternek.

Den 19. Dezember 1914.

Hochverehrter Freund!

Verzeihe, dass ich auf die Gewehr-Frage wieder zurückkomme. Je mehr ich darüber nachdenke, umso unverständlicher ist mir die Impotenz der Steyer'schen Fabrik.

Diese hat ja vor dem Umbau in Tagesschichten 1200 Gewehre täglich erzeugen können, so dass sie damals in kontinuierlichem

Betriebe das Doppelte glatt erzeugt hätte. Wenn es nun heisst, dass die bestellten Maschinen nicht fertig sind: so frage ich mich: was ist mit den alten Maschinen geschehen? man sollte dieselben aufstellen und wenigstens 2400 Gewehre täglich erzeugen. Es würde doch an Hochverrat grenzen, wenn die Direktion der Gesellschaft wegen den damit verbundenen Schwierigkeiten und Kosten es versäumen würde.

Die Zustände in der Steyer'schen Fabrik sind wirklich ein Schandfleck der österreichischen Industrie, haben uns schon furchtbaren Schaden angerichtet, und bergen eine grosse Gefahr für unsere Schlagfertigkeit in den kommenden Monaten. Ich bitte Dich diese Leute fest anzupacken und von ihnen anständige Leistungen zu fordern.

Erst gestern erfuhr ich, dass auch ein Mangel an Bajonetten vorhanden ist. Dies ist erst recht ein unerträglicher Zustand. Die Fabrikation von Gewehren lässt sich nicht im Handumdrehen organisieren. Die Erzeugung von Bajonetten ist jedoch eine einfache Geschichte, welche beim heutigen Stande unserer Eisenindustrie unbedingt leicht zu lösen wäre.

Wenn Du mir die Daten an die Hand gibst und mich bevollmächtigst, mit den ungarischen Industriellen darüber in Verhandlung zu treten, so hoffe ich ganz gewiss, die benötigte Anzahl von Bajonetten in kurzer Zeit zur Verfügung stellen zu können.

Wir haben eine kolossale Verantwortung auf uns geladen, und dürfen das Wort «unmöglich» nicht kennen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

641.

Valamennyi főispánnak.

1914 december 20.

Méltóságos Uram!

Az amerikai karácsonyi ajándékküldeményből Magyarországra eső részt a Hadsegélyző Bizottság átvette, átnézte s amenynyire az idő rövideége engedte, rendezte, s abbólládában darabot küld Méltóságodnak azzal a kérrrel, hogy azt a törvényhatóság területéről hadbament katonák visszamaradt családtagjai között kiosztani szíveskedjék.

Az egyes törvényhatóságok közötti szétosztás kulcsa az volt, hogy körülbelül egy ajándéktárgy essék 13 államsegélyben részesülő családra. A kiosztást pedig akként kellene eszközölni, hogy az adományozók egyenes kívánságához képest elsősorban elesett katonák özvegyei és árvái, mindenesetre azonban egészen szegénysorsú, de példás magaviseletű családok tagjai, tehát olyanok részesüljenek ez ajándékokban, akik egyfelől érdemesek reá, másfelől a küldött tárgyakat meg fogják becsülni.

Felkérem Méltóságodat, hogy a kiosztást az illetékes helyi tényezők bevonásával ebben az értelemben sürgősen eszközölni szíveskedjék.

Tisza.

642.

Gróf Stürgkh Károlynak.

Den 20. Dezember 1914.

Hochverehrter Freund!

Beiliegend sende ich zur Einsicht eine Abschrift meines an den Kriegsminister gerichteten Briefes * mit der Bitte, Deine Ansicht in dieser Frage baldigst mitteilen und der Bereinigung derselben Deine fördernde Mitwirkung angedeihen lassen zu wollen.

Genehmige Hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

643.

Telegdy József o. k.-nek.

1914 december 21.

Kedves Barátom!

Nem tudom minő véletlen folytán, csak ebben a percben jut 15-én kelt leveled kezeimhez.

Mellékelve küldöm a kért igazolványt, megjegyzem azonban, hogy az útrakelest nem tanácsolhatom. Éppen a karácsonyi ünnepek alatt előreláthatólag olyan hadműveletek fognak Közép-Galiciában folyni, amelyeknél szabadságolásra gondolni sem lehet s a fiúkkal való találkozásra igen kevés kilátás mutatkozik.

Nagyon jól állunk, de éppen most kell ütni a vasat, amíg meleg.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

* Bizonyára a 640. számú levélre utal.

644.

Zombory Jenőné úrnőnek, Szabadka.

1914 december 21.

Nagyságos Asszonyom!

Kérem ne méltóztassék a közleményen túlságosan megijedni. Még eddig minden információk oda terjed, hogy túrhetőn bánnak sebesültjeinkkel. De ebben meg nem nyugodva, lehetővé tettük az idevaló igen tevékeny, ügyes, jóakarátú amerikai konzulnak azt, hogy kiutazva meglátogassa a magyar sebesülteket s információt szerezzen felőlük.

A főkonzul még most is kint van, miért is Klimkó István őrnagy urat különös figyelmébe fogom ajánlani. Amint megtudok valamit sorsa felől, leszek bátor azt Nagyságos Asszonyommal is közölni.

Igaz tisztelettel vagyok.

Öszinte híve *Tisza.*

645.

Telefonüzenet báró Buriánnak.

1914 december 22.

Mai külügyi postából úgy látom, hogy a németek még mindig csak azt az ajánlatot teszik, hogy ugyanannyi csapatot adnak a negotini kerület megszállásához, amennyit mi is erre a célra bocsatunk rendelkezésre.

A mai változott viszonyok között ez az ajánlat semmivel sem viszi a kérdést előbbre. Nekünk január elejére annyi saját és német erőt kell a szerb határon összpontosítanunk, amennyivel biztosíthatjuk offenzívánkat a Morava völgyben s azt, hogy rövid idő alatt vagy megverhetjük, vagy az ország déli részébe való visszavonulásra kényszeríthetjük a szerb fő haderőt. Akkor azután détachirozhatunk Negotin felé annyit, amennyi szükséges.

Az én laikus felfogásom szerint az ott lévő csapatok tervbevett retablirozásán kívül négy hadosztály odaküldése biztosítaná a gyors sikert. Erre nézve légy oly jó, katonák, péld. Krobotin véleményét kikérni s igyekezzél a mondott irányban hatni az illetőkre, Tschirschkyt is beleértve.

Nagy érdekléssel várom értesítéseted Marterer jelentése felől. Eddigi információimból mindinkább azt a benyomást merítem;

hogy szükséges a személyváltozás. Meglehet, hogy ez a megoldás magától, a politikai vezetők intervenciója nélkül, kialakul. Ha így van, annál jobb. Ha azonban közbelépésünk szükséges, készen állok a Bécsbe menetelre. Az ünnepekre és egy 27-iki terminusomra tekintettel azonban a bécsi megbeszélést, nagyon sürgős szükség esetén holnapra, ellenkező esetben 26-ára vagy 28-ára kérném.

Tisza.

646.

Gróf Stürgkh osztrák miniszterelnöknek.

Den 22. December 1914.

Hochverehrter Freund!

Ich hatte vor wegen der militärischen Lage am südlichen Kriegsschauplatze, heute Nacht nach Wien zu reisen, da ich aber von der mir sehr glücklich scheinenden Lösung * Nachricht erhielt, so will ich Aufsehen vermeiden und erst nach Weihnachten hinauf fahren.

Auch heute erhielt ich zuverlässige Nachrichten über die Situation bei unseren dortigen Truppen, welche im Grossen und Ganzen sehr befriedigend sind. Die Standesverhältnisse sind viel besser, unsere Verluste beim Rückzug viel geringer, als wir ursprünglich dachten. Die Retablierung nimmt normalen Verlauf, die Serben zeigen sich gar nicht und ich hoffe, dass die oben erwähnte Lösung der Personalfrage eine vorzügliche Wirkung auf die Moral der Truppen ausüben wird.

Unser Rückzug aus Serbien war ein herber Schlag; es tut mir hauptsächlich leid um unsere wunderbaren Truppen, die nach heroischen Anstrengungen und glänzenden Siegen vor der ganzen Welt als geschlagene Armee dastehen, nur weil ihnen übermenschliche Anstrengungen zugemutet wurden.

Aber bei Gott es ist gar kein Grund da zur Verzweiflung. Unsere eigene Führung hat diese prächtige Armee zu Grunde gehetzt, sie ist vor Erschöpfung zusammengebrochen; geschlagen wurde sie gewiss nicht und es wird die Zeit bald eintreten, wo sie Revanche nehmen wird.

* Jenő főherceg kirendelése főparancsnokká és a többi személyi változás.

Es ist unser Aller Pflicht, was frische Tatkraft und unverzagte Festigkeit anbetrifft, mit gutem Beispiel voranzugehen, alle Kräfte anzuspannen, und rücksichtslos gegen alle Unglücksraben vorzugehen.

Ich war nie im Zweifel darüber, dass wir einen harten Kampf eingehen, jetzt glaube ich aber, dass wir das Ärgste bestanden haben.

Mit aufrichtiger Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

647.

Báró Harkányi Jánosnak.

1914 december 22.

Kedves Barátom!

Stürgkhnek a Prjedori vasútra vonatkozó levelét arra adott válaszként másolatával együtt azzal a kéréssel küldöm, hogy azokat Teleszkynek megküldeni s őt megkérni szíveskedjél, hogy elolvasás után hozzám juttassa őket vissza.

Azt hiszem az általam ajánlott módozatba belemehetünk, mert hiszen az állandó forgalom megengedésének kérdésével kézen tarthatjuk az érkérdést arra az esetre is, ha azt még mindig közösen kell elintéznünk. Ha pedig Bosznia sorsának állandó rendezése egészen a mi kezünkbe adja az ércek feletti döntés jogát, megszabadulunk az osztrákok által követelt félmillió ére szolgáltatásától is.

Ha Stürgkh nem fogadja el ezt az ajánlatot, abbahagyom az egész tárgyalást.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

648.

Báró Skerlec Iván horvát bánnak.

1914 december 22.

Kegyelmes Uram!

Az amerikai karácsonyi ajándékküldeményből a Magyar szent korona országaira eső részt az Országos Hadsegélyző Bizottság átvette, átnézte s amennyire az idő rövidege engedte, rendezte s abból mint Horvát-Szlavonországot illető részt 53 ládában 3389 darabot küld Nagyméltóságodnak azzal a kéréssel, hogy azt a Horvát-

Szlavonországek területéről hadbament katonák visszamaradt családtagjai között kiosztani szíveskedjék.

A szétosztásnál azt a kulcsot vettük irányadónak, hogy minden 13 államsegélyben részesülő családra esett egy ajándéktárgy. Ezen Magyarország egész területén egyformán alkalmazott kulcs szerint küldtük a fent megjelölt darabszámot Horvát-Szlavonországek részére.

Tájékozásul megjegyzem, hogy a kiosztást akként eszközöljük, miszerint az adományozók egyenes kívánságához képest elsősorban elesett katonák özvegyei és árvái, mindenesetre azonban egész szegénysorsú, de példás magaviseletű családok tagjai, tehát olyanok részesüljenek ez ajándékokban, akik egyfelől érdemesek reá, másfelől a küldött tárgyakat meg fogják becsülni. Magától értetődik azonban, hogy Horvát-Szlavonországot illetőleg Nagyméltóságod van hivatva böles belátása szerint eljárni.

Tisza.

649.

Báró Burián Istvánnak.

1914 december 23.

Kedves Barátom!

Érdekes, kimerítő értesítéset nagyön köszönöm, a megoldást kitünőnek tartom.

A déli harctéren kilátásba helyezett német segítség egyedüli helyes megoldása az volna, ha annyi erőt bocsátanának a németek rendelkezésre, amennyivel a szerb főserég elleni offenzíva gyors sikere biztosíthatnék. Ennek a mieinkkel együtt kellene a főhadműveletben részt vennie, s lehetőleg mielőbb olyan stratégiai helyzetet teremtenie, amelyben a negótini kerületnek megfelelő különítmény általi megszállása lehetővé válnék.

Ilyen irányban kellene a kérdést mind a két főhadiszálláson előkészíteni, határozatot azonban csak az orosz harctéren jelenleg folyó nagy mérkőzés eldőlitével várhatunk, mert ennek eredményétől függ, vajjon lehet-e megfelelő katonai erőt a déli harcterre átengedni?

Ha sikerül a kérdést most ebben az irányban előkészíteni, akkor nem szenved az ügy késedelmet, mert hiszen a segédesapatoknak úgys csak januárban kellene a szerb határra megérkezniök.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

650.

Báró Harkányi Jánosnak.

1914 december 23.

Kedves Barátom!

Igen leköteleznél, ha rövid úton értesíteni szíves volnál, vajjon a Passauban 160,000 ezer mázsa tengerinek Németországba való kivitele rendbe jött-e vagy sem, mert amennyiben szükséges volna, megpróbálnék ebben a dologban Stürgkhnél interveniálni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

651.

Gróf Apponyi Albert o. k.-nek.

1914 december 26.

Kegyelmes Uram!

Levelednek a holnapi ülésre vonatkozó részét örömmel és köszönettel veszem tudomásul s fogom az ülésen bejelenteni.

A déli harctéren megtörtént az általad is szükségesnek tartott személyváltozás, s pedig véleményem szerint a lehető legszerencsésebben. Jenő főherceg személye is nagyon jól van megválasztva. Krauss pedig, akinek így rangban fiatal volta dacára az egész déli hadjáratra irányító befolyást lehetett biztosítani, minden irányban kitüntette magát s nemcsak tekintélyt szerzett az ottani csapatok előtt, de meghódította a rajongásig menő szeretetüket is.

Az én álláspontom mindég az volt, hogy szükségtelen változást nem kell csinálni, a szükséges változástól azonban semmiféle melléktekintet ne tartson vissza bennünket. A helyzetnek alapos felderítésére, a tényállásnak hidegvérrel való megállapítására volt szükség, hogy helyes konkluzióra juthassunk.

Úgy hiszem sokkal megnyugtatóbb hatása van a dolognak, mintha a visszavonulás közvetlen benyomása alatt az indulat hevében történt volna. A visszavonulásról kiadott újabb kommuniké mond valamit, de az én nézetem szerint sem eleget. Azt hiszem az általában hittnél jóval csekélyebb veszteségeinkről lehetett volna szabatosabban beszámolni, abban azonban igazat kell a főparancsnokságnak adnom, hogy seregeink állapotáról, elhelyezéséről vagy pláne jövő szándékainkról az ellenségre való tekintettel nem beszélhetünk.

Neked bizalmasan megmondhatom, hogy a helyzet sokkal kevésbé rossz, mint gondoltuk. A szerbek által ejtett sebesületlen

fogylok száma bajosan haladja túl a 4000-et és tüzérségi anyagunk túlnyomó nagy részét is visszahozhattuk. A retablizozás erőlyesen folyik, remélhetőleg rövid idő alatt kedvező erőviszonyok között vehetjük fel a küzdelmet. Annyit fogok a lapoknak mondani, hogy mi hozzánk nem jöttek be a szerbek s egyáltalán szünetelnek a hadműveletek.

Konta * levelét köszönettel visszaküldve megjegyzem, hogy neki aligha lesz az első amerikai lapoknál megfelelő pozíciója. Megpróbálok ebből a szempontból Ö. Loughlinnal érintkezésbe lépni, amint visszaérkezik Amerikából. Mint talán tudod, ő hozta el ide az amerikai karácsonyi ajándékokat. Nagyon meglepte minden, amit itt látott, s igen jó emlékekkel távozott. Régebben államtitkár volt, most egy chicagói nagy lapnak tulajdonosa, s általában tekintélyes állást foglal el az amerikai sajtóban.

Kiváló tisztelettel vagyok

őszinte híved Tisza.

652.

Balogh Jenőnek.

1914 december 26.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm a december 23-iki román lapszemlét, amelynek 11., 12. és 13. lapján a brassói «Gazeta Transylvaniei»-nak olyan cikke foglaltatik, amely alig félreérthető célzást tesz a mi románjainknak a többi románokkal való egyesülésére, mint a lelkekben élő reményre és óhajásra.

En nem tudom mit csinál a brassói kir. ügyész, aki tudtommal ismételten figyelmeztetve lett már ennek a lapnak perfid tendenciájára.

Amidőn felkérnélek, hogy az ügyészt kellő utasítással ellátni s amennyiben szükséges volna, helyesebb ítélőképességgel bíró emberrel felváltani szíveskedjél, egyúttal szíves megfontolásodba ajánlom azt is, nem kellene-e a lap megjelenését eltiltani.

Szívből üdvözl

igaz híved Tisza.

* Konta Sándor magyar állampolgár, aki Amerikában lakott.

653.

Bun Józsefnének.

1914 december 26.

Tisztelt Asszonyom!

Már érintkezésbe léptem a végrehajtók egyesületével a jelenlegi háború folytán nehéz helyzetbe jutott végrehajtók segélyezése tárgyában. Reményilem, mentől előbb abban a helyzetben leszünk, hogy ki is utalványozhatunk némi segélyt.

Igaz tisztelettel vagyok

kész szolgája *Tisza.*

654.

Vészi Józsefnek, a Pester Lloyd főszerkesztőjének.

Den 26. Dezember 1914.

Verehrter Freund!

Bei Rückschluss des an mich gerichteten Briefes von Herrn Traub will ich vorerst bemerken, dass bezüglich der Zusammenkunft hiesiger und reichsdeutscher Parlamentarier ein gewisses Missverständnis obzuwalten scheint, da in diesem Briefe von einer «vertraulichen Besprechung» und sogar von den «Punkten der Aussprache» die Rede ist.

Ich muss gestehen, mir hat nie die Idee einer Konferenz über konkrete Gegenstände vorgeschwebt, mein Wunsch ginge dahin, einen formlosen persönlichen Kontakt zwischen leitenden Persönlichkeiten des hiesigen und dortigen öffentlichen Lebens ins Leben zu rufen, wodurch man sich gegenseitig besser kennen lernen und manche Anschauungen berichtigen können würde.

Hauptsache wäre es angesehene Mitglieder des deutschen Parlamentes zu einer Reise nach Ungarn zu bewegen, wo sie dann verschiedene Teile des Landes besuchen und speziell unsere Deutschen in West- Süd- und Ostungarn mit eigenen Augen kennen lernen könnten. Die eigentliche Aufgabe wäre die in diesem gemeinsamen Heldenkampfe naturgemäss entstandenen freundschaftlichen Gefühle zur Basis einer dauernden, auf Kenntnis von Land und Leuten begründeten intimen Freundschaft zu gestalten, und der lächerlichen Situation ein Ende zu machen, dass wir Ungarn, die nur die stärkste Stütze der Sache Deutschlands in der Monarchie sind und in voller Harmonie und Liebe mit den unter uns lebenden

2 Millionen Deutschen denselben Zielen zusteuern, von einem ansehnlichen Teile der deutschen öffentlichen Meinung als Deutschenfresser, Tyrannen, als Feudale und weiss der Liebe Gott was noch verpöht und missachtet werden.

Ich würde also gegenseitige Besuche vorschlagen, wobei ich das Hauptgewicht auf den Besuch deutscher Parlamentarier in Ungarn lege. Wir könnten jedoch leicht den ersten Besuch machen, um damit den Gegenbesuch anzuregen. Es fragt sich nur, ob die jetzige Kriegszeit für solche Reisen entsprechend sei, oder ob man besser die Sache jetzt nur vorbereiten und unmittelbar nach dem Kriege ausführen sollte.

Mit aufrichtiger Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

655.

Báró Szentkereszty Béláné úrnőnek.

1914 december 26.

Kedves Báróné!

Szívesen megpróbálok levele értelmében amit lehet, de persze csak akkor tudnék teljes határozottsággal fellépni, ha valamely konkrét panaszra lehetne támaszkodnom. Fájdalom nagyon is sok helyen okoznak egyes parancsnok urak az ő bornirt hatalmaskodásukkal kellemetlenséget, ezekkel szemben talán az asszonyi tapintat s a magasabb műveltségben rejlő finom fölény a legalkalmasabb fegyver.

Bélát arra kérem, hogy ne foglaljon le több iskolát, mint amennyi *abszolút* szükséges. Igen nagy fontossága van annak, hogy a társadalomnak kulturális tevékenysége ne szüneteljen. Persze össze lehet szorulni kisebb helyiségekben, több tanintézet használhatja ugyanazt az iskolát, de annyi helyet nagyon szeretnék tanítási célokra fenntartani, amennyi az iskolák működésének biztosítására nélkülözhetetlen.

Örömmel hallom, hogy Béla állapota, ha lassan is, de állandóan javul. Csak most utólag hallottam, milyen komoly sérülése volt, s mennyit kellett szegénynek szenvednie.

Legjobb újévi kívánatait küldve kezeit csókolja

tisztelő híve *Tisza*.

656.

Gróf Berchtold külügyminiszternek.

Den 26. Dezember 1914.

Hochgeborener Graf!

In Beantwortung der hochgeschätzten Zuschrift vom 21. d. M. über die seitens der Kriegsfürsorgekommission zu organisierenden Vorlesung im Auslande, habe ich die Ehre Euer Excellenz zu bitten, die nötigen vorbereitenden Schritte möglichst bald gefälligst in Angriff nehmen zu wollen, da dieselben sowieso eine gewisse Zeit in Anspruch nehmen werden, anderseits aber speziell mit Rücksicht auf die hauptsächlich in Betracht kommenden neutralen Staaten diese Vorlesungen möglichst bald, jedenfalls während des Winters abzuhalten wären, um überhaupt irgendeinen Einfluss auf die Ereignisse haben zu können.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

657.

Szabó Antal főbírónak, Mezőgyán.

1914 december 26.

Kedves Főbíró Uram!

Már a levelének vétele előtt megkaptam jegyző úr levelét, amelyben megírta, hogy az egész ügyben ő járt el főbíró uram tudta nélkül, úgy hogy bírálatom főbíró uramra nem vonatkozhatik.

Ami magát az ügyet illeti, abban nem látok semmit, ha erre a szerencsétlen 1914. esztendőre haszonbér elengedését kérnének, csak azt nem tartanám helyénvalónak, hogy az egész jövődő időszakra kérjék azt, holott ki tudná megmondani ma, miképpen alakul a jövő, hiszem és remélem, hogy gyorsan kiheveri ez az ország a háború viszontagságait és könnyen meg fogják fizethetni a későbbi időkre eső bérösszegeket.

Boldog ünnepeket és újévet kívánok kedves főbíró uram mindnyájuknak, amennyire már a fiúk egészségi állapota miatt szomorú aggodalmak között ez lehetséges. Igen nagy részvéttel értesültem erről a rossz hírről, adja a jó Isten, hogy szegény fiatalember visszanyerje egészségét.

Igaz-híve Tisza.

658.

Gróf Csekonics Endre b. t. t.-nak, a magyar Vörös Kereszt elnökének.

1914 december 26.

Igen Tisztelt Barátom!

A német Vörös Kereszt képek elárúsításának megengedése kapcsán arról értesülök, hogy a magyar Vörös Kereszt levelezőlapjainak elárúsítása ezzel kapcsolatos kérésem folytán egészen beszünttetett.

A nélkül, hogy elhatározásodnak bármi tekintetben eleje vágni kívánnék, félreértések elkerülése végett van szerencsém megjegyezni, hogy az én észrevételem nem magára a levelezőlap elárúsításra, mint ez elárúsítás mikéntjére vonatkozott. Miután ugyanis a levelezőlapokra azok ára reányomatva nem volt, az elárúsítással pedig mindenki foglalkozhatott, aki bizonyos számú levelezőlapot az egyesülettől átvett, a közönség ki volt ezen nagyon kevésse megbízható elárúsítóknak szolgáltatva, akik tetszés szerinti árat kérhettek a levelezőlapokért.

A közönség áldozott abban a hiszemben, hogy az egyesület nemes céljaiért teszi azt, holott az általa fizetett összegnek csak csekély része jutott az egyesület céljaira, nagyobb része az elárúsítók zsebébe vándorolt.

Amennyiben tehát az egyesület óhajtana képes levelezőlapok értékesítésével foglalkozni, az én kérésem csakis oda terjedne, hogy azokra könnyen látható helyen reányomassék azok ára is s az elárúsítás trafikosokra, kereskedőkre és más tényezőkre bízassék, akiknél visszaélés kevésbbé fordulhat elő, mint ilyen levelezőlapokkal házaló kétes existenciáknál.

Ismételem kizárólag netaláni félreértések elkerülése végett voltam bátor ezt megjegyezni, egyébként e kérdés eldöntése teljesen az egyesület hatáskörébe s így elsősorban a te bölcs belátásodra tartozik.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

659.

Thallóczy Lajosnak.

1914 december 26.

Tisztelt Barátom!

Előtted jól ismert okokból kerülni szeretném a prjedori vasút feletti hivatalos levelezést, ezért ezen az úton hívom fel szíves

figyelmedet reá, hogy Bilinski még most sem váltotta be február 7-én tett azon ígérését, hogy a Steinbeiss vasút engedélyezésére és üzemére vonatkozó adatokat rendelkezésünkre bocsátja s aziránti megkeresésünkre (pld. szeptember 26. 7070/M. E. sz. a.) nem is válaszolt.

Nagyon kérlek légy szíves intézkedni, hogy ez iratok haladéktalanul megküldessenek.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

660.

Teleszky Jánosnak.

1914 december 26.

Kedves Barátom!

Prónay főispánnak hozzám intézett sürgönyét saját hatáskörödben leendő elintézés végett csatolva megjegyzem, hogy a nekem átadott 130,000. számú rendelettervezetet legnagyobb sajnálatomra még mindig nem tudtam egészen elolvasni, de éppen a Prónay sürgönyével kapcsolatos második §-ra vonatkozólag bizonyos aggályom van.

Megengedem, hogy általánosságban nem szükséges államsegélyt adni olyanok hozzátartozóinak, akiket a háború tényleges szolgálati kötelezettségük teljesítése közben ért, akik azonban október 1-vel rendes szolgálati kötelezettségüknek eleget tettek. Mert hiszen ezek rendszerint nőtlen fiatalemberek, akik a háborút megelőzőleg sem szerepeltek családfenntartók gyanánt.

Más megítélés alá esnek azonban nézetem szerint a kivételes nősülési engedéllyel tényleges szolgálatuk megkezdése előtt meg-nősült katonák. Ezeknek ugyanis van az ő fenntartásukra szorult családjuk, akik kétségtelenül számítanak azzal a körülménnyel, hogy e fenntartástól el fognak esni arra az időre, amíg az illető rendes, tényleges szolgálati kötelezettségének tesz eleget. Ennek az időnek eltelte után azonban előre nem látott károsodás éri őket azért, mert a férj a háború kitörése folytán továbbra is tényleges szolgálatban marad.

Arra kérlek tehát, légy szíves megfontolás tárgyává tenni, nem lehetne-e kivételt tenni a második § a) pontjában foglalt helyes általános szabály alól azon kivételes nősülési engedéllyel megnősültekre nézve, akiknek eltartásra szoruló családjuk van. Úgy gondolom, hogy nem nagyszámú esetről volna szó, a dolog

tehát nem bírna nagyobb finaciális horderővel, másrésztől azonban egyes flagrns esetekben igen nagy méltánytalanságon volna hivatva segíteni.

Szívöl üdvöl

igaz híved *Tisza*.

661.

Gróf Forgách Jánosnak.

1914 december 26.

Kedves Barátom!

Mellékelt jegyzéket egy a dolognál érdekelt kereskedő juttatta hozzám, aki állítólag Costinescutól kapta az adatokat. Belső értékéről nem felelhetek, de közlöm veled, esetleges hasznos információ gyanánt.

Együttal megjegyzem, hogy Czerninnek az «Adeverul» és «Dimineata» papirosszükségletére vonatkozó kívánságát akként teljesíthetnők, ha kimondanánk a papirra vonatkozó kiviteli tilalmat is. Amennyiben erre politikai szempontból súlyt helyeznétek, a dolog minálunk nem ütköznék nehézségbe. Csakhogy gyorsan kellene a két kormány beleegyezését kieszközölni.

Szívöl üdvöl

igaz híved *Tisza*.

662.

Báró Ghillány Imrénék.

1914 december 26.

Kedves Barátom!

Az intendatura eljárására vonatkozó panaszok tárgyában folyó hó 22-én hozzám intézett leveledet köszönettel tudomásul véve felkérlek, hogy a fehér boroknak a termelőktől való megvétélét is tovább szorgalmazni szíveskedjél, miután tudomásom szerint az egyes csapatoknál most is jelentékeny mennyiségű fehérbort vásárolnak.

Együttal azonban kötelességem felhívni arra a visszás körülményre is szíves figyelmedet, hogy egyes gazdák spekulációra ajánlanak saját termésüket messze túlhaladó bormennyiséget. Nagyon óhajtandó volna, hogy ezek az egyéb vállalkozókkal egyenlő elbánásban részesüljenek s az igazi termelőket le ne szorítsák, mert nagyon nagy súlyt helyeznék rá, hogy a termelők érdekében kifejtett működésünk ilyen élelmeskedő urakat jogosulatlan haszonhoz ne juttassa.

Szívöl üdvöl

igaz híved *Tisza*.

663.

B. Burián Istvánnak.

1914 december 26.

Kedves Barátom!

A mi osztrák testvéreinkkel nagyon bajos akármiféle közös akciót lebonyolítani a nélkül, hogy némi ízetlenségben ne részesítsenek.

Így volt ez most az amerikai ajándéktárgyak átvételénél is, amelyre vonatkozólag Pekár* mellékelt kérvényéből megláthatod a tényállást. Én azt hiszem, kár volna ezt a kérdést most már felfujni annyival inkább, mert Pekár génuai szereplése és O. Loughlin itteni látogatása folytán végeredményben egészen jól intéztetett el a dolog.

De mégis arra kérlek, légy szíves a dolgot a Kriegsfürsorgeamt-nál nem hivatalos formában szóvá tenni s odahatni, hogy legalább egy udvarias formák között írt magyarázatot küldjön a hivatal vagy Lichtenstein Pekár Gyulának.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

664.

Klimkó Edéné úrnőnek Szeged.

1914 december 26.

Nagyságos Asszonyom!

Klimkó őrnagy úr nejének már válaszoltam, felkérve őt, hogy ne nyugtalankodjék túlságosan az «Az Est»-ben megjelent ijesztő hír miatt. Eddigi híreink szerint az oroszok nem bánnak rosszul hadifoglyainkkal s mi megteszünk minden lehetőt, hogy a szükséges segítséghez juttassuk őket.

Igaz tisztelettel vagyok

kész szolgálja *Tisza.*

665.

Eisele Vilmosnak.

1914 december 26.

Nagyságos Uram!

Fogadja kérem nemes elhatározásáért és nagylelkű adományáért legőszintébb elismeréseim s igaz hálám kifejezését.

* Pekár Gyula o. k.

Egyúttal értesítem, miszerint intézkedtem, hogy az összeg a «behívott katonák visszamaradt családtagjainak segélyezésére fordítandó alap» javára a Hitelbankba befizettessék.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

666.

Gróf Stürgkh Károlynak.

Den 26. Dezember 1914.

Hochverehrter Freund!

Im Anschluss an Dein sehr geschätztes Schreiben vom 23. d. M. erlaube ich mir einstweilen nur zu bemerken, dass ich die von mir angeregte Idee, nämlich die Weitergewährung der gesetzlichen Unterstützungsbeiträge bis zum Ende des Krieges nicht nur für das Einfachste, sondern auch von dem Standpunkt für das Richtigste halte, weil es wohl misslich wäre, dass die Familie gerade dann weniger Unterstützung bekommt, wo sie durch den Tod des in den Krieg gezogenen Familienoberhauptes sowieso einer schweren Prüfung ausgesetzt ist.

Ich muss Dir hochverehrter Freund darin freilich Recht geben, dass die zu gewährende dauernde Unterstützung kaum die Höhe der jetzigen, vielleicht zu hoch bemessenen Unterstützung erreichen wird können. Ich glaube aber, dass die Herabsetzung derselben nach dem Kriege leichter zu ertragen sein wird, als jetzt in den Tagen der durch den Krieg verursachten Teuerung.

Ich behalte mir vor auf das Meritum der Sache nach Einlangen Deines in Aussicht gestellten Vorschlages zurückzukommen, wollte einstweilen nur soviel bemerken, mit der Bitte, auch dies einer wohlwollenden Überlegung unterziehen zu wollen.

Genehmige Hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

667.

52 Egyetemi hallgatónak.

1914 december 28.

Tisztelt Uram!

Őszinte örömmel láttam azt a segítségre kész előzékenységet, amellyel egyetemi ifjúságunk a hadrakeltek családtagjai számára

Amerikából érkezett ajándéktárgyak elrendezésében közreműködött.

Fogadja kérem a szeretet munkájában való szíves fáradozásáért hálás köszönetemet.

Tisztelettel *Tisza.*

668.

Dr. Baltházar Dezsőnek.

1914 december 29.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Nagyon helyeslem azt az eszmét, hogy tábori lelkészi szolgálatra elsősorban az önként jelentkező és illetékes egyházi felsőbbségük által alkalmasnak talált lelkészek hívassanak be s ezt a kérdést pártolólaj ajánlom a honvédelmi miniszter figyelmébe.

Azt hiszem azonban, hogy ezen lelkészek kijelölésének az illetékes püspökök útján kell történnie.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

669.

Báró Hazai Samunak.

1914 december 29.

Kedves Barátom!

Úgy hiszem, célszerű volna a protestáns lelkészi karból azokat hívni be tábori lelkészi szolgálatra, akik erre a célra önként jelentkeznek és hivatalos felsőbbségük részéről javaslatba hozatnak.

Bátor vagyok tehát azt a javaslatot ajánlani jóindulatú szíves figyelmedbe, hogy a protestáns püspökök megfelelő számú tábori lelkészi szolgálatra alkalmas lelkészt hozzanak javaslatba s azután a szükséghez képest a püspökök által ajánlottak közül történék a behívás.

Szívvel üdvözl

igaz hived *Tisza.*

670.

Sieghart Rudolf vezérigazgatónak Bécs.

Den 29. Dezember 1914.

Euer Excellenz!

Auf den werten Brief vom 23. d. M. will ich vorerst bemerken, dass ich meine Kritik über die Ergebnisse der Steyr'schen Waffen-

fabrik nicht auf die Angaben irgendeines Gewährsmannes, sondern auf die im Kriegsministerium erhaltenen Aufklärungen gestützt habe.

Sobald ich nämlich von der dringenden Notwendigkeit einer je grösseren Gewehrfabrikation Information erhielt, erkundigte ich mich über die Leistungsfähigkeit unserer beiden Fabriken, wobei ich ganz verblüfft war zu erfahren, dass für das erste halbe Jahr sozusagen gar kein Gewehr von Steyr zu erwarten ist.

Auf meine dringende Bitte hat sich dann das Kriegsministerium nochmals mit der Fabrik in Verbindung gesetzt, und es kam mir die Nachricht zu, dass die Fabrik ihr Tempo beschleunigen und die zu erwartende Tagesproduktion von mindestens 2400 Gewehren hoffentlich schon im November erreichen werde.

Als ich nun im Dezember erfuhr, dass die tägliche Produktionsziffer noch immer kaum 1000 Gewehre erreicht, ist mir gesagt worden, dass die Neueinrichtung der Fabrik infolge der Verspätung der bestellten Maschinen Aufschub erleiden musste.

Die in dieser Information enthaltenen Irrtümer sind also ausschliesslich darauf zurückzuführen, dass ich die gewünschte Aufklärung im Kriegsministerium nicht in ganz genauer Form erhalten oder eventuell missverstanden habe.

Erst aus dem Brief Euer Excellenz, und den infolgedessen in Angriff genommenen Erkundigungen habe ich genaue Kenntnis des Sachverhaltes erhalten. Es ist also nicht der Umbau der Fabrik oder das verspätete Eintreffen neuer Maschinen, welches das jämmerliche bisherige Ergebnis verursacht hat, sondern der Umstand, dass die Fabrik bei Ausbruch des Krieges zur Fabrikation anderer Gewehrtypen eingerichtet war, und der Betrieb zum Zwecke der Fabrikation unserer Gewehre neu organisiert werden musste.

Indem ich diese Berichtigung bereitwilligst zur Kenntnis nehme, muss ich zu meinem Bedauern konstatieren, dass dies an meiner ungünstigen Beurteilung wenig zu ändern vermag. Ich weiss wohl, dass die Fabrikation eines Gewehres von den ersten Manipulationen der Bestandteile bis zur Übergabe des fertigen Gewehres eine ansehnliche Zeit in Anspruch nimmt, und weiss auch, dass die Werkzeugmaschinen mit den für das fragliche Gewehr bestimmten Vorrichtungen versehen werden müssen.

Andererseits muss ich betonen, dass eine erstklassige Gewehrfabrik in einem Zeitpunkte, wo die Kriegsgefahr des eigenen Landes

die höchste Entfaltung von Initiative und Energie von einem Jeden erfordert, in der Lage sein muss, diese Manipulationen in einem viel kürzeren Zeitraume durchzuführen, als dies in Steyr der Fall ist.

Volle 5 Monate des Krieges sind hinter uns, und es hat die Fabrik von 1. bis zum 26. Dezember nur 26,500 Gewehre, also netto 1000 Gewehre pro Tag übergeben, eine Fabrik, deren normale Arbeitsfähigkeit nach den eigenen Angaben Euer Excellenz die Zahl von 1200 Gewehren weit übersteigt.

Die Budapester Gewehrfabrik besitzt eine normale Produktionsfähigkeit von 200 Gewehren, und hat vor Anfang des Krieges für bulgarische Rechnung täglich 100 Gewehre unseres Modells produziert. Sie hat also den Vorsprung vor der Steyr'schen Waffenfabrik gehabt, auf die tägliche Produktion von 100 Gewehren eingerichtet zu sein. Nun hat die Tagesproduktion am 20-ten August die Zahl 200, am 17-ten September 300, am 26-ten Oktober 400 erreicht, sie ist auch jetzt im Steigen begriffen, und wird in kurzer Zeit 600, vielleicht 700 Gewehre täglich erreichen, wogegen die Steyr'sche Fabrik im August garnichts, im September 1000, im Oktober 16,700, im November 32,500, im Dezember während 26 Tagen 26,500 Gewehre übergeben hat, also eine Abnahme der Übergabe von November auf Dezember zu konstatieren ist.

Bei Budapest habe ich die relativ hohe Übergabsziffer von 59,000 nicht zur Grundlage genommen, weil darin vorrätige bulgarische Gewehre enthalten waren.

Ich muss also zum Schluss mit tiefem Bedauern konstatieren, dass die Steyr'sche Waffenfabrik in einer Lage, wo die Zahl der produzierten Gewehre von ausschlaggebender Wichtigkeit für den Ausgang des Krieges sein kann, im sechsten Monate der Kriegslage kaum 1000 Gewehre täglich produziert, also weit hinter ihrer normalen Produktion zurückbleibt und auch für die kommenden Monate nur eine äusserst langsame Steigerung ihrer Produktion in Aussicht gestellt hat.

Excellenz! Ich kann nichts dafür, es ist dies ein Armutszeugnis für die Fabrik, und es wäre mir sehr angenehm gewesen weniger sittliche Entrüstung und mehr Gewehre als Antwort auf meine Anregung zu erhalten.

Mit dem Ausdruck vorzüglicher Hochachtung Euer Excellenz

ergebener Tisza.

671.

Gr. Stürgkh osztrák miniszterelnöknek és Krobatin hadügyminiszternek.

Den 29. Dezember 1914.

Hochverehrter Freund!

Ich erlaube mir eine Abschrift meines an Seine Excellenz Generaldirektor Sieghart gerichteten Briefes mit der Bitte zur geneigten Kenntnis beizuschliessen, mit allen möglichen Mitteln auf eine raschere Steigerung der Produktion in der Steyr'schen Waffenfabrik wirken zu wollen.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Dein ergebener *Tisza.*

672.

Krobatin hadügyminiszternek.

Den 30. Dezember 1914.

Hochverehrter Freund!

Kaum ist mein gestriger Brief abgegangen, so erhielt ich Dein auf die Steyr'sche Waffenfabrik bezügliches hochgeschätztes Schreiben vom 27. Dezember.

Ich habe meine alten Kenntnisse bezüglich der Gewehrfabrikation aufgefrischt und kann mit voller Bestimmtheit behaupten, dass die Steyr'sche Fabrik bei entsprechender opferwilliger Energie schon längst 2000 bis 2500 Gewehre täglich produzieren könnte.

Sieghart gesteht selbst zu, mit der alten Fabrik in Friedenszeiten weit mehr als 1200 Gewehre täglich produziert zu haben. Die Fabrik hätte also mit Maschinen, Vorrichtungen und Leeren so versehen sein müssen, dass sie sofort nach der Bestellung doppelte Arbeiterschichten organisiert und die Fabrikation von zumindest 2000 Gewehren beginnt. Wenn man nun 14 Tage für das Anspannen der Maschinen mit den für unsere Gewehre benötigten Vorrichtungen rechnet, folglich den eigentlichen Anfang der Produktion auf den 10-ten August setzt, so mussten die ersten fertigen Gewehre im Laufe des Oktobers zur Übergabe gelangen, und die Fabrik anfangs November glatt 2000 bis 2500 Gewehre täglich geliefert haben.

Es scheint, dass die zur Fabrikation unserer Gewehre notwendigen Vorrichtungen und Leeren nicht in genügender Zahl zur Verfügung standen, was jedenfalls ein grosses Versäumnis ist, denn eine Fabrik, welche soviel Millionen an unseren Gewehren verdient

hat, wie die Steyr'sche, und das Wohlwollen des Staates in so hohem Masse geniesst, sollte diese Fabrikationshilfsmittel zur Verfügung halten.

Auch in diesem Falle jedoch hätte die Produktion der fehlenden Vorrichtungen und Leeren den ganzen Prozess höchstens mit einem Monat verlängern sollen, so dass das mir vorschwebende Quantum anfangs Dezember hätte erreicht werden müssen.

Es ist also mit Recht der Vorwurf von mangelndem Eifer schon für das bisher Geschehene der Fabrik zu machen. Die für die Zukunft auch in Deinem hochgeschätzten Briefe eröffnete Aussicht, nämlich 34,000, 38,000, 40,000, 42,000, 45,000 resp. 50,000 Gewehre für die ersten sechs Monate des nächsten Jahres, lässt eine ganz unmögliche Situation zu Tage treten, und es wäre unverantwortlich, sich mit dieser Prognose zufrieden zu stellen.

Die ungarische Fabrik hat anfangs August einen Betrieb von 100 Gewehren gehabt, und war auf 200 eingerichtet. Dessenungeachtet hat sie die Ziffer von 400 schon am 26. Oktober erreicht, und wird hoffentlich im Jänner die Zahl 600, also das dreifache ihrer eigentlichen Produktionsfähigkeit erreichen. Was müsste Steyr machen, um mit diesen Leistungen nur halbwegs Schritt zu halten?

Ich wiederhole es: mit der alten Steyr'schen Anlage, das neue Werk ganz bei Seite lassend, müsste die tägliche Produktion von 2000 Gewehren schon längst erreicht worden sein. Diese Ziffer muss, wenn sich die Fabrik nicht die grössten Versäumnisse zu Schulden kommen lassen will, in kurzer Zeit erreicht werden.

Verzeihe, dass ich Dich wieder hiemit belästige, wir können aber wirklich nichts Wichtigeres für unsere glorreiche Armee und für die Existenz der Monarchie leisten, als wenn wir die Gewehrfabrikation steigern; und ich habe das ganz sichere Gefühl, dass man in diesem Punkte bei rücksichtsloser Energie Vieles erreichen kann.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener Tisza.

673.

Prohászka Ottokár székesfehérvári római kath. püspöknek.

1914 december 30.

Méltóságos Uram!

Szíves sorai folytán érintkezésbe lépek az igazságügyminiszter úrral s igyekezni fogok megfelelő államsegélyt kieszközölni a Szo-

ciális Misszió Társulat részére. Amennyiben ez fedezethiány vagy más okok miatt egyelőre nem volna lehetséges, a háború tartamára a Hadsegélyző Bizottság alapjából fognék valamely segélyt utalványozni.

Üjévi jókívánatait megköszönve és tiszta szívből viszonzozva maradok Méltóságodnak

őszinte híve *Tisza.*

674.

Balogh Jenő igazságügyminiszternek.

1914 december 30.

Kedves Barátom!

Prohászka levelét mellékelve arra kérlek, légy szíves megfontolás tárgyává tenni, tudnád-e a Szociális Misszió Társulat akcióját segélyben részesíteni. Amennyiben ez most nem volna lehetséges, a háború tartamára a hadsegélyezési alaptól utalványozhatnék én valamely segélyt az egyesület részére.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

675.

Krobotin hadügyminiszternek.

Den 31. Dezember 1914.

Hochverehrter Freund!

Zur Ergänzung meines in höchster Eile geschriebenen gestrigen Briefes nur noch soviel, dass die Steyr'er Fabrik mit der grössten Pression dahin zu bringen wäre, die Produktion täglicher 2000 bis 2500 Gewehrbestandteile in der denkbar kürzesten Zeit zu beginnen.

Auch in diesem Falle werden wir freilich dieselbe Zahl fertiger Gewehre erst im März erhalten können, und wird das, was die Fabrik an unseren Lebensinteressen gesündigt hat, nur zum geringen Teil eingebracht werden können.

Wenn das Kriegsministerium dies mit entsprechender Schärfe fordert und sein weiteres Wohlwollen der Fabrik gegenüber hievon abhängig macht, so wird es geschehen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza.*

Károly Ferenc József trónörökös ő Fenségének.

Den 31. Dezember 1914.

Kaiserliche und Königliche Hoheit!

Bitte ich gnädigst zu verzeihen, wenn ich meine innigsten Glückwünsche zum neuen Jahre in dieser Form zum Ausdruck bringe. Ich kann aber den Strom der Gefühle nicht unterdrücken, welche mich an dieser ereignisschweren Jahreswende beim Gedanken an unseren zukünftigen Herrscher, an dem jugendlichen Nachfolger meines mit solcher ehrfurchtsvoller Anhänglichkeit geliebten Allergnädigsten Herrn ergreifen.

In Ihm verehere ich nicht nur den Wohltäter meines Vaterlandes, nicht nur das Ideal des Alles für seine Völker opfernden Herrschers und des in schlichter Grösse glänzenden Mannes, ich glaube sagen zu dürfen, dass ich auf Ihn, wie auf meinen väterlichen Gönner heraufblicken kann, dessen Wohlwollen und Vertrauen eines der teuersten Schätze meines Lebens ist.

Gestatten Kaiserliche und Königliche Hoheit dem um ein Menschenalter älteren treuen Diener zum Ausdruck zu bringen, wie sehr ich vom Wunsche beseelt bin, meine Dankbarkeit hiefür auch dadurch bekunden zu können, dass ich Seinem Thronerben in Vorbereitung und Erfüllung Seines hehren Berufes in jeder Stellung in ganz selbstloser Weise mit Rat und Tat hilfreich zur Verfügung stehe.

Es war der Wille Gottes, Euer Kaiserliche und Königliche Hoheit vor Antritt des Herrscherberufes unter die Eindrücke und Erfahrungen der jetzigen grossen Zeit zu stellen.

Die Gefahren und Leiden, aber auch die Tugenden, Heldentaten und ruhmreichen Ereignisse der Gegenwart werden gewiss ihr unauslöschliches Gepräge in der Seele Eurer Kaiserlichen und Königlichen Hoheit zurücklassen.

Menschen, Völker und Staaten zeigen die tiefere, edlere, ideellere Seite ihres Wesens ganz anders in solchen Tagen, als im grauen Lichte des Alltagslebens.

Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit sehen die Monarchie mit verjüngter Kraft zu frischer Tat bereit, die unter dem Scepter der Dynastie lebenden Völker wetteifernd in aufopferungsvoller

Vaterlandsliebe, und vor Allem das durch die staatsmännische Weisheit und die väterliche Liebe Seiner Majestät seine alte Freiheit zurückerhaltene Ungarn, sich in beispiellosen Anstrengungen bewährend, als kräftigste Stütze der Monarchie.

Mögen die zahllosen Beispiele von opferfreudiger Vaterlandsliebe, Heldenmut und treuer, liebevoller Anhänglichkeit an das freigewählte Herrscherhaus, das Herz Eurer Kaiserlichen und Königlichen Hoheit mit Freude und Hoffnung erfüllen und weitere, segensreiche, viele Jahrzehnte gegenseitigen Vertrauens zwischen Herrscher und Volk und vertrauensvollen Zusammenwirkens zum gemeinsamen Wohle zeitigen.

Genehmigen Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit den ehrerbietigen Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht.

Stephan Tisza.

677.

Az összes főispánoknak.

1888 1914 december 31.

Kedves Barátom!

Abauj-Torna vármegye december havában hozott s a lapokban ismertetett határozatát megküldi az ország összes törvényhatóságainak, minél fogva az a közelebbi közgyűlések napirendjére fog kerülni.

Célszerűnek látom tehát bizalmasan felhívni szíves figyelmet erre a körülményre azzal a kéréssel, légy szíves odahatni, hogy az ügy lehetőleg egyhangú határozattal, de mindenesetre helyes elintézést találjon.

A magam részéről csak helyeselhetem, hogy ha a törvényhatóságok akkor, amidőn hazafiúi áldozatkészségüknek kifejezést adva a hadsereget meleg szeretettel üdvözlík, egyúttal megemlékeznek a magyar nemzet hősiességéről is és kifejezik azt a reményt, hogy ezek az erőfeszítések a magyar nemzet számára is megtermik gyümölcseit.

Azon rajta kell lennünk mindnyájunknak, hogy ezek a gyümölcsök a magyar nemzet legértékesebb javaiban, t. i. a nemzet tekintélyének, súlyának, politikai hatalmának és érvényesülésének fokozásában, a monarchiának a 67-iki kiegyezésben biztosított paritásos szerkezetében megvalósuljanak.

A hozott áldozatokkal, a tett erőfeszítésekkel arányban kell a nemzet hatalmának s a monarchia sorsát irányító befolyásának növekednie.

Ebben és nem közjogi kérdéseknek és annyi surlódást okozott régi kontroverziáknak felvetésében kell a nemzetnek jól kiérdemelt jutalmát keresnie. Ez a jutalom megéri számunkra s azt csak akkor veszíthetjük el, ha újból felidézzük közjogi vágyakozások erőpazarlását és ellentéteit.

Ezért szíves figyelmedbe ajánlom azt a körülményt, hogy a törvényhatóság olyan szövegben hozza meg határozatát, amely semmi kételyt nem hagy fenn aziránt, hogy nem a törvényes állapot változása, hanem ellenkezőleg olyan politikai helyzet lebeg szemünk előtt, amelyben teljes mértékben éreztethesse áldásos hatását a nemzet és király közötti teljes harmónia, elnémuljanak a még mindig létező magyarelleses centralisztikus vagy föderalisztikus áramlatok s a magyar nemzet általános becsüléstől, tekintélytől és bizalomtól övezve foglalhassa el azt az őt megillető helyet, amely nemcsak neki, de a monarchia nagyhatalmi állásának is érdekében áll.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.